

Voorwoord

De hiernavolgende tekst bevat de Latijnse tekst van het examenpensum 2017 (Livius, Ab Urbe Condita), een vertaling en voetnoten bij de teksten. De Latijnse teksten zijn met toestemming van de uitgever geplaatst. In de meeste gevallen is de tekstindeling aangehouden zoals die in de bundel staat die op het Johan de Witt-gymnasium gebruikt wordt (*Religionis causa*): hoofdstuktitels, subtitels/paragraaftitels. Waar noodzakelijk wordt de tekst over meerdere bladzijden verdeeld. Af en toe heb ik geforceerd een tekst in delen “gehakt” en een stukje naar een volgende bladzijde verplaatst.

De vertaling wordt, evenals de aantekeningen in de noten, gedoseerd aangeleverd, zodat leerlingen niet alles ineens voorgeschoteld krijgen. De dosering is gericht op de leerlingen (zesdeklassers) van het Johan de Witt-gymnasium. In overleg met de lesgevende docenten wordt tekst op superlatijn.nl geplaatst.

Links staat steeds de Latijnse tekst, rechts een werkvertaling. In de Latijnse tekst is via opmaak getracht een paar grammaticale zaken te highlighten. Elke persoonsvorm wordt met puntjes “onderstreept” (ook een INF historicus!). Een coniunctivusvorm (persoonsvorm dus) wordt steeds **vet** gedrukt. Probeer wel zelf steeds te ontdekken waarom daar een coniunctivus gebruikt wordt. Moet een woord voor beter begrip van de tekst in gedachten worden aangevuld dan staat het er tussen haakjes in superscript bij. Vaak gaat het om ^{esse} of een vorm van esse: denk aan een werkwoordsvorm die is samengesteld uit een PPP en ^{est} / ^{essent} e.d. Maar ook vormen van voornaamwoorden, in een enkel geval van zelfstandige naamwoorden worden voor het leesgemak wel aangevuld. Let wel, niet omdat de auteur iets “vergeten” was!

Een bijzin wordt normaal gesproken ingeleid door een voegwoord of door een betrekkelijk voornaamwoord. Er zijn nog andere mogelijkheden, zoals een vragend bijwoord. Alle typen bijzin-inleidende woorden worden *gecursiveerd*. Betrekkelijke voornaamwoorden staan cursief in **groen**, voegwoorden en vragende bijwoorden/voornaamwoorden in **donkeroranje**, **vet** en **cursief** dus. Het verschil tussen een betrekkelijk en een vragend voornaamwoord is zo goed te zien. Niet altijd staan de inleidende woorden vooraan in hun bijzin. Let wel: het gaat om de bijzinnen in de Latijnse tekst. De corresponderende bijzinnen in de vertaling worden in principe niet op dezelfde manier weergegeven: dat is een keuze. Wie veel Latijn leest, weet natuurlijk ook, dat bijvoorbeeld participia in het Latijn ook wel eens in de Nederlandse vertaling als een bijzin worden weergegeven: die bijzinnen zijn geen vertalingen van Latijnse bijzinnen en ze worden dus op de normale wijze weergegeven.

Bij verwijzingen naar specifieke tekst wordt, omdat we hier met proza te maken hebben, gebruik gemaakt van de term regel. De gebruikelijke afkorting is r. (voor één enkele regel) dan wel rr. (voor meerdere regels). De aanduiding werkt ook met liber en caputnummer(s): 1, 3, 10 (=AUC 1, caput 3).

Bij de voetnoten worden Latijnse woorden of zinsdelen uit de pensumtekst **vet** weergegeven. Komt het Latijn niet uit de pensumtekst zelf (zelf verzonnen voorbeelden, rijtjes et cetera), dan is het alleen **vet** (zwart dus) weergegeven. Stijlmiddelen en verteltechnische middelen, die in de diverse methodes en examenbundels nogal wisselend gerubriceerd worden, staan in gekleurd **KLEIN KAPITAAL**, waardoor ze extra opvallen. Taaleigen zaken krijgen dezelfde kleurige notatie. Niet-verplichte termen worden wel in klein kapitaal gezet maar niet in kleur. Specifieke, vernederlandste of Nederlandse grammaticale terminologie staat gewoon in Romein (=niet cursief), maar Latijnse benamingen staan wel *cursief*. Denk aan de gebruikswijze van de coniunctivus (*finalis, consecutivus*, etc.) of naamvallen (*possessivus, absolutus, obiectivus*, etc.)

Als er rijtjes worden opgegeven, staan die in de gebruikelijke volgorde van NOM, GEN, DAT, ACC, ABL, VOC (bij naamwoorden) en 1,2,3 (bij werkwoorden).

Jaartallen zijn van vóór Christus, tenzij anders aangegeven.

M. de Hoon, webmaster superlatijn.nl

Vaak gebruikte afkortingen

NOM=nominativus	GEN=genitivus	DAT=dativus	ACC=accusativus	ABL=ablativus	VOC=vocativus
SG=singularis (enkelvoud)	PL=pluralis (meervoud)				
M=masculinum (mannelijk)	F=femininum (vrouwelijk)	N=neutrum (onzijdig)			
HZ=hoofdzin	BZ=bijzin				
GRV=gerundivum	GRD=gerundium				
PR=praesens	IMPF=imperfectum	FUT=futurum	(de onvoltooide tijden, gevormd met de praesensstam)		
PF=perfectum	PLQP=plusquamperfectum	FUT EX=futurum exactum	(de voltooide tijden, gevormd met de perfectumstam/het PPP)		
IND= indicativus	CON=coniunctivus	INF=infinitivus	IMP=imperativus	PTC=participium	SUP=supinum
ACT=activum (bedrijvende vorm)	PASS=passivum (lijdende vorm)				
PPA= participium praesens activum	PPP=participium perfectum passivum	PFA=participium futurum activum			
ADI= adiectivum (bijvoeglijk naamwoord)	SUBST=substantivum (=zelfstandig nw)	ADV=adverbium (bijwoord)	PRON=pronomen (voornaamwoord)	DEP=deponens	
PREP=prepositie (voorzetsel)					
POS=positivus (stellende trap)	COMP=comparativus (vergotende trap)	SUPERL=superlativus (overtreffende trap)			
Acl=accusativus cum infinitivo-constructie					
Ncl=nominativus cum infinitivo-constructie					
AcP=accusativus cum participio-constructie					
ABL abs=ablativus absolutus-constructie					

Extra aandacht voor de Acl en de Ncl

Livius vertelt verhalen. Bij die verhalen noemt hij vaak, zoals het een goed onderzoeker betaamt, zijn bron. Een aantal maal beperkt zich dat tot “men zegt”, “er wordt beweerd dat”. De grammaticale constructies die je in dat soort situaties heel vaak zult tegenkomen zijn de Acl (accusativus cum infinitivo) en de Ncl (nominativus cum infinitivo), beide gebruikt voor de weergave van indirecte rede.

In combinatie met deze constructies ga je heel vaak te maken krijgen met:

1. de *subjectsaccusativus* en de *objectsaccusativus*: vormen van het persoonlijk voornaamwoord **is/ea/id** (eigenlijk het verwijzend voornaamwoord, dat wordt gebruikt als persoonlijk voornaamwoord!), het aanwijzend voornaamwoord (pronomen demonstrativum) **hic, ille, iste** en van het wederkerend voornaamwoord (pronomen reflexivum) die als onderwerp dan wel lijdend voorwerp bij de INF gebruikt worden. Laten we aanhouden dat wederkerende voornaamwoorden de voornaamwoorden zijn die met een s- beginnen. Voorbeelden zijn **se, sibi, suus** (en vormen daarvan). Ze verwijzen naar het onderwerp van de zin (hoofdzin of bijzin) waarin ze voorkomen.
2. de tijdsverhoudingen t.o.v. de persoonsvorm als gevolg van de verschillende tijden van de INF:
de INF PR geeft gelijktijdigheid aan
de INF PF geeft voortijdigheid
de INF FUT geeft natijdigheid aan
3. het uit de tekst weglaten van persoonsvormen als dicit/ait/inquit waardoor de Acl in de lucht lijkt te hangen
het uit de tekst weglaten van esse in het INF-gedeelte van de Acl
doorlopende Acl's: na een hoofdwerkwoord volgen meerdere Acl's, waarbij de “logische” onderdelen niet elke keer herhaald worden en voor ons gevoel dus weg gelaten worden
4. een CON in een BZ die we CON *obliquus* noemen. Als binnen een Acl een BZ voorkomt staat de persoonsvorm in die BZ automatisch in de CON

Voorbeelden:

Rex dicit se servos necaturum esse: de koning zegt dat hij de slaven zal doden (*hij is de koning zelf*)

Rex dicit eum servos necaturum esse: de koning zegt dat hij de slaven zal doden (*hij is een andere persoon dan de koning*)

Rex dixit se servos necaturum esse, illos non superaturos [esse]: de koning zei dat hij (*zelf dus*) de slaven zou doden, dat zij (*de slaven*) het niet zouden overleven

Famuli irati sunt: se non adiuturos [esse] Romulum: de dienaren zijn boos: (*in hun boosheid zeggen ze*) dat ze (*die dienaren dus: se is hier PLI*) Romulus niet zullen helpen

Accepisse id augurium laeta dicitur Tanaquil: van Tanaquil wordt gezegd dat zij het voorteken blij aanvaard heeft

Tanaquil se laetam accipere id augurium pollicetur: Tanaquil belooft dat zij (*Tanaquil: se is hier F*) dat voorteken blij aanvaardt

Fertur omnes populos vicisse: van hem wordt gezegd dat hij alle volkeren overwonnen heeft

Rex dicit se servos, quia facinus commiserint, necaturum esse: de koning zegt dat hij de slaven, omdat ze een misdaad gepleegd hebben, zal doden

Meer voorbeelden kun je bij superlatijn.nl vinden (downloads/word)

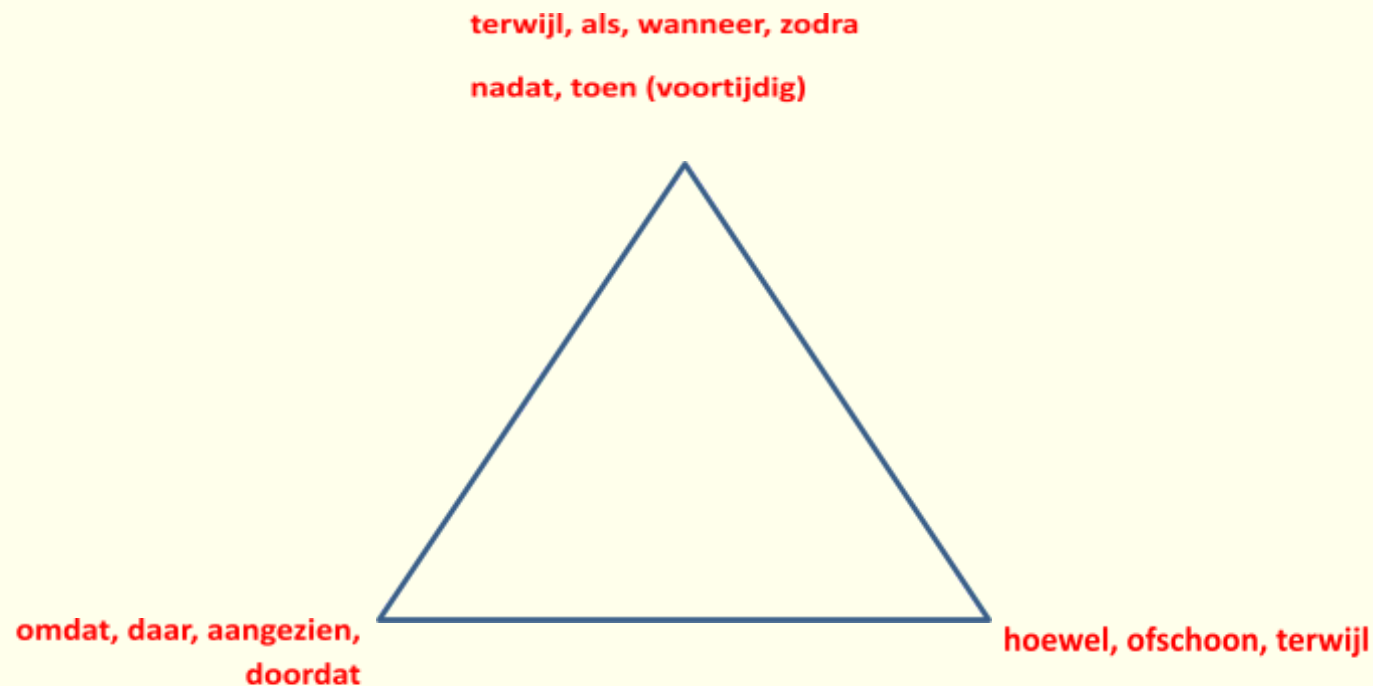
De driehoek

Het vertalen van een PTC wordt vaak lastig gevonden. Het is lang niet altijd mogelijk een Latijns PTC (deelwoord) als een Nederlands deelwoord te vertalen, hoewel het best hier en daar mogelijk is. **Ridentes servi domum intraverunt** is heel eenvoudig weer te geven als 1. de lachende slaven kwamen het huis binnen of 2. Lachend kwamen de slaven het huis binnen. Je kunt wel een BZ maken met 3. terwijl de slaven lachten kwamen ze het huis binnen. Maar dat geeft weer een extra BZ. Bovendien moet je rekening houden met de tijd van de persoonsvorm in de BZ die je zelf maakt. Dat probleem heb je niet als je een Nederlandse deelwoord gebruikt als een bijwoordelijke bepaling.

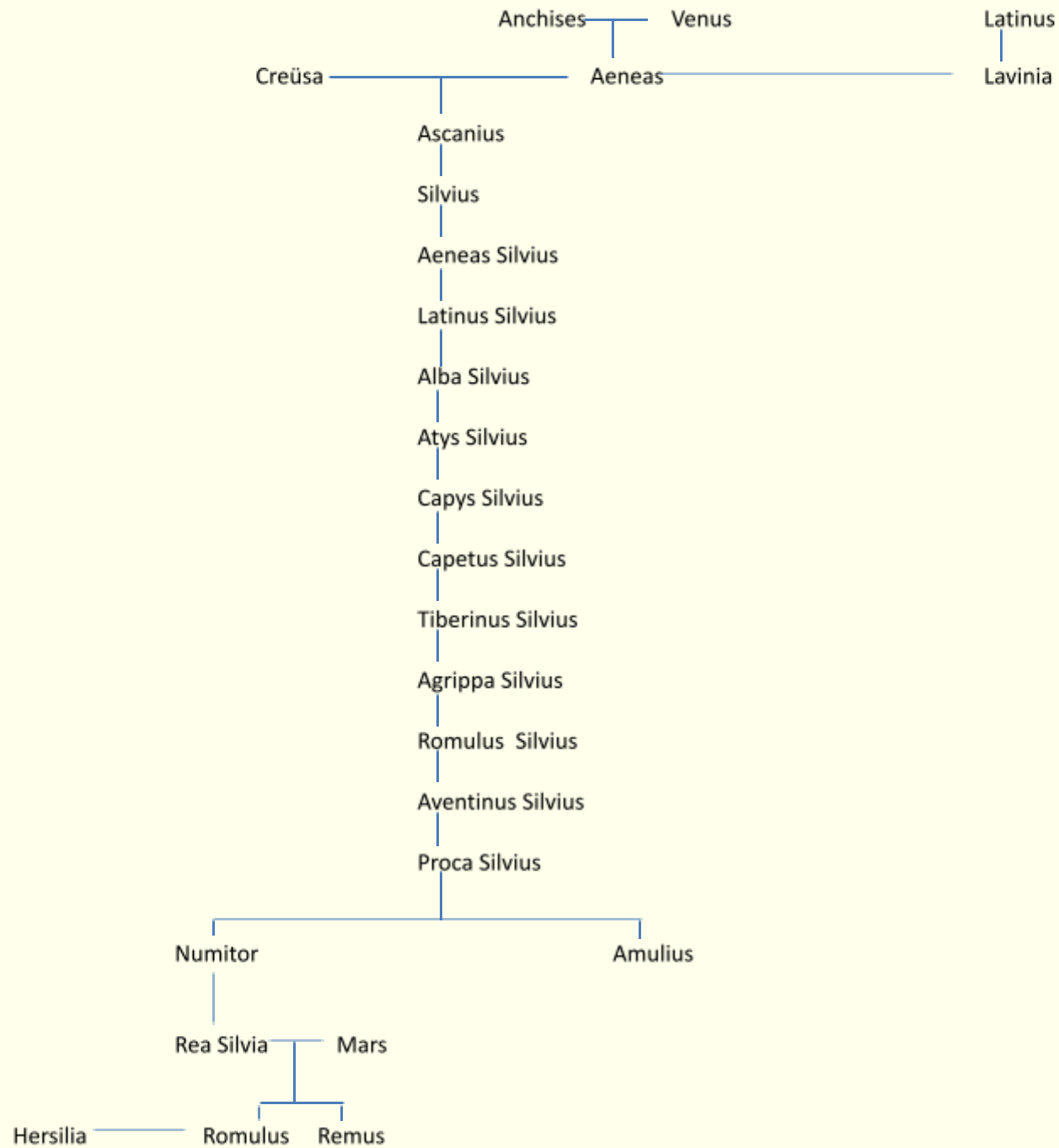
Worden de zinsdelen die aan een PTC “hangen” te lang, dan moet je wel overschakelen naar een BZ. Dan moet je een keuze maken tussen een paar mogelijke onderschikkende voegwoorden. Dezelfde keuze moet je maken als er al een BZ staat die wordt ingeleid door het voegwoord **cum**. Onderstaande driehoek kun je in beide gevallen als hulpmiddel gebruiken (met een plaatje kun je beter visualiseren en dus onthouden).

Zoals boven gezegd komt het neer op een keuze tussen een paar, een drietal voegwoorden. Het gaat om een BZ die 1. een tijdsrelatie heeft met de HZ (een *temporele* BZ) of 2. een reden geeft voor de mededeling in de HZ (een *causale* BZ) of 3. in tegenstelling is met de mededeling in de HZ, beter gezegd toe geeft aan de mededeling in de HZ (een *concessieve* BZ)

De voegwoorden zoals bedoeld in BZ van het type 1 noemen we *temporele* voegwoorden. Die van type 2 noemen we *causale* voegwoorden en die van type 3 *concessieve* voegwoorden.

Stamboom Aeneas

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.3¹⁰⁻¹¹ (p.56, rr.1-6); Amulius en Numitor

Proca¹ deinde regnat. Is² Numitorem atque Amulium procreat; Numitori, qui
stirpis maximus erat, regnum vetustum Silviae gentis legat. Plus tamen³
vis potuit quam voluntas⁴ patris aut verecundia⁵ aetatis⁶: pulso fratre⁷ Amulius
regnat. Addit sceleri scelus: stirpem fratris virilem⁸ interimit⁹, fratris filiae
5 Reae Silviae per speciem¹⁰ honoris, cum Vestalem eam legisset¹¹, perpetua
virginitate¹² spem partus¹³ adimit.

Vervolgens regeert Proca. Die verwekt Numitor en Amulius; aan Numitor, die de oudste van de nakomelingen was, laat hij het zeer oude koningschap van het Silvische geslacht na. Toch vermocht geweld meer dan de wil van de vader of respect voor de leeftijd: na het verdrijven van zijn broer is Amulius koning. Hij stapelt misdaad op misdaad: hij doodt de mannelijke nakomeling van zijn broer, de dochter van zijn broer Rea Silvia ontnemt hij, onder het mom van een eerbewijs, (nl) omdat hij haar tot Vestaalse maagd had gekozen, door de voortdurende maagdelijkheid de hoop op nageslacht/een kind.

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.4 (p.58, rr.7-12); Romulus en Remus (1)

- ¹ koning nummer 12 na Ascanius. Bij de naam Ascanius is het de vraag of het gaat om Aeneas' zoon uit zijn huwelijk met Creüsa (wat de gangbare opvatting is) of om zijn zoon uit zijn huwelijk met Lavinia (wat de opvatting van Livius is). In beide gevallen doemt ook nog de naam Julus/Iulus op als alternatieve naam voor Ascanius. Vergilius heeft er belang bij een link tussen deze Julus en het Julische huis te leggen (Aeneis). Zie de stamboom op p. 5 van dit document. Het verteltempo (verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd) in deze passage ligt enorm hoog. Veel details zijn er niet, omdat er wordt toegewerkt naar Romulus en Remus
- ² **Proca** dus. Het voornaamwoord **is** (F **ea**, N **id**) verwijst vaak binnen de tekst. Er zijn methodes die dat een PRON *anaphoricum* noemen
- ³ **tamen** leidt net als een woord als **sed** een tegenstelling in. Hier een tegenstelling met de mededeling in de vorig zin. In de situatie van machtsoverdracht gebeurt iets wat je misschien niet verwacht
- ⁴ Proca wilde, en had dat als een soort van testament nagelaten, dat zijn oudste zoon (Numitor) zijn koningschap overnam
- ⁵ dat de drie SUBST allemaal met de v- beginnen noemt men **ALLITERATIE**. De notatie: **yis – yolas – yerecundia**, dus de beginletters onderstrepen en aangeven dat dat een paar maal gebeurt
- ⁶ de GEN is een GEN *obiectivus*, die het object aangeeft bij het SUBST **verecundia**. Het gaat om de leeftijd van Numitor, waarvoor Amulius kennelijk geen ontzag heeft
- ⁷ ABL *absolutus*: de combinatie van een SUBST (**fratre**) en een PTC (hier het PPP **pulso**), waarbij het SUBST de grammaticale functie van subject/onderwerp heeft t.o.v. het PTC. Je vertaalt de ABL *absolutus* met een BZ, waarbij die BZ voortijdig is als het PTC een PPP is, gelijktijdig als dat PTC een PPA is en natijdig als dat PTC een PFA is. Vaak is het handiger de ABL *absolutus* te vertalen met een bijwoordelijke bepaling/beknopte BZ, zodat je vrijwel nooit rekening hoeft te houden met de tijdsverhouding tussen PTC en persoonsvorm van de zin waarin de ABL *absolutus* voorkomt. Hier toegepast komt dat neer op: na het verdrijven van zijn broer (pas er bij dit soort beknopte BZ op dat het onderwerp klopt). Probeer een passieve ABL *absolutus* ACT te vertalen als duidelijk is wie de handelende persoon/instantie is (*agens* noem je dat)
- ⁸ klein **HYPERBATON**netje: **stirpem** (...) **virilem** zijn uit elkaar geplaatst. Bedoeld is natuurlijk dat Amulius elk neefje dat geboren wordt in de familie van zijn broer uit de weg ruimt: het is een potentiële troonopvolger
- ⁹ na **interimit** volgt een nieuwe HZ, zonder een koppelend voegwoord. We noemen dat **ASYNDETON**. Hier zou je eigenlijk "en" aan toe willen voegen. Het **ASYNDETON** is *copulatief*. Moet je ergens "maar" toe voegen, dan is zo'n **ASYNDETON** *adversatief*. Een heel enkele keer mis je "want" dat twee zinnen verbindt en dan noem je het **ASYNDETON** *explicatief*
- ¹⁰ in het bewijzen van eer aan Rea Silvia is Amulius niet oprecht. Hij maakt haar Vestaalse maagd met de bedoeling dat zij kinderloos bleef. De meeste Vestaalse maagden bleven ook kinderloos, maar deze niet. Het was de belangrijkste taak van de Vestaalse maagden (**sacerdotes Vestales**) het eeuwig brandende haardvuur in de tempel van Vesta (godin van huis en haard) ook daadwerkelijk brandend te houden. Doofde het vuur, dan zou de staat ten onder gaan. Vestaalse maagden mochten niet trouwen, seks hebben en kinderen krijgen. Gebeurde dat toch, dan werd zo'n dametje van de Tarpeïsche rots gemikt of in een onderaardse kelder opgesloten met een beetje eten en water, een lampje en een bed. Ze zou dan snel sterven, was het idee, en bij haar dood zou geen bloed vloeien. Bij de Tarpeïsche rots-variant ging de dood snel, en zag je alleen het bloed maar niet (het was er natuurlijk wel)
- ¹¹ de BZ legt het woordje **honoris** uit: wat hield de **honor** in? Voilà, dat ze tot Vestaalse maagd promoveerde. Heel vaak komt de persoonsvorm in een BZ met **cum** (omdat), een causale BZ dus, in de CON te staan
- ¹² te verdedigen als een ABL *modi*, de ABL die de manier aanduidt waarop iets gebeurt. Ook ABL *instrumenti* is te verdedigen: het middel waarmee iets bereikt wordt
- ¹³ de naamval hier is GEN, namelijk wederom een GEN die als object dient bij een ander SUBST (hier **spem**), een GEN *obiectivus* dus. **Partus** betekent iets abstracts als geboorte, maar wordt hier concreet bedoeld, namelijk als een kind. Dat stijlmiddel valt onder **METONYMIA**, en hier hebben we een **ABSTRACTUM PRO CONCRETO** (een abstract begrip in plaats van een concrete zaak)

Sed¹⁴ <u>debeatur</u>, ut opinor¹⁵, fatis¹⁶ tantae origo¹⁷ urbis¹⁸ maximique secundum deorum opes¹⁹ imperii²⁰ principium. Vi compressa²¹ Vestalis cum geminum partum <u>edidisset</u>²², seu ita rata²³, seu²⁴ quia deus auctor culpae²⁵ honestior <u>erat</u>, 10 Martem incertae stirpis patrem <u>nuncupat</u>. Sed nec di nec homines²⁶ aut ipsam aut stirpem a crudelitate regia <u>vindicant</u>: sacerdos vincta in custodiam <u>datur</u>²⁷, pueros in profluentem aquam mitti <u>iubet</u>²⁸.	Maar, naar ik meen, was de geboorte van zo'n grote stad door het lot voorbestemd en het begin van het grootste rijk meteen na de macht van de goden. Toen de Vestaalse maagd na haar verkrachting een tweeling gebaard had, noemde zij, ofwel omdat ze dat echt dacht, ofwel omdat een god een eervoller veroorzaker van haar misstap was, Mars als vader van haar twijfelachtige nakomelingen. Maar noch de goden noch de mensen beschermen óf haarzelf óf haar nakomelingen tegen de wreedheid van de koning: de priesteres wordt geboeid in de gevangenis gegooid, de jongens laat hij in het stromende water werpen.
--	---

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.4 (p.58, rr.12-17); Romulus en Remus (2)

- ¹⁴ meteen een tegenstelling (**ANTITHESE**) voelbaar door **sed**. Probeer de tegenstelling onder woorden te brengen. Graag kort. Maak de tegenstelling zo expliciet mogelijk. Hier gaat het om de tegenstelling dat Amulius weliswaar het plan heeft dat Rea Silvia geen kinderen gaat krijgen, MAAR dat dat niet gaat lukken. Dat komt natuurlijk weer door de inmenging van de goden, in dit geval Mars. Het verteltempo zakt enigszins
- ¹⁵ Livius stelt zich bescheiden op (ook aan het begin van de praefatio, pp.10-12, doet hij dat). Het is zijn mening dat de plannen van Amulius niet uit kwamen door toedoen van de goden
- ¹⁶ het bleek zo te zijn dat de Tiber buiten zijn oevers getreden was, waardoor het maandje met de tweeling erin niet midden op de rivier kon worden losgelaten, maar slechts in een ondiepe poel. Ze verdronken niet
- ¹⁷ het eerste onderwerp van **debeatur**, dat evenwel SG is. Het tweede onderwerp is **principium** in r. 8. Als je het SG van **debeatur** in tact wilt laten, vertaal je eerst het eerste onderwerp en de persoonsvorm, en daarna pas het tweede onderwerp. Met **debeatur** wordt gehint op het feit dat de stichting en grootsheid van Rome voorbeschikt waren. Later gebeurt dat nogmaals, wat explicieter, bij **divinitus** (r.13)
- ¹⁸ de bedoelde stad is natuurlijk Rome. **Tantae** en **urbis** staan licht uit elkaar (dus een heel klein **HYPERBATON**)
- ¹⁹ het SG **ops** kan worden vertaald als hulp en komt bijvoorbeeld voor in **opem ferre** (=hulp bieden). Het PL **opes** heeft een aparte betekenis: ofwel macht ofwel vermogen (geld). Eerst komt de macht van de goden, daarna de macht van het Romeinse rijk. We zijn maar een klein beetje arrogant
- ²⁰ vormt een **HYPERBATON** met **maximi**, een regel hierboven. De bedoeling van vele stijlmiddelen is het benadrukken van een bepaalde mededeling. De tekst valt op omdat hij op een bijzondere manier geformuleerd is
- ²¹ wederom een ABL **absolutus**. Zie de aantekeningen bij r. 3. Er is hier keurig gekozen voor een bijwoordelijke bepaling/beknopte BZ. Dat is handig omdat de ABL **absolutus** al geplaatst is in een BZ. Je wilt vermijden dat je een BZ in een BZ krijgt, of nog dieper vervlochten in de structuur
- ²² ook weer een CON in een BZ met **cum**. Hier gaat het om een temporele BZ (een BZ waarin een tijdsrelatie uitgedrukt wordt). Daar staat meestal een IND, maar ook de CON komt daar nogal eens voor. Dat heeft niet veel om het lijf dan: de CON staat daar dan als de modus van de ondergeschikte zin, meer niet. Ondergeschikte zinnen hadden van oudsher een bewijs van de onderschikking (**hypotaxis**), namelijk een andere werkwoordsmodus. Dat was de CON. Als er een CON in een HZ voorkomt, dan hebben we te maken met een wens, een aansporing, een niet-werkelijkheid, dat soort zaken. Als we er een tegenkomen volgt de uitleg
- ²³ de BZ komt van het PTC, dat we, met beleid, moeten weergeven met een temporele BZ (toen, wanneer, zodra, als), een causale BZ (omdat, aangezien, daar) of een concessieve BZ (hoewel, ofschoon, terwijl): p.4!
- ²⁴ twee mogelijkheden: Livius vindt dat hij beide motieven van Rea Silvia moet noemen als het gaat om het aanwijzen van de god Mars als vader van Romulus en Remus. Hij duikt daarmee een beetje in de psyche van Rea Silvia, die uit de problemen wil blijven (de Tarpeïsche rots dan wel het niet minder aanlokkelijke alternatief van het levend begraven worden)
- ²⁵ een abstract begrip voor het aanduiden dat Rea Silvia, ondanks alle door Amulius genomen maatregelen, toch zwanger had weten te raken. Een zwangere Vestaalse: **contradictio in terminis**. **Vi compressa** lijkt in tegenspraak met **culpae**, die kleiner wordt voorgesteld omdat een god voor de verkrachting verantwoordelijk zou zijn
- ²⁶ je zou denken dat Mars wel in zou grijpen, of anders Numitor (al was hij verdreven), maar dat gebeurt niet
- ²⁷ in deze versie is dus geen sprake van het van de Tarpeïsche rots af mikken van Rea Silvia, maar van het levend begraven. Ook de jongetjes moeten er aan geloven: ze moeten door dienaren verdronken worden. Achter **datur** mist weer een nevenschikkend voegwoord, waardoor een **ASYNDETON** ontstaat. Het **ASYNDETON** benadrukt het tempo waarin de handelingen elkaar opvolgen
- ²⁸ **iubere** komt vaker voor met een Acl. Als de INF van die Acl dan PASS is kun je het werkwoord **iubere** vertalen met "laten"

divinitus³⁰ super ripas Tiberis effusus lenibus stagnis nec adiri usquam ad
iusti cursum poterat³¹ amnis³² et posse quamvis languida mergi aqua infantes
15 spem ferentibus³³ dabat. Ita velut³⁴ defuncti regis imperio, in proxima alluvie,
ubi nunc ficus Ruminialis est - Romularem vocatam ferunt³⁵ - , pueros
exponunt. Vastae tum³⁶ in his locis solitudines³⁷ erant.

godswegen kon de Tiber die met kalm stromende poelen over zijn oevers
gestroomd was weliswaar nergens bereikt worden bij de normale loop van
de rivier maar toch gaf hij hoop aan degenen die de kinderen brachten dat
ze verdronken konden worden door/in het water, ook al was dat
traagstromend. Omdat ze meenden zo aan de opdracht van de koning
voldaan te hebben legden zij de jongetjes te vondeling in het
dichtstbijzijnde kabbelende water, waar nu de ficus Ruminialis staat - men
zegt dat die vroeger Romularis genoemd werd. Toen was het op deze
plaatsen een verlaten woestenij.

²⁹ het SUBST **fors** is F, zo te zien aan **quadam**, het onbepaalde voornaamwoord. Het verteltempo in deze passage is vrij hoog. Dat wil zeggen dat de verteltijd (de tijd die nodig is om een verhaal te vertellen) kleiner is dan de vertelde tijd (de tijd die het verhaal in de tijd daadwerkelijk in beslag neemt). Van het besluit van de koning om de jongetjes te laten verdrinken tot aan deze beschrijving van de buiten de oevers getreden rivier de Tiber kost het de verteller 10 seconden, maar in werkelijkheid gaat daar meer tijd in zitten. De – niet met name genoemde – moordenaars moeten een plan maken, materiaal verzamelen en op pad gaan. Dat kost veel meer dan 10 seconden. Een hoog verteltempo komt vaak de aantrekkelijkheid van het verhaal ten goede. Bovendien is er, zelfs voor een geschiedschrijver als Livius, zo weinig bronnenmateriaal over de allereerste jaren van Rome en de tijd tot aan de stichting ervan te vinden dat hij wel een hoog verteltempo moet aanhouden

³⁰ er lijkt hier sprake van een schijnbare tegenstelling, een **PARADOX**. Er zou sprake zijn van toeval en tegelijkertijd van invloed door de goden, invloeden die elkaar lijken uit te sluiten. Maar het toeval kan beïnvloed zijn door de goden en dat zal hier wel zo zijn. De oorsprong van Rome moet zo bijzonder mogelijk zijn, omdat dat de statuur van de huidige stad (in Livius' tijd natuurlijk) vergroot

³¹ het IMPF **dames** en **heren**! Het PLQP heeft een u-tje extra: **potuerat**

³² bij de combinatie **ad iusti cursum** (...) **amnis** is sprake van een **ENALLAGE**. Het ADI **iusti** hoort grammaticaal bij **amnis**, maar inhoudelijk bij **cursum**. Een standaard Nederlands voorbeeld is “een lekker kopje koffie”, waarbij het bijvoeglijk naamwoord “lekker” grammaticaal iets zegt van het kopje, maar inhoudelijk natuurlijk iets van de inhoud van dat kopje, de koffie. Vergilius spreekt in Aen.1,7 van **altae moenia Romae**, waar hetzelfde opgaat: **altae** hoort grammaticaal bij **Romae**, maar inhoudelijk bij **moenia**. Dat is dus dé manier om een **ENALLAGE** op je examen toe te lichten: een woord hoort grammaticaal bij het ene, maar inhoudelijk bij het andere woord. Waarom een verteller gebruik maakt van een stijlmiddel? Bijvoorbeeld een **ENALLAGE**? Wat hij wil vertellen valt net iets meer op en blijft net iets beter hangen. Hoewel wij zelf ook vele stijlmiddelen gebruiken zonder dat we daarbij de intentie hebben de tekst te accentueren (“een lekker kopje koffie” is daar in wezen een goed voorbeeld van: het in wezen gebruikte stijlmiddel valt niemand op).

³³ een zelfstandig gebruikt PTC, hier het PPA **ferentibus**, kun je het beste vertalen door “degene(n) die” te gebruiken. Bij een duidelijk mannelijk personage kan “de man(nen) die” natuurlijk ook, bij een duidelijk vrouwelijk personage neem je bijvoorbeeld “de vrouw(en) die” en bij het onzijdig “de dingen die”, “datgene wat”. De daders/moordenaars worden weer niet met name genoemd

³⁴ niet helemaal precies aan het bevel van de Koning (Amulius) voldaan natuurlijk, want het mandje met de jongetjes moest omslaan. Maar ja, water was water en dus werd het mandje in het ondiepe neergezet

³⁵ als Livius geen bronnen heeft gebruikt hij toch vaak een pseudobron. Het verhaal gaat dat, men zegt dat, er wordt beweerd dat. In vrijwel al dat soort gevallen is sprake van een Acl of een Ncl. Hier lijkt **Romularis** natuurlijk wat op **Ruminalis**, zodat de indruk gewekt wordt, door een of andere vage etymologie, dat die vijgenboom op de plaats van het in het water deponeren van Romulusje en Remusje al een soort voorspelling betrof wat betreft de latere stichter van de grootste stad aller tijden, la città eterna, Roma!

³⁶ Livius verantwoordt zich als geschiedschrijver door te nuanceren in de tijdweergave. In de vorige zin staat **nunc**, dat dus voor de mensen uit Livius' eigen tijd herkenbaar was. De beschrijving van de eenzame woestenij maakt het vervolg van het verhaal logischer: een wolvin die in die woestenij geen water vindt zal dus op zoek gaan naar water ergens anders, en komt dan al snel bij een rivier als de Tiber uit

³⁷ een vrije vertaling van deze twee SUBST. Uitgestrekte eenzaamheden, als je dat thuis aan de keukentafel laat vallen, denken ze waarschijnlijk dat je de weg een beetje kwijt geraakt bent. Koekkoek!! Wat de vertaler gedaan heeft is van het ene SUBST een ADI maken en het andere laten staan. Vertalers passen vaak de brontaal in hun vertaling aan. Ze vereenvoudigen die, verkorten die, dat soort trucs

Tenet fama³⁸, cum

fluitantem alveum³⁹, quo⁴⁰ expositi erant pueri, tenuis⁴¹ in sicco aqua

destituisset, lupam sitientem⁴² ex montibus, qui⁴³ circa sunt, ad puerilem

20 vagitum⁴⁴ cursum⁴⁵ flexisse⁴⁶; eam⁴⁷ submissas infantibus adeo mitem⁴⁸ praebuisse

mammis, ut lingua⁴⁹ (eam) lambentem pueros magister regii pecoris invenerit⁵⁰ –

Faustulo⁵¹ (ei) fuisse nomen ferunt; ab eo⁵² ad stabula Larentiae uxori educandos⁵³

(eos) datos (esse).

Het verhaal gaat dat, toen het ondiepe water de dobberende mand, waarin de jongetjes te vondeling gelegd waren, op het droge had achtergelaten, een dorstige wolvin vanuit de bergen, die eromheen liggen, haar koers richting het kindergehuil veranderd heeft; dat ze haar tepels die ze had laten zakken zo vriendelijk aan de kinderen heeft aangeboden, dat de leider van de herders van het vee van de koning haar heeft aangetroffen terwijl ze de jongetjes met haar tong likte – men zegt dat zijn naam Faustulus was; dat zij door hem naar zijn hut gebracht zijn (en) aan zijn vrouw Larentia gegeven zijn om groot te brengen.

³⁸ opnieuw een poging in ieder geval een oorsprong van zijn verhaal te geven. Bij wie precies het verhaal gaat wordt in het midden gelaten. Maar het blijft een prachtig verhaal

³⁹ het blijft een bijzonder verhaal. Romulus en Remus zijn in een mandje (toch van riet of zo) gedeponeerd en dat mandje dobbert een beetje over het rustig kabbelende water van de poelen van de Tiber. Het zinkt niet meteen, zelfs helemaal niet, en dus was de uitvoering van het plan van de beoogde moordenaars niet heel strak. Eigenlijk hadden die gasten zich er met een jantje-van-Leiden van afgemaakt, de prutsers

⁴⁰ het betrekkelijk voornaamwoord (PRON *relativum*) verwijst terug naar het antecedent. Hier is dat **alveum**. Er is altijd congruentie tussen antecedent en PRON *relativum* in getal (SG / PL) en geslacht (M/ F / N). In naamval kán er ook congruentie zijn, maar dat is dan toeval, omdat de naamval van een naamwoord afhankelijk is van de grammaticale functie ervan in de zin. In dit geval is het antecedent **alveum** ACC omdat het lijdend voorwerp/object is bij **destituisset**. Het PRON *relativum* **quo** is ABL, omdat het de plaats aangeeft waar die jongetjes in gelegd waren

⁴¹ beschrijft het **aqua** als ondiep. Hiervoor is hetzelfde ondiepe water **alluvie** (r.15) genoemd

⁴² voilà, de wolvin is op zoek naar water, en in de Tiber staat volop water. Hij is zelfs buiten zijn oevers getreden. **lupam sitientem** is ACC en het is in de Acl het onderwerp van **flexisse** (r.20). Je noemt de ACC die het onderwerp is van de INF de *subjectsaccusativus*. Zou er ook nog een ACC in de zin voorkomen die het lijdend voorwerp/object vormt bij de INF, dan noem je die *objectsaccusativus*. Sja, moeilijk is het niet

⁴³ nog een voorbeeld van een PRON *relativum*. Je ziet dat **qui** terug slaat op/verwijst naar het antecedent **montibus**, waarmee het in getal en geslacht overeenkomt. En wederom niet in naamval

⁴⁴ dit doet Livius vaker: **puerilem vagitum** in plaats van **vagitum puerorum**. Waar wij een GEN *possessivus* verwachten een ADI gebruiken. Eerder in r. 11 hadden we al **crudelitate regia** in plaats van **crudelitate regis** de wolvin was richting water gelopen, maar werd toen lastiggevalen door dat gekrijs van die twee snotaapjes

⁴⁵ de I van de Acl, de INF dus. De INF PF geeft voortijdigheid aan t.o.v. de persoonsvorm. Zo geeft een INF PR gelijktijdigheid aan met de persoonsvorm en de INF FUT natijdigheid t.o.v. de persoonsvorm

⁴⁶ verwijst terug naar die **lupam sitientem** (r.19). Het PRON **is/ea/id** is zoals eerder gezegd een verwijzend voornaamwoord. De Acl wordt vervolgd en dus is **eam** de *subjectsACC*. De INF is natuurlijk **praebuisse**

⁴⁷ bepaling bij **eam**. De wolvin toonde zich bijna menselijk door de aangetroffen kindertjes te gaan zogen. Het plaatje van de zogende wolvin is alom bekend, bijvoorbeeld ook als logo op het shirt van AS Roma

⁴⁸ strikt genomen overbodig (**PLEONASME**) aangezien **lambere** (=likken) per definitie met de tong gebeurt. Dat de twee woorden allebei met een I- beginnen duidt op een **ALLITERATIE**. Die benadrukt het liefkozende gelijk, maakt het bijna hoorbaar

⁴⁹ in deze BZ ingeleid door **ut** geeft de CON een gevolg aan. In r.20 stond **adeo** (=zo), met als logisch gevolg in deze BZ met **ut** het gevolg daarvan. Je noemt dit een CON *consecutivus*. Vrijwel nooit vertaal je de CON in een BZ op een bijzondere manier en dat geldt hier ook. In een HZ vertaal je de CON vrijwel altijd op een speciale manier. In een BZ gebeurt dat eigenlijk alleen als het een CON in een betrekkelijke BZ betreft

⁵⁰ de DAT *possessivus*. Een bezitsrelatie wordt in het Latijn vaak uitgedrukt met een vorm van **esse** en een DAT: **mihi est liber** betekent letterlijk “aan mij is een boek”. Wij vertalen “ik heb een boek”

⁵¹ verwijst naar de net geïntroduceerde Faustulus, die vlak daarvoor **magister regii pecoris** genoemd werd (r.21). Zie voor **regii pecoris** in plaats van **regis pecoris** de noot bij **puerilem vagitum** (rr.19 – 20)

⁵² GRV. Kan niet anders, want de uitgang –os komt bij GRD niet voor. Het GRV hoort grammaticaal bij een weggelaten/aan te vullen eos. Toch worden GRD en GRV allebei vaak met infinitiusvertalingen opgelost: om te ..., voor het ... van, dat soort vertalingen. Daar is één grote uitzondering op: een GRV met (een vorm van) **esse**. Daar moet je vertalen met moeten/kunnen/hoeven ... worden

Sunt, **qui** Larentiam volgato corpore⁵⁴ lupam⁵⁵ inter pastores vocatam^(esse)
putent⁵⁶; inde⁵⁷ locum fabulae ac miraculo datum^(esse). Ita geniti itaque educati⁵⁸,
25 **cum primum** adolevit aetas, nec in stabulis nec ad pecora segnes⁵⁹, venando⁶⁰
peragrarare saltus. Hinc⁶¹ robore corporibus animisque⁶² sumpto⁶³ iam non feras
tantum subsistere, sed in latrones praeda onustos impetus⁶⁴ facere
pastoribusque rapta dividere et cum his crescente⁶⁵ in dies grege iuvenum
seria ac iocos celebrare.

Er zijn er, die denken dat Larentia omdat zij haar lichaam aan iedereen
aanbood onder de herders “wolvin” genoemd is; dat er daardoor
gelegenheid gegeven is voor een wonderbaarlijk verhaal. Zo geboren en zo
grootgebracht zwierven zij, zodra hun leeftijd vorderde, noch nonchalant
in de stallen noch bij de kuddes, al jagend door de bergwouden. Nadat ze
hierdoor zowel lichamelijk als geestelijk kracht hadden opgedaan bonden
ze niet meer alleen de strijd aan met wilde dieren, maar deden ze ook
aanvallen op met buit beladen rovers en verdeelden ze het geroofde
onder de herders en met hen beleefden zij, terwijl de groep jongemannen
met de dag groeide, ernstige zaken en plezier.

- ⁵⁴ ABL *absolutus*. Het naamwoord wordt het onderwerp van het PTC. Het PTC is hier PPP en dus moeten we een voegwoord gebruiken dat voortijdig is. Denk aan de driehoek tijd, reden, toegeving en je komt al een heel eind (zie pagina 4 van dit document). Nadat het lichaam aan iedereen was aangeboden (letterlijk) wordt mooier als je bijvoorbeeld vertaalt: omdat (reden) ze haar lichaam aan iedereen aanbod (ACT i.p.v. PASS)
- ⁵⁵ ja, lastig. Voor de Romeinen in die tijd was **lupa** (=wolvin) min of meer en afhankelijk van de situatie synoniem met hoer, chickie met losse moraal, temeier, publieke vrouw, lichtekooi, del, sloerie, prostituee, snol, tippelaarster etc. Maar het was natuurlijk niet zo, dat ze als ze gewoon zo’n dier in de dierentuin zagen rondsnoeken meteen met een verlopen kop hun portemonnee trokken voor wat plezier. Livius wil het verhaal van de oorsprong van Rome nog wat opleuken door deze anekdote over de bijnaam van Larentia, in feite de opvoedster van de tweeling. Voor mensen die niet geloven dat een wolvin mensenkinderen gezoogd heeft
- ⁵⁶ deze CON komt er automatisch na **sunt qui**. Geen bijzonder geval of zo, gewoon als IND vertalen ook. Komt goed. Wie precies diegenen zijn die dat denken, dat vermeldt Livius niet
- ⁵⁷ een meer rationele verklaring voor het verhaal. De Acl gaat door: **fabulae ac miraculo** betekent letterlijk “aan het verhaal en aan het wonder”, twee keer een DAT, logisch gezien het voorkomen van **datum** (**esse**). Livius bedoelt hier aan te geven dat het verhaal wonderlijk was. Het gebruik van twee parallelle SUBST is een vaker voorkomend stilistisch trucje, dat we HENDIADYS noemen (niet verplicht op het examen)
- ⁵⁸ na de iets gedetailleerdere (dus met een iets lager verteltempo) vertelling over de redding van Romulus en Remus schiet hier het verteltempo weer omhoog. In één zin wordt een aantal jaren overgeslagen. Livius wil in hoog tempo naar de situatie toe waarin hij kan vertellen over het prille begin van de stichting van de stad Rome. Verwar **itaque** niet met “dus”: het is gewoon het herhaalde **ita** plus een nevenschikkend “en”
- ⁵⁹ NOM PL bij het onderwerp van de zin, dat weer verstopt zit in de INF *historicus* **peragrarare** (r.26): de tweeling dus. Die worden geleidelijk aan meer geportretteerd/gekarakteriseerd als leiders, als alfamannetjes die zich verantwoordelijk voelen voor hun groep jongemannen (**pastoribus rapta dividere** in r.28 wijst daar natuurlijk ook op) dan als op een stomme manier in een (niet erg lek: waar komt de uitdrukking “zo lek als een mandje dan vandaan”?) mandje in een niet erg stromende rivier gedumpte jankbabies. Ze jagen graag en veel, maar hun klusjes blijven ze ook doen: de stallen uitvegen en voor de schapenkuddes zorgen. Vergelijkbaar met je huiswerk blijven doen tijdens het gamen, blowen, [REDACTED] (censuur, Ard van der Steur) en chillen
- ⁶⁰ het GRD komt vaker voor waar wij liever (nou ja, liever) een PPA zouden hebben. Dát het een GRD is kun je zien doordat er geen naamwoord in relatie tot (congruent met) **venando** in de buurt staat. Aan de uitgang **-ndo** kun je het niet zien, want die komt bij een GRV ook voor
- ⁶¹ verwijst terug naar het jagen in de bergwouden annex stallen vegen en schaapjes bewaken als verklaring voor het sterker worden. De heren deden niet aan Fit for Free en namen ook geen anabole steroïden tot zich
- ⁶² de twee ABL **corporibus** en **animis** geven het opzicht aan waarin R & R krachtiger worden. Wij zouden SG hebben, maar de Romein redeneert: één persoon, één lichaam/geest, twee personen, dan ook PL. Je noemt zo’n toepassing van de ABL *respectus*. Je kunt bij het weergeven van een ABL *respectus* gebruik maken van het woordje “qua”. In de uitdrukking **maior natu** (= de oudere, de oudste) is **natu** ook een ABL *respectus*
- ⁶³ samen met **robore** weer een ABL *absolutus*. Letterlijk: nadat (PPP, weet je nog!) kracht was opgenomen. Dat klinkt ACT beter en eventueel *causaal* beter dan *temporeel*: nadat/doordat ze kracht hadden opgedaan
- ⁶⁴ blijft lastig, dat rijtje van de u-declatie, met zijn vier keer de uitgang -us. Komt ie: **impetus – impetus** (jak!) – **impetui – impetum – impetu** // **impetus** (blèè!) – **impetuum – impetibus – impetus** (shit!) – **impetibus**
- ⁶⁵ samen met **grege** weer een ABL *absolutus*: PPA > dus gelijktijdig! Terwijl/omdat/hoewel (kies de beste) groep groeide (inderdaad gelijktijdig met de INF *historicus* **celebrare** die als een verleden tijd vertaald wordt)

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.5¹⁻² (p.59, rr.30-35); Het feest van Lupercus

30 iam tum⁶⁶ in Palatio monte⁶⁷ Lupercal⁶⁸ hoc⁶⁹ fuisse ludicrum⁷⁰ ferunt⁷¹, et a
Pallanteo, urbe Arcadica, Pallantium, dein Palatium montem appellatum⁷² (esse), ibi
Euandrum, **qui** ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus tenuerit⁷³
loca, sollemne allatum⁷⁴ ex Arcadia instituisse **ut** nudi iuvenes⁷⁵ Lycaeam⁷⁶ Pana
venerantes per lusum atque lasciviam⁷⁷ currerent⁷⁸, **quem**⁷⁹ Romani deinde
35 vocarunt Inuum.

Men zegt dat toen al op de Palatijn dit Lupercalfeest bestond, en dat de heuvel naar Pallanteum, een Arcadische stad, Pallantium, vervolgens Palatijn genoemd is; dat daar Euander, die, uit dat geslacht van Arcadiërs (afkomstig), vele tijden eerder/lang geleden de streken heeft bewoond, het uit Arcadië meegebrachte feest ingesteld heeft, namelijk dat naakte jongemannen rondrenden terwijl ze de Lycaeïsche Pan in uitgelaten spel vereerden, die de Romeinen later Inuus genoemd hebben.

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.5³⁻⁶ (p.60, rr.36-41); De tweeling herkend; Amulius gestraft (1)

⁶⁶ in de tijd van R & R, maar gezien **hoc** bestaat het feest nog steeds in Rome

⁶⁷ in de werkvertaling ontbreekt **monte**. Dat is niet heel gek, want de Palatijn was een berg en dat was voor iedereen helder. Zo wordt **urbs Roma** ook geregeld vertaald als “Rome”, en **flumen Tiberis** als “de Tiber”

⁶⁸ de god Lupercus (soms geïdentificeerd met Faunus, tegenhanger van de Griekse god Pan) stamt uit het oude Italië. Hij was de beschermer van de kuddes en gold als god van de vruchtbaarheid. Voor de Italiërs (!) was het belangrijk dat het land vruchtbaar was en de dieren jongen kregen, vandaar dat ze een god in het leven riepen om die te garanderen. Bij het Lupercal (op 15 februari gevierd) werd een bok geofferd en jongens met alleen een miniscul lendendoekje aan van bokkenleer (sja...kapiteinspet op en je hebt een beeld) moesten rond de Palatijn rennen. Omstanders sloegen zij met riemen, vooral vrouwen moesten het ontgelden. Een en ander zou een overblijfsel zijn van een heel oud ritueel om wolven weg te jagen van de schapenkuddes

⁶⁹ mevrouw Van Katwijk-Knapp vertaalt: “men zegt dat ons Lupercusfeest toen al op de Palatijnse heuvel werd gevierd”. Het woordje “ons” is een vrije weergave van dit **hoc**, en Livius bedoelt er het feest mee dat in zijn tijd nog steeds bestaat

⁷⁰ haakt direct aan bij en is een voorbeeld van het **iocos celebrare** uit r.29, waarvan gezegd wordt dat R & R dat gezamenlijk met hun matties meemaken

⁷¹ weer de inmiddels bekende inleiding tot een Acl, of een kleine serie daarvan

⁷² de ontstaansgeschiedenis van de Palatijn wordt door Livius uit de doeken gedaan. Niet gek als je geschiedschrijver bent. We vinden hier een aetiologisch (verklarend) element: Livius wil die ontstaansgeschiedenis maar al te graag kwijt omdat die voor de mensen in zijn eigen tijd veel verduidelijkt. Verderop komt de ontstaansgeschiedenis van het Inuusfeest aan de orde. Daarmee wordt het verteltempo aardig omlaag gebracht, omdat het verhaal over het Lupercalfeest ermee onderbroken wordt. Op de Palatijn zijn overigens de oudste sporen van bewoning in Rome aangetroffen. Ze dateren van rond 1200. De Latijnen zouden er gewoon hebben. Er zijn nog 6 andere heuvels in Rome natuurlijk. We noemen ze ff. De Palatinus dus en dan de Capitolinus, Esquilinus, Aventinus, Quirinalis, Viminalis en de Caelius. Weet je dat ook weer

⁷³ de CON is een CON *obliquus*, een CON dus vanwege de indirecte rede. Als in een Acl een BZ voorkomt, staat de persoonsvorm in die BZ verplicht in de CON. Hier is sprake van een Acl: (**ferunt**, r.30) **Euandrum** (...) **instituisse** en daarin komt inderdaad een betrekkelijke BZ voor: **qui** (...) **tenuerit loca** (rr.32-33)

⁷⁴ het PPP van **afferre** (=meebrengen)

⁷⁵ het halfbloot dan wel helemaal bloot rondrennen door jochies was kennelijk in de Griekse wereld niet geheel onbekend. Livius nuanceert hier het gebruik bij het Lupercalfeest door melding te maken van het Panfeest waarbij het dragen van enige lichaamsbedekking als hinderlijk werd ervaren. Naakt is in het Grieks γυμνός, en daar komt ons woord gymnastiek vandaan. Het is dat je het weet

⁷⁶ berg in Arcadië, letterlijk wolfsberg (λύκος betekent wolf): Livius heeft zijn research aardig gedaan

⁷⁷ je moet het voor je zien, maar de beginletter l- wordt herhaald (ALLITERATIE) **lusum** (**atque**) **lasciviam**, wat een soort van hitsig tong uit je bek-beeld geeft. De weergave “uitgelaten spel” is weer een HENDIADYS...

⁷⁸ de CON wordt veroorzaakt door **ut** in r.33: een BZ binnen een Acl aan de ene kant. De nadere uitleg van het uit Arcadië meegebrachte feest aan de andere kant

⁷⁹ het betrekkelijke voornaamwoord verwijst naar het antecedent (**Lycaeam**) **Pana**

Huic deditis⁸⁰ ludicro cum sollemne <u>notum esset</u>⁸¹ insidiatos ob iram praedae amissae⁸² latrones⁸³, cum Romulus⁸⁴ vi se <u>defendisset</u>⁸⁵, Remum⁸⁶ cepisse⁸⁷, captum⁸⁸ regi Amulio tradidisse, ultro accusantes⁸⁹. Crimini maxime <u>dabant</u>⁹⁰ in Numitoris agros⁹¹ ab iis⁹² impetus⁹³ fieri; inde⁹⁴ eos collecta iuvenum manu 40 hostilem in modum praedas agere. Sic Numitori ad supplicium⁹⁵ Remus <u>deditur</u>.	Dat rovers, die voor hen in een hinderlaag lagen die op gingen in dit amusement, aangezien het feest bekend was, uit woede over het verlies van hun buit, toen Romulus zich met kracht verdedigd had, Remus gevangen genomen hebben, dat ze hem, nadat hij gevangengenomen was, aan koning Amulius uitgeleverd hebben, waarbij ze hem bovendien nog beschuldigden. Met name hadden ze het verwijt dat er door hen invallen gedaan werden op het gebied van Numitor; dat zij daarvandaan met een verzamelde groep jongemannen op vijandige wijze buit weghaalden. Zo werd Remus aan Numitor uitgeleverd voor de doodstraf.
---	--

⁸⁰ zelfstandig gebruikt PTC. Dat kun je het beste vertalen met “degene(n) die”

⁸¹ de Acl loopt nog steeds door. Dat houdt in dat je je zinnen nog met “dat” begint, maar ook dat de BZ automatisch de CON hebben. Die CON heet *obliquus*. De BZ geeft een verklaring voor het feit dat iedereen gebiologeerd naar het Lupercalfest keek. Dat het feest veel kijkers trekt wordt bevestigd door het directe vervolg: **cum sollemne notum esset**

⁸² het PTC is dominant gebruikt. Dat wil zeggen dat de nadruk van de betekenis in het PTC ligt, terwijl die normaal gesproken in het SUBST ligt. Het verlies van de buit is voor de rovers een zware sof, niet de buit zelf. De GEN **praedae amissae** is bij **iram** een GEN *obiectivus*: de rovers hebben een voorwerp voor hun boosheid, namelijk het verlies van hun buit. We hadden gelezen hoe Romulus en Remus rovers beroofd hadden

⁸³ *subjects*ACC dus, net als **insidiatos** (r.36) dat erbij hoort

⁸⁴ Romulus en Remus worden voor het eerst bij name genoemd: er werd al naar hen verwezen met **geminum partum** (r.8), **stirpis** (r.10), **pueros** (r.12) en **infantes** (r.14)

⁸⁵ de BZ heeft weer de CON *obliquus*. Het lijkt alsof Remus de dans niet ontsnapt omdat Romulus voor de rovers een maatje te groot was

⁸⁶ *objects*ACC, namelijk het lijdend voorwerp bij **cepisse**, de INF van de Acl

⁸⁷ er staat geen voegwoord tussen de twee gelijkwaardige onderdelen van de Acl. Dat noem je *ASYNDETON*. Er had “en” kunnen staan

⁸⁸ je kunt bij **captum** het woordje **Remum** aanvullen, of **eum**. Onderwerp van dit gedeelte van de Acl zijn nog steeds de rovers

⁸⁹ Livius spreekt zijn afkeer een beetje uit over het feit dat de rovers het zelfs nog wagen Remus en de niet in de kraag gegrepen Romulus te beschuldigen van rooftochten. De pot verwijt de ketel. De inhoud van de beschuldiging volgt meteen, met wederom een Acl-constructie. **Accusantes** is dus ACC PL M !

⁹⁰ het IMPF duidt er op dat de rovers continu beschuldigingen uitten aan het adres van de tweeling. Het IMPF heeft namelijk drie verschillende aspecten: 1) *duratief* (een langdurige handeling of een situatie in het verleden); 2) *iteratief* (een herhaalde handeling in het verleden) en 3) *conatief* (een poging in het verleden). Eigenlijk geldt dat voor de praesensstamvormen, maar in de praktijk zien we de toepassing ervan vrijwel alleen bij het IMPF. Zo wordt een IMPF dat een poging in het verleden aanduidt vaak een IMPF *de conatu* genoemd

⁹¹ een **ager** is natuurlijk een akker. Maar het PL van dit woord, **agri** dus, kun je goed weergeven met “gebied”. Iets vergelijkbaars (PL met andere betekenis dan SG) geldt bij **finis** (=grens) en **fines** (PL, grenzen > gebied)

⁹² de mannen in de groep van Romulus en Remus, maar met name die twee zelf natuurlijk

⁹³ ACC PL: *subjects*ACC in de Acl die afhankelijk is van **Crimini** (...) **dabant**. Het beruchte rijtje (4 x –us!) van impetus: **impetus, impetus, impetui, impetum, impetu** // **impetus, impetuum, impetibus, impetus, impetibus**

⁹⁴ verwijst naar **Numitoris agros** in de zin ervoor

⁹⁵ de situatie wordt gevaarlijk. Het verteltempo is gigantisch hoog. Met ingang van de volgende zin keren we even terug in de tijd, een soort flashback. Zowel Faustulus als later ook Numitor gaan 1 en 1 optellen en komen tot bepaalde conclusies. Nu Remus dreigt te sterven moet er actie ondernomen worden.

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.5³⁻⁶ (p.60,rr.41-48); De tweeling herkend; Amulius gestraft (2)

Iam inde ab initio⁹⁶ Faustulo⁹⁷ spes fuerat regiam stirpem apud se educari; nam⁹⁸ et expositos^{esse} iussu regis infantes sciebat et tempus quo ipse eos sustulisset ad id ipsum⁹⁹ congruere; sed rem¹⁰⁰ immaturam nisi aut per occasionem aut per necessitatem aperiri noluerat. Necessitas prior¹⁰¹ venit:
 45 ita metu¹⁰² subactus Romulo rem aperit¹⁰³. Forte¹⁰⁴ et Numitori¹⁰⁵ cum in custodia Remum haberet audissetque geminos esse fratres, comparando¹⁰⁶ et aetatem eorum¹⁰⁷ et ipsam minime servilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum¹⁰⁸;

Al vanaf het begin had Faustulus de hoop gehad dat er bij hem koninklijke kinderen grootgebracht werden; want hij wist dat én op bevel van de koning kinderen te vondeling gelegd waren én dat het tijdstip waarop hij hen zelf meegenomen had juist daarmee samenviel; maar hij had niet gewild dat de zaak voortijdig openbaar gemaakt werd, tenzij ófwel door een gunstige gelegenheid ófwel door noodzaak. De noodzaak kwam als eerste: zo maakte hij, gedreven door angst, de zaak bekend aan Romulus. Toevallig had ook bij Numitor, toen hij Remus in gevangenschap had en gehoord had dat de broers tweelingen waren, door én hun leeftijd én hun allerm minst slaafse inborst te vergelijken, de herinnering aan zijn kleinzoons een lampje doen branden;

⁹⁶ dus van vlak nadat hij die kiddo's gevonden had, lurkend aan een wolvin (niet Larentia...). Het verteltempo staat even stil, omdat Livius ingaat op de gedachten van Faustulus en de verklaring daarvoor. Dat stukje eindigt met het vertellen aan Romulus hoe de vork in de steel zit. Daarna gaat hij ook nog in op Numitor die er het zijne van vindt, en al die tijd staat de loop van de gebeurtenissen stil. Dat stukje eindigt met het navraag doen door Numitor (**sciscitando** in r.58). Het stilvallen werkt als een soort cliffhanger. De mededeling over de dood van/moord op Amulius in rr.52-53 doet het tempo dan ineens enorm versnellen

⁹⁷ DAT *possessivus*: de Romein zegt niet "ik heb een boek", hij zegt "aan mij is een boek". Hier is het dus letterlijk "aan Faustulus was de hoop geweest" en dat wordt "Faustulus had de hoop gehad"

⁹⁸ deze verklarende zin legt uit waarom hij van mening is dat hij prins (regiam stirpem) aan het grootbrengen is

⁹⁹ verwijst naar het te vondeling leggen van Romulusje en Remusje, dus naar **expositos iussu regis infantes** (r.42)

¹⁰⁰ dat hij de kleinzonen van Numitor in huis had. De noodzaak is gelegen in het feit dat Remus ter dood dreigt te worden gebracht. Wat Faustulus een gunstige gelegenheid (**occasionem** in r. 44) had gevonden, vertelt Livius niet. Merk op dat het verteltempo al heel hoog ligt

¹⁰¹ de COMP mag in bepaalde gevallen als een SUPERL vertaald worden, namelijk als twee zaken vergeleken worden. **Longior** vertaal je met 1) langer; 2) nogal/tamelijk/redelijk lang; 3) té lang en dus 4) langst (van 2)

¹⁰² de angst is een slechte raadgever: Faustulus weet dat Numitor zonder dat te beseffen zijn eigen kleinzoon dreigt te executeren. Hij kan niet anders dan Romulus over zijn vermoedens informeren

¹⁰³ Romulus moet natuurlijk op de hoogte gesteld worden van het feit dat hij Numitors kleinzoon is, want dan kon hij zijn mannen mobiliseren voor de komende aanslag op Amulius

¹⁰⁴ veel is toevallig bij Livius, maar vergeet niet dat er geen echte primaire bronnen waren voor de verhalen over de vroege jeugd van R & R. Hier is het toeval dat Numitor op hetzelfde moment tot conclusies komt en actie onderneemt als Faustulus. Nou ja, toeval? Remus dreigt dood te gaan en dat is toch een soort katalysator voor de loop van de volgende gebeurtenissen

¹⁰⁵ Numitor concludeert op basis van het feit dat het om tweelingen gaat, dat zijn eigen kleinzoons ongeveer even oud (hadden) moeten zijn als die hij gevangen heeft zitten en dat Remus niet een slaafs boerensulletje is dat hij zijn eigen kleinzoon in de gevangenis heeft laten opsluiten

¹⁰⁶ GRD. Er staat een uitgang (-ndo) waar je niet veel mee kunt. Een GRV kan die uitgang ook hebben. Maar er staat geen SUBST bij **comparando** waarmee het congruent is en dat als object bij **comparando** fungeert

¹⁰⁷ Romulus en Remus

¹⁰⁸ GEN *obiectivus*, weet je nog? De **nepotum** vormen bij het andere SUBST **memoria** inhoudelijk het object, het lijdend voorwerp

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.5³⁻⁶ (p.60,rr.48-53); De tweeling herkend; Amulius gestraft (3)

sciscitandoque¹⁰⁹ eo demum pervenit *ut* haud¹¹⁰ procul esset¹¹¹ *quin*
 Remum agnosceret¹¹². Ita undique regi¹¹³ dolus nectitur¹¹⁴. Romulus non cum¹¹⁵
 50 globo iuvenum¹¹⁶—nec enim erat ad vim apertam par—sed aliis alio¹¹⁷ itinere
 iussis¹¹⁸ certo tempore¹¹⁹ ad regiam¹²⁰ venire pastoribus ad regem impetum facit;
 et a domo Numitoris alia comparata manu¹²¹ adiuvat Remus¹²². Ita regem
obtruncat¹²³.

en door navraag te doen kwam hij tenslotte tot dat punt dat hij er niet ver
 vanaf was of hij herkende Remus. Zo wordt van alle kanten een list
 beraamd tegen de koning. Romulus doet niet samen met een groep
 jongemannen een aanval op de koning – want hij was niet opgewassen
 tegen openlijk geweld – maar na de herders te hebben opgedragen ieder
 langs een andere route op een bepaald moment naar het paleis te komen;
 en vanaf het huis van Numitor helpt Remus, na een andere groep
 verzameld te hebben, mee. Zo doodt hij de koning.

¹⁰⁹ een GRD. Er staat geen SUBST bij dat het object vormt bij *sciscitando*, vandaar

¹¹⁰ *haud* drukt hetzelfde uit als *non*, maar dan sterker: volstrekt niet

¹¹¹ een CON *consecutivus* na *eo demum pervenit*: al redenerend, informerend en terugdenkend kwam hij op een zodanig punt dat.... Wij vinden de toevoeging van dit hele zinnetje overbodig. Livius niet: hij bouwt er een zeker soort spanning mee op

¹¹² het voegwoord *quin* gaat altijd met de CON. Niet van wakker liggen dus

¹¹³ de DAT is er eentje die een nadeel aangeeft, de DAT *commodi*. De koning zal het waarschijnlijk niet leuk vinden dat men het op zijn leven gemunt heeft. Maar hij heeft het er wel naar gemaakt

¹¹⁴ letterlijk staat er “geknoopt”. De *METAFOR* geeft aan hoe ingewikkeld de constructie van de list was. Wij denken dan: nou, valt wel mee met de complexiteit van die list. Als een vertaler de zin vertaald heeft met “Zo werd er een net van listen om de koning geknoopt”, dan lijkt het of het tekstelement *een net* uit de duim gezogen is. Maar het is een weergave van *undique* natuurlijk. Bezijden dat: het verteltempo is nog steeds erg hoog

¹¹⁵ de PREP hier natuurlijk, keurig met ABL, en dus niet de conjunctie/het voegwoord

¹¹⁶ een GEN, dames en heren, geen ACC, al eindigt ie op –um. Het rijtje van de gemengde declinatie is tricky: *iuvenis, iuvenis, iuveni, iuvenem, iuvene* // *iuvenes, iuvenum, iuvenibus, iuvenes, iuvenibus*

¹¹⁷ het kan geen kwaad even aandacht te besteden aan *alius* in diverse combinaties. De grondbetekenis van *alius* is ander, en dan wel als het gaat over bijvoorbeeld meer dan twee personen/zaken (gaat het om twee personen/zaken, dan wordt *alter* gebruikt). Maar dan hebben we nog *alius ... alius* (=de een ... de ander) of de onzijdige variant *aliud ... aliud* (=het een ... het ander). In het meervoud zien we *alii ... alii* (=sommigen ... anderen) of de onzijdige variant daar weer van *alia ... alia* (=sommige dingen ... andere dingen, het een ... het ander). In één woordgroep komen beide woorden ook voor: *alius aliud dicit* (= ieder zegt iets anders, de een zegt dit, de ander dat). *Alius alio more vivit* (=de een leeft zus, de ander zo). Spannend, hè. *Alius alium timet* dan? De een vreest de ander, ze vrezen elkaar eigenlijk dus. Het woordje elkaar is een wederkerig voornaamwoord, reciprook PRON met een duur woord. Dat wederkerig PRON wordt meestal omschreven met *inter* (*nos, vos, se*) of soms dus met een combinatie met een dubbel *alius*

¹¹⁸ vormt samen met het eerder genoemde *alii* en *pastoribus* verderop in de regel een ABL *absolutus*. Romulus laat zijn mannen van alle kanten af richting paleis komen: *undique* (r.49) klopt aardig

¹¹⁹ ABL *temporis*: logisch dat Romulus bij zo’n afspraak wel graag heeft dat men op hetzelfde moment op dezelfde plaats aanwezig is: dat vergroot de effectiviteit van de moordplannen

¹²⁰ zoals gezegd: bijzonder onhandig als de een bij de bakker staat, de ander bij de slager, en weer een ander bij het paleis

¹²¹ ABL *absolutus*: vertaald met een beknopte BZ, zoals dat heet

¹²² het onderwerp van de tweede zin is *Remus* en dat staat helemaal achteraan. Daar staat een onderwerp meestal niet en alleen maar als het qua plaats moet opvallen. Bij de moord op Amulius begon het met de eigennaam *Romulus* en de zin eindigt met de eigennaam van broederlief, *Remus* dus. Zo lijkt de koning inderdaad volkomen ingesloten

¹²³ later komt deze mededeling nog een keer, maar dan vanuit het perspectief van Numitor. Hier is het Livius die vertelt. Dezelfde mededeling, maar dus vanuit het perspectief van Numitor is ook negatiever: in r. 58 *caedem* (...) *tyranni*. Livius noemt Amulius formeel nog een koning, in de ogen van Numitor is het een despoot, een tiran

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.6¹⁻² (p.60, rr.54-61); Numitor koning

Numitor inter primum tumultum, hostes invasisse urbem atque adortos^{(esse) 124}
 55 regiam dictitans¹²⁵, **cum** pubem Albanam in arcem praesidio armisque
 obtinendam¹²⁶ **avocasset**¹²⁷, **postquam** iuvenes perpetrata caede pergere ad se
 gratulantes vidit, extemplo advocato concilio scelera¹²⁸ in se fratris, originem
 nepotum, **ut** geniti, **ut** educati, **ut** cogniti essent¹²⁹, caedem deinceps tyranni¹³⁰
seque eius¹³¹ auctorem ostendit. Iuvenes¹³² per mediam¹³³ contionem agmine
 60 ingressi **cum** avum regem **salutassent**, secuta ex omni multitudine
 consentiens¹³⁴ vox raturum¹³⁵ nomen¹³⁶ imperiumque regi¹³⁷ efficit.

Terwijl Numitor tijdens het eerste tumult steeds zei dat de vijanden de stad binnengevallen waren en dat ze het paleis aangevallen hadden, onthulde hij, toen hij de weerbare jeugd van Alba opgeroepen had om met een garnizoen en wapens de burcht te bezetten, nadat hij had gezien dat de jongemannen na het plegen van de moord met felicitaties naar hem toe kwamen, na onmiddellijk een vergadering bijeengeroepen te hebben, de misdaden van zijn broer jegens hemzelf, de afkomst van zijn kleinzoon, hoe ze geboren, hoe ze grootgebracht, hoe ze herkend waren, de daarop volgende moord op de tiran en zichzelf als verantwoordelijk man daarvoor. Toen de jongemannen, na in een geordende groep midden door de vergadering binnengekomen te zijn hun grootvader als koning hadden begroet, maakte instemmend geroep dat volgde uit de hele menigte de naam en de macht voor de koning rechtsgeldig.

¹²⁴ je weet dat **adoriri** een DEP is en dat je die ACT vertaalt, hoewel je PASS vormen ziet

¹²⁵ het boefje: hij wist er natuurlijk van, omdat hij samen met zijn kleinzoon de plannen had gesmeed voor de revolutie

¹²⁶ dit is wel een GRV, kinderkes. Kijk maar naar de uitgang (niet van je klaslokaal, maar van dit woord): **-ndam** komt bij een GRD niet voor. Hier staat geen vorm van **esse** in de buurt (ook geen **esse** zelf), dus we kunnen dit in een soort INF-vertaling gieten. Het woordje **in** (r.55) doet een beetje raar aan, omdat je in zo'n GRV-constructie eerder ad (**arcem** (...)) **obtinendam** zou verwachten. Dat komt vaker voor in een GRV-constructie, trouwens ook ook bij een GRD. **Ad patriam liberandam** (GRV; uit de KLG hoor, niet zelf bedacht) betekent "om het vaderland te bevrijden", "voor het bevrijden van het vaderland". **Veni ad audiendum** (GRD; ook uit de KLG = ik ben gekomen om te luisteren), en zo zie je inmiddels al weinig betekenisverschil meer tussen een GRV (zonder **esse** dan) en een GRD

¹²⁷ slimme actie van die Numitor: zo voorkomt ie dat potentiële Amuliusaanhangers hun koning nog kunnen verdedigen. Die worden allemaal naar de burcht geroepen, niet naar het paleis

¹²⁸ zoals zijn verdrijving als mogelijke koning, het uit de weg ruimen van zijn zoons en niet te vergeten het benoemen van zijn dochter tot Vestaalse maagd, waardoor hij haar toch behoorlijk plezier ontnam

¹²⁹ opsomming in drieën, waarvan de laatste de meeste indruk moet maken. Er staan ook nog eens geen voegwoorden tussen de drie onderdelen, afgezien van het herhaalde **ut**. Dan gaan we tellen en signaleren dus een **TRIKOLON**, een **ASYNDETON**, een **CLIMAX**, waarbij je ook het herhalen van **ut** nog een naam kunt geven: **ANAFOR**

¹³⁰ al eerder gezien dat dit de visie zal zijn van Numitor: Numitor is degene die als het ware aan het woord is (via **ostendit**, r.59): Amulius was niet populair bij zijn broeder, die hem hier tiran noemt in plaats van koning

¹³¹ verwijst naar de **caedem** (...) **tyranni**. Numitor noemt niet Remus of Romulus als verantwoordelijk voor de dood van Amulius (terwijl er toch in rr.52-53 echt **ita regem obtruncat** staat over Remus) maar zichzelf

¹³² hallo! Romulus en Remus natuurlijk, niet al die jonge gasten bij elkaar natuurlijk. Numitor rommelde wel eens wat, maar hij was niet de grootvader van al die jongemannen daar

¹³³ dominant gebruik van het ADI. Dat wil zeggen dat de kern van de betekenis op het ADI ligt en niet op het SUBST. Bekende voorbeelden: **in summo arbore**=in de top van de boom (≠ in de hoogste boom). PTC en ook GRV worden nogal eens dominant gebruikt. **In scribendis litteris** betekent "bij het schrijven van een brief" (≠ in een brief die geschreven moet worden o.i.d.)

¹³⁴ yeah, yeah, we want him als our king, maar dan in het Latijn/oude Italiaans/Italiaans

¹³⁵ als verdragen die tussen partners of landen nog getekend moeten worden, rechtsgeldig gemaakt worden, worden ze geratificeerd. Latijn, altijd handig om eens complexe woorden te debiteren (=moeilijk te lullen)

¹³⁶ de naam koning, niet de naam Numitor

¹³⁷ over de DAT: we hebben hier een persoon die voordeel heeft van wat er gebeurt. DAT **commodi** dus (van voordeel)

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.6³⁻⁴ (p.61, rr.62-66); De stichting van Rome (1)

Ita¹³⁸ Numitori Albana re permissa¹³⁹ Romulum Remumque cupido cepit in iis locis ubi expositi ubique educati erant urbis condendae¹⁴⁰. Et¹⁴¹ supererat multitudo Albanorum Latinorumque; ad id¹⁴² pastores quoque accesserant,
 65 qui omnes facile spem facerent¹⁴³ parvam Albam, parvum Lavinium¹⁴⁴ prae ea urbe quae¹⁴⁵ conderetur fore¹⁴⁶.

Toen zo aan Numitor de heerschappij over Alba was toevertrouwd beving Romulus en Remus het verlangen op die plaatsen waar zij te vondeling gelegd en waar ze grootgebracht waren een stad te stichten. En inderdaad was er een overvloed aan Albanen en Latijnen; daarbij waren ook de herders gekomen, zodat die gezamenlijk met gemak de hoop wekten dat Alba klein, dat Lavinium klein zou zijn in vergelijking met die stad die zou worden gesticht.

¹³⁸ Zo? Hoezo zo? Nou, door de moord op Amulius, gevolgd door het uitspreken van de steun aan de nieuwe koning door de voltallige vergadering

¹³⁹ inmiddels ontgaat het je niet meer dat dit een ABL *absolutus* is. Als je deze wilt vertalen met “na het toevertrouwen van de Albaanse staat aan Numitor” (een beknopte BZ dus) maak je een fout, omdat het weggelaten onderwerp in de beknopte BZ een ander is dan dat uit de HZ (immers *cupido*)

¹⁴⁰ de standaard GRV-constructie. Het gaat om het verlangen (*cupido*) naar het stichten (*condendae*, het eigenlijke GRV, wordt hier dominant vertaald) van een stad. De GRV-constructie zelf staat in de GEN, een GEN *obiectivus*, omdat hij als lijdend voorwerp dient bij *cupido*. Merk op hoe Livius een beetje de spanning opbouwt door het voorwerp van het verlangen van R&R – het stichten van een stad – pas helemaal aan het eind te noemen, zelfs opvallend genoeg na de dubbele BZ *ubi expositi ubique educati erant*

¹⁴¹ verklaart mede (het was hun geboortestreek dus ook, wat nostalgie kon toen al nooit kwaad) waarom er een stad moet komen: er zijn heel veel Albanen en Latijnen die geen huis en haard hebben. Het zijn ontheemde figuren die hier en daar ook nog wel iets op hun kerfstok hadden. Livius vertelt later dat Romulus, met het ongelimiteerde groeien van de stad in zijn achterhoofd, een asylum opent voor alle mensen. Velen zien daar hun enige toekomstmogelijkheid

¹⁴² *id* kan niet verwijzen binnen de context, want het is N, en we hebben in de vorige zinnen geen N. *ad id* betekent zoiets als “bovendien”, “daarbij nog”

¹⁴³ ja, deze CON is een lastig verhaal. Normaal gesproken hoeft je een CON alleen te vertalen als hij in een HZ staat. In een BZ hoeft dat dus vrijwel nooit, behalve in de betreffende BZ. Er zijn vier mogelijkheden (met een beetje aparte naam “bijsmaken” genoemd), die twee aan twee gekoppeld zijn aan het gebruik van een CON in een BZ met *ut* dan wel *cum* als inleidend voegwoord. Je kunt twee betekenissen van *ut* met CON (*final* en *consecutief*) en twee betekenissen van *cum* met CON (*causaal* en *concessief*) gebruiken voor een CON in een betreffende BZ. Voorbeeldzinnen daarvan zijn: *servum misit, qui regem necaret* (*final*: hij stuurde een slaaf die de koning moest doden); *non is sum, qui id tolerem* (*consecutief/definiërend*: ik ben niet zo iemand dat ik dit tolereer); *uxorem laudavit, quam amaret* (*causaal*: hij prees zijn vrouw, van wie hij immers hield); *uxorem necavit, quam amaret* (*concessief*: hij doodde zijn vrouw, hoewel hij van haar hield). Je kunt dus in mijn terminologie een CON in een betreffende BZ tegenkomen met een causale “bijsmaak”

¹⁴⁴ let op de volgorde van de tekstelementen in *parvam Albam, parvum Lavinium*. Die staan in dezelfde volgorde, eerst het ADI daarna het SUBST (de eigennaam): *PARALLELLISME* ofwel *PARALLELLIE*. Notatie: *parvam* (a) *Albam* (b), *parvum* (a) *Lavinium* (b). En dan ontbreekt er ook nog een voegwoord tussen *parvam Albam* en *parvum Lavinium*: *ASYNDETON*. Zelfs zou je kunnen beweren dat met het vooraan noemen van *parvam/parvum* sprake is van een *ANAFORTJE*. Lavinium is de stad die Aeneas naar de dochter van koning Latinus (eigenlijk uitgehuwelijkt aan Turnus, die dochter althans) genoemd heeft

¹⁴⁵ weer eens een goed voorbeeld van hoe een PRON *relativum* wel in getal en geslacht overeenkomt met het antecedent, maar niet noodzakelijkerwijs in naamval: *quae* is net als *urbe* SG en F, maar in tegenstelling tot *urbe*, dat ABL is, NOM, omdat het onderwerp is van de BZ

¹⁴⁶ de altijd bruikbare INF FUT ACT van *esse*. Of je in een Acl nu *futuram esse* nodig hebt, *futurum esse*, *futuros esse*, *futuras esse* of *futura esse*, het maakt niet uit: gebruik altijd *fore* (einde reclameblokje). Alleen niet in de war raken met het werkwoord *futuere*, want daar krijg je heel aparte zinnen van (weet ook zij die geliefd moet worden)

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.6³⁻⁴ (p.61, rr.66-71); De stichting van Rome (2)

Intervenit deinde his cogitationibus¹⁴⁷ avitum¹⁴⁸
 malum¹⁴⁹, regni¹⁵⁰ cupido, atque inde foedum certamen coortum^(est) a satis miti
 principio¹⁵¹. **Quoniam** gemini essent nec aetatis verecundia¹⁵² discrimen facere
posset¹⁵³, **ut** di **quorum** tutelae ea loca essent¹⁵⁴ auguriis legerent¹⁵⁵ **qui** nomen
 70 novae urbi **daret**, **qui** conditam imperio regeret, Palatium Romulus, Remus
 Aventinum¹⁵⁶ ad inaugurandum¹⁵⁷ templa capiunt.

Vervolgens onderbrak een overgeërfd kwaad, het verlangen naar macht, deze plannen, en daardoor ontstond een schandelijke strijd uit een tamelijk onschuldig begin. Aangezien zij tweelingen waren en respect voor de leeftijd geen onderscheid kon maken, nam, opdat de goden onder wier bescherming die streek stond, door voortekens zouden kiezen wie de naam aan de nieuwe stad zou geven, wie met macht over de stad zou regeren, Romulus de Palatijn, Remus de Aventijn als waarnemingspunten om de voortekens waar te nemen.

¹⁴⁷ de plannen om iemand uit het nageslacht van Numitor op de troon te krijgen

¹⁴⁸ inderdaad overgeërfd ja. Amulius had zich ook al aan machtswellust bezondigd door zijn broer te verdrijven en allerlei andere maatregelen te nemen om te voorkomen dat iemand anders dan hijzelf koning werd

¹⁴⁹ het **avitum malum** wordt in een bijstelling uitgewerkt door **regni cupido**. **Malum** geeft, net als **foedum** iets verderop in de zin, aan wat de mening is van Livius. Wij verwachten misschien dat hij zich als geschiedschrijver onthoudt van commentaar op wat hij beschrijft, dat hij geen mening ventileert. Maar dat doet hij dus wel. Lichtelijk subjectief is ons baasje dus wel. We hebben te maken met vertellerscommentaar. Moet je kennen, ja

¹⁵⁰ de aloude bekende, een GEN *obiectivus*. **regni** geeft, heel abstract geredeneerd, het object aan bij **cupido**

¹⁵¹ let ook bij deze twee tekstelementen (die beiden bestaan uit een SUBST en een ADI) op de volgorde. Die is wederom parallel: notatie **foedum** (a) **certamen** (b) **miti** (a) **principio** (b). **PARALLELLISME**

¹⁵² ook eerder in deze familie was het al duidelijk dat verschil in leeftijd gevolgen kon hebben voor de koninklijke macht. Normaal gesproken zou de oudste de macht van papa overnemen. Dat was door Proca ook al zo bedacht met zijn zoontjes Numitor (de oudste) en Amulius (de jongste). Numitor zou de chef worden, maar daar stak Amulius een stokje voor, een paar stokjes in feite, om zeker te zijn. Bij de geboorte van deze tweeling was het niet gedocumenteerd wie er het eerst uit de buik van mams was komen zetten, Romulusje of Remusje. Dus was niet a priori duidelijk wie de macht zou grijpen, mocht Amulius niet meer leven en Numitor zijn eigen troon opgeëist hebben (maar zou komen te sterven). Zo'n duidelijk leeftijdsverschil als bij Numitor en Amulius was er bij R & R niet. Die laten de beslissing m.b.t. wie er zal heersen over aan de goden

¹⁵³ de CON is lastig in te schatten. Normaal heeft zo'n voegwoord als **quoniam** (net als **quod**) een CON als er sprake is van een subjectieve reden. Dat zou hier inhouden dat R & R, omdat ze vinden dat ze tweelingen zijn (mwah, ze zijn het of ze zijn het niet) en ook vinden dat het verschil in leeftijd niet te achterhalen was, een eigen plekje op een heuvel in gaan nemen. Er is geen sprake van een BZ in de indirecte rede, dus die reden voor een CON valt af

¹⁵⁴ zou zomaar eens een CON in de betrekkelijke/relatieve BZ kunnen zijn met een causaal bijmaakje: onder wier bescherming die streek IMMERS stond

¹⁵⁵ deze CON is een eitje: na het voegwoord **ut** dat een doel aangeeft staat nu eenmaal een CON (*finalis*)

¹⁵⁶ de volgorde van de tekstelementen is hier kruislings: heuvel, naam, naam, heuvel. **Palatium** (a) **Romulus** (b) **Remus** (b) **Aventinum** (a) wat dus een **CHIASME** oplevert. Het chiasme zorgt ervoor dat de namen **Romulus** en **Remus** naast elkaar komen te staan. Dat maakt het contrast tussen de twee – wat heet, contrast? De een molt straks de ander! – extra groot. De strijd tussen de broers wordt als het ware benadrukt

¹⁵⁷ GRD, om de bekende reden. **templa** is wel een SUBST, maar niet in dezelfde naamval als, en al helemaal niet in de functie van object bij **inaugurandum**. Dat is het maar weet

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.1 (OORSPRONG VAN ROME) > AUC 1.7¹⁻³ (p.61, rr.72-76); De voortekens (1)

Priori¹⁵⁸ Remo augurium¹⁵⁹ venisse <u>fertur</u>¹⁶⁰, sex vultures¹⁶¹; iamque nuntiatio augurio <i>cum</i> duplex numerus Romulo <u>se ostendisset</u>, utrumque regem¹⁶² sua¹⁶³ multitudo <u>consulutaverat</u>¹⁶⁴: tempore illi¹⁶⁵ praecepto¹⁶⁶, at hi numero avium¹⁶⁷ 75 regnum <u>trahebant</u>¹⁶⁸. Inde <i>cum</i> altercatione congressi certamine irarum ad caedem <u>vertuntur</u>; ibi in turba ictus Remus <u>cecidit</u>¹⁶⁹.	Men zegt dat er als eerste voor Remus een voorteken gekomen is, zes gieren; en toen zich, nadat dit voorteken al bericht was, het dubbele aantal aan Romulus vertoond had, had de eigen aanhang elk van beiden als koning begroet: de ene groep claimde de heerschappij door de voorsprong in tijd, de andere door het aantal vogels. Toen ze daarop in een woorden-wisseling slaags geraakt waren gingen ze van een strijd van heethoofden over tot moord; daar stierf Remus, in de verwarring (dodelijk) getroffen.
---	--

¹⁵⁸ de COMP mag weer als SUPERL vertaald worden, omdat maar sprake is van twee personen. *Priori* is net als *Remo* een DAT, en hoort daar weer predicatief bij. Hoe weet je dat nou? Wel, als je het attributief vertaalt krijg je “aan de eerdere Remus” en dat is onzin, nonsens, bullshit en zo meer

¹⁵⁹ daarvoor stonden ze allebei op een heuvel. Tegenwoordig hebben mensen die speciaal op een heuvel gaan staan geen “bereik”, maar daarvan was vroeger geen sprake. In Italië wensen de mensen elkaar heden ten dage op de verjaardag “tanti auguri”, gefeliciteerd dus, de beste wensen

¹⁶⁰ overduidelijk een Ncl, eigenlijk de passieve tegenhanger van de Acl. Het onderwerp van *fertur* (= wordt gemeld, wordt beweerd) is *augurium*, wat dus een NOM is. Letterlijk staat hier (maar slecht Nederlands, wat je aangeeft met een *): er wordt gemeld dat er voor Remus als eerste een voorteken gekomen is. Je kunt zo’n PASS zin heel vaak het best omzetten naar een ACT zin. Dan krijg je: men meldt, dat er voor Remus als eerste een voorteken gekomen is

¹⁶¹ in Remus’ stukje lucht (*templum* komt van het Griekse werkwoord τέμνω, dat snijden betekent) verschijnen 6 gieren, maar later in Romulus’ stukje het dubbele aantal

¹⁶² predicatief vertaald: *utrumque* moet het object zijn, en *regem* kan daar niet bijvoeglijk (attributief) bij horen. Dus moet het predicatief, dubbelverbonden, vertaald worden

¹⁶³ bij *multitudo* (F)

¹⁶⁴ het eerste stuk van deze zin heeft al een hoog verteltempo. Door het PLQP van *consulutaverat* wordt het tempo ineens waanzinnig hoog. Alles lijkt tegelijkertijd te gebeuren. En het is vaak het PLQP dat die versnelling tweeegebrent

¹⁶⁵ de aanhangers van Remus dus, die denken dat hun man koning wordt omdat hij 6 vogels had gezien. *illi* staat tegenover *hi*, wat verwijst naar de aanhangers van Romulus, die minstens zo blij zijn dat hun man 12 vogels had zien vliegen

¹⁶⁶ *tempore* (...) *praecepto* verwijst natuurlijk terug naar *Priori Remo augurium venisse* (r.72)

¹⁶⁷ ook *numero avium* is vlak hiervoor benoemd, namelijk met *duplex numerus* (r.73)

¹⁶⁸ het IMPF heeft waarschijnlijk een *conatief* aspect hier. Een IMPF heeft zoals bekend (zie eerdere voetnoot) drie mogelijke aspecten: 1) *duratief* (een langdurige handeling of een situatie in het verleden); 2) *iteratief* (een herhaalde handeling in het verleden) en 3) *conatief* (een poging in het verleden)

¹⁶⁹ in deze variant is niet duidelijk wie Remus precies dood maakt: *in turba ictus Remus cecidit*. Remus stort zieltogend ter aarde, maar hoe komt dat? Er lijkt sprake van een matpartijtje tussen de vriendjes van Romulus en Remus, waarin Remus plotsklaps dood is. Dit in tegenstelling tot de meer bekende variant, die Livius hierna vermeldt, waarin heel duidelijk Romulus de agressor tegen en moordenaar van zijn broer is: *ab irato Romulo* (...) *interfectum*. Livius kan makkelijk verklaren waarom die tweede variant bekender is: er is sprake van een gruwelijk feit, broedermoord (een Kain en Abel-story, maar dan bij de Romeinen)

Volgator fama¹⁷⁰ est¹⁷¹

ludibrio¹⁷² fratris¹⁷³ Remum novos transiluisse muros; inde ab irato Romulo, *cum*
 verbis quoque increpitans¹⁷⁴ adiecisset, 'Sic deinde^(peribit), quicumque alius transiliet
 moenia mea,' interfectum¹⁷⁵ ^(esse). Ita solus potitus^(est) imperio¹⁷⁶ Romulus; condita urbs
 80 conditoris nomine appellata^(est).

Bekender is het verhaal dat Remum om zijn broer te jennen over de
 nieuwe muren gesprongen is; dat hij daarop door een woedende Romulus
 gedood is, nadat hij hem al verbaal uitscheldend ook toegevoegd had: 'Zo
 zal het voortaan ieder ander vergaan die over mijn muren heen zal
 springen.' Zo heeft Romulus zich in zijn eentje meester gemaakt van de
 macht; de gestichte stad werd naar de naam van de stichter genoemd.

¹⁷⁰ Livius is een geschiedschrijver. Hij zal dus verantwoording moeten kunnen afleggen over zijn bronnen. Als er meerdere bronnen of versies zijn, zal hij ze in principe noemen

¹⁷¹ **fama est** + Acl. Zo moet je leren lezen. Wat kun je op basis van de persoonsvorm verwachten? Hier verwacht je een Acl en dus ga je op zoek naar een ACC (die het onderwerp is, een *subjects*ACC) en een INF die de persoonsvorm wordt in de Nederlandse BZ. De ACC is **Remum** (die wordt het onderwerp van de INF), de INF is niet moeilijk te ontdekken: **transiluisse**. Let op, er staat nog een ACC in de zin, namelijk **novos** (...) **muros**. Dat tekstelement is ACC om de doodeenvoudige reden dat het lijdend voorwerp is bij **transiluisse**

¹⁷² de zogenaamde DAT *finalis* (DAT van doel). "Ter bespotting" is een prima weergave van deze DAT *finalis*. Een DAT *finalis* kom je vaak tegen in vaste uitdrukkingen als **Hoc mihi** (DAT *incommodi*) **curae** (DAT *finalis*) **est** (=dit is/strekt mij tot zorg). Of **dono dare** (=ten geschenke geven, cadeau geven). **Auxilio venire** (=te hulp komen)

¹⁷³ dat is Romulus natuurlijk. Die kon niet erg goed omgaan met een geintje van zijn broer, zo blijkt

¹⁷⁴ het PPA duidt er op dat het onderwerp hetzelfde is als dat van de persoonsvorm (**adiecisset**), en dat is Romulus

¹⁷⁵ de agressor (Romulus) staat relatief ver naar voren in deze zin, terwijl de actie (de moord op zijn broer) helemaal achteraan staat. Daardoor bouwt de verteller een soort spanning op: pas op het allerlaatste moment is duidelijk dat Remus echt door zijn eigen broer gedood wordt

¹⁷⁶ ABL, want het object bij potiri (hier **potitus** (**est**)) staat in de ABL

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.2 (FLASHBACK ...) > AUC 1.7⁴⁻⁷ (p.62, rr.81-86); Cacus rooft de runderen van Hercules (1)

Palatium primum, in **quo** ipse erat educatus, muniit¹⁷⁷. Sacra dis aliis Albano ritu, Graeco Herculi¹⁷⁸, **ut**¹⁷⁹ ab Euandro¹⁸⁰ instituta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone¹⁸¹ interempto¹⁸² boves mira specie¹⁸³ abegisse memorant¹⁸⁴, ac¹⁸⁵ prope Tiberim fluvium, **qua** prae se armentum¹⁸⁶ agens nando¹⁸⁷ traiecerat, loco
85 herbido **ut** quiete et pabulo laeto reficeret¹⁸⁸ boves et ipsum fessum via procubuisse¹⁸⁹.

Als eerste versterkte hij de Palatijn, waarop hij zelf grootgebracht was. Aan de andere goden bracht hij naar Albaans gebruik offers, naar Grieks (gebruik) aan Hercules, zoals ze door Euander waren ingesteld. Ze vermelden dat Hercules na het doden van Geryon naar die plaatsen de runderen van wonderlijke schoonheid heeft weggevoerd en dichtbij de rivier de Tiber, waar hij de kudde voor zich uitdrijvend zwemmend over-gestoken was, op een grasrijke plaats is gaan liggen, om de runderen met rust en royaal voedsel te laten bijkomen en zichzelf, vermoeid van de reis.

¹⁷⁷ kortere vorm voor **muniuit**. Het verteltempo blijft gigantisch hoog. Het versterken van de Palatijn zal toch ruim meer tijd in beslag genomen hebben dan tien seconden

¹⁷⁸ het stijlmiddel valt als het goed is meteen op. Bij tekstelementen die paarsgewijs voorkomen ("er worden van twee dingen ook weer twee dingen genoemd") is vaak sprake van een parallelle of een kruislingse ordening. Hier is de ordening kruislings en hebben we een **CHIASME**. **dis aliis** (a) **Albano ritu** (b) **Graeco** (ritu) (b) **Herculi** (a). Door de tekstelementen kruislings te ordenen, komen twee vergelijkbare tekstelementen "naast" elkaar te staan waardoor hun contrast (of overeenkomst) sterker benadrukt wordt. Bovendien is het voegwoord tussen **dis aliis Albano ritu** en **Graeco Herculi** weggelaten: **ASYNDETON**. Door de combinatie van de twee stijlmiddelen wordt het verschil tussen de Albaanse (Romeinse) gewoonte en de Griekse gewoonte extra gemarkeerd

¹⁷⁹ **ut** + IND (**instituta erant** is IND) : 1) hoe; 2) zoals; 3) zodra

¹⁸⁰ Griekse koning, koning van Arcadië. Hij moest zijn vaderland ontvluchten en kwam terecht in Italië. Daar stichtte hij een dorpje op de Palatijn. Euander is een Griekse naam natuurlijk (Εὐανδρος) die "goede man" betekent. Hij komt ook voor in de mythe met Cacus (= natuurlijk κακός, de slechte man), tegenover wie hij gesteld wordt. Cacus zal runderen van Hercules jatten en die is daar niet blij mee. Hij doodt Cacus

¹⁸¹ reus met drie lichamen, drie koppen en ook nog eens 6 poten/handen (op internet circuleren verschillende plaatjes) die runderen had. Hercules pakte die van hem af, nadat hij hem listig met één pijl had gedood, die dwars door alledrie zijn lichamen heen ging. CSI zou er een aardige dobber aan gehad hebben. Het was Hercules' tiende werk, zoals bekend van de twaalf die hij in opdracht van koning Eurystheus verrichten moest. Eurystheus wist niet veel meer met de runderen mee te doen dan ze te offeren. Op de barbecue d'r mee

¹⁸² **ABL absolutus**. Alweer! Livius krijgt er geen genoeg van

¹⁸³ de ABL geeft de eigenschap van de runderen aan: ze zijn heel mooi. Je noemt deze naamval de ABL *qualitatis*

¹⁸⁴ onderwerp is niet duidelijk: men vertelt. Het is een van de vele manieren waarop Livius aangeeft dat hij bronnen, al dan niet betrouwbaar en verifieerbaar, gebruikt heeft. Er volgt heel vaak een Acl achter, zo ook hier. **Herculem** is de *subjectsACC* en **abegisse** is de INF

¹⁸⁵ **ac** is een nevenschikkend voegwoord en dus is de opbouw/structuur links van **ac** dezelfde als die rechts van **ac**. Links van **ac** een Acl afhankelijk van **memorant**, dan rechts ook een Acl afhankelijk van **memorant**

¹⁸⁶ denk bij de voorbereiding van je examen eens aan het vergroten van je Latijnse woordenschat door bijvoorbeeld synoniemen te vinden voor woorden, waarvan je het idee hebt dat ze vaker voorkomen. Op vergelijkbare manier kun je proberen antoniemen (tegenovergestelden in betekenis) te vinden. Een ander woord voor kudde (dan **armentum**) is bijvoorbeeld **grex** (zie r.91).

¹⁸⁷ het GRD heeft hier wel de waarde van een PPA. Hij stak de rivier over "door te zwemmen" (GRD) of "zwemmend" (PPA): dat lijkt me redelijk synoniem

¹⁸⁸ de CON is een *finalis*. Die geeft het doel aan van een actie. **ut** + CON 1) opdat, om te (doelaangevend/*finalis*); 2) zodat (gevolgaangevend/*consecutivus*); 3) dat (subjects- en objectszinnen)

¹⁸⁹ de INF van het tweede gedeelte van de Acl, afhankelijk van **memorant** (r.83). Het subject van **procubuisse** is nog steeds **Herculem** uit r. 82

Ibi **cum** eum¹⁹⁰ cibo vinoque gravatum sopor **oppressisset**¹⁹¹,
 pastor accola eius loci, nomine¹⁹² Cacus¹⁹³, ferox viribus, captus pulchritudine
 boum¹⁹⁴ **cum** avertere eam praedam **vellet**, **quia si** agendo¹⁹⁵ armentum in
 speluncam **compulisset** ipsa vestigia quaerentem dominum¹⁹⁶ eo¹⁹⁷ **deductura**¹⁹⁸
 90 **erant**¹⁹⁹, aversos boves eximium quemque pulchritudine caudis²⁰⁰ in speluncam
traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus **cum** gregem **perlus-**
trasset oculis²⁰¹ et partem abesse numero **sensisset**²⁰², **pergit** ad proximam
 speluncam, **si** forte eo²⁰³ vestigia **ferrent**.

Toen daar een diepe slaap hem, door de maaltijd en de wijn bedwelmd (zwaar), had overweldigd [werd] een in die buurt wonende herder, Cacus genaamd, onstuimig door zijn lichaamskracht, gegrepen door de schoonheid van de runderen en wilde deze als buit wegvoeren. Omdat de sporen zelf, als hij door de kudde voor zich uit te drijven deze naar zijn grot gedwongen zou hebben, de eigenaar op zijn zoektocht zeker daarheen zouden leiden, heeft hij de runderen, juist de meest uitzonderlijke in schoonheid, achterwaarts aan hun staarten naar zijn grot getrokken. Toen Hercules, bij het eerste morgenrood uit zijn slaap gewekt, de kudde met zijn ogen nauwkeurig had bekeken en had bemerkt dat er een deel ontbrak aan het aantal, begaf hij zich naar de dichtstbijzijnde grot, (om te zien) of misschien de sporen toevallig daarheen voerden.

¹⁹⁰ verwijst natuurlijk naar Hercules. Hercules is moe van de tocht, hij heeft op een grasveldje bij de Tiber lekker zijn buikje rond gegeten en niet te vergeten de broodrestjes weg gespoeld met spiritualiën (**cibo vinoque gravatum**, r.86). Hij is waarschijnlijk als een blok in slaap gevallen en heeft daardoor geen oog voor de runderen die hij van Geryon heeft gejat en die hij naar Eurystheus moet brengen

¹⁹¹ Livius heeft bij de wat langere zinnen (perioden) toch wel vaak dezelfde opbouw. Ga maar eens na hoe vaak je al begonnen bent met een BZ met **cum** er in, die dan – vaak na nog wat BZ – gevolgd werd door de HZ. Ook hier is dat weer zo. Bij de hele lange zinnen volgen we de aanwijzing uit het boek (in de beige tekstblokjes) waar een vereenvoudigde versie van de periode staat. Ook vertalers bedienen zich vaak van een eenvoudiger structuur waarin een BZ opgeofferd wordt aan een nieuwe HZ. Of waarin een PTC omgevormd wordt tot een zin met een persoonsvorm erin (geldt hier bijvoorbeeld **captus** (r.87) waar in de tekstaanpassing **captus est** van wordt gemaakt

¹⁹² een ABL **respectus** dan wel **limitationis** geeft het opzicht aan waarin: Cacus qua naam is bijvoorbeeld een vertaling die niet fout gerekend wordt...

¹⁹³ zoals eerder aangegeven een van origine Griekse naam, die de slechterik betekent

¹⁹⁴ Cacus vindt enkele runderen erg mooi. Probleem is dat Hercules ze op dat moment bezit. Weet Cacus veel dat ze eigenlijk ook niet van Hercules zijn, maar van Geryon.. Hercules is dus net zo'n dief als Cacus

¹⁹⁵ een GRD met een lijdend voorwerp keurig in de ACC (**armentum**)

¹⁹⁶ Hercules, ook al is hij dus geen **dominus** (eigenaar)

¹⁹⁷ naar die grot. **Eo** verwijst dus naar **speluncam** (r.89), de grot waar die Cacus zijn woning in heeft

¹⁹⁸ het PFA met een vorm van **esse** is een wat genuanceerder FUT. Globaal heb je drie betekenissen voor dicturus sum. 1) ik ben van plan te spreken; 2) ik sta op het punt te spreken; 3) ik ben voorbestemd te spreken

¹⁹⁹ de hele BZ verklaart waarom Cacus, het geboefte, de runderen aan hun staart z'n grot in trekt (doet een beetje aan de Flintstones denken): **aversos** (...) **caudis** (...) **traxit**, waardoor de sporen van de arme dieren naar buiten lijken te wijzen in plaats van naar binnen (**foras versa**, r.93)

²⁰⁰ dierenmishandeling van het zuiverste water. **Caudis** is de ABL PL van **cauda**, de ABL **instrumenti/modi** (het middel, de wijze waarop)

²⁰¹ lichtelijk **PLEONASTISCH**, omdat kijken nu eenmaal in principe met de ogen gebeurt

²⁰² tot twee maal toe een combinatie van de PREP **cum** aan het begin van een BZ met een persoonsvorm erin die in het PLQP staat

²⁰³ verwijst nu naar **proximam speluncam**, omdat er waarschijnlijk meer grotten in de buurt zijn. Hercules gaat alleen naar de grot die het dichtst bij is

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.2 (FLASHBACK ...) > AUC 1.7⁴⁻⁷ (p.62, rr.93-99); Cacus rooft de runderen van Hercules (3)

*Quae*²⁰⁴ *ubi* omnia²⁰⁵ foras versa^(esse) *vidit*²⁰⁶ nec
in partem aliam²⁰⁷ ferre, confusus atque incertus animi ex loco infesto²⁰⁸ agere
95 porro armentum *occepit*. Inde *cum* actae boves quaedam ad desiderium,
ut *fit*²⁰⁹, relictorum²¹⁰ *mugissent*²¹¹, reddita inclusorum ex spelunca boum vox
Herculem *convertit*. *Quem*²¹² *cum* vadentem ad speluncam Cacus vi prohibere
*conatus esset*²¹³, ictus clava fidem pastorum nequiquam²¹⁴ invocans²¹⁵ mortem
*occubuit*²¹⁶.

Zodra hij zag dat ze allemaal naar buiten gekeerd waren en niet naar een andere kant leidden, begon hij verward en onzeker in zijn geest de kudde verder te drijven weg van de vijandige plaats. Toen daarop bepaalde koeien die weggedreven werden hadden geloeid, zoals dat gebeurt, uit het verlangen naar degenen die achtergelaten waren, deed het geloei dat uit de grot als antwoord weerklonk van de runderen die ingesloten waren Hercules omkeren. Hoewel Cacus had geprobeerd hem met geweld tegen te houden toen hij naar de grot kwam, is hij, door de knots getroffen, de steun van de herders tevergeefs aanroepend, gestorven.

²⁰⁴ relatieve aansluiting. Een relativum aan het begin van een zin, waarvan het antecedent in de vorige zin staat. Hier is het antecedent *vestigia* (r.93). Antecedent en relativum komen met elkaar overeen in getal en geslacht. De naamval is afhankelijk van de functie van antecedent dan wel relativum in hun eigen zin

²⁰⁵ grammaticaal, net als *versa* verderop, congruent met *Quae* en verwijzend naar de *vestigia*

²⁰⁶ na *ut*, *ubi*, *simulac/simulatque* en *postquam* wordt het PF vertaald als een PLQP, tenzij de zin natuurlijk in zijn geheel in de tegenwoordige tijd staat

²⁰⁷ naar de grot toe. Hercules ziet alleen maar hoofafdrukken vanuit de grot, niet naar de grot. Dat komt natuurlijk door de sneaky truc van Cacus, de rundermishandelaar. Het akkefietje krijgt nog wel een staartje voor hem. Gelukkig, zou Marianne Thieme zeggen. Marianne Thieme? Overigens ben ik van mening dat er een einde moet komen aan de bio-industrie (vrij naar Cato), die Marianne Thieme

²⁰⁸ aan de plaats waar Hercules zijn runderen kwijt raakt heeft hij slechte herinneringen. Hij wil daar zo snel mogelijk weg

²⁰⁹ alsof Livius een appèl doet op de herkenbaarheid bij de lezers: jongens, jullie weten toch hoe dat dan gaat! Koeien missen elkaar en daarom roepen ze elkaar als ze uit elkaar gehaald worden. De verteller die commentaar geeft bij zijn verhaal. Een voetbalverslaggever die bij een keihard schot van een voetballer becommentarieert: kijkers, jullie snappen nu zeker wel wat een hekel hij aan zijn vrouw heeft!

²¹⁰ *bovum/boum* natuurlijk aanvullen in gedachten. Het gaat om de runderen die nog mee gaan met Hercules, die zich achtergelaten voelen door de in de grot opgesloten exemplaren

²¹¹ een ONOMATOPEE, een klanknabootsing (hoef je niet te kennen)

²¹² verwijst net als *vadentem* naar Hercules

²¹³ komt van *conari*, wat een DEP is. Een DEP heeft een aantal PASS vormen die je echter ACT moet vertalen. Een DEP heeft ook een paar ACT vormen, denk aan het PPA en het PFA: die vertaal je ook ACT natuurlijk

²¹⁴ het lijkt er op dat Cacus niemand vindt om hem te helpen tegen die bruut. Verderop in de tekst staat evenwel dat Euander mensen aantreft om Hercules heen, als die net de moord op Cacus gepleegd heeft: ze hadden hem betrapt (rr.104-105 *manifestae reum caedis*). Dat is een tikkie in tegenspraak met elkaar

²¹⁵ in de Odyssee roept Polyphemus, de door Odysseus lek gestoken Cycloop, om zijn makkers: ze moeten de dader straffen, omdat hij dat zelf niet meer kan (zijn ene oog was door Odysseus onklaar gemaakt). De volgorde van de twee PTC en de rest van het tekstelement is ietwat chiatistisch: *ictus* (a) *clava* (b) *fidem pastorum nequiquam* (b) *invocans* (a)

²¹⁶ het eind van het liedje is dus dat Hercules bij het stelen van runderen de bezitter (Geryon) doodde (*Geryone interempto*, r.83). Toen Cacus de runderen vervolgens van Hercules stal, legde de dief het loodje (*Cacus* (...)) *ictus clava* (...) *mortem occubuit*). Bij Geryon was het de eigenaar die dood ging, bij Cacus de dief. Het verteltempo ligt daarnaast in het Cacusverhaal veel lager dan in het verhaal waarin Hercules de runderen van Geryon pikt (wat in één zin verteld wordt)

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.2 (FLASHBACK ...) > AUC 1.7⁸⁻¹¹ (p.63, rr.100-107); Euander herkent Hercules (1)

100 Euander tum²¹⁷ ea, profugus ex Peloponneso²¹⁸, auctoritate magis quam imperio²¹⁹
regebat loca²²⁰, venerabilis vir miraculo litterarum, rei novae²²¹ inter rudes
 artium homines, venerabilior²²² divinitate credita²²³ Carmentae matris, *quam*
 fatiloquam²²⁴ ante Sibyllae²²⁵ in Italiam adventum miratae eae gentes fuerant.
 Is tum Euander concursu²²⁶ pastorum trepidantium circa advenam manifestae
 105 reum caedis excitus *postquam* facinus²²⁷ facinorisque causam audivit, habitum
 formamque viri aliquantum amplio²²⁸rem angustio²²⁸remque humana intuens
rogitat *qui* vir esset²²⁹.

In die tijd bestuurde Euander, een banneling uit de Peloponnesos, meer door zijn persoonlijk aanzien dan door macht die omgeving, een man eerbiedwaardig door zijn wonderbaarlijke schrijfkunst (het wonder van het schrift), een nieuwigheid onder mensen nog niet vertrouwd met de kunsten, [maar] nog eerbiedwaardiger door de vermeende goddelijkheid van zijn moeder Carmenta, die die stammen als profetes bewonderd hadden vóór de aankomst in Italië van de Sibylle. Die Euander werd toen opgeschrikt door een opstootje van herders die door elkaar liepen rond een vreemdeling die zij aanklaagden van moord waarop zij hem betrappt hadden en nadat hij over de daad had gehoord en de reden voor de daad vroeg hij, kijkend naar zijn houding en zijn gestalte aanzienlijk groter en verhevener dan [die] van een mens, wie de man was.

²¹⁷ het ADV. In de tijden waarover het gaat, dus die van Hercules

²¹⁸ de mythologische figuur Euander zou, als zoon van Mercurius en Carmenta, vanuit Arcadië (op de Peloponnesos), kolonisten naar Italië hebben geleid en op de Palaijn de eerste nederzetting gesticht hebben, Pallanteum (zie r. 31). Dat alles zelfs nog voor de Trojaanse oorlog. Na de verovering van Troje zou Euander ook Aeneas nog gesteund hebben in zijn strijd in Latium

²¹⁹ **auctoritas** is meer het natuurlijke gezag van een persoon. Wij kennen het woord als autoriteit. **Imperium** stond voor de officieel geregistreerde macht. De ABL zijn beide ABL *modi* (de manier waarop). Eenzelfde betekenisverschil doet zich een beetje voor met de woorden **potentia** en **potestas**. In de relatie Nero – Agrippina (Nero's moeder) had Nero de officiële macht, maar had Agrippina eigenlijk achter de schermen de macht: zij had, wat je noemt, de touwtjes in handen

²²⁰ vormt samen met **ea** (r.100) een **HYPERBATON**. Het **HYPERBATON** zou duidelijk kunnen maken dat het een uitgestrekt gebied is waarover Euander heerst

²²¹ vormt een bijstelling bij het belangrijkste woord van het zinnetje ervoor (en heeft dus dezelfde naamval): **litterarum**

²²² van Euander wordt duidelijk gemeld dat hij een eerbiedwaardig man is. De twee kwalificaties, **venerabilis** (101) en **venerabilior** (de COMP in 102) worden niet gescheiden door een voegwoord. We hebben dus een **ASYNDETON**. Door dit **ASYNDETON** wordt de tegenstelling (aha, *adversatief* **SYNDETON** dus) duidelijker gemaakt tussen de reden waarom Euander zelf eerbiedwaardig is en waarom hij zelfs nog een beetje meer eerbiedwaardig is, namelijk vanwege zijn mammië Carmenta. Die was profetes en kon dus in contact treden met de goddelijke wezens. De **auctoritas** van Euander was gebaseerd op het feit dat hij de schrijfkunst machtig was en op het feit dat zijn moeder een profetes was

²²³ Livius laat zich niet uit over het waarheidsgehalte van het profetes zijn van Carmenta: die stammen daar (**eae gentes**, r.103) geloofden het in ieder geval

²²⁴ etymologisch geredeneerd tref je in dit woord de woorden **fatum** en **loqui** aan. Een **fatiloqua** spreekt (**loqui**=spreken) de lotsbestemming (**fatum**) uit

²²⁵ veel bekendere profetes en priesteres, namelijk van Apollo. Het waren haar boeken die de Romeinen in tijden van nood raadpleegden. Zij was ook degene die Aeneas naar en in de Onderwereld begeleidde (een spiegelbeeldsituatie t.o.v. het onderwereldbezoek van Odysseus in de Odyssee), alwaar hij onder andere van zijn overleden vader Anchises een beschrijving van de toekomstige grootheid van Rome ontving

²²⁶ opvallend detail. Eerder smeekte de stervende Cacus om de trouw van zijn medeherders, maar waren die in geen velden of wegen te bekennen: hij smeekte tevergeefs namelijk, **nequiquam**, r.98. Nu zijn ze erbij vlak na zijn dood en hebben ze iemand in zijn kladden gevat (Hercules, maar weten zij veel..)

²²⁷ de in dezelfde regel genoemde **caedis**, de moord dus op die arme veedief, Cacus

²²⁸ de doden waren, net als de goden, groter dan de stervelingen. Let bij paren op de interne volgorde. Hier: **habitus** (a) **formam** (b) **amplio²²⁸rem** (b) **angustio²²⁸rem** (a): **CHIASME** (houding, formaat, groot, indrukwekkend)

²²⁹ CON van de afhankelijkke / indirecte vraag. CON **obliquus** dus

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.2 (FLASHBACK ...) > AUC 1.7⁸⁻¹¹ (p.63, rr. 107-112); Euander herkent Hercules (2)

Ubi nomen patremque ac patriam²³⁰ **accepit**, 'love²³¹ nate, Hercules, salve,' **inquit**; 'te mihi²³² mater, veridica interpres²³³ deum²³⁴, aucturum^(esse) caelestium numerum²³⁵ **cecinit**, tibi que²³⁶ aram hic dicatum iri²³⁷ **quam** opulentissima olim in terris gens maximam²³⁸ **vocet**²³⁹ tuoque ritu **colat**.' Dextra^(manu) Hercules data²⁴⁰ accipere se omen impleturumque^(esse) fata ara condita ac dicata **ait**.

Zodra hij zijn naam en vader en vaderland had vernomen, zei hij: 'Zoon van Jupiter, Hercules, gegroet, mij heeft mijn moeder, de waarheid sprekende zieneres der goden, voorspeld dat u het aantal der goden zult vergroten, en dat er voor u hier een altaar zal worden gewijd dat het volk [dat] eens het machtigste op aarde [zal zijn] het "Grootste Altaar"/Ara Maxima gaat noemen en volgens uw rite gaat vereren.' Hercules zei, na zijn rechterhand gegeven te hebben dat hij het voorteken aannam en dat hij de voorspel-lingen in vervulling zou laten gaan door het bouwen en wijden van het altaar.

²³⁰ drie dingen krijgt Euander van Hercules te horen. Bij een serie van drie (a,b,c) houd je altijd in de gaten of er sprake is van schakelende voegwoorden (a en b en c, polysyndeton), of juist niet (a,b,c, asyndeton) en of er sprake is van een oplopende (climax) of aflopende (anticlimax) lijn qua betekenis of lengte van de drie onderdelen. Hier hebben we een klein drieslagje (TRIKOLONnetje) met twee schakelende voegwoorden (bescheiden POLYSYNDETONneke). Er is geen sprake van een (anti)climax, maar toevalligerwijs nog wel van een ALLITERATIE: **patrem(que) patriam**

²³¹ ABL *originis*, die de oorsprong aangeeft. **love nate** betekent eigenlijk "gij die geboren bent UIT Jupiter", vandaar ABL. **Natus** voor zoon is typisch dichtelijk/poëtisch, dus wat archaïsch taalgebruik. Livius past het wat plechtigere, archaïsche taalgebruik vaker toe. Denk aan **deum** in plaats van **deorum** (r.108), maar ook de verkorte PF-vormen **fuere** in plaats van **fuerunt** en **avocasset** (r.56) in plaats van **avocavisset** zijn voorbeelden van archaïsch taalgebruik

²³² door het naast elkaar plaatsen van de *subjectsACC* **te** en het indirect object / meewerkend voorwerp **mihi** ontstaat benadrukking van het feit dat Euander via zijn moeder Carmenta dicht bij de oppergod staat eerder een **fatiloqua** genoemd: van vragen naar synoniemen, en antoniemen (tegenovergestelden) houdt men bij de samenstellers van examenvragen

²³³ eigenlijk **deorum**, maar Livius gebruikt wel vaker de archaïsche vorm. Naar de goden wordt, behalve door **deum**, kort erop door **caelestium** verwezen

²³⁴ bedoeld is dat Hercules vergoddelijkt zal worden en op die manier zal toetreden tot het illustere gezelschap der goden

²³⁵ door de toevoeging **-que** weet je dat er een vergelijkbaar zinsdeel komt. Het woordje "en" is een nevenschikkend voegwoord, net als "noch", "maar", "want", "dus", "of". Volgens de ANS zijn er nog wel meer trouwens (Algemene Nederlandse Spraakkunst, te vinden op <http://ans.ruhosting.nl>, waar je echt alles over Nederlandse grammatica kunt vinden)

²³⁶ de bijna nooit voorkomende INF FUT PASS. Het PPP is te allen tijde N en ook de vorm **iri** is altijd hetzelfde (te vergelijken met **esse** in de INF FUT ACT)

²³⁷ bedoeld is natuurlijk, met weglating van het logische **aram**, het **Ara Maxima** (=het grootste altaar), een aan Hercules gewijd altaar, dat op het Forum Boarium ligt, bij de ingang van de Circus Maximus

²³⁸ de CON is lastig. We hebben te maken met een CON in een betrekkelijke BZ. Daarvoor zijn vier vertalingen, twee met behulp van de betekenissen van **ut** met een CON (*finalis* en *consecutivus*) en 2 met behulp van de betekenis van **cum** met de CON, *causaal* en *concessief*. Zie voor voorbeeldzinnen de voetnoot bij **facere** in r. 65. Deze CON definieert het antecedent van het betrekkelijk voornaamwoord nader: het altaar dat zodanig is dat het machtigste volk ooit op aarde het "het grootste" gaat noemen en naar Hercules' ritueel gaat vereren. Deze definiërende CON valt onder de CON *consecutivus*

²⁴⁰ een ABS *absolutus*. Hercules is degene die zijn hand geeft ("subject" van het geven, **data** dus). Hercules doet de voorspelling van Carmenta eigenhandig in vervulling gaan. Er is ook hier sprake van een prospectief element (het wijden van het altaar: **aram hic dicatum iri**). Door een prospectief element in zijn verhaal te gebruiken betreft de verteller de luisteraar sterker bij zijn verhaal, doordat hij herkent wat verteld wordt. De contemporaine lezer/luisteraar zal gedacht hebben: jonge jonge, dat is inderdaad uitgekomen zo! Ik weet waar dat ding staat en dat het, gokkernolle, echt **ara maxima** genoemd wordt! Het tegenovergestelde van een prospectief element is een retrospectief element, wat wij beter kennen als een flashback. Een prospectief element wordt dus wel een flash forward genoemd. Hij trok de deur dicht, niet wetende dat hij die nooit meer open zou doen is ook een voorbeeld van een prospectief element. Door deze mededeling zo te formuleren ga je zelf mee denken en concluderen dat er wel iets heel ergs en definitiefs met de deur-achter-zich-dicht-trekker staat te gebeuren. Het licht een tipje van de sluier op over de afloop van het verhaal, met name over de hoofdpersoon. Heel sneaky heeft Livius, het boefje, nog meer prospectieve elementen in de zin verwerkt: **opulentissima olim in terris gens** (de Romeinen natuurlijk, behalve dat kleine Gallische dorpje dan...) en het feit dat Hercules vergoddelijkt werd: **te (...)** **aucturum caelestium numerum**

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.3 (OORLOG) > AUC 1.12¹⁻⁷ (p.66, rr.143-148); De strijd tussen Sabijnen en Romeinen (1)

Tenuere²⁴¹ tamen arcem Sabini; atque inde postero die, *cum* Romanus exercitus instructus *quod* inter Palatinum Capitolinumque collem campi²⁴² est
¹⁴⁵ complesset²⁴³, non prius descenderunt in aequum²⁴⁴ quam ira et cupiditate recipiendae²⁴⁵ arcis stimulantē²⁴⁶ animos in adversum²⁴⁷ (collem) Romani subiere.
 Principes utrimque pugnam ciebant ab Sabinis Mettius Curtius²⁴⁸, ab Romanis Hostius Hostilius²⁴⁹.

Hoe dan ook, de Sabijnen hadden de burcht; en daarvandaan zijn zij de volgende dag, toen het Romeinse leger in slagorde opgesteld [dat] wat er aan vlakke is tussen de Palatijn en de Capitolijnse heuvel had gevuld, niet eerder afgedaald naar de vlakke dan dat de Romeinen, toen de woede en het verlangen om de burcht te heroveren hun harten aanspoorden, omhoog klommen de heuvel op tegenover hen. Aan beide kanten zetten de voornaamste strijders tot de strijd aan, aan de kant van de Sabijnen Mettius Curtius, aan de kant van de Romeinen Hostius Hostilius.

²⁴¹ we hebben een heel stuk overgeslagen. Het offer wordt door Romulus voltrokken. Vervolgens stelt hij wetten voor de Romeinen vast. Zelf komt hij indrukwekkend over, onder meer doordat hij zich door twaalf lictoren laat vergezellen. Livius meldt bij dat getal de verschillende verklaringen die in omloop zijn (o.a. de versie met de twaalf gieren, die aan Romulus verschenen zouden zijn). Omdat de stad groeit en er geen vrouwen zijn, waardoor de stad een langer leven beschoren is dan één generatie, organiseert Romulus de beruchte Sabijnse maagdenroof. Romulus' vrouw wil graag dat de ouders van de geroofde vrouwen onderdak krijgen in Rome. Dat gebeurt. Als de Sabijnen vervolgens een oorlog beginnen valt de burcht als gevolg van verraad van een Vestaalse maagd, Tarpeia, in Sabijnse handen. Zij zou door de Sabijnse koning omgekocht zijn. Als prijs voor haar verraad wilde Tarpeia, dochter van de bevelhebber Spurius Tarpeius, van de Sabijnen wat die aan hun linkerarm droegen. Ze had gedacht beloofd te worden met de vele sieraden die de Sabijnen aan hun linkerarm plachten te dragen. Helaas pindakaas voor haar werd zij beloofd met, en dus gedood door een kolossale stapel van loodzware schilden. Die droegen de Sabijnen ook aan hun linkerarm. Had ze toch iets preciezer moeten zijn, die domme en hebzuchtige Tarpeia. Voor verraders was er voortaan de Tarpeïsche rots, een steile en hoge rots aan de zuid-westkant van de Capitolijn (niet meer te zien). Daar werden verraders van af gemikt. Inmiddels hebben de Sabijnen, alle versies van verhalen ten spijt, de burcht van Rome in bezit genomen, zo vertelt Livius, onze alwetende verteller

²⁴² GEN *partitivus* bij *quod* (=id quod). Merkwaardig genoeg geeft de GEN *partitivus* het geheel aan waarvan een deel genomen wordt (hier door *quod*). Bekend voorbeeld van de GEN *partitivus* is *poculum vini* (een beker wijn), *parum pecuniae* (te weinig poen), *nihil novi* (niets nieuws) en als climax, als kers op de taart *Ubi terrarum?* (waar ter wereld?)

²⁴³ deze vorm luidt normaal gesproken *complevisset*. *Complesset* is de ouderwetse/archaische variant daarvan. Eén van de effecten van archaisch taalgebruik is dat de gebruiker meer imponeert

²⁴⁴ vergelijk deze beschrijving (*descenderunt in aequum*) eens met wat er aan het eind van de zin van de Romeinen beweerd wordt. *in adversum* (collem) *subiere* Het blijkt dat de beschrijvingen kruislings genoteerd zijn (*CHIASME*, ja ja ja, ik weet het): *descenderunt* (a) *in aequum* (b) *in adversum* (b) *subiere* (a). Door de kruislingse notatie wordt benadrukt dat de vijanden van verschillende kanten komen. De PF-vormen *descenderunt* en *subiere* (=subierunt) duiden op de opmars van beide legers als afgesloten feit. In rr. 147 (*ciebant*) en 149 (*sustinebat*) is sprake van IMPF. Bij *ciebant* zou je het aspect *iteratief* (herhaalde handeling) of *conatief* (poging) kunnen noemen, bij *sustinebat* zal, gezien de betekenis, het *conatieve* aspect de doorslag geven

²⁴⁵ GRV (al te zien aan de uitgang, dûh!). Vormt samen met *arcis* de GRV-constructie in de GEN. GEN? Ja, vanwege het feit dat het een GEN *obiectivus* is bij *cupiditate*: het verlangen naar, het verlangen om te

²⁴⁶ als een PPA op –e eindigt zoals hier *stimulante* zal er vaak sprake zijn van een ABL *absolutus*. Dat is hier inderdaad zo. Bij *ira et cupiditate* (...) *stimulante animos* vormen *ira* en *cupiditate* inhoudelijk gezien het onderwerp bij *stimulante*. Daardoor had er eigenlijk *stimulantibus* moeten staan (het PL van *ira et cupiditate*), maar het gaat inhoudelijk om dezelfde aanjager: woede, veroorzaakt door verlangen

²⁴⁷ de Sabijnen tegemoet dus: die kwamen richting Romeinen op de vlakke, maar de Romeinen, die de burcht natuurlijk wilden heroveren, gingen als bronsstieren de Sabijnse “koeien” opzoeken

²⁴⁸ deze Sabijn, Mettius Curtius, zal zich later in het verhaal nog onderscheiden door halsbrekende capriolen op een paard. Livius mag dat soort uitstapjes (ekfraseis) graag maken

²⁴⁹ ook hier weer twee paren. De mogelijkheden zijn dus beperkt, een *PARALLELISME* of een *CHIASME*. Hier is het een *PARALLELISME*: *ab Sabinis* (a) *Mettius Curtius* (b) *ab Romanis* (a) *Hostius Hostilius* (b). Tussen de paren staat geen voegwoord, waarmee het *ASYNDETON* ook weer gemeld is. Elk van de twee aanvoerders keurig in zijn eigen gelederen

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.3 (OORLOG) > AUC 1.12¹⁻⁷ (p.66, rr.148-155); De strijd tussen Sabijnen en Romeinen (2)

Hic rem Romanam in quo loco²⁵⁰ ad prima signa animo atque audacia <u>sustinebat</u>. Ut Hostius <u>cecidit</u>²⁵¹, confestim Romana <u>inclinatur</u> 150 acies <u>fusa</u>que <u>est</u> ad veterem portam Palati. Romulus et ipse turba fugientium actus, arma ad caelum tollens, 'Iuppiter, tuis²⁵² <u>inquit</u> 'Iussus avibus hic in Palatio prima urbi fundamenta <u>ieci</u>²⁵³. Arcem iam scelere²⁵⁴ emptam Sabini <u>habent</u>²⁵⁵; inde²⁵⁶ huc²⁵⁷ armati superata media valle²⁵⁸ <u>tendunt</u>; at tu, pater deum hominumque, hinc²⁵⁹ saltem <u>arce</u>²⁶⁰ hostes; <u>deme</u> terrorem Romanis²⁶¹ 155 fugamque foedam²⁶² <u>siste</u>.	Deze hield de Romeinse zaak ondanks hun ongunstige positie bij het eerste treffen overeind door zijn moed en durf. Zodra Hostius is gesneuveld, wijkt de Romeinse slaglinie meteen en is verdreven naar de oude poort van de Palatijn. Romulus, die ook zelf door de massa vluchtenden werd meegevoerd, zei, zijn wapens ten hemel heffend,: 'Jupiter, door uw vogels bevolen heb ik hier op de Palatijn de eerste fundamenten voor mijn stad gelegd. Nu hebben de Sabijnen de burcht die door een misdaad gekocht is in hun bezit; daarvandaan trekken zij gewapend hierheen, na het dal dat zich er tussen bevindt gepasseerd te zijn; maar U, vader der goden en mensen, weer tenminste hiervandaan de vijanden af; neem de paniek weg bij de Romeinen en breng hun schandelijke vlucht tot staan.
--	--

- ²⁵⁰ immers op de vlakte, aan de voet van de heuvel die zij willen bestormen. Dat is tegenover vijanden die van bovenaf komen (de Sabijnen komen van de heuvel waarop de burcht ligt gestormd) nadelig
- ²⁵¹ het PF is een goede illustratie van het principe dat een Romein een PF gebruikt bij een kortdurende afgesloten gebeurtenis in het verleden: de dood van Hostius Hostilius wordt in een oogwenk afgedaan
- ²⁵² door het **HYPERBATON** van **tuis** .. **avibus** komt **tuis** direct naast **Iuppiter** te staan. Het is alleszins gerechtvaardigd juist Jupiter aan te roepen voor het verlenen van hulp. Romulus had, vond hij, door Jupiters toedoen de twaalf gieren zien vliegen, dan moest Jupiter nu ook zijn volk beschermen
- ²⁵³ van **iacere**, werpen. Fundamenten werp je echter niet (dan vallen d'r dooien), nee, die leg je
- ²⁵⁴ Tarpeia had de boel verraden. Ze werd geplet onder de Sabijnse schilden, die dus zelfs als bevooroordeelde vijanden duidelijk maakten dat je je eigen volk beter maar trouw kon blijven
- ²⁵⁵ nu doet Romulus, met alle emotie die daarmee gepaard gaat, dezelfde mededeling als die Livius in r.143 gedaan had: de Sabijnen houden de burcht bezet. Het verschil zit hem met name in het vertelperspectief (de opmerking over het verraad van Tarpeia, **scelere emptam**, wordt veroorzaakt door de boosheid bij Romulus)
- ²⁵⁶ van de burcht af dus (**arcem**, r. 152)
- ²⁵⁷ naar die oude poort (porta Mugionia) aan de noordkant van de Palatijn, want daar werden de Romeinen, Romulus inclusief, heen gedreven (r.150)
- ²⁵⁸ twee dingetjes hierin. Het is natuurlijk een ABL *absolutus* (**media valle** als onderwerp van het PPP **superata**). Dat is één. Maar **media** is een dominant gebruikt ADI. Niet "het middelste dal", maar "het midden van het dal". Denk aan het voorbeeld **in summo arbore**, wat "in de top van de boom" betekent, niet "in de hoogste boom"
- ²⁵⁹ je zou met wat goede wil kunnen zeggen dat Romulus zich door het herhalen van ADV die te maken hebben met **hic** (**hic**, **huc**, **hinc**, **hic**) bedient van een anafoor. Mwah. Een anafoor is de herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels. Het eerste **hic** staat niet bepaald vooraan en **huc** ook niet echt natuurlijk. **Hinc** en het tweede **hic** (r.155) wel. Sja..
- ²⁶⁰ heeft niets met burcht te maken, hoewel we dat woord voortdurend tegenkomen in deze passage. Hier gaat het om de IMP SG van **arcere** (=weghouden van, weren). De puntkomma achter **hostes** fungeert als een nevenschikkend voegwoord. Links en rechts van een nevenschikkend voegwoord zie je dezelfde opbouw. Rechts staan heel duidelijk twee IMP SG (**deme** en **siste**). Ergo conclusio: ook **arce** is een IMP SG
- ²⁶¹ ABL *separativus* (geeft scheiding of verwijdering aan): neem de angst weg van (de kant van) de Romeinen
- ²⁶² binnen het **TRIKOLON** van de drie opdrachten aan Jupiter zien we niets bijzonders t.a.v. voegwoorden (het is gewoon a,b en c), behalve een **ALLITERATIE**: **fugamque foedam** en een **CHIASME**: **deme** (a) **terrorem** (b) **fugamque foedam** (b) **siste** (a). Romulus schaamt zich voor de vlucht van zijn mannen: die is niet om aan te gluren (met dank aan RvdG)

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.3 (OORLOG) > AUC 1.12¹⁻⁷ (p.66, rr. 155-159); De strijd tussen Sabijnen en Romeinen (3)

155 Hic ego tibi²⁶³ templum²⁶⁴ Statori Iovi²⁶⁵, *quod*
monumentum²⁶⁶ *sit*²⁶⁷ posteris tua praesenti ope servatam urbem esse, *voveo*.
Haec precatus²⁶⁸, *veluti si*²⁶⁹ *sensisset* auditas^(esse) preces, 'Hinc' *inquit*, 'Romani,
Iuppiter optimus maximus resistere atque iterare pugnam *iubet*.'²⁷⁰ *Restitere*²⁷¹
Romani tamquam caelesti voce iussi²⁷²: ipse ad primores Romulus *provolat*²⁷³.

Hier beloof ik plechtig U Jupiter Stator een tempel die een gedenkteken moet zijn voor het nageslacht dat door (met) uw huidige hulp (hulp op dit moment) de stad gered is.' Na om deze dingen gesmeekt te hebben, zei hij, alsof hij had gevoeld dat zijn gebeden waren verhoord: 'Vanaf dit punt, Romeinen, gebiedt Jupiter Optimus Maximus om weerstand te bieden en de strijd te hernieuwen.' De Romeinen hebben weerstand geboden als het ware bevolen door een stem uit de hemel: [maar] zelf snelt Romulus vooruit naar de voorste gelederen.

²⁶³ nadrukkelijk naast elkaar: *ego* en *tibi*, Romulus en Jupiter. Let op dat *tibi* los staat van *Statori Iovi*, waar het natuurlijk wel bij hoort

²⁶⁴ de eerste tempel is in 294 v. Chr. ingewijd door ene M. Atilius Regulus (niet de consul van 267, die zijn belofte aan de Carthagers na kwam ondanks het feit dat dit hem zijn leven zou kosten)

²⁶⁵ de omgekeerde volgorde van de eigenlijke naam Jupiter Stator. Romulus benadrukt in zijn gebed tot Jupiter duidelijke de kwaliteit van Jupiter in dit geval: hij moet de Sabijnen staande houden (Stator=de "staandhouder"). Later, als hij de Romeinse soldaten toespreekt, noemt hij een andere tot de verbeelding sprekende naam van Jupiter, namelijk *Iuppiter optimus maximus*. Die naam staat wel in de goede volgorde
²⁶⁶ dit woord zorgt voor de Acl-constructie: het moet het nageslacht eraan doen denken dat...

²⁶⁷ weer eens een CON in een betrekkelijke BZ. Inmiddels heb je enige keren kunnen lezen over deze CON. Twee betekenissen van *ut* met CON en twee van *cum* met CON. Dit hier is een *finalis*. Je moet het als volgt begrijpen: de tempel, die een gedenkteken moet zijn (dus niet per se is) voor het nageslacht

²⁶⁸ het PPP van een DEP: dus je ziet een PASS vorm die je ACT moet vertalen. Dus niet "nadat hij gebeden was" (wat ook zou slaan als een tang op een varken, als een knots op een kangoeroe, oftewel als een lul op een slagroomtaart), maar "nadat hij gebeden had"

²⁶⁹ Romulus grijpt alle mogelijkheden aan om zijn soldaten weer optimaal gemotiveerd te krijgen. Hij heeft een lijntje met Jupiter en zijn suggestie is dat Jupiter de Romeinen een steuntje in de rug zal geven. In feite laat Livius in het midden of Jupiter echt ingegrepen heeft, door het gebruik van woorden die suggestief werken: *veluti si* (r.157) en *tamquam* (r.159). Voor de Romeinse soldaten werkt het in ieder geval

²⁷⁰ let op het sterk wisselende verteltempo. Bij de directe rede (die onderbroken wordt in r.157) is de verteltijd ongeveer gelijk aan de vertelde tijd. Daaromheen is de verteltijd kleiner/korter dan de vertelde tijd en daar is het verteltempo dus een stuk hoger

²⁷¹ uit te spreken als *restitere*, lange (tweede) –e–

²⁷² er had een tegenstellend voegwoord kunnen staan hier: de Romeinen hielden tegen, MAAR Romulus zelf ging in de voorste gelederen knokken. Dat noem je een *adversatief* *ASYNDETON*

²⁷³ vergelijk je hier de volgorde van onderwerp en persoonsvorm met die uit de voorafgaande zin, dan constateer je *restitere* (a) *Romani* (b) *Romulus* (b) *provolat* (a). Een *CHIASME* in het wild. In de eerste zin staat de persoonsvorm dus vooraan, wat voor een persoonsvorm een ongebruikelijke plaats is. Er wordt mee benadrukt dat er één ding is waarmee de andere Romeinen zich bezig houden: weerstand bieden, meer niet. Romulus daarentegen schiet naar voren en is superactief

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.3 (OORLOG) > AUC 1.12⁸⁻¹⁰ (p.67, rr. 160-165); Het optreden van Mettius Curtius (1)

160 Mettius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decucurrerat²⁷⁴ et effusus²⁷⁵ egerat
 Romanos toto **quantum** foro²⁷⁶ spatium est. Nec procul iam a porta Palati²⁷⁷ erat,
 clamitans: ‘Vicimus²⁷⁸ perfidos hospites²⁷⁹, imbelles hostes²⁸⁰; iam sciunt longe
 aliud esse virgines rapere, aliud²⁸¹ pugnare cum viris²⁸².’ In eum²⁸³ haec²⁸⁴ gloriantem
 cum globo ferocissimorum iuvenum Romulus impetum facit. Ex equo tum
 165 forte Mettius pugnabat²⁸⁵; eo²⁸⁶ pelli²⁸⁷ (eum) facilius fuit.

Mettius Curtius was van de kant van de Sabijnen als eerste vanaf de burcht naar beneden gestormd en had de Romeinen verspreid gedreven over [zo’n grote] ruimte als op het hele Forum is. En hij was niet meer ver weg van de poort van de Palatijn luid schreeuwend: ‘Wij hebben de onbetrouw-bare gastheren overwonnen, de laffe vijanden; nu weten zij dat het heel wat anders is meisjes te roven dan te vechten met mannen.’ Terwijl hij zich op deze dingen beroemt doet Romulus op hem een aanval met een menigte zeer woeste jongemannen. Toevallig vocht Mettius toen te paard; daardoor was het makkelijker [hem] te verjagen (dat hij verjaagd werd).

- ²⁷⁴ in het gebruik van het PLQP schuilt een tempoversnelling. Over het omlaag rennen zelf vertelt Livius niet wat je noemt uitgebreid. De functie van tempoversnelling (verteltempo dus...) zie je vaker bij het PLQP
- ²⁷⁵ de Romeinen waren volgens deze beschrijving waanzinnig slecht georganiseerd. In wanorde, verspreid en uiteengeslagen over een groot gebied. Ze zullen uiteindelijk dus wel winnen
- ²⁷⁶ natuurlijk het bekende Forum Romanum uit de tijd van Livius. Zo kunnen de lezers/luisteraars zich een betere voorstelling maken van de omvang van het gebied waar de uiteengedreven Romeinen zich ophielden. In Romulus’ tijd was daar een moerassig gebied (zie **paludem** in r.167)
- ²⁷⁷ daar waar Romulus en het gros van de Romeinen zich bevonden nadat ze, na de dood van Hostius Hostilius, door de opdringende Sabijnen in het nauw gedreven waren (zie r. 150)
- ²⁷⁸ let op de andere nadrukkelijk genoemde woorden **virgines** en **viris**: alledrie de woorden beginnen met een v-. Dit **vicimus** staat nog eens trots vooraan ook. Bij verder lezen weten wij dat Mettius in problemen komt, zichzelf natuurlijk niet.
- ²⁷⁹ de Romeinen hadden zich slechte gastheren betoond toen ze een feest organiseerden waar ook de Sabijnen, liefst met vrouwen en dochters, eh kinderen, voor werden uitgenodigd. Halverwege de feestelijkheden gaf Romulus een seintje en toen wierpen de Romeinen allemaal een vrouw naar keuze over hun linker- dan wel rechterschouder en brachten die naar hun hut. Dat herkenden de Sabijnen niet echt als gastvrijheid. Het perfide Romeinse karakter is gebleken uit het roven van onschuldige meisjes, maagdekens (maar al vrij snel niet meer)
- ²⁸⁰ twee paren woorden, dus..... PARALLELLISME OF CHIASMES. Hier is het een ja ja ja PARALLELLISME. Kijk maar: **perfidos** (a) **hospites** (b) **imbelles** (a) **hostes** (b). De **hostes** zijn eerder **Romanos** (r.161) genoemd
- ²⁸¹ eigenlijk betekent dit **aliud** ... **aliud** (de onzijdige variant van **alius** ... **alius**= de een ... de ander) dus het een ... het ander. Die vertaling kun je in deze Nederlandse zin lastig gebruiken
- ²⁸² de tweedeling die Mettius Curtius aanbrengt zegt veel over de manier waarop hij over Romeinen denkt. Aan de ene kant zijn het meidenrovers, aan de andere kant zijn het qua vechten slapjanussen. Het **CHIASMES** is dus wel een aardig middel om daarop extra aandacht te vestigen: **virgines** (a) **rapere** (b) **pugnare** (b) **cum viris** (a). Met **viris** bedoelt Mettius Curtius zijn Sabijnen en hoogstwaarschijnlijk ook zichzelf. Het tegenover elkaar plaatsen van de tegengestelde gedachten, het roven van meisjes aan de ene kant en het vechten met echte kerels aan de andere kant, noemen we **ANTITHESE**
- ²⁸³ ook verwijzend, namelijk naar Mettius Curtius. Die staat zich een beetje figuurlijk op de borst te roffelen, en is even nergens op verdacht. Voor Romulus en de zijnen het uitgelezen moment om een aanval op hem te doen
- ²⁸⁴ niet aanwijzend, maar verwijzend binnen de tekst: M.C. zegt dat de Sabijnen de vijanden overwonnen hebben (PF, dus over en uit)
- ²⁸⁵ het aspect van het IMPF is **duratief**
- ²⁸⁶ verwijst naar het eerder vermelde gegeven dat Mettius Curtius op/van een paard streed. Het was makkelijker hem op de vlucht te jagen, omdat alleen het paard maar bang gemaakt hoefde te worden. En dat is ook precies wat er gebeurde: het paard wordt schichtig en gaat op de loop, met Mettius Curtius er nog op. Ze komen terecht in drijfzand en zijn dus in gevaar
- ²⁸⁷ de INF van de Acl, waarin het weggelaten **eum** de **subjectsACC** is

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.3 (OORLOG) > AUC 1.12⁸⁻¹⁰ (p.67, rr.165-171); Het optreden van Mettius Curtius (2)

165 (eum) Pulsum²⁸⁸ Romani persequuntur;
 et alia²⁸⁹ Romana acies, audacia regis²⁹⁰ accensa²⁹¹, fundit Sabinos²⁹². Mettius in
 paludem²⁹³ sese strepitu²⁹⁴ sequentium trepidante equo²⁹⁵ coniecit; averteratque²⁹⁶
 ea res²⁹⁷ etiam Sabinos tanti periculo viri²⁹⁸. Et ille²⁹⁹ quidem adnuentibus ac
 vocantibus³⁰⁰ suis³⁰¹ favore multorum addito animo evadit: Romani Sabinique in
 170 media convalle duorum montium³⁰² redintegrant proelium; sed res Romana
erat superior.

[Hem] achtervolgen de Romeinen, op de vlucht gejaagd als hij was; en de rest van het Romeinse leger, door de onverschrokkenheid van hun koning aangevuurd, verdrijft de Sabijnen. Mettius kwam in een moeras terecht omdat zijn paard schuw werd door het lawaai van de achtervolgers; en die situatie had ook de Sabijnen afgeleid [van de strijd] door het gevaar waarin zo'n groot man verkeerde (van zo'n groot man). En hij, onder het wenken en schreeuwen van zijn eigen mannen, ontkomt omdat hij moed kreeg door de steun van velen: de Romeinen en de Sabijnen hernieuwen in het dal tussen de twee bergen de strijd; maar de Romeinen hadden de overhand (de zaak van de Romeinen was winnend).

²⁸⁸ met het erin opgesloten **eum** is duidelijk dat verwezen wordt naar Mettius Curtius

²⁸⁹ **alia** in een dominante betekenis: er is maar één Romeins leger. **Alia** betekent hier de rest van

²⁹⁰ Romulus vervult een voorbeeldfunctie

²⁹¹ **METAFOORTJE** tussendoortje: het Romeinse leger (**acies**) staat niet echt in de hens. Overdrachtelijk taalgebruik zoals dit werkt op de verbeelding: je ziet het als het ware voor je

²⁹² de taken zijn verdeeld: Romulus jaagt met een groep felle Romeinen Mettius op, terwijl de rest de Sabijnen wegjaagt. Het komt mooi tot uiting in een chiasme, kijk maar. **Pulsum** (a; object) **persequuntur** (b; persoonsvorm, actie) **fundit** (b, persoonsvorm, actie) **Sabinos** (a, object)

²⁹³ zoals eerder aangegeven was het gebied van het huidige forum (en dat in Livius' tijd) moerassig

²⁹⁴ de ABL *causae* geeft aan waarvan het paard van Mettius nou eigenlijk schrikt: de achtervolgende Romeinen maken een takkeherrie

²⁹⁵ de ABL *absolutus* (de ABL van het PPA op –e wijst vrijwel altijd op een ABL *absolutus*!) geeft de oorzaak aan waardoor Mettius in het moeras belandt: zijn paard schrikt

²⁹⁶ dat Mettius, hun aanvoerder, in gevaar lijkt geraakt leidt de Sabijnen af van het vechten. Het kan natuurlijk niet de enige oorzaak zijn van het uiteindelijke verlies van de Sabijnen, want dan heeft de overwinning van de Romeinen te weinig glans. Maar het is mooi mee genomen

²⁹⁷ verwijst naar het in de plomp terechtkomen van Mettius, met zijn paard erbij: **Mettius in paludem sese** (...) **coniecit**

²⁹⁸ klein **HYPERBATON** neke, omdat de woordgroep **tanti viri** gespleten wordt door **periculo**

²⁹⁹ vormt door het toevoegen van het woordje **quidem** een tegenstelling met **sed Romana res** (r.170): hij (Mettius Curtius) ontkwam dan wel uit een penibele situatie, maar het hielp de Sabijnen niet, want de Romeinen wonnen uiteindelijk

³⁰⁰ de Sabijnen moedigen door gebaren en geschreeuw hun aanvoerder aan, waarbij de termen **adnuere** en **vocare** wellicht uit de paardenraces stammen. Kom op, Met, kom uit de plomp! Zet hem op, Curtius, geef je paard de sporen, als je die onder water nog kunt vinden. Help ons, ons aller held, gij die nu stevig meurend in een moeras vecht voor uw leven, met uw paard nog onder uw omvangrijke derrière. Hup! Of zoiets

³⁰¹ zelfstandig gebruikt bezittelijk voornaamwoord: **suis** dat reflexief is en dus terug verwijst naar het subject van de zin. Wij kennen de uitdrukking ook. De grootste etterbak van de klas kwam "cum suis" het lokaal binnen, waar bedoeld is dat hij (meestal een hij, zelden een zij) samen met zijn vaste maatjes is. Hier is **suis** de ABL PL waarmee **adnuntibus** en **vocantibus** congruent zijn. Het vormt dus het onderwerp van het **adnuere** en **vocare**. Meestal wordt het woord in het Nederlands vertaald met een zelfstandig gebruikt bezittelijk voornaamwoord, in het SG met "de zijnen", in het PL met "de hunnen" (niet met een hoofdletter spellen, die laatste vorm, want we hebben hier geen enkele link met de beroemde annex beruchte Attila de Hun). Ga je dit woord opzoeken in het woordenboek (sja, je hebt er toch indertijd eentje voor 75 piek gekocht, dus zul je het gebruiken ook!), nogmaals NIET DOEN dus, dan vind je **sus**, GEN **suis** (shit!). Helaas betekent dat zwijn. Bij ons leraren gaat een lijst rond met de leukste fouten die bij vertalingen ooit gemaakt zijn, en daar staat deze op ja. **Intravit domum consul cum suis**: ja ja.... even griezelen, en daarna hard lachen: de consuls kwam het huis binnen met de zwijnen. Grrrr. Je zult een letter W maar onduidelijk schrijven..

³⁰² Palatijn en Capitolijs. Midden tussen die twee heuvels raken de Romeinen en Sabijnen weer slaags. Ze hadden daar dus beter kunnen blijven staan, ja. De Romeinen (**res Romana**: **ABSTRACTUM PRO CONCRETO**) winnen

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.4 (ROMULUS ...) > AUC 1.15⁶⁻⁸ (p.70, rr.208-215); Romulus' daden

Haec ferme³⁰³ Romulo regnante³⁰⁴ domi militiaeque gesta^(sunt), **quorum** nihil
 absonum³⁰⁵ fidei divinae originis divinitatisque post mortem creditae fuit,
 210 non animus in regno avito recipiendo³⁰⁶, non condendae³⁰⁷ urbis consilium, non
 bello ac pace³⁰⁸ firmandae³⁰⁹. Ab illo enim profecto viribus datis tantum valuit **ut**
 in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet³¹⁰. Multitudini tamen
 gratior fuit quam patribus³¹¹, longe ante alios acceptissimus militum animis³¹²;
 trecentosque armatos ad custodiam corporis³¹³ **quos** Celeres appellavit non in
 215 bello solum sed etiam in pace³¹⁴ habuit³¹⁵.

Ongeveer deze dingen zijn tijdens de regering van Romulus in oorlog en vrede gedaan, waarvan alles in overeenstemming was met het geloof in zijn goddelijke afkomst en zijn goddelijkheid die [hem] na zijn dood werd toegeschreven, zowel (noch) zijn energie bij het terugwinnen van het koningschap van zijn grootvader als (noch) zijn beleid voor het stichten van een stad als ook (noch) het sterk maken [van die stad] door oorlog en vrede. Want zeker omdat er door hem kracht is gegeven [aan de stad] was zij zo machtig dat zij de veertig jaar hierna veiligheid en vrede kende (een veilige vrede had). Toch was hij meer geliefd bij de massa dan bij de senatoren, [maar] verreweg het meest dierbaar voor [alle] anderen aan de harten van zijn soldaten; en hij had niet alleen in de oorlog maar ook in vrede driehonderd gewapende mannen die hij de Snellen noemde als lijfwacht (ter bewaking van zijn lijf).

- ³⁰³ bepaalt het voorafgaande **haec**. Dat verwijst weer naar de zaken die Romulus geregeld heeft, al dan niet met harde hand. Het vernoemen van de dertig **curiae** naar Sabijnse vrouwen bijvoorbeeld, maar ook het stichten van vrede tussen Sabijnen en Romeinen als het ook oorlog had kunnen worden (na de dood van de Sabijnse koning Titus Tatius). En natuurlijk voerden de Romeinen onder leiding van Romulus oorlogen tegen de Etrusken. Hij heeft heel wat voor elkaar gebokst dus. En die verdiensten worden nog eens door Livius samengevat (**haec**) om vervolgens een goede opmaat te hebben voor de apotheose van Romulus
- ³⁰⁴ ABL *absolutus* (weet je nog: een PPA op –e wijst vrijwel altijd op een ABL *absolutus*). Hier is de ABL *absolutus* (net als bijvoorbeeld in de Annales van Tacitus met de consulaten gebeurt) een tijdsaanduiding
- ³⁰⁵ een **LITOTES** (de ontkenning van een begrip waardoor het tegendeel benadrukt wordt): niets was niet in overeenstemming > alles was in overeenstemming. Door de **LITOTES** te vertalen (niets niet) kun je recht doen aan de driedubbele (**TRIKOLON**) **ANAFOOR** van **non** in r.210. Vertaal je de **LITOTES** met “alles wel”, dan heb je in het Nederlands een probleem met de drie zinsdelen met **non** van r. 210
- ³⁰⁶ een GRV. De uitgang komt zowel bij GRD als GRV voor. De tweede check die je dan doet is controleren of er een naamwoord in dezelfde naamval (object bij GRV) staat bij de –nd-vorm. Hier is dat zo: **regno avito**
- ³⁰⁷ een GRV natuurlijk (uitgang –ae komt bij een GRD niet voor). Toch zul je heel veel –nd-vormen weergeven met een INF-constructie of een zelfstandig gebruikte INF. **condendae** hier: bij het stichten, om te stichten
- ³⁰⁸ net hiervoor is die bekende tweeling oorlog en vrede ook al genoemd in r.208 (**domi militiaeque**)
- ³⁰⁹ een wat verstopt **CHIASME**, wat komt door het weglaten van structurelementen in de zin (**consilium** bijvoorbeeld en **urbis** > **ELLIPS**). **condendae** (a) **consilium** (b) (**consilium**) (b) **firmandae** (a)
- ³¹⁰ de CON is een *consecutivus*, die logisch is na **tantum** in r.211. Je komt na **ut** heel vaak een CON tegen (*finalis*, *consecutivus*, subjects- en objectszinnen). Maar je ziet ook wel een IND na **ut**: 1)hoe; 2) zoals; 3) zodra
- ³¹¹ de senatoren (de **patres** genoemd omdat de eerste senatoren gerecruteerd werden uit de vooraanstaande **gentes**, althans de **patres** daarvan) zullen de inperking van hun macht niet echt gewaardeerd hebben. Na **patribus** is voor het gevoel een tegenstellend voegwoord weggelaten: klopt. *Adversatief* **ASYNDETON**
- ³¹² een mooie vertaling van mw. Van Katwijk-Knapp: “Vooral zijn soldaten droegen hem een warm hart toe.” De grammaticale verandering die de vertaalster toegepast heeft is dat ze **acceptissimus**, een ADI, tot een compleet nieuwe HZ gemaakt heeft. Hier en daar zijn de originelen nauwelijks te onderscheiden van de uiteindelijke vertaling (dan heb je een heel letterlijke werkvertaling), maar een echte vertaler zul je heel vaak zien werken met korte HZ in plaats van langdradige en ingewikkelde stucturen met HZ en BZ (bij Livius de periode genoemd). Zo ook deze vertaalster. Waar komt “vooral” vandaan? Van **longe ante alios**. Ja ja..
- ³¹³ Romulus had dus een lijfwacht. Dan zal die ook wel nodig geweest zijn. Niet bij iedereen maakte Romulus zich populair (o.a. bij de senatoren)
- ³¹⁴ en dat is de derde keer dat het begrip oorlog en vrede in korte tijd opduikt (eerder al in r.208 **domi militiaeque** en r. 211 **bello ac pace**). De nadruk ligt wel erg op het feit dat Romulus altijd alles onder controle had
- ³¹⁵ de PF-vormen in deze passage (**gesta sunt**, **fuit**, **valuit**, **fuit**, **appellavit**, **habuit**) sluiten aan bij het samenvattend karakter ervan

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.4 (ROMULUS ...) > AUC 1.16¹⁻⁴ (p.71, rr.216-223); Zijn dood en apotheose (1)

His immortalibus editis operibus³¹⁶ **cum** ad exercitum recensendum³¹⁷ contionem
in campo³¹⁸ ad Caprae paludem **haberet**, subito³¹⁹ coorta tempestas cum magno
fragore tonitribusque tam denso regem **operuit** nimbo **ut** conspectum eius³²⁰
contioni³²¹ **abstulerit**³²²; nec deinde in terris Romulus **fuit**³²³. Romana pubes³²⁴ sedato
220 tandem pavore **postquam** ex tam turbido die serena et tranquilla lux **reduit**,
ubi vacuum sedem regiam **vidit**, **etsi** satis **credebat** patribus **qui** proximi
steterant sublimem raptum (eum esse) **procella**³²⁵, tamen³²⁶ velut orbitatis³²⁷ metu icta³²⁸
maestum³²⁹ aliquamdiu silentium **obtenuit**³³⁰.

Na het verrichten van deze onsterfelijkheid verdienende werken toen hij
om het leger te inspecteren een vergadering hield op het veld bij het
moeras van Capra, heeft een storm, die plotseling met groot geraas en
donderslagen opstak de koning met zo'n dichte wolk bedekt dat deze de
aانبlick van hem ontnam aan de (verzamelde) vergadering; en daarna was
Romulus niet [meer] op aarde. De Romeinse manschappen bewaarden,
nadat de angst eindelijk was gekalmeerd, nadat na zo'n stormachtige dag
kalm en rustig daglicht was teruggekeerd, toen toen ze de koningszetel
leeg hadden gezien, toch een tijd lang een bedroefd stilzwijgen als het
ware getroffen door de angst voor het wees zijn, hoewel zij de senatoren
die er zeer dichtbij hadden gestaan voldoende / best wel geloofden dat hij
door de lucht was mee geroofd door een stormwind.

³¹⁶ ABL *absolutus*, waarbij de strekking ongeveer dezelfde is als die in r. 208: opsommen van Romulus' grootse prestaties. Livius voegt hier wel vertellerscommentaar aan toe (wat in r.208 niet het geval was): hij vindt Romulus' prestaties de onsterfelijkheid waardig. Hier gaat de ABL *abs* vooraf aan de formele BZ die ingeleid wordt door **cum**, waarmee een reeks gebeurtenissen in gang gezet wordt. Het is belangrijk je goed te realiseren wat de precieze volgorde van die gebeurtenissen is

³¹⁷ een....GRV. Ja hoor, er staat een object bij **recensendum** dat ervoor zorgt dat **recensendum** ermee congrueert. De uitgang **-ndum** komt, je weet het inmiddels wel een keer, bij zowel GRD als GRV voor

³¹⁸ de **campus Martius**, het Marsveld. Tegenwoordig is het het uitgestrekte gebied in de bocht van de Tiber, waar diverse monumenten te vinden zijn. Zie afbeelding volgende pagina. Gezien de loop van de Tiber niet heel gek dat het daar in de mythische tijd van Romulus en de zijnen..(oh ja, niet zwijnen) nogal drassig was

³¹⁹ plotseling dus. Zonder dat iemand die zag aankomen. Geen goede weer-appjes toen. Let op: in de komende zin bewerkstelligt de verteller een soort van visualisering van wat er allemaal gebeurt. De Grieken noemden dat *enargeia* (maar dan in het Grieks dus: ἐνάργεια). De beschrijving is zo beeldend en zo treffend dat je er zowat "bij" bent. Je hoort de donderslagen bijna en voelt de stilte waarmee de Romein z'n angst uit

³²⁰ naar wie verwijst **eius**? Romulus, oké. Maar citeer nou eens... Okidoki: **regem** (r.218). Overigens is **eius** een GEN *obiectivus*, object bij een ander SUBST (**conspectum**)

³²¹ we zullen maar aannemen dat de volksvergadering, de **contio**, er last van had dat ze in één klap geen hand meer voor ogen zag, dus echt geen ***** meer! DAT *incommodi* (van nadeel dus..)

³²² moet een CON PF zijn (en dus geen IND FUT EX), omdat het de persoonsvorm is in een *consecutieve* BZ. In de HZ stond **tam denso** (...) **nimbo** (zo'n dichte wolk) dat om een gevolg vraagt. CON *consecutivus*

³²³ de dood van Romulus, althans zijn Hans Klok-verdwijningstruc-actie. Toevallig op het Marsveld. Mars was Romulus' vader, weet je nog? Hij had Rea Silvia al dan niet tegen haar zin bezwangerd

³²⁴ **Romana pubes** is grammaticaal een SG (hoewel hier vertaald als een PL). Dat heeft tot gevolg dat de persoonsvormen **vidit** (r.221), **credebat** (r.221) en **obtenuit** (r.223) ook SG zijn

³²⁵ al vaker gezegd: bij een persoonsvorm of INF die PASS is, kun je in principe een *agens* verwachten. Een wat? Een *agens*, een tekstelement dat de persoon of zaak aanduidt die achter de handeling zit: **procella**

³²⁶ sluit aan op het eerder geformuleerde bezwaar (**etsi ... procella**) dat ze op zich de senatoren met hun verhaal over het "vanish in thin air" wel wilden geloven. Er zit een tegenstelling in: dat kon wel zo zijn, maar toch voelden ze zich nu toch echt ***, nu ze voor hun gevoel geen vader meer hadden

³²⁷ iets verderop (r.224) wordt bevestigd dat de Romeinen zich "wezen" voelden, en Romulus zagen als hun enige echte vader: **parentemque urbis Romanae**. Al eerder had Livius gemeld dat Romulus uitzonderlijk goed lag bij zijn soldaten (r. 213: **longe ante alios acceptissimus militum animis**). **orbitatis** is GEN *obiectivus* bij **metu**, vanzelf

³²⁸ zegt iets van **Romana pubes** (r.219) en is dus NOM SG (F)

³²⁹ eigenlijk een *ENALLAGE*: niet de stilte is droevig, maar de Romeinse jongelingen. Gevalletje van ADI dat grammaticaal hoort bij het ene SUBST maar inhoudelijk bij het andere. En toch begrijpt iedereen de uitspraak

³³⁰ de volgorde van de gebeurtenissen. Goed nadenken, niet moeilijk. Romulus monstert de troepen, noodweer, daglicht keert terug, angst bij soldaten wordt minder, zetel Romulus is leeg, lange droevige stilte

Van links af de Janiculus, de bocht in de Tiber met erachter het Marsveld, de Capitolijn, het Forum Romanum en de Esquilijn. Onder het Forum Romanum de Palatijn en de Aventijn.

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.4 (ROMULUS ...) > AUC 1.16¹⁻⁴ (p.71, rr.223-228); Zijn dood en apotheose (2)

Deinde a paucis³³¹ initio facto³³², deum deum natum, regem parentemque³³³ urbis Romanae salvere universi Romulum 225 iubent³³⁴; pacem precibus³³⁵ exposcunt, uti³³⁶ volens propitius³³⁷ suam semper sospitet³³⁸ progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos qui³³⁹ discerptum regem³³⁹ (esse) patrum manibus taciti arguerent³⁴⁰; manavit enim haec³⁴¹ quoque³⁴² sed perobscura fama³⁴³; illam alteram admiratio viri³⁴⁴ et pavor³⁴⁵ praesens nobilitavit.	Vervolgens nadat er door enkelen (weinigen) het initiatief was genomen begroeten allen Romulus als god, zoon van een god, koning en vader van de Romeinse stad; met gebeden smeken zij om (zijn) genade, dat hij bereidwillig [en] welgezind altijd zijn nageslacht beschermt. Ik geloof dat er ook toen enkelen waren die stilzwijgend de beschuldiging uitten dat de koning door de handen van de senatoren verscheurd was; want ook dit gerucht verbreidde zich ook al was het vaag; de verering voor de man en de aanwezige angst hebben dat andere [gerucht] bekendgemaakt.
---	--

³³¹ hoogstwaarschijnlijk geen senatoren die dat initiatief namen

³³² ABL *absolutus*, alweer! *initio* is het SUBST en *facto* het PPP. Dat is trouwens vaker afkomstig van *fieri* dan van *facere*. Weet je ook weer

³³³ eerder was immers sprake van het gevoel een wees te zijn geworden door de verdwijning annex dood van Romulus (r.222). Livius dikt het ontzag voor Romulus een beetje aan. De gedachte van de verloren vader strookt ook met het feit dat Romulus met name bij zijn soldaten erg goed lag (*longe* ... *animis*, r. 213)

³³⁴ eigenlijk staat er: zij bevelen Romulus gezond te zijn, wat een vrij onhandige en vreemde formulering is voor “begroeten”

³³⁵ klein gevalletje van ALLITERATIE: *pacem precibus* (en zelfs nog de p van *exposcunt*)

³³⁶ in de BZ staat de invulling van de gevraagde *pacem*. Na *ut* kan een IND volgen (1. hoe; 2. zoals; 3. zodra), en een CON (1. opdat; 2. zodat; 3. subjects-/objects-zinnen). Van het laatste heb je hier een voorbeeld

³³⁷ de twee ADI staan naast elkaar, zonder voegwoord (ASYNDETON). Op die manier horen ze nog duidelijker bij elkaar

³³⁸ afgezien van het feit dat we hier dus de CON hebben na *ut*, objectszin, hebben we drie woorden achter elkaar die met een s- beginnen: *suam semper sospitet*. ALLITERATIE dus. Simpel

³³⁹ ja, al eerder (rr.212 – 213) was duidelijk dat de senatoren niet zo’n klik hadden met Romulus: *multitudini* ... *patribus*. Dan komt zo’n gerucht snel de wereld in. Uit het directe vervolg blijkt dat Livius dit gerucht te vaag vindt en dat hij de vergoddelijking (*illam alteram famam*, r. 228) veel plausibeler acht. Zou je moeten aangeven waarnaar *illam alteram* verwijst, dan kom je uit op *sublimem raptum procella* (r.222). Dat Livius in een soort van terzijde meldt dat het tweede gerucht *tum quoque* (=ook toen al) de ronde deed duidt erop dat het zelfs in Livius’ eigen tijd ook te horen was

³⁴⁰ zwiigend argumenteren, het is een schijnbare tegenstelling, een PARADOX. Je kunt ook door juist je mond te houden je standpunt kenbaar maken. Iedereen die een standpunt inneemt verwacht impliciet dat hij gesteund wordt, dat de anderen hetzelfde standpunt zullen innemen en dat luid verkondigen. Door dat ostentatief niet te doen maak je duidelijk dat je een ander standpunt hebt. Mensen die de situatie kennen en ook de verhoudingen tussen de alleenheerser Romulus en de senatoren zullen het verdwijnen van Romulus hebben toegeschreven aan boosaardige senatoren, die het vervelend vonden door Romulus ingeperkt te zijn. De CON is er eentje in de betreffende BZ met definiërende waarde (lastige variant van de *consecutivus*): er waren er die zo waren dat ze ... Een standaard voorbeeld daarvan is *sunt qui* + CON

³⁴¹ verwijst naar het gerucht over de zogenaamde moord op Romulus die door de senatoren gepleegd zou zijn

³⁴² *quoque* (=ook) staat vrijwel altijd achter het woord waar het iets van zegt, waar het bij hoort. Kijk maar naar *tum quoque* in r. 226

³⁴³ Livius gelooft er zelf niet veel van: het is wat hem betreft een gerucht (*fama*) dat ook nog eens een keer vaag is (*perobscura*)

³⁴⁴ GEN *obiectivus*: *vir* vormt het object bij *admiratio*. Vaak zie je dat soort GEN beter als je van het belangrijkste SUBST een werkwoord maakt. *Admirari virum* (*virum* dan ACC natuurlijk, immers object)

³⁴⁵ de aanwezigen zal het toch hier en daar een beetje dun door de broek zijn gelopen, toen er plotsklaps een noodweer losbrak, met alle bijbehorend natuurgeweld, waarna hun koning ineens pleitmans was

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.4 (ROMULUS ...) > AUC 1.16⁵⁻⁸ (p.71, rr.229-233); Proculus Iulius redt de situatie (1)

Et consilio etiam unius hominis³⁴⁶ addita³⁴⁷ rei³⁴⁸ dicitur fides³⁴⁹. Namque Proculus
²³⁰ Iulius, sollicita civitate³⁵⁰ desiderio³⁵¹ regis³⁵² et infensa patribus³⁵³, gravis, **ut traditur**,
quamvis magnae rei auctor³⁵⁴ in contionem prodit. ‘Romulus’ inquit,
 ‘Quirites³⁵⁵, parens urbis huius³⁵⁶, prima hodierna luce caelo³⁵⁷ repente delapsus
se mihi obvium dedit³⁵⁸.

En ook door het slimme plan van één man is er, naar men zegt, geloof-waardigheid toegevoegd aan de zaak. Want omdat het volk ongerust is door het gemis van hun koning en vijandig tegenover de senatoren, treedt Proculus Iulius in de vergadering naar voren als, naar wordt overgeleverd, gezaghebbend woordvoerder van een zaak, hoe vreemd die ook was. ‘Quiriten’, zegt hij, ‘Romulus, de vader van deze stad, heeft, bij het eerste licht vandaag, plots uit de hemel omlaag gevlogen, zich aan mij vertoond.

³⁴⁶ één man heeft kennelijk heel veel invloed bij de gehele bevolking

³⁴⁷ om de Ncl compleet te krijgen moet achter **addita esse** worden aangevuld

³⁴⁸ de zaak. Welke zaak? Welke **res**? Dat Romulus vergoddelijkt is. Dûh..

³⁴⁹ er waren meerdere verhalen in omloop over het verdwijnen van Romulus. De geloofwaardigheid van de vergoddelijking was ook in het geding. Gelukkig is er Proculus Iulius die bevestigt dat Romulus vergoddelijkt is, en dat hij daarom verdwenen is. Hij zou hem namelijk in hoogsteigen persoon gezien hebben, toen hij was nederge daald uit de hemel, Romulus, niet Proculus

³⁵⁰ ABL *absolutus* met **civitate** als subject bij **sollicita** en verderop bij **infensa**

³⁵¹ deze ABL *causae* geeft aan waardoor het volk van slag was: ze verlangden hevig naar hun koning, alleen was die foetsie, pleitmans

³⁵² deze GEN geeft dan weer het object aan bij **desiderio**: waarnaar verlangde het volk? Naar hun koning. GEN *obiectivus* dus

³⁵³ dat de bevolking de senatoren vijandig gezind was klopt met de eerdere opmerking **aliquos qui discerptum regem patrum manibus taciti arguerent** (rr. 226 – 227), maar het klopt niet echt met de opmerking in rr. 221 – 222 waarin staat dat men best geloof hechtte aan de senatoren die vertelden dat Romulus door een stormvraag mee genomen was: **satis credebat patribus (...)** **sublimem raptum procella**

³⁵⁴ Livius bedoelt dat Proculus als woordvoerder op zich betrouwbaar is, ook al gaat het om iets merkwaardigs, maar wel om iets belangrijks voor Rome. **Auctor** staat een eind verwijderd van **gravis** (r.230), waardoor een **HYPERBATON** ontstaat. In het hyperbaton komt **gravis** het meest in beeld omdat het volkomen los lijkt te staan van **auctor**

³⁵⁵ in eerste instantie de aanspreektitel voor de Sabijnen, de titel die Romulus hen gegeven had na de schermutselingen als gevolg van de Sabijnse maagdenroof (zie p. 68, rr. 191 – 192). Later meer de aanspreektitel voor de Romeinse burgers

³⁵⁶ Rome bedoelt Proculus natuurlijk. Even verbuiginkje testen? **haec urbs, huius urbis, huic urbi, hanc urbem, hac urbe // hae urbes, harum urbium, his urbibus, has urbes, his urbibus**. Oei, dat moet van ver komen..

³⁵⁷ ABL *separativus* bij **delapsus**: waar kwam Romulus vandaan? Uit de hemel. Nee, niet uit het casino nee

³⁵⁸ ja ja. Romulus is echt wel een god geworden, hoor, mensen. Ik zag hem vanochtend zelf! Hij kwam uit de lucht gevlogen en vertoonde zich aan mij. Aan u alleen, Proculus? Ja, echt alleen aan mij. Ik heb niks gesnoven, gespoten, gedronken en mijn geheugen is ook nog goed

H5 – VAN AENEAS TOT ROMULUS 5.4 (ROMULUS ...) > AUC 1.16⁵⁻⁸ (p.71, rr.233-238); Proculus Julius redt de situatie (2)

Cum perfusus horrore³⁵⁹ venerabundusque adstissem
 petens precibus *ut* contra intueri fas esset, “Abi³⁶⁰, nuntia” inquit “Romanis,
 235 caelestes ita velle³⁶¹ *ut* mea Roma³⁶² caput orbis terrarum sit³⁶³; proinde³⁶⁴ rem
 militarem colant sciantque et ita posteris tradant³⁶⁵ nullas opes humanas
 armis Romanis resistere posse.” Haec³⁶⁶, inquit ‘locutus sublimis abiit.’ Mirum³⁶⁷ (est)
quantum illi viro nuntianti³⁶⁸ haec³⁶⁹ fides fuerit³⁷⁰, *quam*que desiderium Romuli³⁷¹
 apud plebem exercitumque³⁷² facta fide³⁷³ immortalitatis³⁷⁴ lenitum sit.

Toen ik vervuld van schrik en vol eerbied bij hem was gaan staan met smeebeden vragend dat het geoorloofd was [hem] recht in de ogen te kijken, zei hij: “Ga weg, bericht de Romeinen dat de goden het zo willen dat mijn Rome het hoofd van de wereld is; laten zij daarom de krijgskunst beoefenen en laten zij weten en zo aan het nageslacht doorgeven dat geen macht van mensen weerstand kan bieden aan de Romeinse wapens.” Na dit gezegd te hebben’, zegt hij, ‘ging hij door de lucht weg.’ Het is wonderlijk in welke mate er vertrouwen bestond voor die man, die deze dingen berichtte, en hoe het gemis van Romulus bij volk en leger is verzacht omdat er vertrouwen in zijn onsterfelijkheid was gewekt.

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.3 (TARQUINIUS PRISCUS) > AUC 1.34¹⁻³ (p.112, rr.107-111); Lucumo (1)

- ³⁵⁹ toch was Proculus wel een beetje bang, zegt hij zelf. Dat geeft gewicht aan zijn mededeling. Hij is toch ook maar gewoon een mens van vlees en bloed
- ³⁶⁰ niet echt een sympathieke opmerking van de nieuwe god. Proculus staat daar en het eerste wat de nieuwbakken god hem toevoegt is: Opkrassen nou, Prook. Ik heb een boodschap voor de Romeinen. Het lijkt me goed dat jij die eens even overbrengt
- ³⁶¹ Acl, afhankelijk van *nuntia* (=bericht). De ACC is *caelestes*, de INF is *velle*. Van *velle* is dan weer een objectszin afhankelijk, ingeleid door *ut* en met de persoonsvorm in de CON
- ³⁶² mijn Rome. Ja, dan moet het echt Romulus zijn die daar aan Proculus verschijnt. *Mea Roma* is subject en *caput orbis terrarum* is dan het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde (predikaatsnomen)
- ³⁶³ ja, een mooie uitspraak van Romulus. Wie Proculus gelooft zal denken dat het onontkoombaar was dat de Romeinen de hele wereld zouden gaan beheersen. Romulus kon toen al zien – prospectie dus – dat Rome een leidende rol was toebedeeld. Even later, zo beweert Proculus, beweerde Romulus dat geen volk op aarde sterker zou zijn dan de Romeinen
- ³⁶⁴ *proinde* werkt ongeveer als *ergo*: er volgt een al dan niet geldige conclusie
- ³⁶⁵ de CON zijn aansporend, *adhortativi* dus. Van de laatste CON is een Acl afhankelijk, met *nullas opes humanas* als *subjects*ACC en *resistere posse* als INF
- ³⁶⁶ *haec* verwijst hier naar de woorden van Romulus, die als nieuwste aanwinst onder de goden een voorspelling gedaan heeft. Daarna verdwijnt ie weer, zoals ie gekomen was, aldus Proculus
- ³⁶⁷ met deze opmerking geeft Livius in een soort van persoonlijke noot aan wat hij ervan vindt. De toon is licht ironisch. Vertellerscommentaar dus. Livius staat zelf wat kritischer tegenover het verhaal van Proculus
- ³⁶⁸ PPA, horend bij *viro*. Het is de man (in dit geval Proculus Iulius) die deze dingen beweert. *illi viro* (*nuntianti*) is de zogenaamde DAT *possessivus*. Deze gebruikswijze voor de DAT geeft een bezitsrelatie aan. Een Romein zal niet beweren *habeo librum* (als hij tenminste inderdaad een boek bezit), maar *mihi est liber*. Datgene wat iemand bezit staat daardoor in de NOM. Hier is *fides* die NOM
- ³⁶⁹ met dit *haec* wordt niet exact hetzelfde bedoeld als met *haec* uit r. 237. Dit gaat over de verschijning van Romulus en diens woorden tegen Proculus
- ³⁷⁰ wat voor deze CON geldt, geldt ook voor *lenitum sit* in r. 239: we hebben een afhankelijke/indirecte vraag. Je noemt die CON officieel *obliquus*, naar de term voor indirecte rede, oratio obliqua. Je komt deze CON vaak tegen in de BZ in een Acl, een afhankelijke vraag dus en een IMP in de indirecte rede. De CON van de afhankelijke vraag hier wordt veroorzaakt door *Mirum* (*est*): het is wonderlijk. Je kunt achter heel veel beweringen een afhankelijke vraag plaatsen. In de directe rede hebben we het dan over een directe vraag, inclusief de aanhalingstekens om de vraag heen. Een directe vraag wordt ingeleid door een vragend voornaamwoord en dat vragend voornaamwoord zie je terug in de afhankelijke vraagzin in de indirecte rede. Zo zie je in deze BZ het vragend voornaamwoord *quantum* staan, en verderop *quam*
- ³⁷¹ GEN *obiectivus*: Romulus is het (lijdend) voorwerp van *desiderium*
- ³⁷² de twee al eerder genoemde groepen, bij wie Romulus goed ligt: het volk en de militairen
- ³⁷³ een kleine *ALLITERATIE* aan het eind van dit verhaaltje: *facta fide* beginnen allebei met een f - . Fokking feestneus ook, maar dat staat dan weer niet in de tekst
- ³⁷⁴ GEN *obiectivus* bij *fide*: het geloof in zijn onsterfelijkheid. Onsterfelijkheid is het voorwerp van het geloof

107 Anco³⁷⁵ regnante Lucumo³⁷⁶, vir impiger ac divitiis³⁷⁷ potens, Romam³⁷⁸ commigravit
 cupidine maxime ac spe magni honoris³⁷⁹, **cuius**³⁸⁰ adipiscendi³⁸¹ Tarquiniis³⁸²—nam
 ibi quoque³⁸³ peregrina³⁸⁴ stirpe³⁸⁵ oriundus erat—facultas non fuerat. Demarati
 110 Corinthii filius erat, **qui**³⁸⁶ ob seditiones domo³⁸⁷ profugus **cum** Tarquiniis forte³⁸⁸
consedisset³⁸⁹, uxore ibi ducta³⁹⁰ duos filios genuit.

Tijdens de regering van Ancus verhuisde Lucumo, een energiek man en machtig door zijn rijkdom, naar Rome voornamelijk uit het verlangen naar en de hoop op grote eer, voor het verwerven waarvan in Tarquiniï geen gelegenheid was geweest – want ook daar was hij afstammend van een buitenlands geslacht. Hij was de zoon van de Corinthiër Demaratus, die toen hij, van huis verbannen vanwege opstanden, zich toevallig in Tarquiniï had gevestigd twee zonen heeft verwekt nadat hij daar was getrouwd.

³⁷⁵ de vierde koning. Romulus was de eerste (753 – 716), Numa Pompilius de tweede (716 – 673), Tullus Hostilius de derde (673 – 641). De ABL *absolutus* geeft niet meer aan dan een regeringsperiode. Die van Ancus Martius/Marcus dus, die regeerde van 641 tot 616

³⁷⁶ Etruskische naam, die eigenlijk koning betekent. Sja, als je koning heet, dan word je ook koning. Tenminste, zo ging dat toen

³⁷⁷ ABL *causae*: geeft de verklaring voor het feit dat deze Lucumo een machtig persoon was

³⁷⁸ de ACC geeft hier een richting aan

³⁷⁹ hij mocht dan wel machtig zijn, maar grote eer genoot hij kennelijk nog niet. Om zijn kansen op dat vlak te vergroten verhuist hij naar de grote stad, naar Rome. **honoris** is natuurlijk het lijdend voorwerp van zijn verlangen (**cupidine**) en hoop (**spe**) en noem je daarom een GEN *obiectivus*. Je kunt ook stellen dat **cupidine** en **spe magni honoris** de ABL *causae* zijn voor het **commigrare** naar Rome, la città eterna. Mevrouw Van Katwijk-Knapp, een van de bekendste Liviusvertaalsters in ons land, vertaalt **cupidine maxime ac spe magni honoris** als: *zijn voornaamste beweegredenen was de hoop op een ereambt*. Deze vertaalster krijgt geen onvoldoende omdat zij een paar dingen aanpast, integendeel! Pluimpjes en complimenten zullen haar ten deel vallen! Wat past zij dan aan? Het gaat, dames en heren, om grammaticale aanpassingen. Dat is niet hetzelfde als aanpassingen in de structuur van de zin! Zij vertaalt ten eerste een bijwoord/ADV (**maxime**) als een bijvoeglijk naamwoord/ADI. Ook vertaalt zij **spe** als naamwoordelijk gezegde bij **cupidine**, wat wel een mooi effect geeft. En je zou kunnen volhouden dat de bepaling (in de ABL) gesneuveld is om plaats te maken voor één lopende HZ. Vind ik een wat minder sterk bewijs

³⁸⁰ het betrekkelijk voornaamwoord verwijst terug naar **magni honoris** (zelfde getal, SG, en geslacht, N)

³⁸¹ GRV, want het naamwoord dat het object vormt bij deze –nd–vorm is het betrekkelijk voornaamwoord **cuius**! De GRV-constructie als totaal is afhankelijk van **facultas** (r.109)

³⁸² ABL *loci*: de ABL geeft vaak de plaats aan (niet te verwarren met de richting, die immers wordt aangegeven met de ACC). In je grammatica kun je allerlei gebruikswijzen van de verschillende naamvallen terug vinden. De enige naamval die geen specifieke gebruikswijze (en al helemaal geen Latijnse naam daarvoor dus) heeft is de NOM

³⁸³ **ibi quoque** (in Tarquiniï) wil zeggen dat er waarschijnlijk in Rome nog wel problemen op dat gebied te verwachten zijn. Een subtiele vooruitwijzing van de verteller

³⁸⁴ kennelijk was het zo dat iemand uit Etrurië zelf afkomstig moest zijn om enige kans te maken op een grote (bestuurlijke) carrière. Geld deed er ook al niet zo heel veel toe

³⁸⁵ **peregrina stirpe** is een ABL *originis*, die de oorsprong aanduidt

³⁸⁶ verwijst naar Demaratus. Dat was de vader van Lucumo en Arruns

³⁸⁷ Korinthe dus, waar kennelijk een soort van revolutie uitgebroken was (**seditiones**) waarvan Demaratus het slachtoffer was geworden

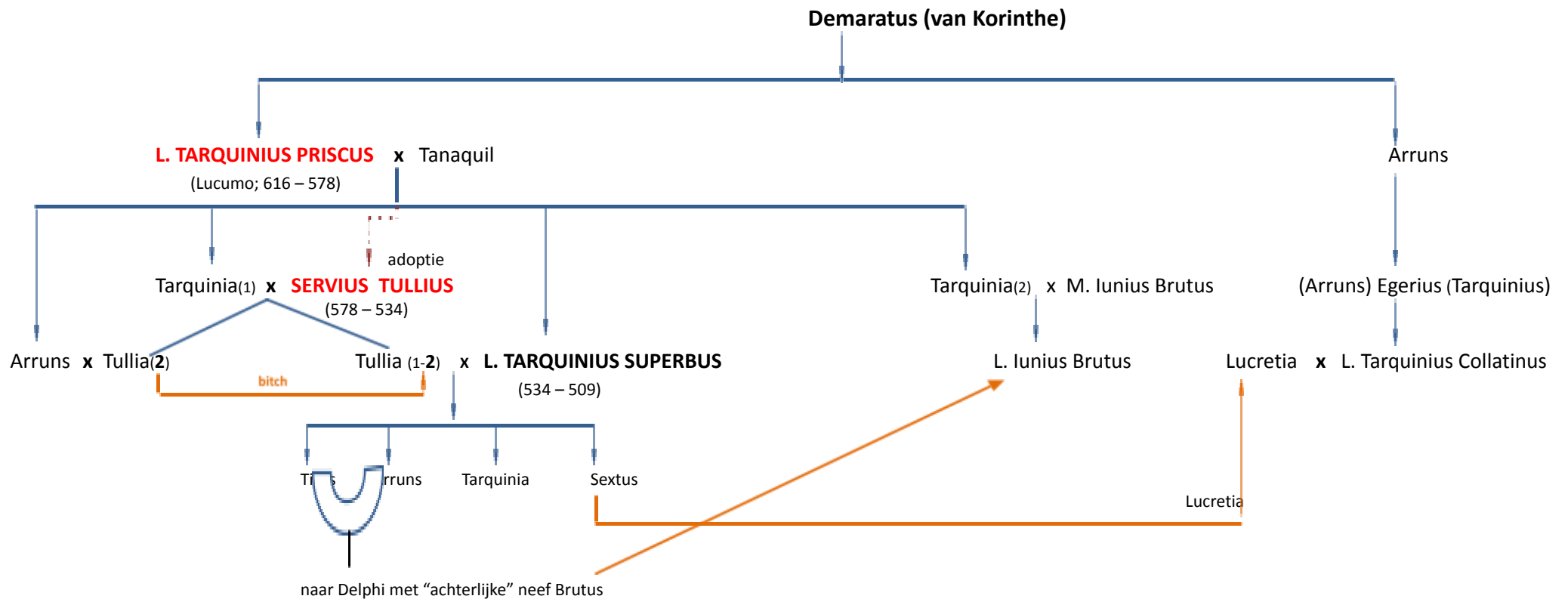
³⁸⁸ het zal weer eens geen toeval zijn! Veel van wat Rome tot Rome gemaakt heeft berust op het toeval. Weet u het nog? De Tiber was **forte** buiten zijn oevers getreden. Bij Numitor was ook **forte** een lampje gaan branden over wie de jongens konden zijn. Mettius, de Sabijn, vocht **forte** te paard en binnenkort zullen we lezen hoe Lucumo samen met Tanaquil **forte** bij de Ianiculum aankomt, precies als daar een adelaar zijn petje afpakt en ook weer terugplaatst, wat op het eerste gezicht een vrij zinloze actie lijkt te zijn geweest natuurlijk. Maar dat terzijde

³⁸⁹ van de CON trek je je in dit soort gevallen niet veel aan. We hebben al heel wat zinnen voorbij zien komen waarin één van de BZ begon met **cum**, met ergens achteraan een persoonsvorm in de CON PLQP

³⁹⁰ ABL *absolutus*: Demaratus is **ibi** (**Tarquiniis** dus) getrouwd met een deerne, die hem twee zonen geworpen heeft. De jongetjes heten Lucumo (die van de eerste regel dus) en Arruns. Kunnen zij ook niets aan doen

koningen van Rome

ROMULUS	753 – 716
NUMA POMPILIUS	716 – 673
TULLUS HOSTILIUS	673 – 641
ANCUS MARTIUS	641 – 616

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.3 (TARQUINIUS PRISCUS) > AUC 1.34¹⁻³ (p.112, rr.111-116); Lucumo (2)

Nomina his³⁹¹ Lucumo³⁹² atque

Arruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum³⁹³ omnium heres^{394,395}. Arruns
prior quam pater moritur uxore³⁹⁶ gravida relicta³⁹⁷. Nec diu manet superstes
filio³⁹⁸ pater³⁹⁹; qui⁴⁰⁰ cum, ignorans nurum ventrem ferre⁴⁰¹, immemor in testando⁴⁰²
115 nepotis decessisset, puero post avi⁴⁰³ mortem in nullam sortem bonorum nato⁴⁰⁴
ab inopia⁴⁰⁵ Egerio⁴⁰⁶ inditum ^(est) nomen.

Hun namen waren Lucumo en

Arruns. Lucumo overleefde zijn vader als erfgenaam van al het bezit:
Arruns stierf eerder dan zijn vader met achterlating van zijn zwangere
vrouw. Maar de vader overleefde zijn zoon niet lang (bleef niet
overlevend); omdat hij niet wetend dat zijn schoondochter zwanger was,
was gestorven zonder rekening te houden met een kleinzoon bij het
maken van zijn testament, is aan de jongen die was geboren na de dood
van zijn grootvader zonder enig aandeel in het bezit, de naam Misdeelde
gegeven ten gevolge van zijn armoede.

³⁹¹ DAT *possessivus*, die het bezit aangeeft. **His** verwijst naar **duos filios** in de vorige zin

³⁹² dezelfde persoon dus als in r. 107

³⁹³ zelfstandig gebruikt ADI: **bonus** betekent “goed”, **bonum** dus “het goede” en het PL daarvan “de goederen”, de “bezittingen”

³⁹⁴ predicatief gebruikt: het subject is **Lucumo**. In r. 107 was inderdaad al gemeld dat Lucumo **divitiis potens** was, stinkend rijk, filthy rich. Hij had van Arruns geen last want die stierf voordat papa de eeuwige jachtvelden opzocht. Maar het zoontje van Arruns had ook centen moeten vangen, als kleinzoon van Demaratus. Welnu, papa wist niet dat de vrouw van zijn zoon zwanger was en dus had hij met een nakomeling aan die kant van de familie geen rekening gehouden. Het manneke werd dan ook Armoedzaaiertje genoemd, oftewel Egerius (zie r. 116, **Egerio**). Egerius zou later een zoon krijgen, Lucius Tarquinius Collatinus. Die was getrouwd met Lucretia. Over haar gaat het beroemde verhaal dat we bij Livius kunnen lezen, dat gaat over de manier waarop zij aankijkt tegen het feit dat zij verkracht wordt door één van de Tarquiniï, Sextus (de zoon van L. Tarquinius Superbus, de laatste koning van Rome). Dat verhaal komt niet voor in ons examenpensum

³⁹⁵ er staat geen voegwoord, maar er had er wel eentje kunnen staan, om het contrast tussen Lucumo en Arruns te accentueren. *Adversatief* **ASYNDETON** heet dat.

³⁹⁶ hoe zij heette, dat ben ik vergeten (nee hoor: haar naam is gewoon niet overgeleverd). Met **uxore** wordt dezelfde vrouw aangeduid als met **nurum** in r.114

³⁹⁷ ABL *absolutus* die aangeeft dat de vrouw van Arruns, voordat hij ging hemelen, nog zwaar gemaakt was, bezwangerd dus. Niemand was daarvan op de hoogte, behalve schoondochter lief zelf waarschijnlijk.
³⁹⁸ bedoeld is Arruns

³⁹⁹ de zinnen zijn kort en het verteltempo is hoog: de jaren worden er in een paar woorden doorheen gejaagd. Wat iets meer belang heeft wordt wat uitgebreider beschreven. Bijvoorbeeld de uitweiding met betrekking tot Egerius en diens naam

⁴⁰⁰ de zogenaamde relatieve aansluiting. Het betrekkelijk voornaamwoord **qui** heeft geen antecedent in de eigen zin, maar wel in de zin daarvoor (**pater**)

⁴⁰¹ andere manier om hetzelfde te zeggen: zwangerschap

⁴⁰² een GRD ja ja. De uitgang komt bij allebei die ellendige vormen voor, maar hier staan geen object bij **testando** in dezelfde naamval als **testando**. Sterker nog, er staat helegaar geen object bij

⁴⁰³ en dat is dus Demaratus, de man van Korinthe

⁴⁰⁴ staat ver af van **puero**, maar hoort daar wel bij natuurlijk Congruentie! De DAT is te verklaren door de functie in de zin, die van meewerkend voorwerp (ook wel indirect object geheten)

⁴⁰⁵ is hiervoor **in nullam sortem bonorum** genoemd: hij had geen rooie rotcent

⁴⁰⁶ congrueert met **puero** (...) **nato**, maar dat is grammaticaal wel een tikkie gek. Het had beter een GEN kunnen zijn (de naam (van) Egerius, een GEN explicativus). De DAT is ontstaan door iets wat taalgeleerden assimilatie noemen. Gauw vergeten, tenzij je een goede indruk wilt maken

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.3 (TARQUINIUS PRISCUS) > AUC 1.34⁴⁻⁷ (p.112, rr.117-122); Tanaquil: de vrouw achter Tarquinius (1)

117 Lucumoni contra⁴⁰⁷, omnium heredi bonorum, **cum** divitiae iam animos
facient, **auxit** ducta⁴⁰⁸ in matrimonium Tanaquil, summo loco nata et **quae**
 haud facile iis⁴⁰⁹ in **quibus** **nata erat** humiliora^(esse) **sineret**⁴¹⁰ ea⁴¹¹ **quo innupsisset**.⁴¹²
 120 Sprenentibus Etruscis⁴¹³ Lucumonem exsule⁴¹⁴ advena ortum, ferre indignitatem
 non **potuit**, oblitaque ingenitae erga patriam caritatis⁴¹⁵ dummodo⁴¹⁶ virum⁴¹⁷
 honoratum **videret**, consilium migrandi⁴¹⁸ ab Tarquiniis **cepit**⁴¹⁹.

Voor Lucumo daarentegen, de erfgenaam van het hele bezit, heeft, hoewel zijn rijkdom hem al zelfvertrouwen gaf, zijn huwelijk met Tanaquil dit (zelfvertrouwen) vergroot, (Tanaquil) geboren in de hoogste stand en (iemand) die niet makkelijk toeliet dat die positie waarin zij was ingetrouwd lager was dan die waarin zij was geboren. Omdat de Etrusken op Lucumo neerkeken omdat hij afstamde van een verbannen vreemdeling, kon zij de vernedering niet verdragen en terwijl ze haar aangeboren liefde jegens haar vaderland vergat als ze haar man maar geëerd zag, vatte zij het plan op om uit Tarquini weg te trekken.

⁴⁰⁷ Egerius zou gezien zijn achtergrond misschien niet de meest fantastische toekomst hebben. Het contrast met zijn oompie Lucumo is wat dat betreft al groot. Maar die Egerius doet het uiteindelijk ook niet beroerd
⁴⁰⁸ vormt samen met **in matrimonium Tanaquil** een PTC-constructie waarbij het door het PTC uitgedrukte veel belangrijker is dan de rest. Je noemt dat een dominant PTC. Het dominante gebruik van een eigenlijk ondergeschikt woord komt ook voor bij ADI en GRV. **Dux mortuus milites adhortatus est pugnam multo iam fortiter committere** betekent natuurlijk niet de dode aanvoerder spoorde zijn soldaten aan nog veel dapperder te vechten, omdat een dode aanvoerder dat nou eenmaal niet kan. Een betere vertaling krijg je als je **mortuus** dominant vertaalt: de dood van de aanvoerder spoorde de soldaten aan nog veel dapperder te vechten. Kijk, dan gaat het ergens over. Hier gaat het dus over het feit dat Lucumo met Tanaquil in het huwelijksbootje had weten te stappen, haar aan de haak had weten te slaan. Lucumo krijgt het dus door enkele omstandigheden “hoog in de bol”: 1) hij was zelf rijk door zijn erfenis en 2) zijn vrouw is van hoge komaf. Daarnaast kwam hij zelf ook uit een familie van heersers en blijkt Tanaquil een ambitieus dametje te zijn. Voldoende ingrediënten voor een dijk van een carrière. Alleen niet thuis, in Tarquini. Wel in Rome, zal Tanaquil bedenken

⁴⁰⁹ een ABL *comparationis*, bij de comparativus **humiliora**: Tanaquil wilde niet met iemand van een lagere stand trouwen, waar zij zelf **summo loco nata** was (r.118)

⁴¹⁰ de CON wordt veroorzaakt door de nadere definiëring van Tanaquil, beginnend met **quae** (r.118): zij was iemand die zo was dat (een verkapte CON *consecutivus* dus)

⁴¹¹ met **ea** wordt verwezen naar een bepaalde maatschappelijke positie, namelijk die van het goed gesitueerd zijn. **Ea** is N PL, net als **iis** (zelfde regel), maar dan ACC vanwege het feit dat het onderwerp is in de Acl

⁴¹² introuwen betekent hetzelfde als door een huwelijk terechtkomen in. Ook Lucumo moest dus hogerop zien te komen, zeker wat Tanaquil betreft. Aangezien hij dat zelf ook al nastreefde was er bij het echtpaar in ieder geval geen gebrek aan ambitie. Maar dat was in Etrurië niet genoeg. Tanaquil's ambitie wordt door Livius extra duidelijk gemaakt met **quae ... innupsisset** (rr.118-119) en **dummodo ... videret** (rr. 121 – 122)

⁴¹³ keurig nette, snel te herkennen ABL *absolutus*: **Etruscis** is onderwerp van **sprenentibus**. Voilà..

⁴¹⁴ alleen dit is in Lucumo's nadeel: zijn pa was een Griek. De Etrusken verachten hem daarom en ook Tanaquil voelt zich vernederd

⁴¹⁵ **ingenitae** (...) **caritatis** is GEN bij **oblita**. Hoe zit dat dan? Alle werkwoorden in het Latijn die te maken hebben met “zich herinneren” of “vergeten” hebben hun object verplicht in de GEN

⁴¹⁶ dit voegwoord gaat altijd met de CON (klopt hier: **videret**)

⁴¹⁷ Lucumo, de latere Tarquinius Priscus

⁴¹⁸ GRD. **migrandi** is een uitleg bij **consilium** en valt op te vatten als GEN *explicativus*: Zij vatte een plan op. Welk plan? Verhuizen

⁴¹⁹ zij. Tanaquil dus. Niet Lucumo

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.3 (TARQUINIUS PRISCUS) > AUC 1.34⁴⁻⁷ (p.112, rr.122-128); Tanaquil: de vrouw achter Tarquinius (2)

Roma <u>est</u> ad id⁴²⁰ aptissima⁴²¹ <u>visa</u>⁴²²: in novo populo, <u>ubi</u> omnis⁴²³ repentina atque ex virtute nobilitas <u>sit</u>⁴²⁴, futurum^(esse) locum forti ac strenuo viro⁴²⁵; regnasse Tatium Sabinum, ¹²⁵ arcessitum in regnum Numam a Curibus⁴²⁶, et Ancum Sabina matre⁴²⁷ ortum nobilemque una imagine⁴²⁸ Numae esse. Facile <u>persuadet</u>⁴²⁹ ut^(ei) cupido honorum et <u>cui</u> Tarquinius materna tantum patria <u>esset</u>⁴³⁰. Sublatis itaque rebus⁴³¹ <u>amigrant</u> Romam.	Rome scheen voor dat doel het meest geschikt: bij een nieuw volk, waar de hele adel jong en op basis van verdienste was, zou plaats zijn voor een dapper en energiek man; de Sabijn Tatius had [daar] geheerst, 125 Numa was naar het koningschap ontboden vanuit de stad Cures, en Ancus was geboren uit een Sabijnse moeder en stond in aanzien door uitsluitend een portret van Numa. Zij overreedde hem gemakkelijk, begerig als hij was naar aanzien en omdat voor hem Tarquinius slechts van moederskant zijn thuis was. Dus nadat ze hun spullen hadden opgepakt trokken ze weg naar Rome.
--	---

⁴²⁰ verwijst naar Tanaquil's ambitieuze doel: Lucumo, haar man, moet een gerespecteerd man worden (**dummodo virum honoratum videret**, rr.121-122)

⁴²¹ de uitleg van waarom Tanaquil Rome zo geschikt vindt voor het realiseren van haar ambities volgt meteen. In Rome was het volgens haar nog zo dat je, zelfs als buitenlander, op een hoge maatschappelijke positie terecht kon komen op basis van je eigen inzet, je eigen verdienste (**virtus**). De aristocratische positie werd nog niet automatisch van vader aan zoon doorgegeven. Tanaquil past in haar redenering (aangegeven door enkele Acl's) analogie toe. Wat geldt voor Titus Tatius (1) en voor Numa (2) en voor Ancus (3) (respectievelijk als Sabijn koning worden (1), als Sabijn uit Sabijns land opgeroepen worden om koning te worden (2) en met een nederige afkomst koning kunnen worden(3)) moet ook op kunnen gaan voor haar eigen Lucumo'tje

⁴²² samen nemen met **est**: het koppelwerkwoord annex DEP **videri** heeft een PF **visus sum** en het betekent schijnen, lijken, de indruk wekken. Hier staat natuurlijk **visa** (F) **est** omdat het iets zegt van Roma

⁴²³ vormt een **HYPERBATON** met **nobilitas**

⁴²⁴ de CON wordt veroorzaakt door het feit dat we een BZ binnen de Acl hebben (CON *obliquus* dus)

⁴²⁵ Tanaquil's visie op haar mannie. De Acl's geven haar mening weer

⁴²⁶ de naam van de stad komt alleen in het PL voor, vandaar deze merkwaardige ABL. Romulus zou (zie p.68) aan de Sabijnen, na de oorlog als gevolg van de Sabijnse maagdenroof, de naam Quirites gegeven hebben, naar deze Sabijnse stad Cures. Later werd Quirites de standaardnaam voor het aanspreken van Romeinse burgers

⁴²⁷ ABL *originis*, om de oorsprong van iets of iemand aan te duiden

⁴²⁸ een **imago** was binnen de aristocratische families een portretmasker van de voorouders dat gemaakt was van was (denk hiervoor aan het wassenbeeldenmuseum en dan snap je hoe echt die portretmaskers er uit konden zien). Kennelijk stond er alleen van Numa een portretmasker in het atrium bij Ancus thuis

⁴²⁹ de twee redenen hiervoor worden meteen door Livius genoemd: Lucumo wilde hogerop komen, ambitieus als hij was (**cupido honorum**). En hij was niet echt gebonden aan zijn woonplaats Tarquinius, omdat alleen zijn moeder er vandaan kwam (**materna patria**)

⁴³⁰ de CON zou die van de subjectieve reden kunnen zijn: Tanaquil meent dat Lucumo makkelijk over te halen zal zijn mee te gaan naar Rome, omdat hij naar haar idee ambitieus is en zich van Tarquinius niet veel aantrekt. Sowieso staat er een CON in een betrekkelijke BZ en daar is altijd iets meer mee aan de hand. We spreken vaak van een bepaalde "bijsmaak" aan de CON in zo'n betrekkelijke BZ. De "bijsmaak" kan doelaangevend (*finalis*) en gevolgaangevend (*consecutivus*; betekenissen te herleiden van **ut** + CON) zijn, en redengevend (*causaal*) en toegevend (*concessivus*; betekenissen te herleiden van **cum** + CON)

⁴³¹ ABL *absolutus*: nadat hun zaken waren opgetild >> na hun spullen te hebben opgepakt

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.3 (TARQUINIUS PRISCUS) > AUC 1.34⁸⁻⁹ (p.113, rr.129-136); Een voorteken

Ad Ianiculum forte ventum erat⁴³². Ibi ei⁴³³ carpento sedenti cum uxore⁴³⁴ aquila
¹³⁰ suspensis demissa leniter⁴³⁵ alis pilleum aufert, superque carpentum cum
magno clangore⁴³⁶ volitans rursus velut ministerio divinitus missa capiti apte
reponit; inde sublimis abiit⁴³⁷. Accepisse id augurium laeta dicitur⁴³⁸ Tanaquil,
perita⁴³⁹ ut volgo Etrusci caelestium prodigiorum mulier. Excelsa et alta
sperare⁴⁴⁰ complexa virum⁴⁴¹ iubet: eam alitem⁴⁴² ea regione caeli et eius dei
¹³⁵ nuntiam⁴⁴³ venisse; circa summum culmen⁴⁴⁴ hominis auspicium fecisse; levasse
humana manu superpositum capiti decus⁴⁴⁵ ut divinitus⁴⁴⁶ eidem⁴⁴⁷ redderet.

Toevallig waren ze (was men) bij de Ianiculum gekomen. Daar nam een adelaar kalm omlaag glijdend met zijn zwevende vleugels zijn viltens muts van (aan) hem weg terwijl hij met zijn vrouw in de reiswagen zat, en boven de reiswagen heen en weer vliegend met luid gekrijs plaatste hij hem weer behendig terug op zijn hoofd alsof hij door goddelijke beschikking voor deze dienst gestuurd was; daarna ging hij weg hoog [de lucht in]. Men zegt dat Tanaquil dit voorteken blij heeft ontvangen, een vrouw ervaren in hemelse wondertekens zoals over het algemeen de Etrusken. Haar man omhelzend droeg zij hem op verheven en hoge dingen te verwachten: [dat namelijk] een dergelijke vogel uit een zodanige streek van de hemel en als bode van zo'n god was gekomen; dat hij rond het hoogste punt van de man een voorteken had gegeven; dat hij het sieraad dat door menselijke hand bovenop zijn hoofd was geplaatst had opgetild om het door goddelijke beschikking aan dezelfde terug te geven.

⁴³² PASS geformuleerde persoonsvorm. Letterlijk staat er zoiets als "er was gekomen". We weten wie daar bij de Ianiculum kwamen: Lucumo en Tanaquil

⁴³³ de DAT geeft hier een nadeel aan, en we noemen hem (lijkt wel de aankondiging van een geboorte...het heeft een tijdje geduurd maar daar is ie dan hoor! En we noemen hem Donald) de DAT *incommodi*. In eerste instantie wordt Lucumo toch gewoon zijn petje afgepakt (het lijkt school wel)

⁴³⁴ dit moet Tanaquil zijn, tenzij Lucumo er nog andere scharrels op na hield

⁴³⁵ moet gezien de volgorde een bepaling zijn bij het aan komen vliegen van de adelaar (tussen *suspensis* en *alis* in). Als je er een van de beste en mooiste vertalingen op na slaat (die van mevrouw Van Katwijk-Knapp, niet die van ondergetekende) dan zie je: "... zweefde er (...) een adelaar op gespreide vleugels neer en nam hem zacht de muts van het hoofd." Fantastisch! Maar de vertaalster neemt dit *leniter* bij *aufert*, niet bij *suspensis demissa alis*. Zo moet je bij aangeleverde vertalingen (op het examen komen ze zeker!) kritisch kijken naar aanpassingen. Zinsstructuur, grammaticale aanpassingen, werkwoordstijden, alles kan aangepast

⁴³⁶ ja oké. Maar als dat beest dus krijst, valt ook die muts uit zijn bek. Zo gedetailleerd kijken commentatoren naar de inhoud van zo'n Latijnse tekst. Sommige vertalers vertalen het als geklapper van de vleugels

⁴³⁷ de beschrijving van de ondeugende adelaar is levendig. Er is sprake van visualisering (enargeia)

⁴³⁸ de lastige Ncl wordt vaak ingeleid door dit soort persoonsvormen. Die zijn altijd PASS. *Dicitur* is een bekende inleiding, maar ook *fertur* komt geregeld voor. *Tanaquil* is hier het onderwerp (dus NOM) en de INF is hier *accepisse*. Letterlijk: Tanaquil wordt beweerd te hebben ontvangen*. Het asteriskje (*) geeft aan dat we hier niet te maken hebben met slecht Nederlands. Men zegt dat Tanaquil ontvangen heeft

⁴³⁹ *peritus* heeft een aanvulling nodig: deskundig in iets, ervaren in iets. Die aanvulling staat in de GEN bij *peritus*. Hier hoort *perita* bij *mulier*, met wie Tanaquil bedoeld wordt. Etrusken hadden de naam goede uitleggers van voortekenen te zijn. Tanaquil was een Etruskische, vandaar

⁴⁴⁰ de interpretatie van het "voorteken" door Tanaquil: op basis van wat zij gezien heeft moet manlief hoge ambities koesteren, streven naar het hoogst haalbare

⁴⁴¹ Tanaquil omhelst haar man Lucumo blij, want er is naar haar idee een mooi voorteken gekomen. Let op: *complexa* komt van *complexor/complexi* en dat is een DEP (PASS vorm ACT vertalen!)

⁴⁴² die adelaar dus, de vogel van Jupiter, naar wie verwezen wordt met *eius dei* (r.134). Op basis daarvan zal Tanaquil het voorteken als gunstig beoordeeld hebben

⁴⁴³ predicatief te nemen bij *eam alitem* uit r.134. Dat dus die vogel als bode gekomen was

⁴⁴⁴ het hoogste punt van een mens is zijn hoofd. Dat klopt hier omdat de adelaar Lucumo's hoofddeksel heeft afgenomen. Het hoogste punt van een mens kan ook symbolisch zijn voor het hoogste dat hij kan bereiken

⁴⁴⁵ er zijn commentatoren die in het afgenomen sieraad het van Lucumo's vader Demaratus afgenomen leiderschap zien. Dat leiderschap zou Lucumo dan door Jupiter weer terug gegeven worden. Symboliek alom...

⁴⁴⁶ de tweede keer in korte tijd dat er sprake lijkt van goddelijk ingrijpen (na r. 131). Ditmaal contrasteert het duidelijk met *humana manu*, ook in r. 136

⁴⁴⁷ misschien is hier *capiti* wel weg gelaten: om het aan hetzelfde hoofd, namelijk het koppie van Lucumo, terug te geven

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.3 (TARQUINIUS PRISCUS) > AUC 1.34¹⁰⁻¹² (p.114, rr.137-145); Een nieuw leven, een nieuwe naam

Has spes⁴⁴⁸ cogitationesque secum portantes⁴⁴⁹ urbem ingressi sunt, domicilio-
que ibi comparato L. Tarquinius Priscum⁴⁵⁰ edidere nomen⁴⁵¹. Romanis
conspicuum eum novitas divitiaeque faciebant; et ipse fortunam⁴⁵² benigno
140 adloquio, comitate invitandi⁴⁵³ beneficiisque quos poterat sibi conciliando⁴⁵⁴
adiuvabat, donec in regiam quoque de eo⁴⁵⁵ fama perlata est⁴⁵⁶. Notitiamque
eam⁴⁵⁷ brevi apud regem liberaliter dextereque obeundo⁴⁵⁸ officia in familiaris
amicitiae⁴⁵⁹ adduxerat iura, ut publicis pariter ac privatis consiliis bello
domique interesset et per omnia expertus postremo tutor⁴⁶⁰ etiam liberis regis
145 testamento institueretur⁴⁶¹.

Met deze verwachtingen en overwegingen (deze verwachtingen en overwegingen met zich mee dragend) zijn zij de stad binnengegaan, en nadat zij daar een woning aangeschaft hadden hebben zij de naam L. Tarquinius Priscus openbaar gemaakt. Zijn onbekendheid (nieuwheid) en rijkdom maakten hem in de ogen van de Romeinen opvallend; en zelf hielp hij zijn lot door wie hij kon [als vriend] voor zich te winnen met aardige woorden, door vriendelijke uitnodigingen en door zijn weldaden, totdat de verhalen (het verhaal) over hem ook naar het paleis waren overgebracht. In korte tijd had hij deze bekendheid veranderd in (gebracht naar) het recht (de rechten) op een intieme vriendschap door bij de koning genereus en vaardig taken op zich te nemen, zodat hij evenzeer betrokken was bij staatsoverleg als bij particulier beraad in oorlog en vrede en, in alles op de proef gesteld/betrouwbaar gebleken, tenslotte bij testament zelfs werd aangesteld tot voogd voor de kinderen van de koning.

⁴⁴⁸ verwijst terug naar de situatie met de adelaar, en de conclusie die Tanaquil daaraan verbindt: excelsa et alta sperare, weet je nog?

⁴⁴⁹ het PPA van werkwoorden (met de betekenis hebben, houden, brengen, dragen) als **habere, ferre, tenere, portare, gerere** kun je vaak prima vertalen met het woordje “met”

⁴⁵⁰ het cognomen is niet lukraak gekozen: het betekent “eerbiedwaardig”, “oud”

⁴⁵¹ het verteltempo is enorm hoog en het tempo wordt ondersteund door het opsommen van een aantal acties, die in het PF staan: ingressi sunt, edidere (wat archaïsch is voor **ediderunt**). Het tempo wordt er enigszins uit gehaald door het vervolg waarin de IMPF de boventoon voeren, die een langduriger situatie aangeven

⁴⁵² let op het nadrukkelijk naast elkaar plaatsen van deze twee woorden. Bij de drie verklaringen die Livius aandraagt voor het feit dat Lucumo dan wel L. Tarquinius Priscus razendsnel carrière maakt maakt hij onderscheid tussen eigen verdienste van de man enerzijds (**ipse**) en de situatie waarvan hij dankbaar en handig gebruik maakte, maar die hij niet zelf in de hand had (**fortunam**). De drie verklaringen zijn overigens 1) dat Lucumo rijk was, 2) dat mensen nieuwsgierig waren naar de onbekende Lucumo en 3) dat hij zich vriendelijk opstelde naar de autochtone (dat woord mag geloof ik nog wel) bewoners van Rome

⁴⁵³ GRD: eigenlijk staat er dus iets mafs. Door de vriendelijkheid van het uitnodigen

⁴⁵⁴ de manieren waarop hij mensen voor zich won zijn eerder genoemd: **benigno adloquio** en **comitate invitandi** en **beneficiis**: alle drie ABL *modi* dus. **Conciliando** zelf is ook een ABL (van het GRD) *modi*

⁴⁵⁵ verwijst naar L. Tarquinius Priscus

⁴⁵⁶ het PF is weer veelzeggend. In relatie tot de IMPF hiervoor geeft dit PF weer een ontwikkeling in de situatie aan. De IMPF zijn *iteratief* (telkens weer maakte hij vrienden) en dan ineens blijkt zijn naam in het paleis doorgedrongen te zijn

⁴⁵⁷ **eam notitiam** verwijst naar het eerder genoemde feit dat Lucumo een opvallende persoonlijkheid was: **conspicuum** in r.139

⁴⁵⁸ en nog een keer een GRD (uitgang op –o komt bij GRV én bij GRD voor, maar hier staat, net als bij **invitandi** en **conciliando** (r.140) geen object bij in dezelfde naamval als de –nd-vorm. Voilà, GRD dus

⁴⁵⁹ de GEN **familiaris amicitiae** is object bij **iura** (r.143): GEN *obiectivus*

⁴⁶⁰ er is duidelijk sprake van een opgaande lijn in Tarquinius Priscus' carrière (een **CLIMAX**): door zijn vriendelijke gedrag wordt hij alom bekend, ook bij de koning (Ancus dus), dan wordt hij door zijn diensten jegens de koning een hele goede vriend van Ancus waarna hij zelfs als voogd aangesteld wordt voor diens zoons. Diezelfde zoons zouden Tarquinius overigens later vermoorden, omdat zij zich door een andere ster aan het firmament gepasseerd zagen, namelijk door Servius Tullius. Wil je de stamboom van de Tarquiniï nog eens bekijken, ga dan naar p.37

⁴⁶¹ de CON is er, net als **interesset** in r.144, een (na **ut** in r. 143) die het gevolg aanduidt: *consecutivus*

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.4 (SERVIUS TULLIUS) > AUC 1.39¹⁻³ (p.114, rr.146-151); Het wonderteken (1)

Eo tempore⁴⁶² in regia prodigium visu eventuale⁴⁶³ mirabile⁴⁶⁴ fuit. Puero dormienti⁴⁶⁵, **cui** Servio Tullio⁴⁶⁶ fuit nomen, caput arsisse⁴⁶⁷ ferunt⁴⁶⁸ multorum⁴⁶⁹ in conspectu; plurimo igitur⁴⁷⁰ clamore inde ad tantae rei miraculum⁴⁷¹ orto⁴⁷² excitos reges⁴⁷³, et **cum** quidam familiarium aquam ad restinguendum⁴⁷⁴ ferret, ab

150 regina^(eum) retentum^(esse), sedatoque eam⁴⁷⁵ tumultu moveri vetuisse⁴⁷⁶ puerum **donec**

sua sponte experrectus esset; mox cum somno et flammam abisse⁴⁷⁷.

In die tijd deed zich in het paleis een wonderteken voor, verwonderlijk wat betreft aanblik en afloop. Men zegt dat onder de ogen van velen van (voor) een jongen, die Servius Tullius heette, zijn hoofd in brand stond terwijl hij lag te slapen; dat toen er dus daardoor een zeer luid geschreeuw was losgebarsten bij zo'n groot wonder het koninklijk paar was gealarmeerd, en dat, toen iemand van de dienaren water bracht om te blussen, die tegengehouden is door de koningin, en dat zij nadat het tumult tot bedaren was gebracht had verboden dat de jongen bewogen werd totdat hij uit zichzelf ontwaakt zou zijn; dat weldra met de slaap ook het vuur was verdwenen.

⁴⁶² we hebben weer een stukje overgeslagen. Anders zijn we niet op tijd klaar, dachten de samenstellers van de syllabus zeker. Met **eo tempore** wordt verwezen naar de tijd waarin Tarquinius Priscus, die met steun van het gehele volk tot koning verkozen was (dus in plaats van één van de zonen van koning Ancus!) na de dood van Ancus Marcius in 616, bezig was met bouwwerken in Rome en ook met de riolering. De Sabijnen en wat andere Latijnse stammen zijn verslagen en die oorlogen hadden de algehele versterking en verfraaiing van Rome onderbroken. Livius haalt weer een andere episode uit de kast, namelijk het voorteken dat leidde tot het koningsschap van Servius Tullius

⁴⁶³ de twee ABL geven het opzicht aan waarin hier het voorteken opvallend was. Je noemt zo'n ABL een ABL *respectus/limitationis*

⁴⁶⁴ geen ABL (ondanks de –e....) maar een NOM/ACC N PL van **mirabilis**

⁴⁶⁵ DAT hè...., geen ABL, goed te zien aan het PPA

⁴⁶⁶ aan de naamval van de naam zien we weer een voorbeeld van assimilatie, waarbij de eigennaam de naamval overneemt van het betreffende voornaamwoord en niet van het onderwerp. Niks mee doen, luitjes!

⁴⁶⁷ INF PF van **ardēre** (=branden, in de fik staan). Hij geeft dus eigenlijk licht in het donker (want hij lag te pitten), en dat wordt nou later precies zijn verdienste, volgens Tanaquil

⁴⁶⁸ afhankelijk van dit **ferunt** (ACT) is natuurlijk geen Ncl, maar een doodgewone Acl. **caput** is het onderwerp (keurig in de ACC) en **arsisse** is de INF die aangeeft wat het onderwerp aan het doen is: fikken in dit geval.

We lezen het goed: het hoofd van een slapend jongetje stond in de hens. Voortekens blonken toen al niet uit door enige realiteitszin. Het verteltempo is hoog

⁴⁶⁹ er waren veel mensen, lees getuigen bij.....dussssss.... het is waar. Vrijwel zeker waar

⁴⁷⁰ natuurlijk was er een luid geschreeuw want er waren veel mensen bij het voorteken aanwezig (**multorum in conspectu** stond er net)

⁴⁷¹ let op de volgorde: de PREP **ad** hoort bij **miraculum**, en wat daartussen staat hoort exclusief bij **ad** ... **miraculum**. **Tantae rei** is een GEN *explicativus*

⁴⁷² **plurimo clamore** (...) **orto** is de welbekende ABL *absolutus*, die aangeeft onder welke omstandigheden die koninklijke familie (Lucumo en Tanaquil dus) arriveert bij het wonder

⁴⁷³ Tarquinius Priscus en Tanaquil. Die laatste was al een tijdje niet meer "in beeld", maar nu is er een spannend voorteken en dus zien we de expert weer meteen opduiken. Zie je vaker bij pyromanen

⁴⁷⁴ de blusdiensten arriveren om de fik te blussen, maar koningin Tanaquil wil dat niet. Zij ziet weer een voorteken en dan is ze op haar best

⁴⁷⁵ verwijst natuurlijk (**eam** is tegengesteld F) naar een vrouwelijk iemand, hier naar Tanaquil

⁴⁷⁶ is de INF van de reeds ingezette Acl, waarbij **eam** de *subjects*ACC is, maar die zelf ook weer leidt tot een Acl, met **puerum** als *subjects*ACC en **moveri** als INF

⁴⁷⁷ het verhaal gaat (**ferunt** uit r.147 nog steeds) dat het allemaal goed komt met het knaapje met zijn fikkende harses: Tanaquil heeft gelijk gehad, toen ze verbood te blussen. Dan zal ze ook verder wel gelijk hebben.

Tanaquil is rustig gebleven, terwijl bij de meeste aanwezigen het dak er af ging. Als je goed gekeken hebt, heb je gezien dat er een meervoudige Acl kwam na **ferunt** in r.147. Binnen die Acl kwamen nog allerlei BZ en ABL *absolutus* en meer van die ellende. Gewoon je koppie erbij houden (inderdaad ook je snavel houden, want dan kan die leraar je beter op het examen voorbereiden...) en dat hoeft je er alleen nog maar voor te zorgen dat die lange zin "loopt", dus dat er geen gekke volgorde ontstaat. Je mag gerust in de vertaling wat extra komma's zetten om duidelijker zinsdelen van elkaar te onderscheiden. Geen 10 komma's per zin, natuurlijk. Dûh..

Tum	Toen zei
abducto in secretum⁴⁷⁸ viro⁴⁷⁹ Tanaquil ‘<u>Videsne</u>⁴⁸⁰ tu puerum hunc’ <u>inquit</u>, ‘<u>quem</u> tam humili cultu <u>educamus</u>? Scire⁴⁸¹ <u>licet</u> hunc lumen⁴⁸² quondam⁴⁸³ rebus nostris dubiis futurum^(esse) praesidiumque regiae adflictae; proinde⁴⁸⁴ materiam⁴⁸⁵ ingentis 155 publice privatimque decoris⁴⁸⁶ omni indulgentia nostra <u>nutriamus</u>.⁴⁸⁷’	Tanaquil nadat zij haar man apart had genomen: ‘Zie jij deze jongen die wij met zo’n nederige levenswijze opvoeden? Je kunt er zeker van zijn dat deze eens de redding (het licht) zal zijn voor onze onzekere situatie en een bescherming voor het (geteisterde) koninklijk huis in tijd van tegenspoed; laten wij daarom deze (de) bron voor geweldige eer voor de staat en voor [ons] persoonlijk met zorg van onze kant grootbrengen.’

⁴⁷⁸ Tanaquil vindt kennelijk dat anderen niets te maken hebben met wat zij met haar man bedisselt. Zij heeft het plan al in haar hoofd. De zonen van Ancus moeten opnieuw worden gepasseerd ten faveure van deze Servius Tullius, die zij gaan adopteren. Toch geeft Tanaquil via bepaalde inschattingen wel aan dat ze zich nog niet rijk rekent. Er kan nog wel iets mis gaan: zo noemt ze in r.154 **regiae adflictae** (als het slecht gaat met het koninklijk huis, met haar en haar mannetje dus). En eerder, in rr.153-154 had ze het al over **rebus nostris dubiis**, waarmee ze toch ook aangeeft dat er wel wolkjes aan de verder wolkenloze hemel zijn

⁴⁷⁹ vormt, wie had het niet gezien, een ABL **absolutus** met **abducto**. We weten wie wie apart neemt (ehm, gewoon nemen was er ook toen al niet bij in bepaalde kringen), dus we kunnen de PASS ABL **absolutus** beter ACT vertalen. Tanaquil is de aanjaagster

⁴⁸⁰ het achtervoegsel **–ne** geeft aan dat we te maken hebben met een vraag. De Romeinen hadden geen leestekens. Ze schreven alles achter elkaar door. In je vragen kon je wel sturen: met **nonne** stuurde je aan op het antwoord ja, en met **num** op het antwoord nee. Jullie willen een goed cijfer voor je examen Latijn straks? Mwah, ik denk dat er weinig ontkennend zullen antwoorden. Allemaal al veel zin in het examen Latijn? Met **–ne** bleef de vraag min of meer neutraal. Het is moeilijk te geloven dat Tanaquil hier de mogelijkheid open laat dat manlief dat manneke met zijn haren in de hens niet gezien heeft, maar dat bedoelt ze natuurlijk niet. Het gaat om haar vervolg. Wij hebben een jochie in ons paleis en daar zie ik wel mogelijkheden, zoiets bedoelt Tanaquil. En zie jij dat ook, Flappie van me? Het verteltempo is hoog tot aan de directe rede, die Livius overigens niet gekend kan hebben. In de directe rede is de verteltijd ongeveer gelijk aan de vertelde tijd

⁴⁸¹ natuurlijk een werkwoord waarachter je een Acl kunt, zelfs moet verwachten. Klopt hier ook: **hunc** is de **subjectsACC**, **lumen** het predikaatsnomen (dus ook in de ACC !!!) en **futurum (esse)** de INF. Het tweede predikaatsnomen (naamwoordelijk gedeelte van het gezegde) is **praesidium**

⁴⁸² hè hè, eindelijk weer eens een **METAFOR**. Servius Tullius brandde wel eens, qua hoofd dan, maar hij geeft natuurlijk niet echt licht zoals een lamp. Een metafoor is een vorm van een vergelijking waarbij één onderdeel weggelaten wordt. Een standaard vergelijking kun je analyseren en opdelen in drie onderdelen. 1) het vergelekenen/het origineel; 2) het beeld en 3) het punt waarop origineel en beeld overeenkomen. Dat laatste onderdeel wordt ook wel punt van overeenkomst genoemd, maar dat klinkt toch nog altijd mooier in het Latijn: tertium comparationis. In een metafoor wordt het origineel weg gelaten. Hier klopt de definitie niet helemaal omdat in zekere zin het origineel wel wordt genoemd (**hunc**). Maar het vergelijkingswoordje zoals/als blijft hier weg

⁴⁸³ kan terug verwijzen en vooruit. Hier verwijst het naar later. Wanneer precies, dat weet ze niet. Zo’n bijzondere voorspelster annex waarzegster was ze dus ook weer niet

⁴⁸⁴ deze Tanaquil, het was je wellicht al opgevallen, weet aardig wat ze wil. Het is er geen die aan Lukie Luuk zal vragen: “hè schat? Vind jij dat niet ook zo?”. Ze trekt hier haar eigen conclusie, ingeleid door **proinde**
⁴⁸⁵ beetje vaag geformuleerd door Tanaquil, maar ja. Ze zag het helemaal voor zich en was misschien zo enthousiast dat ze maffe woorden ging gebruiken. Ze bedoelt “iemand die zal zorgen voor (de staat en hun huis)”. Een abstract woord voor een concreet persoon

⁴⁸⁶ hoort bij **ingentis** in r.154. We hebben dus een klein **HYPERBATON**. Belangrijk in de Latijnse zinsvolgorde is dat twee bij elkaar horende woorden een bijvoeglijke bepaling kunnen omsluiten, als het ware in de tang kunnen nemen. Zo willekeurig is die volgorde dus niet

⁴⁸⁷ **CON adhortativus** (van aansporing dus). Tanaquil neemt weer het initiatief, onmiddellijk na een voorteken. Wat ze zegt contrasteert met een mededeling in haar eerste woorden: **tam humili cultu educamus**. Ze benoemt het jongetje met het fikkende koppie als eentje die op nederige wijze opgevoed wordt, terwijl ze hier aan L. Tarquinius Priscus voorstelt het manneke op de beste manier groot te brengen, en dat nog wel onder hun persoonlijke hoede

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.4 (SERVIUS TULLIUS) > AUC 1.39⁴ (p.115, rr.156-160); De gevolgen voor Servius

Inde puerum⁴⁸⁸ liberum⁴⁸⁹ loco coeptum^(esse) haberi erudiri que artibus **quibus** ingenia ad magnae fortunae cultum⁴⁹⁰ **excitantur**. **Evenit** facile **quod** dis cordi **esset**⁴⁹¹: iuvenis⁴⁹² **evasit** vere⁴⁹³ indolis regiae⁴⁹⁴ nec, **cum quaereretur** gener Tarquinio⁴⁹⁵, quisquam Romanae iuventutis ulla arte⁴⁹⁶ conferri^(ei) **potuit**, filiamque⁴⁹⁷ ei suam
160 rex **despondit**.

[Men zegt] dat van toen af aan men is begonnen de jongen te beschouwen als een vrijgeboren kind en op te leiden in studies waardoor talenten aangevuurd worden tot een beschaving die past bij een hoge positie. Het gebeurde gemakkelijk omdat het de goden ter harte ging: hij ontwikkelde zich tot een jongeman van waarlijk koninklijk karakter en niet, toen Tarquinius voor zichzelf een schoonzoon zocht (toen er voor Tarquinius een schoonzoon gezocht werd), kon iemand van de Romeinse jeugd wat betreft enige eigenschap vergeleken worden [met hem], en de koning heeft zijn dochter met hem verloofd.

⁴⁸⁸ krijg nou niks! De Acl gaat nog door! Helemaal vanuit **ferunt** nog! Je ziet het waarschijnlijk meteen, die ACC **puerum** en verderop die INF (**coeptum esse, haberi, erudiri**)

⁴⁸⁹ dus eerst behoorde hij tot de familia (het personeel, grappig woord voor personeel hè?), en nu wordt hij in vrijheid opgevoed. Moet je opletten! haha, daardóór krijgt hij ook een opleiding aan zijn broek, omdat hij zijn talenten moet ontwikkelen. Dus jullie, jullie examenkandidaten doen ook een opleiding en dat zou dan zijn omdat je daardóór een grote toekomst tegemoet gaat? Het zal mij benieuwen

⁴⁹⁰ eerder in de tekst lazen we – en vanzelfsprekend zijn we dat niet vergeten, nou ja, sommigen wel – dat Tanaquil vond dat ze Serviusje **tam humili cultu** aan het **educare** waren. Daar staat dit wel een tikkie haaks op, ehm, mee in contrast. Het **erudiri**, verderop in r.156 trouwens ook. Houd bij het lezen je oogjes open voor tegenstellingen en overeenkomsten, en zorg dat je die juist onder woorden kunt brengen en in het Latijn kunt aanwijzen. Zo. Lekka!

⁴⁹¹ tuurlijk ging het de goden ter harte, want anders hadden ze nooit hun wil kenbaar gemaakt via dat prodigiumding, hadden ze nooit Servius zijn koppie aangestoken. Tegelijkertijd is het zo dat Livius niet kon weten wat de goden nou precies ter harte ging. Hij geeft er eerder zijn mening mee dan dat hij nou feitelijk bezig is. Hij vindt er iets van, en de vraag is of een objectief geschiedschrijver dat moet doen. Kortom, vertellerscommentaar hiero

⁴⁹² predicatief dus. Als het onderwerp is komt er een rare zin, die niet klopt

⁴⁹³ het ADV bepaalt het woordje **regiae**, niet het woordje **indolis**. Een ADV is vrijwel altijd een bepaling / zegt iets van 1) de persoonsvorm of een andere werkwoordsvorm; 2) een ADI; 3) een ander ADV of 4) een hele zin. Voorbeelden: 1) de jongen schrijft **mooi**; 2) het is een **erg** mooi boek; 3) het meisje schrijft **erg** mooi; 4) **morgen** is het **waarschijnlijk** koud

⁴⁹⁴ de GEN **qualitatis** in het wild. Die geeft een eigenschap aan: het wordt een echt koningskind, die Servius Tullius

⁴⁹⁵ dit moet een DAT zijn, omdat het niet voorafgegaan wordt door de PREP **a(b)** en dus geen ABL kan zijn. Bij PASS is dat wat je moet onthouden: de **agens** (degene die het doet, die de actie verricht) staat bij normale PASS werkwoordsvormen in de ABL. Als het een persoon betreft staat voor die ABL de PREP **a** of **ab**, en als het een zaak betreft staat er alleen een ABL, dus zonder PREP. Bij GRV staat de **agens** in de DAT (**auctoris**)

⁴⁹⁶ ABL **respectus**, die het opzicht waarin aangeeft. Zo zie je dat er bij de ABL heel wat functies toegepast worden

⁴⁹⁷ die dochter van Tarquinius Priscus heet, heel origineel bedacht Tarquinia. Dat was natuurlijk een hele eer voor de aangenomen zoon Servius Tullius. Hadden Tarquinius Priscus en Tanaquil dan geen eigen zonen? Ja hoor. Ene Arruns en ene, wat bekendere, Tarquinius Superbus. Er was ook nog, minimaal één, andere dochter, die bij gebrek aan originaliteit ook Tarquinia genoemd werd. Dit exemplaar zou later trouwen met M. Iunius Brutus, de paps van L. Iunius Brutus, die – we zullen dat nog lezen – als geestelijk minder bedeed neefje mee mocht naar het orakel. Psssst, hij deed alleen maar alsof...

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.4 (SERVIUS TULLIUS) > AUC 1.39⁵⁻⁶ (p.115, rr.161-168); Servius' afkomst

Hic quacumque de causa⁴⁹⁸ tantus illi honos⁴⁹⁹ habitus⁵⁰⁰ credere prohibet serva⁵⁰¹
 natum eum parvumque ipsum servisse⁵⁰². Eorum magis sententiae sum **qui**
 Corniculo capto Ser. Tulli⁵⁰³, **qui** princeps in illa urbe⁵⁰⁴ fuerat, gravidam viro⁵⁰⁵
 occiso uxorem, **cum** inter reliquas captivas cognita esset, ob unicam
¹⁶⁵ nobilitatem ab regina Romana⁵⁰⁶ prohibitam ferunt⁵⁰⁷ servitio partum Romae
 edidisse in Prisci Tarquini domo; inde tanto beneficio⁵⁰⁸ et inter mulieres⁵⁰⁹
 familiaritatem auctam ^(esse) et puerum, **ut** in domo a parvo eductum⁵¹⁰, in caritate
 atque honore fuisse; fortunam matris, **quod** capta patria in hostium manus
venerit, **ut** serva natus ^(esse) crederetur fecisse.

Het feit dat deze zo grote eer aan hem om welke reden dan ook werd verleend verhindert te geloven dat hij geboren is uit een slavin en dat hij als klein jongetje zelf slaaf is geweest. Ik ben meer de mening toegedaan van hen die vertellen dat na de inname van Corniculum de echtgenote van Servius Tullius, die de leider in die stad was geweest, [dat de echtgenote] hoogzwanger, nadat haar man gedood was, in Rome gebaard heeft in het huis van Priscus Tarquinius nadat zij vanwege haar buitengewone adel door de Romeinse koningin tegen slavernij was beschermd, toen zij tussen de overige krijgsgevangenen [vrouwen] was herkend; [dat] daardoor door de zo grote weldaad én de vertrouwelijke omgang tussen de vrouwen is toegenomen én de jongen, aangezien hij van kleins af aan was opgevoed in het huis, geliefd en geëerd (in liefde en eer) is geweest; dat het lot van zijn moeder, namelijk dat zij na de inname van haar vaderstad in de handen van de vijand kwam, heeft gemaakt dat men geloofde dat hij (hij geloofd werd) uit een slavin geboren was (geboren te zijn).

⁴⁹⁸ Livius laat dus in het midden of Servius met de prinses mocht trouwen vanwege dat voorteken van lang geleden of om een andere reden

⁴⁹⁹ **Hic** (...) **tantus** (...) **honos** verwijst natuurlijk naar het feit dat Tarquinius Priscus zijn dochter Tarquinia aan Servius Tullius uithuwelijkt. Wil je Latijn? Oké! **filiamque ei suam rex despondit** (rr.159-160)

⁵⁰⁰ het PPP is hier dominant gebruikt. Dat wil zeggen dat de nadruk van de betekenis eerder in het PTC komt te liggen dan in het SUBST waar dat PTC bij hoort. Dat is anders dan anders, omdat meestal de betekenis van het SUBST belangrijker is

⁵⁰¹ ABL *originis*, die puur de afkomst aangeeft. Dit een ABL *separativus* noemen is wat te ruim, maar in die hoek zit deze ABL wel

⁵⁰² Livius gelooft dus het verhaal dat Servius een slavenachtergrond heeft niet echt vanwege de constatering dat Servius Tullius een belangrijke plaats aan het hof had en zich tot een bijzondere jongeman ontwikkelde. Dat Servius Tullius een slaaf zou zijn berust op de situatie waarin zijn moeder op enig moment krijgsgevangenen genomen werd en het dus aannemelijk was dat zoonlief slaaf zou worden. Alleen werd mams er door Tanaquil uitgepikt vanwege haar **unicam nobilitatem**, haar uitzonderlijke edele uitstraling, zodat ze in de koninklijke vertrekken terecht kwam in plaats van op een gore slavenmarkt. Aan het eind vat Livius die hele visie nog even samen in **fortunam ... fecisse** (rr.168-169)

⁵⁰³ aha, er waren er dus meer, die Pietje Jansen heetten! De paps, althans in het verhaal van de personen die die mening verkondigen (**Eorum** in r.162), van Servius Tullius heette ook al zo

⁵⁰⁴ ehm, Corniculum toch? Yep, Corniculum. Geen Corniculo? Nee, geen Corniculo, nee. Want dat is een ABL vanwege de ABL *absolutus*-constructie waar het woord in voorkomt. Corniculum was een door Tarquinius veroverde stad in Latium

⁵⁰⁵ Servius Tullius, de paps, numero uno dus

⁵⁰⁶ Tanaquil ziet niet alleen iets moois in rondvliegende adelaars maar ook in nobel ogende krijgsgevangenen. Talentje, die Tanaquil

⁵⁰⁷ van dit woord is de (lange) Acl afhankelijk. **gravidam** (...) **uxorem** is de *subjectsACC* en **partum** (...) **edidisse** is de INF

⁵⁰⁸ de weldaad die bedoeld wordt is dat de moeder van kleine Servius Tullius geen slavin hoefde te worden. Ze – haar naam is niet overgeleverd – kon zelfs in het koninklijk paleis het leven schenken aan Serviusje

⁵⁰⁹ de mam van Servius Tullius numero duo, en Tanaquil natuurlijk. Die twee vrouwen konden het goed met elkaar vinden, speelden samen tarot, gingen naar Tupperware-parties, op mannenjacht, dat soort dingen

⁵¹⁰ het joch is van kleins af aan opgevoed in het koninklijke paleis. Daar ging men liefdevol met kindertjes om en dus heeft ook deze Servius Tullius niets te klagen gehad

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.4 (SERVIUS TULLIUS) > AUC 1.45 (pp.115-116, rr.170-176); De tempel van Diana ; symbool ... (1)

170 Aucta magnitudine⁵¹¹ urbis, formatis omnibus domi et ad belli et ad pacis
 usus, **ne** semper armis⁵¹² opes adquirerentur⁵¹³, consilio augere imperium
conatus est⁵¹⁴, simul et aliquod⁵¹⁵ addere urbi decus⁵¹⁶. Iam tum⁵¹⁷ erat inclitum
 Dianae Ephesiae fanum; id⁵¹⁸ communiter a civitatibus⁵¹⁹ Asiae factum^(esse) fama
ferebat. Eum consensum deosque consociatos laudare mire Servius inter
 175 procures Latinorum, cum **quibus** publice privatimque hospitia amicitiasque
 de industria⁵²⁰ iunxerat.

Nadat de omvang van de stad was vergroot, nadat thuis alle maatregelen getroffen waren noodzakelijk (tot het nut van) voor zowel oorlog als vrede, heeft hij, opdat niet altijd de macht door middel van wapens zou worden verworven, geprobeerd met beleid haar heerschappij te laten toenemen en tegelijkertijd enige versiering aan de stad toe te voegen. In die tijd al was het heiligdom van Diana te Ephese beroemd; de overlevering vertelde dat dit gemeenschappelijk was gemaakt door de steden van Azië. Deze eensgezindheid en het verenigen van de goden prees Servius buitengewoon te midden van de voornaamsten van de Latijnen, met wie hij van staatswege en als particulier met opzet gastvriendschappen en (persoonlijke) vriendschappen had gesloten.

⁵¹¹ lichtelijk dubbelop: de grootte was vergroot. Ach. Livius.. Alle woorden op –**tudo** zijn F, dus vandaar dat in deze ABL *absolutus* ook **aucta** staat. We gaan weer met een sneltreinvaart door het verhaal heen. Aangenomen zoon Servius Tullius is inmiddels koning geworden. De zoons van Ancus Marcius hadden hun woede gekoeld op Tarquinius Priscus, toen zij opnieuw gepasseerd werden voor het koningschap. In het naar voren schuiven van Servius als koning had Tanaquil opnieuw behoorlijk de hand gehad. Servius wil geen gedonder en houdt het dus allemaal gezellig binnen de familie. Zijn dochters (die komisch genoeg allebei Tullia heetten) huwelijkt hij uit aan Tarquinius' (Priscus dus) zoons Arruns en Lucius (de latere Lucius Tarquinius Superbus). Daar vallen allemaal nog smakelijke verhalen over te vertellen, maar zie daarvoor examen 2012

⁵¹² vormt een contrast, een **ANTITHESE** dus, met **consilio**, verderop in dezelfde regel: gewapenderhand in tegenstelling tot nadenkend, met het koppie. Twee keer ABL *modi*

⁵¹³ **ne** + CON is, zoals ook hier, vaak prima weer te geven met “om te voorkomen dat”. Meestal is namelijk een ontkende *finalis* de bedoeling. De andere keer dat je **ne** + CON tegenkomt is dat als objectzin na werkwoorden die “vrezende” betekenen. Servius Tullius wil niet alleen maar strijd voeren om zijn verkregen macht te vestigen, maar Rome's heerschappij op natuurlijke wijze laten groeien en tegelijkertijd de Romeinen een boost geven door een gezamenlijk project tot stand te brengen. De tempel van Diana moet een symbool worden van Rome's macht. Het exemplaar in Ephese gold in de oudheid als één van de 7 wereldwonderen

⁵¹⁴ weet je nog hoe het zit met DEP? De vorm is PASS maar je vertaalt ACT. **Conatus est** is van **conari** en dat is dus (je hoort een –i aan het eind van de INF !) een DEP. Hij heeft geprobeerd, niet hij is geprobeerd dus

⁵¹⁵ onbepaald voornaamwoord (PRON *indefinitum*) bij **decus**, dus net als **decus** N. Als het onbepaald voornaamwoord zelfstandig gebruikt wordt (zonder dat het dus bij een SUBST hoort), dan staat er **aliquid**

⁵¹⁶ subtiele hint, **aliquod** (...) **decus**. Maar het gaat natuurlijk over de nieuw te bouwen tempel voor Diana, die aan de noordkant van de Aventijn gebouwd zou worden. Er is niet veel over van deze tempel. Helaas!

⁵¹⁷ in de tijd van Servius Tullius, niet in Livius' eigen tijd dus. Dan hebben we het zo'n beetje over 578 – 534, in moderne jaaraanduiding. Dan kan het op zich gaan over de eerste versie van de Artemis/Diana-tempel daar in Ephese. Want die dateert uit de 8^e eeuw of nog vroeger. Later is er, na de verwoesting van de tempel door een overstroming, nog een remake gekomen. Die zou rond 550 gestart zijn en zo'n tien jaar geduurd hebben. Die komt helemaal in aanmerking als “bekend in die tijd”

⁵¹⁸ die tempel (**fanum**) dus, vandaar N

⁵¹⁹ de twaalf Ionische stadstaten worden hier bedoeld. Die hebben samen die mooie tempel gebouwd in Ephese

⁵²⁰ Servius Tullius wilde verder kijken dan zijn neus lang was en de mensen met elkaar verbinden. Hij had nog wel meer plannen voor het ontwikkelen van Rome. En daarvoor had hij toch echt brede steun nodig

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.4 (SERVIUS TULLIUS) > AUC 1.45 (p.116, rr.176-181); De tempel van Diana ; symbool ... (2)

Saepe iterando⁵²¹ eadem⁵²² perpulit tandem, **ut** Romae
 fanum Dianae populi Latini cum populo Romano⁵²³ **facient**⁵²⁴. Ea⁵²⁵ erat confessio⁵²⁶
 caput rerum Romam esse, de **quo**⁵²⁷ totiens armis certatum fuerat⁵²⁸. Id⁵²⁹
quamquam omissum^(esse) iam ex omnium cura Latinorum⁵³⁰ ob rem totiens
 180 infeliciter temptatam⁵³¹ armis videbatur⁵³², uni⁵³³ se ex Sabinis fors dare visa est
 privato consilio imperii recipiendi⁵³⁴.

Door steeds dezelfde argumenten (dingen) te herhalen heeft hij
 het ten slotte voor elkaar gekregen dat de Latijnse volkeren samen met
 het Romeinse volk in Rome een tempel voor Diana maakten (bouwden).
 Dit was de erkenning dat Rome de hoofdstad was, (iets) waarover zo
 dikwijls met wapens gestreden was. Hoewel dit al losgelaten scheen te
 zijn uit de aandacht (niet langer de aandacht scheen te hebben) van alle
 Latijnen vanwege het feit dat het al zo vaak met noodlottig gevolg was
 geprobeerd met wapens, scheen aan een van de Sabijnen het toeval zich
 aan te bieden om met een eigen plan de macht terug te krijgen.

⁵²¹ GRD, want het object (**eadem**) staat duidelijk niet in dezelfde naamval. **Iterando** is een ABL *modi*, want het geeft de manier aan waarop Servius Tullius dingen voor elkaar krijgt: herhalen, voor de tweede keer zeggen, en dat nog dikwijls ook. Eigenlijk een **PLEONASME** dus

⁵²² is verwijzend bedoeld. Waarschijnlijk herhaalt Servius Tullius heel vaak dat eendracht en verbondenheid van religie (**eum consensum deoasque sociatos** uit r. 174) goed zijn voor de kracht van een volk

⁵²³ bewust: Servius Tullius werkt niet alleen en voor zichzelf, maar samen met het volk, sterker nog, samen met de Latijnse volkeren in de buurt

⁵²⁴ de CON staat hier gewoon in de objectzin. Komt vaker voor. Het is het object bij **perpulit** en dan in de vorm van een zin. Belangrijker is dat het verteltempo hoog is. Die tempel is vanzelfsprekend niet in een mum van tijd voor mekaar. Dat duurt enige tijd. Livius raust er hier doorheen, omdat het hoge tempo de daadkracht van Servius Tullius onderstreept. Zo is er niks, zo staat er een tempel

⁵²⁵ **ea**, bij **confessio**. Oké, snappen we, allebei F. Maar waar verwijst **ea** dan naar? Naar het feit dat Latijnse volkeren samen met het Romeinse volk een tempel bouwden. Eendracht alom, door toedoen van Servius Tullius. Men snapte eindelijk dat Rome een geweldige stad was, zo suggereert Livius

⁵²⁶ na **Ea erat confessio** volgt een Acl, met **Romam** als *subjectsACC* en **caput rerum** als predikaatsnomen

⁵²⁷ dit relativum zal N zijn, omdat het verwijst naar een idee uit de HZ, namelijk dat Rome de hoofdstad was. Van de andere SUBST vallen **confessio**, **rerum** en **Romam** af als antecedent. **Confessio** omdat het F is, **rerum** omdat het F en PL is en **Romam** ook omdat het F is. Alleen **caput** zou grammaticaal in aanmerking kunnen komen, maar dan slaat de tekst nergens op

⁵²⁸ onpersoonlijk PASS noem je dit: er staat niet bij door wie er dan gestreden was. Uit de context is dat wel op te maken. Overigens staat er gestreden was geweest (een PLQP), omdat de Romein superprecies was

⁵²⁹ verwijst naar **caput rerum Romam esse**, dat in de vorige zin vermeld staat als iets waarover zo vaak met wapens gestreden was

⁵³⁰ aparte woordplaatsing: **ex** is de PREP bij **cura**, en **omnium** dat tussen **ex** en **cura** in staat hoort weer bij **Latinorum**. Het gaat om de aandacht (**cura**) van alle Latijnen, vandaar dat het tussen **omnium** en **Latinorum** in staat. En ja, **ex** is een PREP / voorzetsel, en in een voorzetselgroep staat dat dus vrijwel altijd vooraan. Zo is het gekomen, zo is het gegaan

⁵³¹ dominant PPP. De kern van de betekenis ligt in het PTC, niet zozeer in het SUBST, **rem** in dit geval. Let op de plaats van het ADV **infeliciter**: tussen **rem** en **temptatam** in, dus echt horend bij **temptatam**

⁵³² net als **visa est** (r.180) van het werkwoord **videri**, dat heel vaak als DEP voorkomt. Betekent dan schijnen, lijken, de indruk wekken. **Vidēri** alleen als PASS van **vidēre** vertalen als daar vanuit de context reden voor is

⁵³³ **ANTITHESE** met **omnium** (...) **Latinorum** uit r. 179

⁵³⁴ en dit is natuurlijk een GRV, omdat hier het object wel degelijk in dezelfde naamval staat als **recipiendi** (GEN SG), namelijk **imperii**. Overigens kun je vrijwel alle –nd–vormen met een soort INF vertalen, behalve dan het GRV van verplichting. Daar heb je “moeten” en “worden” tot je beschikking. Livius laat naar voren komen dat het beleid van Servius in brede kringen steun vindt. Door **populi Latini** (r.177) geeft hij aan dat het alle Latijnse stammen uit de buurt betrof, zelfs de Sabijnen, en van die laatste categorie was er ook maar één uitzondering (**uni ex Sabinis**). Eéntje die het allemaal niet snapte, maar dat was dan ook vanwege persoonlijke belangen (**privato consilio**, r.181). Die maken sommige mensen blind. Hoe blind, dat kun je in het vervolg lezen

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.4 (SERVIUS TULLIUS) > AUC 1.45 (p.116, rr.181-187); De tempel van Diana ; symbool ... (3)

Bos⁵³⁵ in Sabinis nata^{(esse)536} cuidam patri⁵³⁷ familiae <u>dicitur</u>⁵³⁸ miranda magnitudine ac specie⁵³⁹; fixa per multas aetates cornua⁵⁴⁰ in vestibulo templi Dianae monumentum ei <u>fuere</u> miraculo⁵⁴¹. <u>Habita</u>, <u>ut erat</u>⁵⁴², res⁵⁴³ prodigii loco <u>est</u>, et <u>cecinere</u> vates <u>cuius</u> civitatis eam⁵⁴⁴ civis 185 Dianae <u>immolasset</u>, ibi⁵⁴⁵ fore imperium; idque carmen⁵⁴⁶ <u>pervenerat</u> ad antistitem⁵⁴⁷ fani Dianae Sabinusque <u>ut</u> prima apta dies sacrificio⁵⁴⁸ <u>visa est</u>⁵⁴⁹, bovem Romam actam <u>deducit</u> ad fanum Dianae et ante aram <u>statuit</u>.	Er wordt gezegd dat er in het land van de Sabijnen voor een hoofd van een familie een koe is geboren van een buitengewone grootte en schoonheid; de horens die gedurende vele generaties bevestigd waren in de voorhof van de tempel van Diana zijn een gedenkteken voor dit wonder geweest. De zaak werd beschouwd als een wonderteken, wat het ook werkelijk was, en de waarzeggers voorspelden dat de (zetel van de) macht zou zijn in die staat waarvan een burger haar had geofferd aan Diana; en die voorspelling had de opperpriester van de tempel van Diana bereikt en de Sabijn, toen de eerste geschikte dag voor een offer was verschenen, bracht de koe, die naar Rome was gevoerd, naar de tempel van Diana over en plaatste [haar] voor het altaar.
---	--

⁵³⁵ het verhaal van de ene Sabijn die probeert op eigen houtje de macht terug te veroveren begint met het woord **bos**, dat rund betekent. Koe kan ook, maar dat is niet zo geinig in het Nederlands. Deze Sabijn was namelijk echt een rund. Iets met **omen est nomen** of zo?

⁵³⁶ de INF van de Ncl, **nata esse**. Komt grammaticaal overeen (=congrueert) met het subject, **bos** dus. Deze **bos** is F en dat zien we aan **nata**

⁵³⁷ uit bronnen weten we dat dit heerschap de naam Antro Curiatius had. Curiatius is een bekende Albaanse naam. In het verhaal van de twee drielingen die een van de oorlogen beslisten/moesten beslissen kwamen voor de Romeinen de Horatii in actie en voor de Albanen de Curiatii

⁵³⁸ aha, eindelijk weer eens een Ncl. Je herkent hem aan de PASS vorm van het hoofdwerkwoord (het werkwoord waarvan de constructie afhangt): **dicitur**. Het woordje **bos** is het subject en dus de NOM van de Ncl

⁵³⁹ de bekende ABL *qualitatis* die de eigenschap aangeeft van de koe: het dier is enorm groot en ook fraai uitgevoerd

⁵⁴⁰ **fixa** (het PPP) hoort bij **cornua**: helemaal congruent, de hele mikmak. Maar let op dat dat **per multas aetates** dus een bepaling is bij **fixa** (...) **cornua**. Het staat tussen die twee woorden in

⁵⁴¹ los gekomen van **ei**, doordat de persoonsvorm **fuere** (is archaïsch taalgebruik voor **fuerunt**) er tussen is gepropt

⁵⁴² het vertellerscommentaar **ut erat** (Livius vindt dat het echt een wonder was) staat als nuancering van **habita** (=dat het als een wonder werd beschouwd) tussen **habita** en **res** in geplaatst. Expres

⁵⁴³ de geboorte van die kolossale en mooie koe. Die wordt beschouwd als een wonderteken, een prodigium. Livius meldt dat hij dat ook vond (**ut erat**=wat het ook daadwerkelijk was): vertellerscommentaar

⁵⁴⁴ verwijst naar een F woord, dames en heren (de koe dus). Het geslacht van een SUBST uit de derde/gemengde declinatie kun je natuurlijk opzoeken in het altijd-reddingbrengende woordenboek, maar gewoon goed lezen wil ook nog wel eens helpen. En een paar dingen onthouden levert ook nog wel inzichten op. Woorden op **-io**, **-tas**, **-tudo** zijn altijd F. Of, als je dat makkelijker onthoudt, woorden op **-o**, **-s** en **-x** (behalve **dens** (=tand), **mons** (=berg), **fons** (=bron), **pons** (=brug), **finis** (=einde, grens), **ignis** (=vuur), **pes** (=voet) en **rex** (=koning), die allemaal M zijn). Woorden op **-us** (-oris), **-us** (-eris) en **-men** (-minis) zijn N. Woorden op **-er**, **-or** en **-os** zijn M, behalve **cor** (=hart), **iter** (=reis), **ver** (=lente), **os** (ossis) (=bot, been), **os** (oris) (=mond, gezicht), die N zijn, en **arbor** (=boom), dat F is. Woorden uit de eerste/a-declinatie zijn vrijwel allemaal F (behalve mannelijke personen en rivieren), woorden uit de tweede/o-declinatie zijn M als ze op **-er** of **-us** eindigen en N als ze op **-um** eindigen. Woorden uit de vierde/u-declinatie zijn vrijwel allemaal M, behalve **manus** (=hand, bende) en woorden uit de vijfde/e-declinatie zijn F, behalve **dies** (=dag) dat vaak M is. Zo, weet je ook weer

⁵⁴⁵ kun je het beste lezen als **in ea civitate** (=in die staat), waarbij je de GEN **civitatis** uit r. 184 weghaalt en vervangt door een ABL op de plaats van **ibi**

⁵⁴⁶ wijst er net als **cecinere** in r.184 op dat de voorspellingen in een metrische vorm gedaan werden. Ze werden kennelijk in een bepaald ritme "gezongen"

⁵⁴⁷ die opperpriester weet dus van de voorspelling en ook wat hem te wachten staat. En dan ziet ie op een geschikte offerdag die Sabijn aan komen sjouwen met een giga koe. Die wil de man op een altaar offeren. Je moet het echt voor je zien. Livius acteert weer sterk in een van zijn vele scènes/episodes

⁵⁴⁸ tuurlijk, de Sabijn wil de macht terug bij zijn volk. Op basis van de voorspelling (rr.184-185) hoefde hij dus alleen maar een offer te brengen. De koe weet nog van niks maar is wel het door de Sabijn beoogde offer

⁵⁴⁹ weten we het nog? **Vidēri**, DEP... Hier het PF, dat er dus ook PASS uit ziet, maar ACT vertaald moet worden

Ibi⁵⁵⁰ antistes Romanus, cum eum magnitudo victimae celebrata fama⁵⁵¹ movisset, memor⁵⁵² responsi⁵⁵³ Sabinum ita <u>adloquitur</u>: ‘Quidnam⁵⁵⁴ tu, hospes, <u>paras</u>?’ 190 <u>inquit</u>, ‘inceste⁵⁵⁵ sacrificium Dianae facere? Quin⁵⁵⁶ tu ante vivo⁵⁵⁷ <u>perfunderis</u> flumine? Infima valle⁵⁵⁸ <u>prae-fluit</u> Tiberis.’ Religione tactus⁵⁵⁹ hospes, qui omnia, ut prodigio responderet eventus⁵⁶⁰, cuperet⁵⁶¹ rite⁵⁶² facta^(esse), extemplo <u>descendit</u> ad Tiberim; interea⁵⁶³ Romanus <u>immolat</u> Dianae bovem. Id mire gratum⁵⁶⁴ regi atque civitati <u>luit</u>.	Daar sprak de Romeinse opperpriester, omdat de grootte van het offerdier, in verhalen verheerlijkt, hem getroffen had, de Sabijn zo toe, zich de orakelspreuk herinnerend: ‘Wat ben je toch van plan, vreemdeling?’, zei hij, ‘onrein een offer aan Diana (te) brengen? Waarom baad je niet van te voren in een stromende rivier? Onder in het dal stroomt de Tiber voorbij.’ Door een godsdienstig bezwaar aangegrepen daalde de vreemdeling, aangezien hij, opdat de afloop zou overeenkomen met het wonderteken, heel graag wilde dat alles volgens juist gebruik gebeurde, onmiddellijk af naar de Tiber; ondertussen offerde de Romein de koe aan Diana. Dit was buitengewoon welkom aan de koning en de burgerij.
---	--

⁵⁵⁰ bij dat altaar. Die Sabijn (het lijkt wel een mop. Komt een Sabijn met een koe bij een Romein. Zegt die Sabijn: “Ik wil dat beest op de barbecue want ik wil de macht hebben”. Zegt die Romein: “Ik ook. Ga jij je eerst eens ff fatsoeneren, en dan gaat ie op de barbecue”. Zegt die Sabijn: “Is goed. Tot zo”. Zegt die koe: “Je maakt een grapje hè, met dat offeren als ie terug is?” Zegt die Romein: “Ja, klopt. We doen het nu meteen.”)

⁵⁵¹ staat klaar met koe en al. Hij is niet bedacht op het verhaal van de expert over het onrein zijn en gelooft de opperpriester op diens woord

⁵⁵² op te vatten als een ABL *absolutus*, met **fama** als subject en **celebrata** als werkwoordelijk gedeelte (persoonsvorm in de BZ, die je ervan maakt): waarvan de roem/faam zich had verspreid. In de bijgeleverde vertaling is **celebrata** een NOM, horend bij het F woord **magnitudo**

⁵⁵³ **memor** heeft zijn aanvulling altijd in de GEN (hier dus **responsi**), net als de werkwoorden die zich herinneren en vergeten (**oblivisci**) betekenen

⁵⁵⁴ tja, wat was die uitspraak ook al weer? Kijk nog maar eens terug naar rr. 184-185: **cuius civitatis eam civis Dianae immolasset, ibi fore imperium**. Dat weet die opperpriester dus ook. Hij leidt de Sabijn om de tuin

⁵⁵⁵ het achtervoegsel **-nam** voegt iets van irritatie toe aan de licht retorisch aandoende vraag, wat die Sabijn precies komt doen. Hallo, hij komt naar een tempel, loopt naar het grote offeraltaar en dat alles met een koe aan een touwtje. Niet zomaar een koe maar zeg maar de Beyoncé onder de koeien. Dan wek je toch niet de indruk dat je dat beest even uit laat en een ommetje maakt op de Aventijn

⁵⁵⁶ het is het ADV hè! Van het ADI **incestus** maak je een ADV door de GEN-uitgang te vervangen door **-e**. **Inceste** is geen ADI bij **sacrificium**. Het offer is niet onrein, verre van zelfs, de manier van offeren is dat

⁵⁵⁷ een duidelijke retorische vraag. De opperpriester deelt mee dat de Sabijn te smerig is om een offer te brengen en dat hij dus ff moet showeren in de Tiber

⁵⁵⁸ **vivus** betekent eigenlijk levend. Als de rivier levend is, stroomt hij hard door. Dat is nog steeds zo. Op bepaalde stukken staat de Tiber bijna stil en op andere stukken stroomt hij heel snel

⁵⁵⁹ dominant gebruik van de SUPERL **infimus**. Niet in het onderste dal (want dat slaat nergens op), maar onder in het dal. **In summo arbore** betekent in de top van de boom, **in media domo** betekent in het midden van het huis, **prima aestate** betekent in het begin van de zomer, **primis digitis** betekent met de toppen van de vingers, en zo zijn er nog wel meer. Wat betekent **media nocte**, denk je?

⁵⁶⁰ die Sabijn krijgt een worst voorgehouden. Nu is hij volgens de Romeinse opperpriester onrein (**inceste**) waardoor hij, weer volgens die Romein, de kans loopt dat het offer niet aangenomen wordt door de godheid. Dus voelt hij zich bezwaard en gaat hij zich netjes schoonpoetsen in de Tiber. Toch handig dat die rivier daar toen liep en dat die Romein dat wist

⁵⁶¹ de Sabijnen zouden, na het offer van die prachtkoe in de tempel van Diana, de macht krijgen. Toch?

⁵⁶² een CON in een betrekkelijke/relatieve BZ. Eerder gezien/uitgelegd in voetnoten. Hier is de “bijsmaak” redengevend, causaal. Je kunt in zo’n vertaling het relativum laten staan en het woordje “immers” toevoegen

⁵⁶³ fris en schoon dus, anders mocht je niet offeren (**ante vivo perfunderis flumine**, rr.190-191)

⁵⁶⁴ haha! Die Romein denkt: hee, hij is ‘m gepeerd dus nu is die koe van mij. Ik offer hem en dan blijft de macht bij ons. Niet zo’n nette actie van die opperpriester, maar toch wel grappig. Arme Sabijn

⁵⁶⁵ ja, hè hè. De koning was wel in zijn nopjes met zo’n opperpriester! De rest van het volk ook. Lekker buurtbarbecue en ook de macht nog in handen gehouden. Die kerel mocht wel blijven

195 Intentus perficiendo⁵⁶⁵ templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia
solum ad id⁵⁶⁶ publica est usus⁵⁶⁷ sed operis⁵⁶⁸ etiam ex plebe. Qui *cum* haud
parvus et ipse militiae adderetur labor, minus tamen plebs gravabatur⁵⁶⁹ se
templa deum exaedificare manibus suis quam *postquam* et ad alia, ut
specie minora, sic laboris aliquanto maioris traducebantur opera⁵⁷⁰, foros in
200 circo faciendos cloacamque maximam⁵⁷¹, receptaculum omnium purgamen-
torum urbis, sub terra agendam⁵⁷²; *quibus* duobus operibus vix nova haec
magnificentia quicquam adaequare potuit⁵⁷³. His laboribus exercita plebe, *quia*
et urbi multitudinem, *ubi* usus non esset, oneri rebatur esse et colonis
mittendis⁵⁷⁴ occupari latius⁵⁷⁵ imperii fines volebat, Signiam Circeiosque colonos
205 misit, praesidia⁵⁷⁶ urbi futura terra marique.

Geheel gericht op het voltooiën van de tempel, gebruikte hij, nadat hij
werklui van alle kanten uit Etrurië had laten komen, hiervoor niet alleen
geld uit de staatskas maar ook arbeiders uit het volk. Hoewel dit op
zichzelf niet lichte (kleine) werk werd toegevoegd aan hun krijgsdienst,
maakte het volk er toch minder bezwaar tegen dat zij de tempels van de
goden opbouwden met hun eigen handen dan toen zij ook naar andere
werken werden overgebracht, weliswaar minder luisterrijk, maar van een
heel wat grotere inspanning, (namelijk) het maken van zitplaatsen in de
Circus en het aanleggen onder de grond van de Cloaca Maxima, het
verzamelpunt van al het afvalwater van de stad; (aan) die twee
ondernemingen heeft deze huidige luister nauwelijks enigszins kunnen
evenaren (iets gelijk kunnen maken). Nadat het volk was afgemat
door/(met) deze inspanningen, zond hij, omdat hij én meende dat hun
menigte voor de stad, waar men [hen] niet kon gebruiken, tot last was én
omdat hij wilde dat door het uitsturen van kolonisten de grenzen van het
rijk verder verlegd werden, kolonisten naar Signia en Circei, een
toekomstige bescherming voor de stad te land en ter zee.

⁵⁶⁵ aha, weer eens een GRV. Kijk maar, *templo* staat in dezelfde naamval en is object bij *perficiendo*. Tarquinius Superbus is druk bezig. Behalve hier en daar een moord (laten) plegen bouwt hij ook. Lát hij bouwen
⁵⁶⁶ voor dat bouwen van die tempel, de Jupitertempel op het Capitool
⁵⁶⁷ het beruchte *uti* (1 SG *utor*) gaat met de ABL. Dat wil zeggen dat het lijdend voorwerp/object bij dat werkwoord in een andere naamval staat dan de voor object gebruikelijke ACC. "Gaan met" heet dat. Vroeger
ging ik met Marietje. Maar dan anders. Zo zijn er werkwoorden die gaan met de GEN (bijvoorbeeld *oblivisci*, *memini* en nog veel meer), met de DAT (*nocēre*, *parcēre*, *credēre*, *persuadēre*, *studēre* en nog een
zootje) en dan dus de ABL. Even voor de duidelijkheid: met de NOM gaan er geen... en de meeste overgankelijke werkwoorden gaan gewoon met de ACC. Hier is het object van *usus est* het tekstelement *pecunia* (...)
publica
⁵⁶⁸ de ABL is logisch: *utor* ging immers met een ABL. Het stilistische middel is andere koek. Livius gebruikt hier een abstract woord als werk, klus (iets abstracts kun je niet beetpakken) in plaats van wat hij concreet
bedoelt (iets concreets kun je dan weer wel beetpakken). Hij zegt, nou ja, schrijft, klussen (PL) en bedoelt de mensen die die klussen uitvoeren, de werklui dus. Je noemt dat *ABSTRACTUM PRO* (in de plaats van) *CONCRETO*,
en die term valt onder het verzamelbegrip *METONYMIA/METONYMIE*. Andere subbegrippen van *METONYMIA* (met voorbeeldjes) zijn: *CONCRETUM PRO ABSTRACTO* (vuur in plaats van liefde), *PARS PRO TOTO* (kiel in plaats van schip), *TOTUM*
PRO PARTE (Nederland won van België), *MAKER IN PLAATS VAN VOORWERP* (een Harley Davidson), *STOF IN PLAATS VAN VOORWERP* (onder de wol kruipen), *VOORWERP IN PLAATS VAN INHOUD* (een glaasje drinken)
⁵⁶⁹ het volk vond het doorgaans (het *iteratieve* IMPF is nadrukkelijk aanwezig in deze regels: *adderetur*, *gravabatur*, *traducebantur*) niet zo'n probleem aan religieuze prestigebouwwerken mee te werken. Moeten
werken aan minder prestigieuze bouwwerken stond het niet zo aan: zitplaatsen en een riool aanleggen was nou niet echt dikke fun
⁵⁷⁰ vormt met *alia* uit de vorige regel een *HYPERBATON*. De zo ontstane ruimte wordt opgevuld door het noteren van de voornaamste kritiek van het opgeporde volk: de gewone ***klusjes leveren geen aanzien op
⁵⁷¹ de ook heden ten dage bekende cloaca maxima, 4 meter breed, bijna 200 meter lang riool in de Tiber uitmondend riool, onder het forum. Een meesterwerk voor die tijd
⁵⁷² samen met *faciendos* uit r. 200 natuurlijk een GRV. Kijk maar naar de uitgang (*-am*, respectievelijk *-os*). Ook hier zie je weer goed dat er in dit soort gevallen weinig verschil is tussen GRV en GRD
⁵⁷³ dat vindt Livius. Hij vond wel meer, maar dit dus ook. We noemen dit een vorm van vertellerscommentaar
⁵⁷⁴ dit GRV (kijk maar, grammaticaal bij *colonis*) geeft aan dat Tarquinius op deze manier twee problemen oplost: geen ontevreden (geen werk, dus ontevreden) mensen in Rome, en gebiedsuitbreiding/bescherming
⁵⁷⁵ de COMP van het ADV van *latus* (=breed, wijd, uitgestrekt)
⁵⁷⁶ de inleiding van de zogenaamde bijstelling of, voor wie wel eens een keer een moeilijk woord wil gebruiken, een appositie. In een bijstelling staat geen persoonsvorm (hier dus ook niet)

Haec ^(ei) agenti⁵⁷⁷ portentum terribile visum^(est): anguis⁵⁷⁸ ex columna lignea⁵⁷⁹ elapsus
cum terrorem fugamque in regiam⁵⁸⁰ **fecisset**, ipsius regis non tam subito
pavore⁵⁸¹ **perculit** pectus quam anxii⁵⁸² **implevit** curis⁵⁸³. Itaque **cum** ad publica
prodigia⁵⁸⁴ Etrusci tantum⁵⁸⁵ vates **adhiberentur**, hoc velut domestico⁵⁸⁶ exterritus⁵⁸⁷
210 visu Delphos⁵⁸⁸ ad maxime inclitum in terris oraculum⁵⁸⁹ mittere ^(legatos) **statuit**. Neque
responsa sortium ulli alii⁵⁹⁰ committere ausus, duos filios⁵⁹¹ per ignotas⁵⁹² ea
tempestate terras, ignotiora maria in Graeciam misit.

Terwijl hij hiermee bezig was, verscheen hem een angstwekkend voorteken: toen een slang die te voorschijn was gegleden uit een houten zuil schrik en vlucht naar het paleis had veroorzaakt, schokte dat (hij) het hart van de koning zelf weliswaar niet met een plotselinge angst, maar vervulde het toch met bange zorgen. Dus, hoewel voor [de uitleg van] openbare voortekens slechts Etruskische zieners geraadpleegd (erbij gehaald) werden, besloot hij, door deze als het ware huiselijke verschijning opgeschrikt, [gezanten] te zenden naar Delphi, het beroemdste orakel ter wereld. En omdat hij de antwoorden van het orakel aan niemand anders durfde toe te vertrouwen, stuurde hij twee zonen door in die tijd onbekende landen, [over nog] onbekendere zeeën naar Griekenland.

- ⁵⁷⁷ dit PPA'tje, bij het weggelaten, maar voor de onbeholpenen onder ons toch maar in kleine lettertjes (superscript heet dat) toegevoegde, **ei** heeft betrekking op Tarquinius. Die was bezig met een aantal agendapuntjes. Tempeltje hier, riooltje daar aan laten leggen, zitplaatsjes voor de mede-Romeinen in de Circus (circus maximus) aan laten leggen, hij had het er maar druk mee, ons busy baasje. De DAT wordt veroorzaakt door de persoonsvorm **visum (est)**: er verscheen aan hem iets, een wonderteken namelijk. Het is weer zover: Livius heeft weer een scène, een episode die hij kan beschrijven
- ⁵⁷⁸ normaal gesproken staat, ja ja, ook in het Latijn, het voegwoord vooraan de BZ, gevolgd door een subject (indien nodig natuurlijk) en een persoonsvorm. Bij inversie wordt de standaardvolgorde aangepast. Hier zou je kunnen beweren dat het onderwerp **anguis** (slang) zo belangrijk is in Livius' verhaal dat het woord helemaal vooraan wordt gezet. Daar had eigenlijk dat **cum** uit r.207 moeten staan
- ⁵⁷⁹ heee! Een houten zuil, niet van steen dus, maar van hout. Dat wijst er niet alleen op dat dit spannende verhaal in een ver verleden speelt (zo ver verleden dat er nog geen stenen zuilen naast elkaar gemaakt konden worden!), maar dat Livius zich dat feitje ook bewust is. Hij is iemand die toch zijn bronnen voor dit soort details moet hebben gehad. Over bronnen gesproken: ik gebruik de twee examenbundels naast elkaar en ook daar moet ik van constateren dat de ene rij auteurs consensus heeft over het feit dat dit een zuil van het paleis zou moeten betreffen en dat de andere rij auteurs die heeft over het feit dat het om een zuil van de tempel ging. Fun!
- ⁵⁸⁰ afhankelijk van de interpretatie bij het verhaal "houten zuil" (zie eerdere voetnoot) wordt dit dus "naar het paleis" als het een zuil van de tempel betrof en "het paleis (verder) in" bij een paleiszuil. Spannend, hè?
- ⁵⁸¹ in de regel ervoor is **subito pavore** al aangeduid met **terrorem fugamque**. De angst is dus groot en dat wordt nadrukkelijk nog eens een keertje extra dubbel benadrukt om het te accentueren
- ⁵⁸² klein **HYPERBATON**neke met **curis**, waar het grammaticaal bij hoort
- ⁵⁸³ ha ha, zo zegt een politicus het tegenwoordig ook: ja, beste reporter, dat fenomeen maakt mij enigszins bezorgd. In plaats van: shit, man, het loopt me dun door de naad
- ⁵⁸⁴ is het verschijnen van die slang nou een nationaal voorteken (**publica prodigia**) of is het beessie er op uit Tarquinius beentje te lichten en betreft het dus een privégevaar (**domestico** (...) **visu**). **ANTITHESE** in beeld
- ⁵⁸⁵ let op de plaats van zo'n woord als **tantum** (het ADV slechts, alleen maar) hier. Het bepaalt het woordje **Etrusci** en staat daarom daar ook vlak achter, zelfs vóór **vates** (het SUBST bij **Etrusci**)
- ⁵⁸⁶ Tarquinius is niet blij met dit voorteken, want het vindt plaats in zijn paleis. Daarom trekt hij de conclusie dat het wel voor hem persoonlijk bedoeld zal zijn. Hij vindt dus zijn eigen zaken belangrijker dan staatszaken, want hij raadpleegt Delphi, niet de gebruikelijke Etrusken. **Velut** bepaalt **domestico**: Tarquinius is van opvatting, en Livius meldt dat ook, dat het voorteken in het paleis de bewoner daarvan betreft. Hemzelf dus
- ⁵⁸⁷ nog een keer geeft Livius aan dat Tarquinius toch wel wat nerveus was geworden. Hij, Tarquinius dus, denkt dat het verschijnsel slang uit zuil voor hemzelf bedoeld is en niet een nationaal voorteken
- ⁵⁸⁸ ACC van richting. Deze algemene richting (naar Delphi) wordt nader uitgelegd, toegespitst eigenlijk, door **ad maxime inclitum (in terris) oraculum**. **in terris** staat bewust tussen **inclitum** en **oraculum**
- ⁵⁸⁹ natuurlijk, het orakel van Apollo in Delphi was wereldberoemd. Ook deze Tarquinius neemt het zekere voor het onzekere en raadpleegt niet de buurman maar de instantie bij uitstek. Het antwoord is voor hem van wezenlijk belang. Daarom stuurt hij ook bodes die hij het meest vertrouwt, namelijk zijn eigen zonen
- ⁵⁹⁰ een DAT! Bij een aantal zogenaamde ADI pronominalia volgt de verbuiging in GEN en DAT SG die van andere PRON (–ius, –i). Bekende ADI pronominalia zijn **unus, solus, totus, ullus, nullus, uter, alter, neuter, alius**
- ⁵⁹¹ de bedoelde twee zonen van Tarquinius Superbus (en Tullia) heetten Titus en Arruns. De ouders hadden nog een zoon, Sextus, die evenwel niet mee ging. Ze hadden ook nog dochter Tarquinia (hoe origineel): mocht ook niet mee. Sextus zou zich later vergrijpen aan Lucretia, die vervolgens een einde aan haar leven maakte. Bij het wraak nemen voor die verkrachting kwam de hoofdrolspeler uit dit verhaal hier ook in actie
- ⁵⁹² het kwam dus nog voor, in die tijd, dat er gebieden, zelfs zeeën onbekend waren. De tweede aanduiding dat Livius zich als auctoriaal verteller realiseert over welke tijd hij verhaalt. Denk nog aan de houten zuil...

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.5 (DE LAATSTE KONING ...) > AUC 1.56⁷⁻⁹ (p.118, rr.213-218); Raadpleging orakel Delphi (1)

Titus et Arruns profecti⁵⁹³ (sunt), comes iis additus⁵⁹⁴ (est) L. Iunius Brutus, Tarquinia⁵⁹⁵,
sorore regis, natus, iuvenis longe alius ingenio⁵⁹⁶ quam **cuius** simulationem⁵⁹⁷
215 induerat. Is **cum** primores civitatis, in **quibus** fratrem suum⁵⁹⁸, ab avunculo⁵⁹⁹
interfectum⁶⁰⁰ (esse) audisset, neque in animo suo quicquam regi⁶⁰¹ timendum neque
in fortuna concupiscendum⁶⁰² relinquere statuit⁶⁰³ contemptuque tutus esse **ubi**
in iure parum praesidii esset⁶⁰⁴.

Titus en Arruns vertrokken; als metgezel [werd] aan hen toegevoegd
Lucius Iunius Brutus, een zoon van Tarquinia, een zuster van de koning,
een jongeman heel anders van karakter dan [dat] waarvan hij de schijn
had aangenomen. Toen hij gehoord had dat de aanzienlijksten van de
burgerij, onder wie zijn broer, door zijn oom waren gedood, besloot hij
noch in [de uitingen van] zijn geestelijke vermogens ook maar iets over te
laten dat door de koning te vrezen was, noch in zijn materiële
omstandigheden (bezit) [ook maar iets] dat [door de koning] te begeren
was en [hij besloot] door verachting veilig te zijn waar bij het recht te
weinig bescherming was.

⁵⁹³ van **proficisci** (=vertrekken), niet van **proficere** (=baten). Voordat de jongemannen in Delphi kunnen aankomen moeten ze natuurlijk wel eerst op weg

⁵⁹⁴ waarom deze jongeman aan het illustere reisgezelschap toegevoegd werd, dat staat er even niet bij. Niks van aantrekken, gewoon je lekker laten mee voeren door het ongetwijfeld mooie verhaal

⁵⁹⁵ een ABL *originis*: geboren (**natus**) uit. De arme jongen had dus een moeder die Tarquinia heette en een nicht

⁵⁹⁶ de ABL geeft het opzicht waarin aan: ABL *respectus* noem je dat

⁵⁹⁷ in de praktijk houdt deze L. Iunius Brutus zich dom (rr. 218-219 **Ergo ... stultitiae**). Hij doet alsof hij niet helemaal jofel in zijn bovenkamer is. Het heeft negatieve gevolgen, want zijn bezit komt in handen van de koning. Bovendien kan de koning met hem sollen, omdat hij zich veiligheidshalve alles laat zeggen: de scheldnaam **Brutus** (=stomkop) accepteert hij gelaten. Zie **Bruti ... cognomen** in rr. 219 – 220. Positief is wel dat hij in leven blijft (**tutus esse** in r.217)

⁵⁹⁸ de naam van de arme knaap is niet bekend

⁵⁹⁹ Tarquinius Superbus was een gemene oom, geen suikeroom

⁶⁰⁰ je ziet dat het PPP zich hier richt naar de *subjects*ACC die het laatst genoemd is (**fratrem suum**) en niet naar het formele onderwerp van de Acl (**primores**). Dan zou er **interfectos** gestaan hebben

⁶⁰¹ omdat er GRV in de buurt staan (**timendum** en **concupiscendum**, allebei congruent met **quicquam**) moet je verdacht zijn op een DAT *auctoris*. Dat is de DAT die de handelende persoon (*agens*) aangeeft bij een GRV. De gedachte is, dat als de koning angst voor L. Iunius Brutus zou moeten hebben (bijvoorbeeld voor hem als mogelijke troonpretendent), hij zijn leven niet zeker is

⁶⁰² de tweeledige gedachte loopt parallel: eerst het terrein waarover hij zorgen heeft (respectievelijk zijn verstand/geest en zijn poen) en dan wat de koning er voor gevoel bij zou kunnen hebben (respectievelijk er bang voor zijn en hebzucht). In het tweede gedeelte is wat tekst weggelaten, omdat die uit de algemene gedachte kan worden aangevuld. **quicquam** is weggelaten en **regi** ook: **ELLIPSIS** dus

⁶⁰³ het is het doelbewuste besluit van de jongeman. Later wordt dat aangeduid met **ex industria** (r.218): allemaal voorbedachte rade

⁶⁰⁴ de CON is belangrijk hier. Hij komt in een BZ voor, maar dat doet ie wel vaker. Hier gaat echter het niet over de vaststelling van een feit, maar over de mening van iemand, van L. Iunius Brutus in dit geval. Die vond dat er in formele rechtsprocedures waarschijnlijk weinig recht gesproken werd, te weinig in ieder geval, om zich veilig genoeg te kunnen blijven voelen. Sja, met zo'n massamoordenaar in de familie geen rare mening

Ergo⁶⁰⁵ ex industria factus ad imitationem stultitiae, cum se⁶⁰⁶ suaque⁶⁰⁷ praedae⁶⁰⁸ esse regi sineret, Bruti⁶⁰⁹ quoque haud 220 abnuat⁶¹⁰ cognomen ut sub eius⁶¹¹ obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus⁶¹² latens opperiretur tempora sua⁶¹³. Is tum ab Tarquiniis⁶¹⁴ ductus Delphos, ludibrium⁶¹⁵ verius⁶¹⁶ quam comes, aureum baculum inclusum corneo cavato ad id⁶¹⁷ baculo⁶¹⁸ tulisse donum Apollini dicitur⁶¹⁹, per ambages effigiem ingenii sui.	Doordat hij dus met opzet stompzinigheid was gaan voorwenden [en] toestond dat hijzelf en het zijne (tot) buit voor de koning was, wees hij ook de bijnaam (van) Brutus (Stomkop) niet af, opdat die [grote] geest, [eens] de bevrijder van het Romeinse volk, onder de dekmantel van die bijnaam schuilend zijn tijd zou afwachten. Men zegt dat hij, door de Tarquiniï toen meegenomen naar Delphi, feitelijk meer als voorwerp van spot dan als metgezel, een staaf goud, ingesloten in een tot dit doel uitgeholde stok van kornoeljehout, als geschenk voor Apollo heeft meegebracht, indirect een symbool van zijn karakter.
---	---

⁶⁰⁵ leidt een conclusie in. De redenering is: hij wilde blijven leven, desnoods door minachting op te roepen en dus liet hij zich openlijk beledigen

⁶⁰⁶ verwijst naar de eerder genoemde persoonlijkheid, zijn karakter (**in animo suo quicquam** in r. 216)

⁶⁰⁷ verwijst terug naar zijn bezit (waar de koning rustig uit kon graaien, de engerd): (**quicquam**) **in fortuna** uit r. 217. Let bij verwijzingen naar twee zaken altijd op de volgorde waarin dat gebeurt. Daar is ófwel sprake van parallelle ófwel van een chiastische ordening. Hier is het **PARALLELLIE**: **in animo suo quicquam** (a) – **in fortuna (quicquam)** (b) – **se** (a) – **sua** (b)

⁶⁰⁸ deze gebruikswijze van de DAT heet *finalis*, doelaangevend

⁶⁰⁹ in het Latijn wordt hier een GEN gebruikt, de GEN die het woord **cognomen** toelicht, uitlegt: GEN *explicativus*. Het eiland Kreta is in het Latijn dan ook **insula Cretae**, en niet **insula Creta**. Idioom van het Latijn

⁶¹⁰ de combinatie **haud abnuat** vormt een **LITOTES**. L. Iunius Brutus weigerde zijn bijnaam niet. Maar of ie er echt errug blij mee was, dat is de vraag

⁶¹¹ **eius** hoort bij **cognominis** (klein overstapje, **HYPERBATON**nie), maar **verwijst** naar **Bruti** (r.219)

⁶¹² verteltechnisch gezien een prospectief element. Dat L. Iunius Brutus (die wordt natuurlijk bedoeld met **liberator ille** en met **animus**) ooit het Romeinse volk zou “bevrijden” wist niemand op dat moment. De koning al helemaal niet. Die zou echter, na de zelfmoord van Lucretia, door deze zelfde L. Iunius Brutus, samen met L. Tarquinius Collatinus (Lucretia’s man), verdreven worden, zodat er een einde kwam aan de koningstijd. Rond 509 deed de republiek zijn intrede, met twee consuls in plaats van één tiran. De term bevrijden gaat dus over het bevrijden van het Romeinse volk van de tirannie van een koning in het algemeen, van die van deze koning in het bijzonder

⁶¹³ Livius licht wel een klein tipje van de sluier op (het prospectieve element), maar houdt verder de kaken stijf op elkaar. Om zijn tijden af te wachten, ja ja. Wat ging hij dan doen? Welke tijd/tijden dan? Spanning opbouwen is dat, gewoon een beetje de cliffhanger uit zitten te hangen. Toch is het wel duidelijk waarom Livius aan dit verhaal zoveel moeite besteedt: het is cruciaal in de geschiedenis van Rome!

⁶¹⁴ de beide broertjes Tarquinius, Titus en Arruns dus. Zij nemen gekke Bartje mee op reis en verwachten niet al te veel ellende van dat manneke

⁶¹⁵ zo hadden Titus en Arruns ook een beetje lol tijdens hun belangrijke reis naar Delphi. Livius kan de underdogpositie van L. Iunius Brutus niet vaak genoeg benadrukken. Des te groter is straks de verbazing als Bartje helemaal niet zo stompzinig was als ie zich voordeed. Je wordt als lezer meegevoerd door de spanning: wat zullen die andere twee knapen uitvreten zodat de ware aard van Brutus naar voren komt? Wanneer is het moment suprême van de ontmaskering? Hoe arrogant (like father like sun) zullen Titusje en Arrunsje blijken te zijn?

⁶¹⁶ de COMP van het ADV van **verus** (=waar, echt)

⁶¹⁷ het doel van het uithollen van de houten staf is dat er daarbinnen een andere staf kan worden verstoppt. Uithollen van hout is niet moeilijk, zeker niet bij kornoeljehout, maar toch zal de gouden staf toch een beetje zichtbaar geweest zijn, want superglue hadden ze toen helaas niet. Maar dat is voor Livius natuurlijk helemaal niet leuk om te melden. Wij kritische lezers ook....

⁶¹⁸ een mooie wending in het verhaal. Van de twee Tarquiniï wordt niet gemeld dat ze Apollo eer gaan bewijzen, van L. Iunius Brutus wel. Zijn cadeau is symbolisch (**effigiem** r.223) voor zijn persoonlijkheid. Hij heeft een gouden staf die opgeborgen zit in een kornoeljehouten staf. Die twee reisgenoten zien alleen een houten staf, waarmee die rare neef zich voortbeweegt. Die gouden staf staat symbool voor zijn echte aard, de houten staf voor de aard die hij heeft aangenomen. De luisteraar annex lezer weet meer dan de personages in het verhaal, behalve L. Iunius Brutus dan

⁶¹⁹ zie je dat er weer sprake is van een Ncl-constructie? **Is** (stond helemaal vooraan) is de NOM, **tulisse** is de INF en de hele mikmak hangt af van **dicitur**. Weinig bronnen, zo te zien. Klaar is Kees

H7 – DE OPVOLGERS VAN ROMULUS 7.5 (DE LAATSTE KONING ...) > AUC 1.56¹⁰⁻¹³ (p.119, rr.225-228); De fatale vraag (1)

225 Quo⁶²⁰ **postquam** ventum est, perfectis patris mandatis⁶²¹ cupido⁶²² incessit animos iuvenum sciscitandi ad **quem** eorum⁶²³ regnum Romanum esset venturum⁶²⁴. Ex infimo⁶²⁵ specu vocem redditam^(esse) ferunt⁶²⁶: imperium summum Romae⁶²⁷ habebit **qui** vestrum⁶²⁸ primus, o iuvenes⁶²⁹, osculum matri⁶³⁰ tulerit⁶³¹.

Nadat men daar was [aan]gekomen, beving (de geesten van) de jongemannen, toen ze de opdrachten van hun vader hadden volbracht, de begeerte om te vragen aan wie van hen het koningschap over Rome zou komen. Men zegt dat uit het diepst van de grot een stem weerklonk: 'Het hoogste gezag in Rome zal diegene hebben die van jullie als eerste, o jongelieden, zijn moeder een kus zal hebben gegeven'.

⁶²⁰ daar bij dat orakel in Delphi, want daar gingen ze naar toe, in opdracht van pappie/oompje

⁶²¹ de heren voeren wel eerst de opdracht uit die paps had gegeven: uitvogelen wat dat voorteken van die slang uit die houten zuil in het koninklijke paleis nou eigenlijk te betekenen had. Merk op dat Livius zich niet uitput in het verslagleggen van wat dan precies de uitkomst was. Dat valt helemaal weg tegen het vervolg. Wat doen Titus en Arruns, de brave zonen van Tarquinius Superbus? Die denken: ja, hallo. We zijn er nu toch! Die god hier kan ons het beste vertellen wat er allemaal staat te gebeuren. Hij is een god, wij zijn mensen

⁶²² de jongens, de zonen van de koning wel te verstaan, niet L. Iunius Brutus, zien ineens mogelijkheden. Ze willen wel eens weten wie er na paps, die toch ook niet het eeuwige leven heeft, op de troon komt

⁶²³ **eorum** is natuurlijk verwijzend gebruikt. Het gaat niet om alle drie de jongemannen, maar alleen om Titus en Arruns, vlak daarvoor **iuvenum** genoemd

⁶²⁴ de CON is duidelijk: afhankelijke vraag-gevalletje (CON *obliquus*): de vraag in de directe rede luidde: "Aan wie van ons komt het koningschap waarschijnlijk toe te vallen?". De combinatie van een PFA (**venturum**) met een vorm van **esse** levert doorgaans een wat genuanceerder FUT op. Drie mogelijkheden: 1. van plan zijn 2. voorbestemd zijn 3. op het punt staan. De tweede past hier in de aard van het verhaal wel erg mooi. De situatie kun je je gemakkelijk voorstellen. Die hitsige knaapjes willen de macht, of paps nou bij wijze van spreken dood is of niet. Ze vragen de priesteres van Apollo om een uitspraak en iedereen, echt iedereen weet dat je met zo'n orakeluitspraak diverse kanten op kunt. Alleen deze knurftjes weten dat niet. En al die tijd staat daar die Brutus een beetje de dombo uit te hangen, misschien kwijlend en met een beetje ongecontroleerde stuiptrekkende beweginkjes. Maar niet echt retarded natuurlijk. Hij begrijpt als enige wel degelijk de orakeluitspraak. En die knaapjes dénken hem te snappen. Heerlijk, I love it when a plan comes together. Dat gaat natuurlijk fout aflopen

⁶²⁵ dit kennen we nou wel, hè: een dominant ADI. **Ex infimo specu** betekent niet vanuit de diepste grot (want er was er maar eentje, een interessante althans waar die Pythia op haar stoeltje met drie poten voorspellingen doorgaf, oppassend dat ze niet van die krakkemikkige kruk af donderde), maar vanuit het diepste punt van de grot. **In media domo**: middenin het huis, weet je nog? **In summo arbore**? in de top van de boom, dat soort ongein

⁶²⁶ ja, Livius was er niet bij, dus hij moet het met andere bronnen doen. Het orakel, ook dat in Delphi, gaf meestal wel antwoord, via de priesteres, dus dat deed het hier ook. Over het orakel in Delphi kort het volgende. De priesteres, de Pythia, was waarschijnlijk onder invloed van in de grot vrijkomende geuren. Zij gaf de boodschap van de god door, maar deed dat, wellicht onder invloed, met wat vaag gebrabbel. Dat onverstaanbare verhaal werd dan weer door priesters in ritmische taal omgezongen naar een weliswaar beter verstaanbare maar nog steeds cryptische boodschap. Die boodschap was altijd voor meerdere uitleg vatbaar. Zo ook hier

⁶²⁷ de woorden van het orakel, via de Pythia, via de vertaalzingspriesters, worden letterlijk weergegeven. Nou, dan weet je het wel. Verteltempo down na het enorm hoge verteltempo in de aanloop van het verhaal (die gastjes zijn echt in no time van Rome naar Delphi gereisd en zo). En waar de jongens volgens Livius gevraagd hebben om naar wie het Romeinse koningschap zou gaan, staat in het antwoord niets over een koningschap, alleen maar over het hoogste gezag. Weer zo'n gevalletje waarin de contemporaine lezers (die uit de tijd van Livius zelf dus) er meer van begrepen, meer informatie hadden ook (en ook de bevestiging!) dan die personages uit het verhaal. Dramatische ironie is dat. De contemporaine lezers/luisteraars, en ook wij meesmuilen een beetje omdat wij wel weten dat het koningschap even later helemaal niet meer bestaat. De staatsvorm verandert van monarchie (EUFEMISME voor de feitelijke tirannie) in republiek. De koning, paps/oompje, maakt plaats voor consuls, alleen weet hij dat zelf nog niet. En die zoons van hem ook niet

⁶²⁸ die mannekens denken dat het orakel met **vestrum** Titusje en Arrunske bedoelt, terwijl wij weten, en Brutus ook, dat het alle drie de kereltjes bedoelde

⁶²⁹ ook dit begrijpen de brothers verkeerd, de uilskuikens

⁶³⁰ tja, wat is wat, in zo'n orakeluitspraak? Is **matri** wel een echte moeder? Is **osculum** wel een echte kus, al dan niet met tongworstelen? Wat wordt er bedoeld met **primus**, wat met **vestrum**? Ga zo maar door

⁶³¹ ja, toch niet echt moeilijk, zullen die ventjes gedacht hebben. En ieder voor zich zal het plan de campagne ongeveer als volgt bedacht hebben: Nou, ik ga naar huis, ik kledder m'n ma vol op d'r bek en dan heb ik de macht. Of een variatie daarop. Loten of zo. Terwijl natuurlijk die Brutus meteen door heeft gehad wat dat orakel eigenlijk bedoelde. Zien we later. Overigens is **tulerit** een IND FUT EX en geen CON PF

Tarquinii, <i>ut</i>	De Tarquinii, opdat
Sextus, <i>qui</i> Romae <u>relictus fuerat</u>, ignarus responsi expersque imperii <u>esset</u>⁶³², rem 230 summa ope taceri <u>iubent</u>⁶³³; ipsi⁶³⁴ inter se <i>uter</i>⁶³⁵ prior⁶³⁶, <i>cum</i> Romam <u>redisset</u>, matri osculum <u>daret</u>⁶³⁷, sorti <u>permittunt</u>. Brutus⁶³⁸ alio⁶³⁹ ratus⁶⁴⁰ spectare Pythicam⁶⁴¹ vocem, <i>velut si</i> prolapsus <u>cecidisset</u>, terram osculo <u>contigit</u>⁶⁴², scilicet <i>quod</i> ea communis mater omnium mortalium <u>esset</u>⁶⁴³. <u>Reditum</u>^(est) inde Romam, <i>ubi</i> adversus Rutulos bellum summa vi <u>parabatur</u>⁶⁴⁴.	Sextus, die in Rome was achtergebleven (-gelaten), onkundig van het orakel en van de heerschappij uitgesloten zou zijn, bevelen uitdrukkelijk de zaak te verzwijgen; zelf laten ze het onderling aan het lot over wie van beiden het eerst, wanneer hij in Rome zou zijn teruggekeerd, hun moeder een kus zou geven. Brutus, in de mening dat de uitspraak van de Pythia op iets anders doelde, raakte, [terwijl hij deed] alsof hij gestruikeld was en gevallen, met een kus de aarde aan, natuurlijk omdat zij de gemeenschappelijke moeder van alle stervelingen was. Daarna keerde men terug naar Rome, waar uit alle macht een oorlog tegen de Rutuliërs werd voorbereid.

⁶³² hadden ze toen een mobieltje gehad, dan was het hele plan in duigen gevallen. Nou ja, nu valt het ook in duigen, alleen anders. De CON is een *finalis*: de broers zwijgen als het graf over het orakelantwoord met de bedoeling dat Sextus dus ook geen gekke dingen over de heerschappij in zijn hoofd gaat halen. Livius maakt meteen duidelijk wat een akelige ettertjes dat zijn. Ze namen Luciusje mee voor de gein, om hem lekker uit te kunnen lachen. En nu houden ze hun bloedeigen (daar gaan we tenminste maar wel van uit) broer buiten de macht en verdelen die onder elkaar. Bah. Terwijl die Sextus straks een nog grotere schobbejak blijkt te zijn die de arme Lucretia verkracht, puur en alleen om haar reputatie van allerbeste, allerfatsoenlijkste echtgenote aller tijden naar de gallemeizen te helpen. De galbak

⁶³³ ze spreken onderling af het hele antwoord van het orakel te verzwijgen en in geen geval aan hun thuisgebleven broer Sextus te melden. Dat neefje Brutus daar ook bij staat met zijn dwaze hoofd, ach, who cares!

⁶³⁴ broertjes Arruns en Titus, net daarvoor weer de *Tarquinii* genoemd (de Daltons...). *Ipsi* vormt een contrast, contrasteert, vormt een tegenstelling etc etc met *Sextus* (r.228): zij weten het maar hij mág het niet weten

⁶³⁵ het woord *uter* wijst erop dat de Tarquinii alleen uitgaan van zichzelf, *twee* man, als belanghebbenden. *Uter* betekent expliciet “wie van de twee”, niet gewoon “wie”. Dan had er een PRON *interrogativum* gestaan

⁶³⁶ wat gold voor *uter* geldt min of meer, mutatis mutandis zoals dat zo mooi heet, ook voor *prior*. We hebben geleerd dat een COMP op vier manieren vertaald mag worden. *Longior* bijvoorbeeld betekent 1. langer 2. nogal lang 3. té lang en 4. langst (van twee). Doordat *prior* een COMP is gaat men kennelijk uit van twee gegadigden, niet van meer (waar *primus* had gestaan). Bij alles wat er zo aan beeld geschetst wordt heb je als lezer het idee: o, o, o, wat zijn die dom zeg! Dat moet wel fout gaan, in ieder geval anders aflopen dan hunnie denken

⁶³⁷ CON is van de afhankelijke vraag. *Obliquus* dus. Maar in de directe rede zou de vraag heel goed “Wie moet van ons het eerste mams een kus geven?” hebben kunnen luiden. Dan is er verkapt sprake van een CON *dubitativus*, eentje die de twijfel bij het gespuis aangeeft. Jee, we willen de macht. Ja, maar ze heeft gokkernolle wel een snor. Die ga ik niet bekken hoor, ech nie. Jij wel dan? Sja, ik doe mijn neus wel dicht want ze meurt uit d’r bek, maar met die snorharen heb ik niet zo’n probleem. Die heeft mijn kat ook. Voelt wel lekker vertrouwd. Nou, kom op, wat zullen we doen? Kussen of niet kussen, dat is de kwestie (vrij naar Shakespeare). Als jij het niet doet, doe ik het wel. Ja, maar dan heb jij de macht en die wil ik. Oké, trekken we strootjes. Zo gezegd, zo gedaan: *sorti permittunt* (r.231)

⁶³⁸ voor *Brutus* is gevoelsmatig een voegwoord weg gelaten, het woordje “maar”. Dus is er een *adversatief* *ASYNDETON*. Ze hadden het niet verwacht, maar Brutus snapt alles wel. Alleen weten zij dat natuurlijk niet op iets anders dan zijn neefjes aannemen

⁶⁴⁰ komt van *rēri*! Brutus heeft er een beetje bij staan kijken en zijn eigen conclusies getrokken

⁶⁴¹ zoals aangegeven bij de voetnoot over het orakel van Delphi was daar een priesteres in de functie van tolk. Die heette Pythia. Hier maakt Livius daar een ADI van bij *vocem* (=uitspraak). Doet Livius wel vaker. Zo wordt *patris* (=van de vader) vaak een ADI *patrius* (=vaderlijk)

⁶⁴² de snoodaard! Hij valt zogenaam op de grond en drukt, als een moderne rondreizende paus, zijn lippen op de grond. Hij ziet de grond als moeder aarde en heeft dus de uitspraak van Apollo goed begrepen. Die bedoelde natuurlijk nooit de individuele menselijke moeder (Tullia) van die twee blagen, maar een soort van algemene, abstracte moeder van alle mensen. De moeder die alle mensen voedt. Aha! Met haar gewassen, groenten, fruit, grazend vee en zo. Ja, die! Overigens is die Tullia er ook eentje hoor. Er waren twee Tullia’s in omloop, een brave en een bitch, dochters van Servius Tullius en Tarquinia. Om het allemaal een beetje binnen de familie te houden verbond (de door Tarquinius Priscus en Tanaquil geadopteerde) Servius Tullius de brave variant aan Priscus’ stoute zoon (de latere Tarquinius Superbus) en de bitch aan de brave broer van Superbus, ene Arruns. Braaf zou stout in toom houden, was de theorie althans. Niks theorie. Arruns werd om zeep geholpen, brave Tullia’tje ook en bitchje Tullia ging hokken met Superbus. Stout bij stout werd ellende

⁶⁴³ de CON wordt veroorzaakt doordat sprake is van de mening van Brutus. Er is geen sprake van een feit, dat door bijvoorbeeld Livius als verteller geconstateerd wordt. Dan was het niet *esset* geweest, maar *erat*

⁶⁴⁴ zo zeg. Het verhaaltje wordt even afgerond en het verteltempo, toch al weer hoger geworden vlak na de directe rede van r.217 (orakeluitspraak), schiet nu werkelijk omhoog.

H8 – REPUBLIKEINSE TIJD 8.2 (MARCUS CURTIUS OFFERT ZICH OP) > AUC 7.6¹⁻⁶ (p.139, rr.49-56); Marcus Curtius offert zich op (1)

Eodem⁶⁴⁵ anno, seu motu terrae seu qua vi alia⁶⁴⁶, forum medium⁶⁴⁷ ferme specu⁶⁴⁸
 vasto conlapsum^(esse) in immensam altitudinem dicitur; neque eam voraginem⁶⁴⁹
 coniectu terrae, **cum** pro se quisque gereret, expleri potuisse⁶⁵⁰, **priusquam**
 deum monitu⁶⁵¹ quaeri coeptum^(sit) **quo** plurimum populus Romanus posset;
 id⁶⁵² enim illi loco dicandum^(esse) vates canebant, **si** rem publicam Romanam
 perpetuam esse vellent. Tum M. Curtium, iuvenem bello egregium,
 castigasse ferunt dubitantes⁶⁵³ **an** ullum magis Romanum bonum⁶⁵⁴ quam arma
 virtusque⁶⁵⁵ esset,⁶⁵⁶ ...

In hetzelfde jaar, hetzij door een aardbeving hetzij door een of andere andere (natuur)kracht, zakte, naar men vertelt, het forum ongeveer in het midden met een enorme instorting in tot een immense diepte; en [men vertelt] dat die afgrond niet door bijeenwerpen van aarde, hoewel ieder voor zich [die] aandroeg, gevuld kon worden, voordat men op aanwijzing van de goden begonnen is te onderzoeken waardoor het Romeinse volk de meeste kracht (macht) had; de zieners namelijk verkondigden dat dát aan die plaats geofferd moest worden, als ze wilden dat de Romeinse staat eeuwig was. Men zegt dat op dat moment M. Curtius, een jongeman voortreffelijk in de oorlog, [hen] terechtwees omdat ze twijfelden of er enig meer [typisch] Romeins goed was dan wapens en dapperheid;

⁶⁴⁵ van AuC, I naar AuC, VII. We zijn terechtgekomen in de tijd van de republiek. We hebben vanzelfsprekend heel wat verhalen over moeten slaan, waaronder dat beroemde over Lucretia. In ons examenboek zijn we aangekomen in hoofdstuk 8, waar het eerste verhaal nog uit AuC, V komt. Het verhaal over de held Marcus Manlius die Rome in 390 gered heeft. Heel Rome is ingenomen door Galliërs, behalve het Capitool. Aan Juno gewijde ganzen (daarom leven ze nog! Hadden de Romeinen die heilige ganzen wel opgegeten, dan was Juno respectloos behandeld. Nu helpt ze de Romeinen) horen de vijand omhoog klimmen en hun gegak (ja, echt, zo heet dat) wekt Marcus Manlius. Die zorgt er met zijn kameraden uiteindelijk voor dat de Galliërs zonder succes af moeten haken. Hij vormt voor de Romein van Livius' tijd een voorbeeld, een exemplum. Een ander voorbeeld van een exemplum komt in de episode van Marcus Curtius voor. Bedenk dat de contemporaine Romein het Lacus Curtius kende, en bijvoorbeeld via de tradities en iemand als Livius ook het verhaal erachter. En aan wie het niet kende gaf Livius' verhaal opheldering. **Eodem** slaat niet op 390 voor Christus maar op 362 (in methode Eisma is sprake van 364; als een tweede Livius heb ik, naarmate ik meer bronnen vond die het jaartal 362 ondersteunden, na er goed over nagedacht te hebben, uiteindelijk besloten aan het grotere aantal van bronnen de voorkeur te geven boven de goede naam van Eisma).

⁶⁴⁶ Livius weet dat zelf niet, en dus geeft hij twee alternatieven voor de oorzaak van het ontstaan van dat sinkhole op het forum. Hij gebruikt ook **dicitur** (inleidend woord voor de beruchte Ncl, brrrr) in de volgende regel, om aan te geven dat hij een onduidelijke bron heeft. Toch maakt het verhaal dat hij vertelt wel duidelijk dat er zijns insziens geen sprake was van een aardbeving, eerder van een "straf van de goden"

⁶⁴⁷ het dominante ADI is er weer. Niet het middelste forum (want daar was er maar eentje), maar het midden ervan

⁶⁴⁸ eigenlijk betekent **specus** grot. Livius gebruikt het woord hier beeldend om aan te geven hoe dat enorme gat eruit gezien moet hebben. Het **CHIASME specu** (a) **vasto** (b) **immensam** (b) **altitudinem** (a) zag je?

⁶⁴⁹ **subjects**ACC in de ontstane Acl. Met **eam voraginem** wordt verwezen naar de net genoemde **specu** (=instorting)

⁶⁵⁰ deze INF, in combinatie met de ACC **eam voraginem**, wijst erop dat de ingezette Ncl overgaat in een Acl

⁶⁵¹ de Romeinen hebben natuurlijk eerst de goden geraadpleegd bij het ontstaan van dat gat. Via priesters, zieners hebben die de Romeinen een antwoord gegeven: dat wat de macht van Rome gevormd had offeren

⁶⁵² verwijst naar het afhankelijke vraagzinnetje **quo ... posset** (r.52). Zieneren zien het plotselinge en onverklaarbare ontstaan van dat sinkhole als een voorteken. Dat moet geduid worden. Doet een beetje denken aan volksverhalen waarbij iemand van een vage fee te horen krijgt dat het dierbaarste in zee moet worden gegooid om te zorgen dat een probleem wordt opgelost. Uit de oudheid kennen we het verhaal van de ring van Polycrates, tiran van Samos. Die gooide op advies van een vriend zijn kostbaarste bezit in zee omdat anders de goden jaloers op hem zouden worden. Komt die ring in de buik van een vis terug bij Polycrates! Sja

⁶⁵³ de Romeinen snappen niet wat de goden van hen verwachten. Ze aarzelen en Marcus Curtius schiet hen te hulp, en wijst hen de weg. Een echt lichtend voorbeeld. **Dubitare an** wordt vanzelf gevolgd door een CON

⁶⁵⁴ andere manier van hetzelfde zeggen als in r. 52 **quo ... posset**

⁶⁵⁵ Marcus Curtius geeft zijn volk dus de parafrase van het godenantwoord, de oplossing van hun raadsel: het hoogste Romeinse goed, dat waardoor het Romeinse volk de meeste macht had: wapens en moed

⁶⁵⁶ mevrouw Van Katwijk-Knapp vertaalt deze zin (**Tum ... esset**, rr.54-56) zo: "volgens het verhaal wees Marcus Curtius, een voortreffelijke jonge krijgsman, hen terecht: hoe konden ze eraan twijfelen of er iets goeds bestond dat meer karakteristiek was voor de Romeinen dan wapens en moed?" Je ziet dat **ferunt** wordt weergegeven met *volgens het verhaal*

... silentio facto⁶⁵⁷ templum deorum immortalium, *quae* foro
imminent, Capitoliumque^(eum) intuentem⁶⁵⁸ et manus nunc in caelum, nunc in
patentes terrae hiatus⁶⁵⁹ ad deos manes^{660 (eum)} porrigentem, se devovisse; equo
deinde quam poterat maxime exornato^(eum) insidentem, armatum se in specum
60 immisisse⁶⁶¹; donaque ac fruges super eum⁶⁶² a multitudine virorum ac
mulierum congestas^{663 (esse)} lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tati milite
Curtio Mettius sed ab hoc appellatum^{664 (esse)}. Cura non^(mihi) deesset, *si* qua ad verum
via inquirentem ferret⁶⁶⁵: nunc fama rerum standum est, *ubi* certam derogat
vetustas fidem; et lacus nomen ab hac recentiore insignitius fabula est⁶⁶⁶.

...dat [hij], nadat er een stilte was ontstaan, kijkend naar de
tempels van de onsterfelijke goden, die boven het forum uitsteken, en
naar het Capitool en nu eens zijn handen naar de hemel uitstrekkend, dan
weer in de openstaande kloof (kloven) van de aarde naar de schimmen
van de onderwereld, zichzelf tot zoenoffer bestemd heeft; dat [hij] zich
vervolgens, zittend op een (zijn) paard dat zoveel als hij kon versierd was,
gewapend in de kloof heeft geworpen; en dat geschenken en vruchten op
hem bijeen zijn geworpen door de menigte mannen en vrouwen en dat
het Curtische meer niet is genoemd naar die oude soldaat Curtius Mettius
van Titus Tati, maar naar hem. Ik zou alle mogelijke moeite doen (Het
zou [mij] niet aan moeite ontbreken), als enige weg de onderzoeker naar
de waarheid zou leiden: [maar] nu moeten we vasthouden aan de
overlevering van de dingen, omdat het verre verleden zekere
betrouwbaarheid onmogelijk maakt; en de naam van het meer op grond
van dit recentere verhaal is aannemelijker.

⁶⁵⁷ de Acl gaat verder. De stilte ontstaat, zo lijkt het, plotseling, hij valt. Boem, pats. Stil. De Romeinen leuteren wat over de bedoeling van de goden met die aparte uitspraak, ze weten niet wat er moet gebeuren. Ze gooien allemaal hun eigen grond in de kuil, maar het is een diepe kuil, en er lijkt geen bodem in die kuil te zitten. Redelijk zinloos om dan de kuil te dichten. Iemand moet de touwtjes in handen nemen en wat beslissen. Je snapt het al, die rol is voor Marcus Curtius weggelegd. Hij spreekt zijn mensen aan op weifelgedrag en neemt dan een vrij drastische beslissing

⁶⁵⁸ bij een weggelaten **eum** (als weggelaten *subjects*ACC). Bijna een filmscène (visualisering, enargeia!!). De held. Inzoomen. Driedagenbaardje. Sigaret in de linkermondhoek. Romeinse knappe meiden op de achtergrond, cheerleaders of zo. Zijn staalblauwe ogen richt hij op de tempels (natuurlijk! Daar kwam de godenuitspraak vandaan. De goden moet eer betoond worden). Vervolgens kijkt hij naar beneden, het gapend gat in. Zo hee, ik zie geen bodem. Hij strekt zijn armen omhoog, naar de hemel, waar hij ongetwijfeld terecht gaat komen, naar de goden, voor wie hij alles over heeft. Hij slikt. Hij blijkt een gewoon mens van vlees en bloed, heel veel bloed straks. Durft hij de actie aan? Waar is Hans Klok, voor als het mis gaat? Hij gaat spreken. Fameuze laatste woorden, gevleugeld bovendien (die woorden, niet hijzelf: was het maar zo'n feestje): hij bestemt zichzelf tot zoenoffer. Nee nee, geen kussen van bewonderaars (zoenoffer, mmm. Goede term), maar bereid als offer op te treden om de goden gunstig te stemmen. Die macht moet in Rome blijven

⁶⁵⁹ eerder **voraginem** genoemd (r.50). **Hiatus** is ACC PL, maar er is natuurlijk een SG bedoeld. Dichterlijk PL kan niet, hè suffie: Livius is geen dichter

⁶⁶⁰ Marcus Curtius wendt zich ook tot de schimmen van de onderwereld: daar gaat hij hoogstwaarschijnlijk heen na zijn spectaculaire actie

⁶⁶¹ het is echt waar! Die Marcus Curtius zit, met zijn volledige wapenrusting aan, op een compleet uitgedost paard (oef, het arme dier zal het zwaar hebben) en stort zich in dat sinkhole. Wapens en moed komen zo wel goed naar voren, en dat was de bedoeling. Je moet er toch niet aan denken dat die zieners achteraf hun inzichten herzien hebben (herzieners...). Ehm, dit had volgens ons niet echt gehoeven, mevrouw Curtius. Het verteltempo is enorm hoog want de verteltijd is veel kleiner dan de vertelde tijd.

⁶⁶² Marcus Curtius (met zijn paard)

⁶⁶³ zo. Die Romeinen laten er geen gras over groeien. Marcus Curtius is nog niet in de peilloze diepte verdwenen, opgeslokt of ze mikken al allerlei geschenken en vruchten bovenop hem, dat gat in. Ze willen misschien voorkomen dat ie er nog eens over nagedacht heeft en er weer uit klautert, al dan niet met paard, wapens, uitdossing. O jee, wat oneerbiedig gedacht. De Romeinen zijn blij dat Marcus Curtius zichzelf opgeofferd heeft. Hij had de godenuitspraak goed begrepen en heeft de enig juiste conclusie getrokken. Wapens en moed (**arma virtusque**) hebben Rome groot gemaakt, dus als je bereid bent die op te offeren blijf je de grootste en machtigste

⁶⁶⁴ Livius helpt nog even een misverstand uit de wereld: het bij de Romeinen uit zijn eigen tijd bekende Lacus Curtius is naar deze dappere Marcus Curtius genoemd en niet naar een andere Curtius (Mettius). Over die kerel, ook al op een paard, hebben we eerder gelezen, maar dat was sowieso een Sabijn. En die kwam met zijn paard wel degelijk uit het moeras waar hij in verzeild geraakt was.

⁶⁶⁵ **adversatief** **ASYNDTON**. Ik zou het allemaal onderzoeken als dat de waarheid oplevert. MAAR nu heb ik alleen de overlevering. De constructie is een CON **irrealis**, net als bij **deesset** (r.62). **Cura non deesset**: **LITOTES**

⁶⁶⁶ houd in de gaten (slechte woordkeuze misschien, in dit geval): **lacus** is GEN SG, **nomen** is subject en **insignitius** is het predikaatsnomen (dus ook N) en **insignitius** zelf splitst **ab hac recentiore** en **fabula**

H8 – REPUBLIKEINSE TIJD 8.5 (VESTAALSE MAAGDEN IN OVERTREDING) > AUC 22.57¹⁻⁶ (p.143, rr.123-128); Vestaalse maagden in overtreding (1)

Territi ^(suunt) etiam super tantas clades⁶⁶⁷ cum ceteris prodigiis, tum **quod** duae Vestales eo anno⁶⁶⁸, Opimia atque Flornia, stupri⁶⁶⁹ compertae ^(fuerant) et altera sub
 125 terra, **uti** mos est, ad portam Collinam necata⁶⁷⁰ fuerat, altera⁶⁷¹ sibimet⁶⁷² ipsa mortem consciverat⁶⁷³; L. Cantilius scriba pontificius⁶⁷⁴, **quos**⁶⁷⁵ nunc minores pontifices appellant, **qui** cum Flornia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque virgis⁶⁷⁶ in comitio⁶⁷⁷ caesus erat **ut** inter verbera expiraret⁶⁷⁸.

Zij zijn behalve [door] die enorme nederlagen ook bang geworden door zowel andere wondertekens als omdat in dat jaar twee Vestaalse maagden, Opimia en Flornia, op ontucht waren betrapt en de een, zoals de gewoonte [is], levend was begraven bij de Porta Collina en de ander zelfmoord had gepleegd; de priesterlijke secretaris L. Cantilius, mensen die men nu lagere priesters noemt, die met Flornia ontucht had gepleegd, was door de *pontifex maximus* op het *comitium* zolang met stokslagen geslagen dat hij onder de slagen het leven liet.

⁶⁶⁷ de nederlagen tegen Hannibal, met die in Cannae als meest recente smet op het Romeinse blazoën. We hebben heel veel tekst overgeslagen en zijn aangekomen in boek XXII. Die nederlagen, vertelt Livius, waren tot daar aan toe, maar ook ongunstige voortekenen maakten de Romeinen bang. Deze scène gaat over het duo Opimia en Flornia, in wezen Vestaalse maagden, alleen niet met het gedrag dat een Vestaalse maagd standaard paste. We hebben helemaal in het begin de naam Rea Silvia gezien, die door Amulius tot Vestaalse maagd gekozen was. Hij had er voor willen zorgen dat zij niet zwanger raakte en kinderen zou krijgen die hem dan vervolgens van zijn onrechtmatig verkregen troon zouden kunnen stoten. Over stoten gesproken, Mars wist Rea Silvia wel degelijk zwanger te krijgen en zij kreeg Romulus en Remus. Plan Amulius mislukt..

⁶⁶⁸ het gaat over 216, voor Christus vanzelfsprekend

⁶⁶⁹ sja, ze hadden seks gehad en dat mocht niet. Livius kiest de term die zijn oordeel weergeeft: ontucht is verkeerd. Wij kijken daar wellicht anders tegen aan. Ook later noemt Livius het vergriep van het hitsige duo een **nefas** (r.128): iets wat tegen god en gebod indruist. Een Vestaalse kon bij overtreding van de Tarpeïsche rots af gemikt worden of in een ruimte onder de grond de hongerdood sterven. Allebei niet echt gezellig. Opimia kreeg de laatste straf en Flornia wilde niet op het uitje naar de Tarpeïsche rots wachten of een lugubere darkroom: zij maakte zelf een einde aan haar leven

⁶⁷⁰ **sub terra necare** lijkt ingewikkeld (eerst onder de grond gaan en daar dan gaan zitten hakken of zo), maar het komt gewoon neer op iemand onder de grond in een kamertje zetten met te weinig eten en drinken, dat kamertje degelijk afsluiten en dan maar wachten

⁶⁷¹ **alter ... alter**: de een, de ander. En dat geldt dus ook in het F, zoals hier. Omdat het over twee personen gaat wordt het dubbele **altera** gebruikt. Als het over meer personen gaat zien we het woordje **alii**

⁶⁷² het betreft hier het PRON **sibi**, met het versterkende achtervoegsel (suffix) –**met**. **Sibi mortem conscire** (=zichzelf de dood aandoen) is licht eufemistisch voor zelfmoord plegen

⁶⁷³ het lijkt alsof Livius ook het verhaal van de twee Vestaalsen tot de wondertekens rekent: je had veel andere wondertekens en je had (daarbij) ook het verhaal van deze twee lascieve priesteressen. Toch blijkt later dat Livius denkt dat het verhaal van de twee (uiteindelijk toch geen) maagden van zichzelf geen prodigium was, maar dat dat er wel van gemaakt is (rr. 128 – 129). Flornia heeft de schande niet willen afwachten en ook de standaard doodstraf niet.

⁶⁷⁴ Flornia nam haar partner niet alleen mee de koffer in maar ook mee in de dood. Alleen werd deze arme L. Cantilius door de pontifex maximus zelf ter dood gebracht. De term pontifex maximus kun je vrijwel altijd gewoon laten staan. Het is een typisch Romeinse term, die weliswaar vertaalbaar is (opperpriester) maar vaak beter onvertaald kan blijven

⁶⁷⁵ merk op dat het getal van dit PRON *relativum* niet overeenkomt met dat van het antecedent. **L. Cantilius scriba pontificius** is SG, en **quos** is PL. Verklaring: er zaten drie secretarissen in dat college van pontifices, en het PL van **quos** wordt dus veroorzaakt door de betekenis van het collectief aan secretarissen

⁶⁷⁶ niet in de war raken bij dit woordje! Het komt van **virga** (=stok), niet van **virgo** (=maagd). Het is dus niet zo dat er met maagden geramd werd door die Pontifex

⁶⁷⁷ op dat plein waren voldoende toeschouwers uit het volk gegarandeerd. De straf die de arme man kreeg moest afschrikwekkend werken. Never do a Vestal virgin!

⁶⁷⁸ de CON *consecutivus* natuurlijk, na **eo usque** in de HZ. Het verteltempo is tot nu toe heel hoog. De verteltijd is veel kleiner dan de vertelde tijd. Livius vertelt het verhaaltje wel, maar in het kader van zijn verhaal over het voldoen aan bepaalde religieuze eisen. Eén van Livius' bronnen, de geschiedschrijver Q. Fabius Pictor, speelde hierin een belangrijke rol

Hoc nefas⁶⁷⁹

cum inter tot, *ut fit*⁶⁸⁰, clades in prodigium *versum esset*⁶⁸¹, decemviri libros

130 *adire iussi sunt*⁶⁸² et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum *missus est*

*sciscitatum*⁶⁸³ *quibus* precibus supplicisque deos *possent*⁶⁸⁴ placare et *quaenam*⁶⁸⁵

futura finis⁶⁸⁶ tantis cladibus⁶⁸⁷ *foret*. Interim ex fatalibus⁶⁸⁸ libris sacrificia aliquot

extraordinaria facta^(sunt), inter *quae* Gallus et Galla, Graecus et Graeca in foro

bovario sub terram vivi *demissi sunt* in locum saxo consaeptum, iam ante

135 *hostiis humanis, minime Romano sacro*⁶⁸⁹, imbutum.

Toen deze schanddaad,

zoals dat gaat, te midden van al die rampen tot een wonderteken was omgevormd (veranderd), kregen de tienmannen het bevel zich te wenden tot de boeken en werd Q. Fabius Pictor naar Delphi naar het orakel gestuurd om te informeren door welke gebeden en offers ze de goden konden verzoenen en wat toch het einde zou zijn (welk einde er toch zou zijn) aan die enorme rampen. Intussen zijn er op grond van de profetische boeken enige buitengewone offers gebracht, onder andere zijn een Gallische man en een Gallische vrouw, [en] een Griekse man en een Griekse vrouw op de Rundermarkt levend onder de aarde naar beneden gebracht naar een door rots(en) afgesloten plek, die al eerder door mensenoffers, een allerminst Romeins ritueel, bezoedeld was.

⁶⁷⁹ eerder *stuprum* genoemd, de door Opimia en Flornia bedreven ontucht (nl. seks maar toch foute boel, volgens de Romeinen dan). Let op de plaats van *Hoc nefas*, helemaal vooraan. Zelfs nog voor het voegwoord *cum*. Livius wil de typering dat het hier om een *nefas* gaat kennelijk accentueren

⁶⁸⁰ de nuancering – ja, dames en heren, zo gaat dat nou eenmaal – wordt precies tussen *tot* (onverbuigbaar, ziet er in alle naamvallen hetzelfde uit) en *clades* (ACC PL) in geplaatst. Livius bedoelt aan te geven dat het de mens eigen is om zaken met elkaar te verbinden als dat goed uitkomt. De nederlagen waren al een teken aan de wand dat er iets in de verhouding met de goden niet goed zat, en dit overtreden van de wet door Opimia en Flornia was daar een bevestiging van. Zo knoop je dingen aan elkaar en Livius heeft voor dat soort onbewuste processen wel oog: zo gaat dat nou eenmaal (*ut fit*), u weet dat toch ook. Livius mengt zich zelf in het verhaal. Dat noemen we vertellerscommentaar

⁶⁸¹ er staat niet bij door wie dat dan gedaan was, maar ja. Zo gaat dat...*ut fit*....

⁶⁸² door de *patres*, de senatoren dus

⁶⁸³ een supinum primum. Deze vorm is afgeleid van het PPP en kan vertaald worden met “om te....”. Dit supinum geeft een bedoeling aan. Q. Fabius Pictor moet in Delphi te weten komen hoe het probleem opgelost kan worden: gebeden, offers, et cetera

⁶⁸⁴ de CON is van de afhankelijke/indirecte vraag. CON *obliquus* dus

⁶⁸⁵ het achtervoegsel –*nam* achter het vragend voornaamwoord (PRON *interrogativum*) drukt de wanhoop uit die er bij de Romeinen ingeslopen is. Ze achtten zichzelf onoverwinnelijk, en nu was daar een Carthager!

⁶⁸⁶ *finis* is qua grammaticaal geslacht M, zelden F staat er in het woordenboek. Hier dus wel (*quae* in *quaenam* is F)

⁶⁸⁷ weer wordt de memorabele nederlaag van de Romeinen bij Cannae opgehaald, maar niet alleen die. Ook die bij de Trebia (218) en die bij het Trasumeense meer (217) hebben bij de Romeinen grote wonden gelagen. Zeker mentaal. Na de slag bij het Trasumeense meer was Q. Fabius Maximus, voor de tweede maal (na 221), tot dictator benoemd. Hij maakte godsdienstige verplichtingen jegens de goden agendapunt nummer 1. Het college van de tienmannen (decemviri sacris faciundis) moest de Sibillijnse boeken raadplegen. Dat gebeurde eigenlijk alleen bij de allerergste voortekens en gebeurtenissen. De mythe achter de Sibillijnse boeken is wel grappig. Een goed voorbeeld van onderhandelingstechniek: hoe fout kan het gaan bij het kopen van een sjaaltje, dames en heren! Het verhaal wordt onder andere verteld in de Noctes Atticae van A. Gellius. Een oud vrouwtje bood Tarquinius Superbus negen boeken vol profieën en religieuze voorschriften aan voor een hele hoge prijs. Hij weigerde die te betalen. Vervolgens gooide de oude vrouw drie van de negen boeken in het vuur en vroeg voor de zes overgebleven boeken dezelfde prijs. Weer weigerde Tarquinius te betalen. Toen de oude vrouw – het was niemand minder dan de Sibylle van Cumae – er vervolgens nóg drie in de hens stak zwichtte Tarquinius en kocht de drie overgebleven boeken, maar wel voor dezelfde prijs waarvoor hij er oorspronkelijk negen had kunnen kopen. Keiharde onderhandelaarster, die Sibylle

⁶⁸⁸ eerst werd nog geen kwalificatie aan de Sibillijnse boeken gegeven. Nu staat er dat ze *fatalibus* zijn. Dat lijkt betrekkelijk rampzalig, maar *fatalis* heeft te maken met *fatum*. Het zijn dan ook voorspellende boeken. Maar op grond van het vervolg kunnen we wel aannemen dat de invulling van de profetische boeken voor het Gallische en Griekse stel bepaald fataal was. Er worden alvast maar mensenoffers gebracht. Gruwelijk!

⁶⁸⁹ Livius haast zich afstand te nemen van de mensenoffers: ze komen voor, maar ze komen uit een ander land. Ze zijn niet Romeins van oorsprong. En eerder had hij ze in r. 133 al *extraordinaria* genoemd: maf

Dum haec⁶⁹⁰ geruntur⁶⁹¹, Q. Fabius Pictor legatus⁶⁹² a Delphis Romam rediit
 responsumque ex scripto⁶⁹³ recitavit. Divi divaeque in eo⁶⁹⁴ erant **quibus** quoque
 modo supplicaretur⁶⁹⁵; tum: ‘**Si** ita faxitis⁶⁹⁶, Romani, vestrae⁶⁹⁷ res meliores
 facilioresque erunt magisque ex sententia res publica vestra vobis procedet
 140 victoriaeque duelli populi Romani erit⁶⁹⁸. Pythio Apollini⁶⁹⁹ re publica vestra bene
 gesta servataque⁷⁰⁰ lucris meritis donum mittitote deque⁷⁰¹ praeda manubiis
 spoliisque honorem habetote⁷⁰²; lasciviam⁷⁰³ a vobis prohibitote.’

Terwijl deze dingen gedaan werden, keerde de gezant Q. Fabius Pictor uit Delphi terug naar Rome en hij las het antwoord voor vanaf een geschreven tekst. Daarin stonden vermeld de goden en godinnen tot wie en op welke manier gebeden moest worden; toen [zei hij]: ‘Als jullie zo zullen handelen, Romeinen, zullen jullie zaken beter en gemakkelijker gaan (zijn) en [dan] zullen jullie staatszaken meer naar wens voor jullie verlopen (vorderen) en [dan] zal de overwinning in (van) de strijd voor (van) het Romeinse volk zijn. Aan de Pythische Apollo moeten jullie, wanneer jullie staat in goede banen is geleid en gered is, een geschenk sturen uit de behaalde winsten en [hem] eren met een deel van de buit, de opbrengst en de buitgemaakte wapenrustingen; overmoed moeten jullie verre van je houden.’

⁶⁹⁰ verwijst naar een passage die wij niet in het pensum lezen. Er zijn onderhandelingen geweest tussen Hannibal en de Campaniërs. Daarin wordt gesproken over een mogelijk bondgenootschap tegen Rome. Het gaat dus niet over die mensenoffers (rr.133 – 135)!

⁶⁹¹ het PASS **geri** betekent gaande zijn, gebeuren. Dan fungeert het als een DEP. Letterlijk kan **geri** ook gedaan worden betekenen. Het verhaal over de uitleg van de voortekens (Opimia en Flornia, weet je nog?) wordt weer opgepikt bij de terugkeer van Q. Fabius Pictor. Die was naar Delphi gestuurd en moest daar een oplossing halen: hoe moesten de goden gunstig gestemd worden zodat de nederlagen ophielden?

⁶⁹² Q. Fabius Pictor was een Romeins senator (en ook een geschiedschrijver: hij schreef de geschiedenis van Rome vanaf Aeneas in het Grieks, een taal die hij dus machtig was). Hier wordt hij afgezant genoemd

⁶⁹³ de tekst van het orakel was in het Grieks. Fabius wil geen fout maken bij de senatoren aan wie hij de tekst voorleest, want het is allemaal best wel belangrijk. Rome’s toekomst staat op het spel. Het verteltempo is hoog totdat de tekst van het orakel, voorgelezen door Pictor, door dezelfde persoon in het Latijn vertaald (**interpretata** in r. 143), letterlijk geciteerd wordt. Dan zakt het verteltempo enorm. Dat gebeurt in r.138. Na r.142 zal het verteltempo stijgen

⁶⁹⁴ verwijst naar **scripto**, de opgeschreven tekst van de orakeluitspraak. Het is een beetje zijn spiekbrieftje

⁶⁹⁵ de CON is van de afhankelijke/indirecte vraag (*obliquus*): **quo modo** (= op welke wijze) is het vragend voornaamwoord

⁶⁹⁶ orakeltaal was plechtig en bevatte ouderwetse woorden als **faxitis** (een voormalige optativusvorm) en IMP als **mittitote**, **habetote** en **prohibitote**. Vóór deze geciteerde tekst werden door Pictor de namen van goden en godinnen genoemd tot wie gebeden moest worden en op welke manier. Vandaar het woordje **ita** (=zo). Voor Livius kennelijk niet heel interessant om al die namen hier te noemen

⁶⁹⁷ in de orakelspreuk worden de Romeinen overduidelijk geadresseerd. In de voorwaardelijke BZ komt dit **vestrae** (r.138) – voorafgegaan door **Romani**! – al voor, net als **vestra** (r.139), en ook in de twee HZ daarna zien we **vestra** (r.140) en **vobis** (r.142). Het kan dus niet zo zijn dat er Romeinen zijn die zeggen: “Hè? Is dat voor ons bedoeld? Hè man, wat lees je daar, man? Is dat onze shit, brother?” Of zoiets

⁶⁹⁸ tot drie keer toe een IND FUT (**erunt**, **procedet** en **erit**): het vergroot de rust bij de Romeinen dat alles goed zal komen. De drie FUT maken deel uit van een **TRIKOLON**: in het trikolon wordt drie keer min of meer hetzelfde gezegd. Het komt goed, als jullie luisteren naar de baas. Een CON zou verwarring kunnen zaaien: het zou wel eens goed kunnen komen, Romeintjes, maar ja, het kán, het hoeft niet. Ik weet het ook niet

⁶⁹⁹ pas als Rome veilig is en de oorlog gewonnen heeft moet er een geschenk aan Apollo gebracht worden, als dank voor zijn hulp. De tijden zijn nog niet veranderd. **Do ut des** (ik geef opdat jij geeft, de ene hand wast de andere (**manus manum lavat**, mocht je dat een keer willen gebruiken), en meer van dat soort uitdrukkingen)

⁷⁰⁰ de ABL **absolutus** weer eens een keer onder de loep. **re publica vestra** vormt het onderwerp in de BZ die je van de ABL abs maakt, en **bene gesta** en **servata** vormen de twee PPP’s, die persoonsvormen worden

⁷⁰¹ het achtervoegsel **–que** verzorgt de uitleg van het voorgaande. Een geschenk aan Apollo sturen uit de behaalde winst wil zeggen dat er een fors stuk buit opgeofferd wordt. Niks voor niks, toen ook al niet

⁷⁰² er had een voegwoord “maar” kunnen staan. Wat moeten de Romeinen wél doen, MAAR wat moeten ze niet doen? **Adversatief** **ASYNDETON**

⁷⁰³ onder **lascivia** kan veel vallen. Onder andere het ongeremde gedrag bij mensen dat ertoe kan leiden dat ze moreel gezien over de schreef gaan. Dat kan betrekking hebben op het gedrag dat overwinnaars tentoonspreiden tegenover overwonnen vijanden. Het plunderen van heilighdommen en het zich vergrijpen aan priesters of priesteressen valt er ook onder. De Romeinen moeten zich in ieder geval niet tot zo’n niveau verlagen. Apollo waarschuwt de Romeinen hier expliciet voor

Haec ubi ex Graeco carmine interpretata⁷⁰⁴ recitavit, tum dixit⁷⁰⁵ se⁷⁰⁶ oraculo egressum extemplo iis omnibus divis⁷⁰⁷ rem divinam ture ac vino fecisse⁷⁰⁸, (se esse) iussumque ab 145 templi antistite⁷⁰⁹, sicut coronatus laurea⁷¹⁰ corona et oraculum adisset⁷¹¹ et rem divinam fecisset, ita coronatum navem adscendere nec ante deponere eam⁷¹² quam Romam pervenisset; se⁷¹³, quaecumque imperata sint, cum summa religione ac diligentia exsecutum coronam Romae in aram Apollinis deposuisse⁷¹⁴. Senatus decrevit ut eae res divinae supplicationesque primo 150 quoque tempore cum cura fierent.	Toen hij dit, vertaald uit een Griekse orakeltekst, had voorgelezen, toen zei hij dat hij, zodra (toen) hij de orakelplaats was uitgegaan, direct aan al die godheden een offer had gebracht van (met) wierook en wijn, en dat hem bevolen was door de tempelopzichter om, zoals hij bekranst met een laurierkrans naar het orakel was gekomen en een offer had gebracht, zo bekranst aan boord van een schip te gaan en die niet eerder af te leggen dan wanneer hij in Rome was aangekomen; dat hij, na alles wat er bevolen was met de uiterste nauwgezetheid en zorgvuldigheid te hebben uitgevoerd, de krans in Rome op het altaar van Apollo had neergelegd. De senaat besloot dat die religieuze handelingen en biddagen zo snel mogelijk met zorg zouden plaatsvinden.
---	---

⁷⁰⁴ Pictor was het Grieks machtig, maar voor de handigheid heeft hij de orakeltekst, oorspronkelijk ook gezongen (**carmine** in r.143), in het Latijn vertaald en voorgelezen, zonder daarbij te zingen. **Interpretata** sluit grammaticaal aan bij het eerder genoemde **haec**: allebei ACC PL N

⁷⁰⁵ kijk, dat is nog eens een afgezant. Die verneemt en begrijpt de orakeltaal niet alleen, nee hij voert ook maar alvast wat opdrachten uit die in die uitspraak voor kwamen. De luisteraars nemen gevoeglijk aan dat hij tot de goede goden gebeden heeft en er niet een handige selectie uit heeft gemaakt. Pictor maakt ook melding van de manier waarop hij gebeden en geofferd heeft, dus welke regels hij in acht genomen heeft. Kortom, hij doet uitgebreid verslag van zijn acties en de senaat hoeft alleen nog maar wat formaliteiten te arrangeren. Maar dan moet eerst de oorlog met Hannibal voorbij zijn, en gewonnen! Ging lukken

⁷⁰⁶ verwijst naar Pictor zelf, de **subjects**ACC van de Acl, die afhangt van **dixit**. Let op, BZ binnen een Acl krijgen automatisch de CON (**obliquus**)

⁷⁰⁷ de goden die in de tekst van het orakel stonden (**divi divaeque** in r.137). Livius noemt ze niet allemaal op

⁷⁰⁸ Niet alleen mevrouw Van Katwijk-Knapp heeft zich aan een Liviusvertaling gewaagd, er zijn ook andere beroemde vertalers en vertaalsters. Zo hebben we mevrouw H.W.A. Van Rooijen-Dijkman. Zij vertaalt de passage **Haec** t/m **fecisse** als volgt: *Nadat Fabius dit in een Latijnse vertaling uit het Grieks had voorgelezen, zei hij dat hij na zijn vertrek van de orakelplaats meteen aan alle genoemde goden een pleng- en reukoffer had gebracht*. Ook deze vertaalster permittet zich vrijheden in haar vertaling, tenminste ten opzichte van onze starre werkvertaling, die de vertaalde tekst bijzonder prettig leesbaar maken. Als dat moet door het weglaten van bepaalde tekstelementen, dan is dat maar zo. Zie je dat ze **carmine** niet vertaald heeft? En dat ze **interpretata** heeft weergegeven met "in een Latijnse vertaling"? Waar is **iis** gebleven? De vertaalster heeft gekozen voor "genoemde". Weet je iets meer van Romeinse religie en offers, dan constateer je dat mevrouw Van Rooijen-Dijkman met pleng- en reukoffers het Latijn **ture** en **vino** precies omgekeerd heeft. Fraai is dat

⁷⁰⁹ ook deze tempelopzichter heeft kennelijk wat interpretatiekwaliteiten. Hij geeft aan dat Pictor de krans tot hij in Rome was op moet houden. Alleen op die manier zal hij volledig onder bescherming van Apollo blijven, bij alle religieuze plechtigheden die hij uitvoert

⁷¹⁰ de laurier en Apollo, twee handen op één buik. Ovidius vertelt het verhaal erg mooi. Apollo had ooit Cupido beledigd door smalend te spreken over diens boogschutterskunsten. Cupido nam wraak door Apollo verliefd te maken op Daphne. Zij moet niets van Apollo hebben en slaat op de vlucht (korte versie). Tijdens die vlucht verandert Daphne langzaam in een laurierboom (sja, Metamorfoses van Ovidius, hè...)

⁷¹¹ deze CON is, net als de andere in de BZ binnen de Acl (dus **fecisset**, **pervenisset** en **imperata sint**), een **obliquus**. Geen afhankelijke vraag, maar wel een vorm van indirecte rede. Vandaar ook de naam **obliquus**

⁷¹² verwijst natuurlijk naar de **laurea corona**, die hij om zijn hoofd heen had

⁷¹³ nog steeds de **subjects**ACC in de Acl-constructie, dus nog steeds verwijzend naar Pictor

⁷¹⁴ de krans behoorde dus het door Apollo bedoelde **donum** (r.141)

H8 – REPUBLIKEINSE TIJD 8.8 (DE MOEDER VAN DE IDA) > AUC 29.14⁵⁻⁹ (p.152, rr.280-285); Wie is de beste man? (1)

280 Eo⁷¹⁵ accessit consultatio de matre Idaea⁷¹⁶ accipienda⁷¹⁷, quam⁷¹⁸, praeterquam
quod M. Valerius⁷¹⁹ unus ex legatis praegressus⁷²⁰ actutum in Italia^(eam) fore⁷²¹
nuntiaverat, recens nuntius aderat Tarracinae⁷²² iam esse. Haud parvae rei⁷²³
iudicium senatum tenebat qui vir optimus in civitate esset⁷²⁴; veram⁷²⁵ certe
victoriam eius rei sibi quisque mallet⁷²⁶ quam ulla imperia honoresve suffragio
285 seu patrum seu plebis delatos⁷²⁷.

Daarbij kwam het beraad over het ontvangen van de Moeder van de Ida, over wie, behalve dat M. Valerius, die als een van de gezanten vooruit was gegaan, bericht had dat ze dadelijk in Italië zou zijn, er een recent bericht was dat ze al in Tarracina was. De zeer belangrijke beslissing wie de beste man (welke man de beste) in de staat was, hield de senaat bezig; zeker zou iedereen de echte overwinning in deze zaak voor zichzelf wel liever gewild hebben dan welke opperbevelen of ereambten dan ook, hetzij aangeboden door een stemming van de senatoren, hetzij van het volk.

⁷¹⁵ verwijst naar de wondertekens die recentelijk waargenomen waren. Stenenregens, blikseminslag, meteoren, onverklaarbaar luide knallen in tempels, twee zonnen (ja, ja, wat hadden die jongens gesnoven?). De frequentie van die tekens nam toe naarmate de oorlog tegen Hannibal op een eind liep. We zitten in 204 en in 202 maakte de slag bij Zama (in het thuisstreek van Hannibal, dus in noord-Afrika) een einde aan de tweede Punische oorlog. De vrede werd in 201, onder vernietigende voorwaarden van Romeinse kant, gesloten. Hannibal bleef nog lange tijd in Carthago, maar vluchtte uiteindelijk naar koning Antiochus van Syrië en vandaar naar koning Prusias in Bithynië. Hij pleegde daar in 183 v. Chr. zelfmoord door gif in te nemen. De wondertekens van recente datum sterken de Romeinen in hun gedachten dat de oorlog bijna gewonnen is. Maar ja, ze willen alles graag geloven als ze de oorlog tegen Hannibal maar winnen

⁷¹⁶ de moeder van de Ida: bedoeld is Cybele, de **magna mater**, Moeder Aarde. Zij zou in de vorm van een steen – inheemse bewoners in Phrygië (het grote centrale deel van het huidige Turkije) hadden haar in de vorm van een zwarte steen vereerd – naar Rome gebracht worden. Daar moest zij door de beste man onder de burgers plechtig en volgens de religieuze voorschriften in ontvangst genomen worden. Die persoon moest nog wel even gezocht worden. Pas dan zou, volgens de voorspellingen, de oorlog tegen Hannibal definitief beslecht worden in Romeins voordeel.

⁷¹⁷ GRV. Tuurlijk! Uitgang op –**nda**, congruentie met **matre Idaea**. Vertaling mogelijk met een soort INF-constructie. Voilà

⁷¹⁸ **subjectsACC** in een Acl met **esse** (r.282) als INF. Onderwerp van de Acl staat verderop: **recens nuntius** (r.282)

⁷¹⁹ volledige naam is M. Valerius Falto, die samen met een andere M. Valerius, namelijk Laevinus, M. Caecilius Metellus, Servius Sulpicius Galba en Cn. Tremelius Flaccus naar koning Attalus, de koning van Pergamum, gestuurd was omdat dat een bondgenoot van de Romeinen was. Deze koning leidde de Romeinen naar Pessinus in Phrygië waar hij hen de heilige steen gaf. Daarvan meende de inheemse bevolking dat het de moedergodin was. Op advies van Attalus werd de zwarte steen naar Rome vervoerd. Die moest alleen nog door “de beste man” in Rome officieel ontvangen worden, en dan zou de oorlog tegen Hannibal goed aflopen

⁷²⁰ dit PTC (een PPP) congrueert met het onderwerp in de BZ na **praeterquam quod**. Het staat dus in de NOM. Je noemt het een PTC coniunctum. Hoef je niet te weten op het examen. Pfft...

⁷²¹ korte vorm van de INF FUT ACT van **esse**. Hier staat **fore** voor **futuram esse**. **Futuram** vanwege het weggelaten **eam**, dat verwijst/zou verwijzen naar de **magna mater**

⁷²² in Tarracina, tussen Napels en Rome in, was de bliksem ingeslagen. Nu wordt gemeld dat de **magna mater** daar al aangekomen is

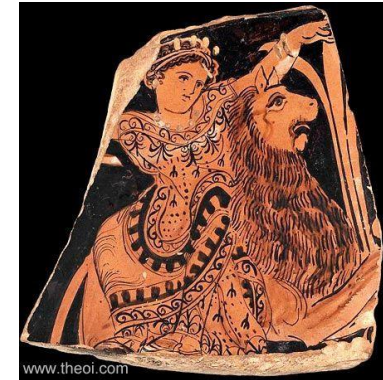
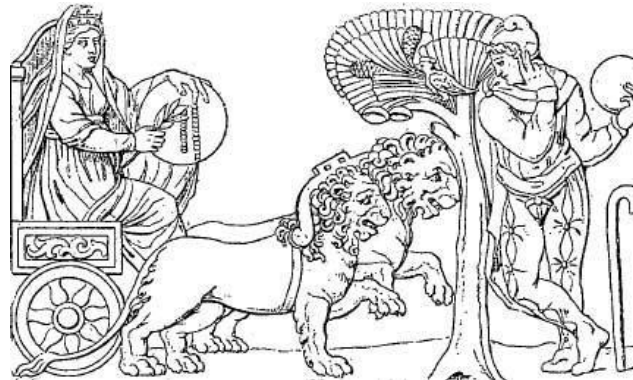
⁷²³ deze GEN geeft een hoedanigheid aan, namelijk van het **iudicium** (=de beslissing) van de senaat wie de beste man is. Je noemt deze GEN dan ook toepasselijk de GEN *qualitatis*. Het stijlmiddel zal je niet ontgaan zijn: een **LITOTES** bij **haud parvae**: zeker niet klein >> dus groot. Het belang is ook erg groot. Er moet één persoon aangewezen worden, en dus zullen er vele burgers gepasseerd worden. Dat valt niet altijd goed. Maar als het orakel in Delphi zo spreekt, kun je daar, ook als Romeinse senaat, niet omheen

⁷²⁴ de CON is een *obliquus*, van de afhankelijke/indirecte vraag. Nog een keer uitleg. Een directe vraag is bijvoorbeeld “Hoe goed ga je studeren voor je examen Latijn?”. Let op. Aanhalingstekens en een vraagteken, omdat de vraag geciteerd (=letterlijk aangehaald) wordt en dus in de directe rede staat (oratio recta). Je kunt zo’n directe vraag af laten hangen van allerlei soorten HZ, waardoor hij indirect wordt. De vraag komt zo namelijk in de indirecte rede (oratio obliqua) te staan. De simpelste variant: Ik vraag, hoe goed je gaat studeren voor je examen Latijn. Zie je? Geen aanhalingstekens en ook geen vraagteken meer. Een paar andere voorbeelden. Je leraar wil weten, hoe goed je gaat studeren voor je examen Latijn. Het is maar de vraag, hoe goed je gaat studeren voor je examen Latijn. Zie maar, hoe goed je gaat studeren voor je examen Latijn.

⁷²⁵ natuurlijk was het fijn als je door de senaat als de beste persoon benoemd werd (om die godin op de juiste wijze binnen te halen), maar het betrof hier een eenmalige taak. Voor andere ambten (de in r. 284 vermelde **imperia** en **honores**) waren er verkiezingen en daar kon je als burger onder de juiste voorwaarden gewoon aan mee doen. Je kon zelfs op die manier zo’n ambt in de wacht slepen

⁷²⁶ deze CON is een *potentialis*. Hij geeft een mogelijkheid uit het verleden aan. Daarvoor wordt standaard de CON van het IMPF gebruikt

⁷²⁷ hoort grammaticaal bij **honores**, dat dus ook ACC PL M is

Afbeeldingen van Cybele,

vruchtbaarheidsgodin

H8 – REPUBLIKEINSE TIJD 8.8 (DE MOEDER VAN DE IDA) > AUC 29.14⁵⁻⁹ (p.152, rr.285-290); Wie is de beste man? (2)

285 P. Scipionem⁷²⁸ Cn.⁷²⁹ filium eius **qui** in Hispania
ceciderat⁷³⁰, adulescentem nondum quaestorium⁷³¹, iudicaverunt⁷³² in tota civitate
 virum bonorum⁷³³ optimum esse. — Id⁷³⁴ quibus virtutibus inducti ita iudicarint⁷³⁵,
 sicut⁷³⁶ traditum^(esset) a proximis memoriae temporum illorum⁷³⁷ scriptoribus libens
 posteris traderem⁷³⁸, ita meas opiniones coniectando⁷³⁹ rem vetustate⁷⁴⁰ obrutam⁷⁴¹
 290 non interponam⁷⁴².

Ze oordeelden dat P. Scipio, de zoon van die Gnaeus die in Spanje gesneuveld was, een jongeman die nog niet de leeftijd had om quaestor te worden, in de hele staat de beste man van de goede [burgers] (of: de beste van de goede mannen) was. – Door welke deugden [van hem] ertoe gebracht zij dit zo hebben geoordeeld, [dat] zou ik weliswaar, als het overgeleverd was door schrijvers die zeer dichtbij de herinnering aan die tijden waren, graag aan het nageslacht vertellen, maar ik zal niet mijn eigen meningen invoegen door te gissen naar een zaak die door het verre verleden is bedolven.

⁷²⁸ het gaat hier over P. Cornelius Scipio Nasica, niet over de superbekende P. Cornelius Scipio Africanus maior, die Hannibal uiteindelijk in het stof liet bijten (of eigenlijk in het zand van de Noord-Afrikaanse woestijn bij Zama). Dat was een neef van de vader van deze Scipio Nasica, en deze Scipio is dat dus ook (een neef van Africanus). Al die Scipio's ook...

⁷²⁹ wel de GEN lezen, dus Gnaei. Die Romeinen hadden wel voornamen, de beter gesitueerden althans, en zelfs familienamen en bijnamen. Maar heel veel variatie in voornamen was er niet. Afkortingen voor Romeinse voornamen zijn A. (voor Aulus), C. (voor Gaius/Caius), Cn. (voor Gnaeus/Cnaeus), D. (voor Decimus), L. (Lucius), M'. (Manius), M. (Marcus), P. (Publius), Q. (voor Quintus), T. (voor Titus), Ti. (voor Tiberius) en nog een paar meer. Bij de meisjes was het pas echt doffe ellende. Die werden gewoon genummerd. Stel, je heette Aemilia. Mooie naam. Kreeg je een zus, heette dat wicht ook Aemilia! Zelf was je dan Aemilia prima, en die zus van je heette dan Aemilia secunda. Waren je ouders echte konijnen en kregen ze nog drie dochters (en jij zussen), nou, hup. Aemilia tertia, Aemilia quarta en Aemilia quinta. Nee, heel origineel was men niet

⁷³⁰ niet alleen die vader van deze jonge Scipio was gesneuveld, maar ook diens broer, die – het gemak dient de mens – ook Publius heette. Beide heren kwamen om in Spanje

⁷³¹ quaestor kon deze Scipio nog niet worden, dus zo oud was hij niet. Waarschijnlijk nog geen 27. Livius vindt het een beetje opvallend dat juist deze jonge man uitverkoren werd. Quaestor was de eerste functie in de cursus honorum. Volgens een bepaald leeftijdschema kon iemand vervolgens aedilis worden, praetor en tenslotte consul.

⁷³² onderwerp zijn de senatoren: ze hebben iemand gevonden, die beschouwd kan worden als de beste van de burgers, iemand die de **magna mater** binnen kan halen

⁷³³ de GEN PL M van het ADI **bonus**. De **boni** was een naam voor de Romeinse burgers. Het ADI is hier zelfstandig gebruikt, als we aannemen dat **virum** niet een schrijfwijze is voor **virorum** (wat bij Livius zou kunnen)

⁷³⁴ verwijst naar de mening van de patres dat deze P. Scipio in de hele staat de beste persoon was (om die **magna mater** te verwelkomen)

⁷³⁵ CON van de afhankelijke vraag, *obliquus* dus. De directe vraag was: “Door welke goede eigenschappen (van pipo dus) er toe gebracht hebben jullie dat zo beoordeeld, senatortjes?”

⁷³⁶ de aantekening in het boek is wat misleidend. In het beige blokje staat achter **sicut** “weliswaar” en daaronder achter **ita** “maar”. Maar onder **sicut** staat, inspringend, het Latijnse woordje **si** (dat de *irrealis* met **traditum esset** vormt) in de tekst aangevuld. Dat woordje komt niet uit de oorspronkelijke Liviustekst

⁷³⁷ de GEN bij **memoriae** noemen we een GEN *obiectivus*, de GEN die de functie van lijdend voorwerp bij een zelfstandig naamwoord aangeeft

⁷³⁸ net als in r.288 **traditum (esset)** een CON *irrealis*. De CON *irrealis* duidt een niet-werkelijkheid aan. De gebruikte werkwoordstijden zijn IMPF (voor een stelling over het nu) en PLQP (voor een over het verleden). Je kunt bij een *irrealis* vaak zelf een aanvulling bedenken. Voorbeeldje in deze tekst. “Als het overgeleverd was”(maar dat is het dus niet), “zou ik het graag aan mijn nageslacht vertellen.” (maar dat gaat dus niet lukken)

⁷³⁹ het GRD hier. Er staat bij **coniectando** geen object in dezelfde naamval als **coniectando**. Vandaar.

⁷⁴⁰ de oorzaak van het ontbreken van zekerheid omtrent de motieven van de senatoren waarom P. Scipio uitgekozen werd ligt in het feit dat het te lang geleden is. Het is doodeenvoudig niet te achterhalen. Vergeet niet dat bronnen van voor 387 sowieso ontbraken (omdat er toen een grote brand was in Rome). Daarna zijn wel weer nieuwe archieven gevormd waarin wel weer informatie te vinden was

⁷⁴¹ we hebben hier beeldend taalgebruik, een **METAFORTJE**. **Obruere** is bedelven. Stel je hebt in het enge bos iemand vermoord en dan ligt er bloed op de grond. Over dat bloed gooi je een paar schepjes bosgrond en wat blaadjes, en dan is huppakee de moord verdoezeld. Zo is dat hier ook bedoeld: het verre verleden zijn dan de bosgrond en de blaadjes en het bloed is de bedolven kwestie (hier de redenen voor de senatoren om nou juist P. Cornelius Scipio tot de beste kandidaat te bestempelen). Simpel

⁷⁴² Stellig (IND FUT, geen CON PR). Zo'n zelfde manier van verantwoording afleggen zagen we ook aan het eind van het verhaal over Marcus Curtius. Livius gaf ook daar aan dat hij graag zou weten hoe het allemaal precies gegaan is maar dat het te lang geleden is om daar exact achter te kunnen komen. Zijn eigen opvatting geven komt neer op gokken en dat wil Livius ook niet: daar is het te belangrijk voor

H8 – REPUBLIKEINSE TIJD 8.8 (DE MOEDER VAN DE IDA) > AUC 29.14¹⁰⁻¹⁴ (p.152, rr.291-297); De Moedergodin arriveert (1)

P. Cornelius⁷⁴³ cum omnibus matronis Ostiam⁷⁴⁴ obviam ire deae iussus^(erat); isque⁷⁴⁵ eam⁷⁴⁶ de nave acciperet⁷⁴⁷ et in terram elatam⁷⁴⁸ traderet ferendam⁷⁴⁹ matronis.

Postquam navis ad ostium amnis Tiberini accessit, **sicut** erat iussus⁷⁵⁰, in salum⁷⁵¹ nave⁷⁵² evectus ab sacerdotibus deam accepit extulitque in terram.

295 Matronae primores civitatis⁷⁵³, inter **quas** unius Claudiae Quintae insigne est nomen, acceperunt⁷⁵⁴; **cui**⁷⁵⁵ dubia⁷⁵⁶, **ut** traditur⁷⁵⁷, antea fama clariorem ad posteror tam religioso ministerio pudicitiam fecit⁷⁵⁸.

P. Cornelius kreeg de opdracht om samen met alle getrouwde dames naar Ostia te gaan de godin tegemoet; en hij moest haar vanaf het schip aannemen en, na haar aan land te hebben gebracht, overdragen aan de dames om haar verder te dragen. Toen het schip bij de monding van de Tiber was gekomen, is hij, zoals hem was opgedragen, met een schip naar volle zee uitgevaren (nadat hij ... was uitgevaren) en heeft de godin van de priesters aangenomen en naar het land gedragen. De aanzienlijkste dames van de staat, onder wie alleen van Quinta Claudia (van Quinta Claudia als enige) de naam bekend is, hebben haar in ontvangst genomen; haar, zoals verteld wordt, voorheen dubieuze reputatie maakte door die zo vrome taak haar kuisheid bij het nageslacht des te beroemder.

⁷⁴³ hier wordt even zijn familienaam geskipt, maar het was de Scipio uit de vorige passage. De beste man voor het ontvangen van de **magna mater** dus

⁷⁴⁴ aan de Tibermonding gelegen haven van Rome

⁷⁴⁵ hij, Scipio, dus niet de eerder genoemde **matronis**, met wie hij samen naar Ostia moest reizen

⁷⁴⁶ weer zo'n verwijzend woord. Let op het getal en geslacht van zo'n woord. Die zijn vrijwel altijd hetzelfde als het getal en geslacht van het woord/tekstelement waarnaar verwezen wordt. Hier F SG: **deae** in r. 291 (de **magna mater**). **Deae** is overigens DAT vanwege **obviam** dat zijn aanvulling in de DAT heeft

⁷⁴⁷ net als **traderet** iets verderop in de zin staat dit werkwoord in de CON. Het is, o jee, weer een gevalletje van CON **obliquus**, omdat er weer sprake is van een weergave in de indirecte rede (oratio obliqua), in dit geval van een bevel (IMP) in de directe rede (oratio recta). Hoe weten we dan dat er in de directe rede sprake was van een IMP? Er staat dat Scipio een opdracht kreeg: **iussus** (**erat**) in r.291

⁷⁴⁸ PPP van **eferre** (**exferre**), er uit dragen. **Ferre** is berucht om zijn stamtijden, toch? **ferre** – **tuli** – **latus**. Gewoon om je nog even te helpen. Het PF komt even later voor (r.294 **extulit**)

⁷⁴⁹ GRV in het wild. Het object erbij staat keurig in dezelfde naamval, getal en geslacht, namelijk **eam** (dat dus verwees naar de **magna mater**)

⁷⁵⁰ volgbaar typje, die Scipio. Hij krijgt orders (**iussus** in r.291, **iussus** in r. 293) en hij voert ze nog uit ook. Die zou het in Nederland niet lang uitgehouden hebben

⁷⁵¹ betekent, net als vele andere woorden in het Latijn, ook "zee". We hebben hier letterlijk het "zout" staan en zout is natuurlijk een zeer kenmerkende eigenschap van zeewater. Vorm van **METONYMIA**. Ook dat nog

⁷⁵² dat is dus een andere boot, hè. Die **magna mater** komt aan in Ostia en Scipio ontvangt haar door met een eigen schip naar haar schip toe te varen

⁷⁵³ we kunnen gevoeglijk aannemen dat deze dames dezelfde zijn als die zich in het illustere gezelschap van P. Cornelius Scipio bevonden toen het schip van de **magna mater** in Ostia opgewacht moest worden. Op een beetje van hen "zoomt" Livius als het ware in: Claudia Quinta. Een klein wetenswaardigheidje over deze matrona kon geen kwaad

⁷⁵⁴ in plaats van **acceperunt**. **Eam** (nog steeds die **magna mater**) kun je zelf wel aanvullen. Of niet. Wat je wilt

⁷⁵⁵ wat je noemt een relatieve aansluiting. Het antecedent van dit betrekkelijk voornaamwoord staat in de vorige zin (dat is namelijk die Claudia Quinta) en daar heeft het inhoudelijk en grammaticaal ook betrekking op

⁷⁵⁶ de gesuggereerde twijfelachtige reputatie van deze Claudia had wellicht te maken met **pudicitia**, **pudicitiam** in r. 297 (=fatsoen, kuisheid). Dat zal dan niet haar sterkste punt zijn geweest, althans in roddelend Rome. Maar ze maakte een hoop goed door haar spectaculaire actie. Daarover kunnen we bij een andere auteur lezen. Claudia Quinta zou het schip met daarop de **magna mater** los getrokken hebben toen het vastgelopen was (oei, oei, voorteken!). Vlak daarop gingen de oogsten ineens skyhigh en niet lang daarna was het ook met Hannibal in één keer afgelopen. Maar dat kon ook komen door de juiste manier van ontvangen (door de beste man) van de **magna mater** natuurlijk. De hier bedoelde religieuze taak (**religioso ministerio**) is het formeel, samen met andere **matronae** en P. Scipio natuurlijk, ontvangen van de **magna mater**

⁷⁵⁷ de overlevering, dames en heren, de overlevering. Men zegt het, men zegt het over **dubia**, want daar staat het meteen achter. Goed lezen is een kunst..

⁷⁵⁸ Mw. Van Rooijen-Dijkman vertaalt deze zin (vanaf **cui**): *Deze Claudia had volgens de overlevering voordien een dubieuze reputatie; des te meer bekendheid kreeg haar deugdzaamheid bij het nageslacht door het vervullen van deze religieuze taak.* Wat heeft de vertaalster allemaal uitgevoten? Het onderwerp in de Latijnse zin (**dubia antea fama**) is lijdend voorwerp geworden, wat prettiger leest. **Cui** is in de vertaling Deze Claudia geworden (wat iets duidelijker is inderdaad) en **clariorem** is *des te meer bekendheid* geworden. Die mevrouw kan pas echt goed vertalen, zeg!

H8 – REPUBLIKEINSE TIJD 8.8 (DE MOEDER VAN DE IDA) > AUC 29.14¹⁰⁻¹⁴ (p.152, rr.297-302); De Moedergodin arriveert (2)

Eae⁷⁵⁹ per manus, succedentes

deinde aliae alii⁷⁶⁰, omni obviam effusa civitate⁷⁶¹, turibulis ante ianuas positis

qua praeferebatur⁷⁶² atque⁷⁶³ accenso ture⁷⁶⁴ precantibus **ut** volens propitiaque

300 urbem Romanam **iniret**⁷⁶⁵, in aedem Victoriae **quae** est in Palatio **pertulere**⁷⁶⁶

deam pridie idus Apriles⁷⁶⁷; isque dies festus **fuit**. Populus frequens dona deae

in Palatium **tulit**, lectisterniumque et ludi **fuere**⁷⁶⁸, Megalesia appellata.

Zij brachten vervolgens de godin van hand tot hand, elkaar af-lossend, nadat de hele burgerij tegemoet was gestroomd, nadat wierook-vaten voor de deuren waren geplaatst waar zij langs werd gedragen en terwijl men, nadat de wierook was aangestoken, bad dat zij welwillend en goedgunstig de stad Rome zou binnengaan, op 12 april naar de tempel van Victoria die op de Palatijn staat; en die dag was een feestdag. Een talrijke menigte (volk) bracht geschenken voor de godin naar de Palatijn, en er waren een godenmaaltijd en spelen, de Megalesia genoemd.

⁷⁵⁹ al die **matronae** bij elkaar, vandaar dat het verwijzende woord (**eae**) ook F PL is

⁷⁶⁰ het weinig in het Latijn voorkomende wederkerige voornaamwoord (=elkaar)

⁷⁶¹ ABL *absolutus*: **omni civitate** is het subject van (**obviam**) **effusa** (het PPP van **effundere**)

⁷⁶² onderwerp is de godin, de **magna mater**. Het woordje voor de godin komt pas in r. 301 **deam**

⁷⁶³ verbindt in wezen de twee PTC, het PPP **positis** en het PPA **precantibus**, die allebei deel uitmaken van een ABL *absolutus*. Bij **positis** is het bijbehorende SUBST **turibulis** (r.298), bij **precantibus** staat geen naamwoord in de ABL dat subject is van **precantibus** (hét kenmerk bij uitstek van een ABL *absolutus*), maar moet dat worden opgemaakt uit **eae** in r.297. Die matrones, inclusief Claudia Quinta dus

⁷⁶⁴ ok weer een ABL *absolutus*. Nu staat het PTC (een PPP in dit geval) voorop en het SUBST **ture**, dat het onderwerp is van **accenso** erachter

⁷⁶⁵ de CON wordt veroorzaakt doordat we een objectszin hebben. Het BZ met **ut** vooraan en **iniret** achteraan vormt het lijdend voorwerp/object bij **precantibus**. Wat baden ze? dat de godin etc etc

⁷⁶⁶ is **pertulerunt**, dat zal duidelijk zijn

⁷⁶⁷ in april viel de **Idus** (één van de paar vaste dagen in de maand) op de 13e (kijk maar achter in je woordenboek in dat mooie schema van de appendix). Alleen in maart, mei, juli en oktober viel de **Idus** op de 15e. Hoe dan ook, de datumaanduiding werd gedaan door terug te rekenen en inclusief. **Pridie** betekent "de dag ervoor". Als je terugrekent vanaf de 13^e april en je neemt de dag ervoor ook mee, kom je op 12 april uit.

Eitje

⁷⁶⁸ is **fuerunt**

De Bacchanaliapassage uit boek 39 van AuC over Aebutius en Hispala bestaat uit twee gedeelten. Er is enerzijds het romantische verhaal van de liefde tussen Hispala en Aebutius. De vraag is of zij echt historische figuren zijn, maar zeker in het geval van Aebutius is dat wel aannemelijk. Hispala lijkt eerder als personage weggelopen uit de Romeinse komedie (het hoertje dat verliefd wordt op haar klant), een soort van vermaak waar het gewone volk maar zeker ook de hoogste sociale kringen zich met veel plezier aan vergaapten. Hoe de Bacchuscultus in de praktijk werkte, hoe Bacchanten zich gedroegen wordt veelal door een komedieschrijver als Plautus belachelijk gemaakt. Maar in de rede van de consul in het tweede gedeelte van de tekst wordt melding gemaakt van een beloning voor Aebutius (hij hoeft niet in militaire dienst) en Hispala (zij mag een voogd kiezen en buiten haar gens trouwen, met Aebutius dus) voor hun getuigenissen over de Bacchanalia en dus hun hulp aan de Romeinse staat. Een en ander doet vermoeden dat beiden dus historische personages zijn geweest.

Anderzijds is er duidelijk sprake, na een senaatsbesluit (waarvan een kopie op een bronzen plaat in Tiriolo, Zuid-Italië gevonden is), van een onderzoek van de consuls naar de Bacchanalia. Het blijkt uit de tekst dat de orders van de senaat aan de consuls voor het grootste gedeelte overeenstemmen met de tekst op die bronzen Tiriolo-plaat. Dus dat senaatsbesluit berust op de werkelijkheid. De consul spreekt in een rede uiteindelijk over de in de cultus gepleegde misdaden en daar voorkomende gruwelijkheden.

Uit het verhaal van Hispala aan de consul blijkt dat de Bacchanalia eerst gevierd werden met alleen vrouwen, gedurende drie dagen in een heel jaar, overdag. Later zou door toedoen van de Campaanse Annia Paculla de organisatie veranderd zijn: vrouwen én mannen, 5 dagen per maand (veel frequenter dus), 's nachts. Door deze veranderingen was er veel meer ruimte voor het ontaarden van de Bacchanalia, vooral in seksuele perversiteiten. Maar ook valsheid in geschrifte, vergiftigingen, moord kwamen er op grote schaal voor. De consul meldt het verhaal van Hispala aan de senaat, die verontrust is. Dat kan politieke onrust zijn (het dreigen van een staat binnen een staat) maar ook privé onrust. Het zou heel goed kunnen zijn dat er bekenden of directe familie van senatoren bij de Bacchanalia betrokken zijn. Dat betekent ellende. De consuls krijgen de opdracht tot een vergaand onderzoek. Uiteindelijk wordt er een besluit uitgevaardigd waarin bepaald staat dat de Bacchanalia slechts onder hele strenge voorwaarden en na toestemming van magistraten mogen plaatsvinden.

Livius heeft het duidelijk niet op de Bacchanalia. De gruwelijkheden worden genoemd en het gevaar dat er in schuilt wordt door hem een aantal keer met coniuratio geschetst, iets wat riekt naar opstand, misschien wel geleid door bij Bacchanalia betrokken hoge pieten. Een coniuratio zou het gerechtelijke onderzoek door de consuls rechtvaardigen, omdat een samenzwering een staat kan bedreigen. Maar de term coniuratio betekent niet veel meer dan gezamenlijk een eed afleggen: het is geen juridische term an sich. Livius roept hiermee dus eerder een onderbuikgevoel op. Niet gek als hij de morele normen en waarden van Augustus hoog in zijn vaandel heeft staan. De beeldvorming had Livius ook al “mee”: mensen kenden het verschijnsel Bacchanten zoals gezegd van komedies, wellicht ook van horen zeggen en er was niet veel voor nodig om hun mening in negatieve zin te beïnvloeden.

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.9 (p.165, rr.35-42); Aebutius en Hispala (1)

35 Huius mali⁷⁶⁹ labes ex Etruria⁷⁷⁰ Romam velut contagione morbi⁷⁷¹ penetravit.
 Primo magnitudo urbis capacior patientiorque⁷⁷² talium malorum eam⁷⁷³ celavit.⁷⁷⁴
 tandem⁷⁷⁵ indicium hoc maxime modo ad Postumium⁷⁷⁶ consulem pervenit.
 P. Aebutius, *cuus* pater publico equo stipendia fecerat⁷⁷⁷, pupillus relictus,
 mortuis deinde tutoribus sub tutela Duroniae matris et vitrici T. Semproni
 40 Rutili⁷⁷⁸ educatus fuerat. Et mater dedita viro erat⁷⁷⁹, et vitricus, *quia* tutelam ita
gesserat *ut* rationem reddere non posset, aut tolli pupillum aut obnoxium
 sibi vinculo aliquo fieri cupiebat⁷⁸⁰. Via una corruptelae⁷⁸¹ Bacchanalia erant⁷⁸².

De verderfelijke invloed van dit kwaad drong vanuit Etrurië Rome binnen als door de besmetting met een ziekte. De grootte van de stad, die nogal veel ruimte biedt en nogal tolerant is ten opzichte van zulke kwaden, verhulde deze aanvankelijk: tenslotte bereikte een aanwijzing consul Postumius op ongeveer de volgende wijze. Publius Aebutius, wiens vader met een staatspaard militaire dienst had verricht, als wees achtergelaten, was, toen vervolgens zijn voogden gestorven waren, opgevoed onder de voogdij van zijn moeder Duronia en zijn stiefvader Titus Sempronius Rutilus. Niet alleen was zijn moeder gehecht aan haar man, maar ook wenste zijn stiefvader, omdat hij de voogdij zo had gevoerd dat hij [er] geen rekenschap [van] kon afleggen, dat zijn pupil óf uit de weg geruimd werd óf door een of andere band van hem afhankelijk werd. De enige manier om hem te verpesten waren de Bacchanaliën.

⁷⁶⁹ de cultus van Bacchus (2 x c!), oftewel de Bacchanalia. Feesten ter ere van Bacchus (Grieks: Dionysus), de god van de wijn, dronkenschap en wat dies meer zij. Hij is de zoon van Jupiter en Semele, dochter van Cadmus. Het verhaal van Bacchus' verblijfplaats toen hij nog niet geboren was is nogal curieus. Het verhaal van Aebutius en Hispala speelde zich af in 186 voor Christus in Rome. We zitten in boek XXXIX (ahum, 39) van Ab Urbe Condita. Na de overwinning op Hannibal in de tweede Punische oorlog wordt Rome geïmpregneerd met allerlei, voornamelijk Oosterse invloeden op het gebied van moraal en levenswijze. Die strookten niet met de traditioneel Romeinse normen en waarden, de **mos maiorum**. Livius vertelt hoe de Bacchanalia ontdekt werden en hoe er vele betrokkenen geëxecuteerd werden. Omdat Livius ook zelf weinig op had met de niet-Romeinse rituelen heeft hij wellicht de gruwelijke details in de verhalen aangedikt. Livius verdedigt wat typisch Romeins is en dus overdrijft hij de buitenlands georiënteerde excessen
⁷⁷⁰ van oorsprong rituelen uit Griekenland, maar later vooral in Zuid-Italië en Etrurië populair. Het is dan ook een simpele Griek, die de bron van alle ellende was
⁷⁷¹ er is sprake van een vergelijking. In een vergelijking wordt het afgebeelde vergeleken met een beeld. Tussen afgebeelde en beeld bestaat een mate van overeenkomst, het tertium comparationis. Hier wordt het binnendringen van het kwaad (die Bacchuscultus) in Rome vergeleken met het besmet raken met een ziekte. Punt van overeenkomst is de manier waarop het kwaad heel geniepig een samenleving infecteert
⁷⁷² de COMP slaan op de vergelijking met andere steden
⁷⁷³ verwijst naar **labes** (r.35), dus naar die verderfelijke invloed
⁷⁷⁴ het voegwoord "maar" is weggelaten: *adversatief* **ASYNDETON**. Twee oorzaken zijn er voor het laat ontdekken van de Bacchanalia: de stad is te groot en de stad is te tolerant
⁷⁷⁵ na **Primo** (=aanvankelijk) uit r. 36 het logische vervolg met **tandem** (=uiteindelijk)
⁷⁷⁶ voluit Spurius (Sp. is ook een afkorting van een praenomen, een voornaam) Postumius Albinus, ambtgenoot (collega) van Quintus Marcius Philippus. Zij kregen te maken met wat Livius een **intestina coniuratio** noemt. Een samenzwering van binnen uit. Kortom, een potentieel gevaar voor de Romeinse staat. De deelnemers aan de cultus heetten Bacchanten
⁷⁷⁷ de jongeman behoorde dus tot de ridderstand. Zijn afkomst, en daarmee zijn betrouwbaarheid is daarmee meteen goed neergezet. Dat hij een flinke nalatenschap te goed heeft, is aannemelijk. Stiefpa beheert die
⁷⁷⁸ het **CHIASME** is evident. Toch? **Duroniae** (a; naam) **matris** (b; familierelatie) **vitrici** (b; familierelatie) **T. Semproni Rutili** (a; naam)
⁷⁷⁹ de moeder van Aebutius, Duronia, is aan haar tweede man (de eerste was kassie zes/kassie wijlen; **pupillus relictus** in r.38) behoorlijk verknocht. Dat is een opstapje naar de houding van de moeder die gemakkelijk partij kiest voor haar man en niet voor haar zoon. Zelfs als haar man, de stiefvader van Publiusje, het vermogen van de arme stiefzoon anders gebruikt heeft dan voor het netjes beheren van een erfenis
⁷⁸⁰ kijk, die stiefpa heeft wat uit te leggen, maar dat wil ie liever niet. Het zou hem wat waard zijn als Publius, de erfgenaam, op tragische wijze het leven zou laten. Als dat niet ging kon hij zijn stiefzoon ook proberen te compromitteren. Een combinatie van de ideeën was ook aantrekkelijk. De Bacchanalia, riten waar vanalles over verteld werd, zeker ook de schandelijke praktijken, maar waarvan niet duidelijk was wat er allemaal gebeurde, waren voor stiefpa een goede mogelijkheid om zijn stiefzoon zodanig in de problemen te brengen dat hij over wanbeheer van de financiën door zijn stiefpa nooit zou reppen. Of rappen... Moord ziet Sempronius niet zitten, dus dan maar in diskrediet brengen (chantabel maken, zodat hij zijn mond hield over de door stiefpa ontvreemde centen)
⁷⁸¹ de terminologie die Livius gebruikt voor de Bacchuscultus is negatief. Termen die in het oog springen zijn **huius mali labes** (r.35), **contagione morbi** (r.35), **talium malorum** (r.36), **corruptelae** (r.42)
⁷⁸² de persoonsvorm heeft zich aangepast aan het getal van het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde (het predikaatsnomen **Bacchanalia**, PL) en niet aan het onderwerp **Via una** (SG)

De god Bacchus / Dionysus. De Bacchanalia waren door de bandeloosheid van Bacchus geïnspireerd. Rechts Hispala Faecenia.

Als plaats voor de Bacchanalia wordt het Stimulawoud genoemd, aan de voet van de Aventijn. In 186 voor Christus kwam het tot een proces; het aantal beschuldigen zou 7000 hebben bedragen, van wie de meesten terechtgesteld werden. Het bekende Senatusconsultum de Bacchanalibus (op pagina 180 van het boek te zien) werd uitgevaardigd: voor de bouw van een Bacchus-heiligdom (Bacchanal) en de viering der mysteriën was voortaan de toestemming van de senaat vereist; het aantal deelnemers mocht de vijf niet overschrijden. Deze en andere beperkende maatregelen beletten voorlopig de uitbreiding van de Bacchus-dienst (vgl. Livius 39, 8-19). In de keizertijd trokken de Bacchanalia echter weer veel belangstelling; een uitgebreide inscriptie van Agrippinilla uit de 2e eeuw nC somt de functionarissen van een Bacchische thiasus op. (www.stilus.nl)

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.9 (p.165, rr.42-48); Aebutius en Hispala (2)

Mater adulescentulum <u>appellat</u>: se⁷⁸³ pro aegro eo⁷⁸⁴ vovisse, ubi primum <u>convaluisset</u>⁷⁸⁵, Bacchis eum se⁷⁸⁶ initiaturam^(esse); ^(se) damnatam voti benignitate deum 45 exsolvere id⁷⁸⁷ velle⁷⁸⁸; decem dierum castimonia⁷⁸⁹ opus esse⁷⁹⁰; ^(se eum) decimo die cenatum⁷⁹¹, deinde pure lautum⁷⁹² in sacrarium deducturam⁷⁹³ ^(esse). Scortum⁷⁹⁴ nobile libertina⁷⁹⁵ Hispala Faecenia, non digna quaestu⁷⁹⁶ cui ancillula <u>adsuerat</u>⁷⁹⁷, etiam postquam manumissa <u>erat</u> eodem se genere <u>tuebatur</u>.	De moeder spreekt de jongeman aan: [ze vertelt] dat ze, toen hij ziek was, voor hem de gelofte gedaan heeft dat ze, zodra hij hersteld zou zijn, hem in de Bacchusdienst zou inwijden; dat ze, omdat ze tot inlossing van haar gelofte verplicht is door de gunst van de goden, die wil inlossen; dat er een [periode van] onthouding van tien dagen vereist (nodig) is; dat ze hem op de tiende dag, nadat hij gedineerd heeft [en] daarna op rituele wijze gewassen is, naar het heiligdom zal geleiden. Een bekende prostituée, de vrijgelatene Hispala Faecenia, [eigenlijk] te goed voor de broodwinning die ze zich als slavinnetje had aangewend, voorzag ook nadat ze vrijgelaten was op dezelfde manier in haar levensonderhoud.
---	--

⁷⁸³ subjectsACC, dus verwijzend naar Duronia, naar Publius' moeder, net toepasselijk **mater** genoemd. **Se** is inhoudelijk, zo gaat dat in een Acl, het onderwerp van de INF, **vovisse** dus

⁷⁸⁴ en dit verwijst naar de **adulescentulum**, Publius, net als **eum** uit de volgende regel

⁷⁸⁵ normaal gesproken leidt het voegwoord **ubi primum** (nou ja, voegwoord, combi van woorden die samen een voegwoordfunctie hebben) een IND in. Maar hier hebben we heel duidelijk een BZ in een Acl. En die hebben altijd hun persoonsvorm in de CON. Die heet nou nou... ja ja.... CON *obliquus*! Jippie

⁷⁸⁶ en weer **se** als subjectsACC, maar nu van de Acl die ingeleid werd door **vovisse**. De inhoud van de door Duronia gedane gelofte/eed staat er ook bij. Ze zal haar zoon in de Bacchusdienst inwijden (**initiatu**ram:F **(esse)**). Dat heeft ze, zegt ze, ooit beloofd, plechtig beloofd zelfs. I solemnly swear ... ja ja

⁷⁸⁷ verwijzend. SG en N dus ook verwijzend naar een woord dat SG en N is. Naamval doet er – hier alleen! – niet toe. **Id** verwijst dus naar **voti** (r.44), dat van **votum** (=gelofte) komt

⁷⁸⁸ het duizelt je van de ACC en lastige constructies. Let op. De Acl na **vovisse** loopt door. Usain Bolt loopt ook door, maar hier bedoelen we dat de constructie voortgezet wordt. Dus verwijst het erbij te denken **se** weer naar degene die beloofd heeft, mother Duronia dus. **Damatam** zegt wat van dat weggelaten **se** en is dus ook ACC F SG. De INF (zoals je weet ook nodig in een Acl) is **velle**, maar dat is een hulpwerkwoord.

Daar hoort dus dat **exsolvere** (net als **velle** in r. 45) dus bij als aanvulling. Tenslotte is **id** het lijdend voorwerp bij **exsolvere**.

⁷⁸⁹ **castimonia** heeft te maken met het ADI **castus**, dat kuis betekent. Er zijn mensen, echt waar, die geen idee hebben wat het woord kuis betekent. Houden zo. **Castimonia** is ABL omdat de uitdrukking **opus esse** in het Latijn een aanvulling in de ABL heeft. Verplicht

⁷⁹⁰ mother Duronia gaat door met haar verhaal en zegt dat er onthouding nodig is, alvorens hij in welke riten dan ook ingewijd kan worden, en wel seksuele onthouding. Abstinentie. Don't fuck with me, don't fuck at all, sprak de mother. Volgens zijn bronnen komt hier de onwellevende Engelse aanspreekvorm motherfucker vandaan, aldus Livius

⁷⁹¹ PPP, horend bij een weggelaten (maar er speciaal voor alle lieve superlatijnkijkbuiskindertjes in superscript bij geflikkerd) **eum** (zie r. 45). Dat gaat dus over Aebutius. Die moet, zegt mother Duronia, eerst tien dagen met zijn tengels van de vrouwen en mannen in de buurt afblijven en ook nog eens van zichzelf. Dan krijgt ie friet met biefstuk en wordt ie onder de douche gezet en pas dán brengt mother Duronia hem naar een soort van heiligdom. Ik zou d'r niet in trappen, en al helemaal niet in de criteria

⁷⁹² geldt hetzelfde voor als voor **cenatum**. Ook een PPP dus, bij hetzelfde weggelaten **eum**, Aebutius

⁷⁹³ geldt hetzelfde voor als voor **initiatu**ram (r.44, van **initiare**), behalve dan dat het van een ander werkwoord komt. Het is een PFA, ACC SG F van **deducere**, als een onderdeel van de INF FUT ACT. Logisch

⁷⁹⁴ de introductie van een andere speler, speelster zelfs op het bord (metafoortje tussendoortje). Hispala Faecenia was een hoertje, een delletje, een temeier, enfin, lees maar verder bij de noot bij r.23 op p. 58 (boek). Een **lupa** dus. Zij was gelieerd met/ had wat met/doek de koffer in met/Aebutius, peigerde hem kortom helemaal af. Als expert op haar vakgebied zal zij Aebutius zodanig geconditioneerd hebben dat die er niet aan moest denken, tien dagen, en nachten, zonder een gezonde portie geurige slaapkamer/langs de snelweg/in de bezemkastacrobatiek. Van Hispala meldt Livius dat zij **nobilis**, alom bekend, was. Ja, dat geloven we wel ja

⁷⁹⁵ 't arme kind was wel vrijgelaten, Hispala. Aebutius heeft wel gevoel voor status kennelijk.

⁷⁹⁶ ABL vanwege **digna**, dat als aanvulling een woord in de ABL heeft

⁷⁹⁷ Livius compenseert gaandeweg het negatieve karakter van Hispala's beroep door op te merken dat zij te goed was voor het type broodwinning (**non digna quaestu**, 47) en dat ze haar lichaam als slavin (niet te verwarren met een slavink) wel had moeten verkopen om in leven te blijven (**cui ancillula** – schattig verkleinwoordje! – **adsuerat**, 47). Later zal ook nog blijken dat Hispala echt van Aebutius was gaan houden (**ultro enim amatus**, 50). True love in town. Getrouwd waren zij niet, maar later zal blijken dat zij, na het verstrekken van inside info over de Bacchanalia, voor haar hulp beloond wordt met het mogen trouwen met Aebutius

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.9 (p.165, rr.48-54); Aebutius en Hispala (3)

Huic⁷⁹⁸ consuetudo⁷⁹⁹

iuxta⁸⁰⁰ vicinitatem⁸⁰¹ cum Aebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut
 50 famae damnosa⁸⁰²; ultro⁸⁰³ enim amatus adpetitusque erat, et maligne⁸⁰⁴ omnia
 praebentibus suis⁸⁰⁵ meretriculae⁸⁰⁶ munificentia sustinebatur⁸⁰⁷. Quin eo
processerat consuetudine capta ut post patroni⁸⁰⁸ mortem, quia in nullius⁸⁰⁹
 manu⁸¹⁰ erat, tutore ab tribunis et praetore petito⁸¹¹, cum testamentum faceret
 unum Aebutium institueret⁸¹² heredem.

Zij had (Voor haar was) ten gevolge van hun nabuurschap een verhouding met Aebutius, die allerm minst nadelig was voor het vermogen of de reputatie van de jongeman; want uit zichzelf was zij verliefd op hem geworden en had zij hem opgezocht (door haar initiatief was hij bemind en opgezocht) en, doordat de zijnen [hem] alles spaarzaam verschaften, werd hij door de vrijgevigheid van het hoertje onderhouden. Ja, zij was zelfs zover gegaan, dat ze, [helemaal] in de ban van haar verhouding, na de dood van haar patroon, na, omdat ze in niemands rechtsmacht was, een voogd gevraagd te hebben aan (van) de tribunen en de praetor, toen ze haar testament maakte, Aebutius tot enig erfgenaam benoemde (instelde).

⁷⁹⁸ DAT SG F van **hic/haec/hoc**, en verwijzend naar Hispala. DAT *possessivus*, ook dat nog. Aan haar was = zij had. Het verhaal over de relatie die Hispala al met Aebutius had vormt de achtergrond van het verhaal over diens aanstaande inwijding in de Bacchusmysteriën. Het vormt, zeker door de uitweiding (uitweiding- inwijding, ja ja) over Hispala's achtergrond een vertraging van het verteltempo

⁷⁹⁹ alle woorden op –**tudo** zijn F, weet je nog? Kijk maar naar **damnosa** in r. 50 en je ziet dat het – deze keer – klopt wat ik zeg

⁸⁰⁰ deze PREP (+ ACC) hier niet in de gangbare betekenis “naast” (denk aan het stijlmiddel *IUXTAPOSITIE*, bewust naast elkaar plaatsing), maar “ten gevolge van”, “vanwege”

⁸⁰¹ aha. Aebutius woonde naast Hispala, een beetje het Pyramus en Thisbe-idee. Voor het gemakkelijke verhaal over Pyramus en Thisbe, zie Ovidius, *Metamorphoses* IV, 55 – 166. Voor een nog gemakkelijker vertaling, zie <http://4umi.com/stip/misverstand/1...>

⁸⁰² Livius geeft aan dat Hispala oprecht is in haar liefde voor Aebutius (en dus geen misbruik wil maken van zijn naam en/of poen)

⁸⁰³ omdat Livius aangeeft dat Hispala zelf verliefd op Aebutius werd kon zij dus geen dubbele agenda hebben. Zo bleef ondanks de relatie met een lichtekooi zijn reputatie en zijn vermogen in tact. Hispala heeft dus zelf het initiatief genomen voor de verhouding met Aebutius. Ze hebben het leuk samen. Misschien vroeg Aebutius zich wel af, toen Hispala hem benaderde, waar hij even geld vandaan kon halen. Maar nee, zij verklaarde hem haar liefde. Wat een romantisch verhaal

⁸⁰⁴ betekent eigenlijk kwaadaardig (wat op zich een merkwaardig woord is: het bestaat uit twee onderdelen die elkaars tegenovergestelde zijn: kwaad – aardig; volledig is er ook zo een: vol – ledig. Wie kent nog meer van dat soort woorden?). Het heeft namelijk ook te maken met het feit dat kennelijk moeder/mother Duronia en stiefpa Titus Sempronius uit zijn op Aebutius' geld

⁸⁰⁵ de **sui** (zijn familie, de zijnen) zijn Duronia en Sempronius

⁸⁰⁶ ook weer een verkleinwoord. Een **meretrix** is een prostituee. Om het wat vriendelijker te stellen gebruikt Livius het verkleinwoord. In r. 47 hadden we al een **ancillula**, een slavinetje (verkleinwoord van **ancilla**)

⁸⁰⁷ het **CHIASME** is wat lastig te ontdekken hier. Toch hebben we hier ook een uitwerking in twee maal twee! Er is sprake van vermogen (**rei**; a) en reputatie (**famae**; b), en daarna van de toenadering door Hispala (niet die door hemzelf, wat wel nadelig voor zijn reputatie geweest was) (b; **ultro enim** t/m **erat**) en het gegeven dat Hispala haar vriend financieel (geld, vermogen) steunt (a; **et** t/m **sustinebatur**)

⁸⁰⁸ we kennen het woord **patronus** als tegenhanger van **cliens**. De wat vermogender **patronus** hield 's ochtends een **salutatio** om zijn **clientes** de kans te geven een poging te doen iets (financieels vaak) met hem te regelen. Hier gaat het over de **patronus** van de vrijgelatene Hispala. Een vrouw was bij de Romeinen juridisch ondergeschikt aan haar man. Je zou uit de context kunnen afleiden dat Hispala niet met Aebutius getrouwd is. De term **consuetudo** voor verhouding klopt daar wel mee. Als de **patronus** stierf wees een **praetor** en de **tribuni plebis** (volkstribunen) een **tutor** aan (zie. r. 53)

⁸⁰⁹ dit soort woorden (ADI pronominalia) heeft een merkwaardige GEN SG. Rijttje SG: **nullus, nullius, nulli, nullum, nullo** Bekende ADI pronominalia zijn **unus, solus, totus, ullus, nullus, uter, alter, neuter, alius**

⁸¹⁰ in het voorafgaande (r.48) staat **postquam manumissa erat** als ondersteuning voor deze bewering: Hispala was niet meer “in de hand” van iemand en had een tutor aangevraagd

⁸¹¹ je zou toch zeggen dat Hispala misschien wel dik tevreden was toen haar **patronus** het loodje legde, omdat ze dan aan niemand verantwoording meer schuldig was. Maar nee, zij vraagt zelf om een **tutor**. Daarna kon ze “zelfstandig” een rechtshandeling verrichten zoals het opmaken van een testament. De grammaticale constructie is natuurlijk weer ABL *absolutus*: **tutore** is het subject van **petito** (PPP van **petere**)

⁸¹² de CON is *consecutivus*. Zij was zo ver gegaan (rr.51-52) dat zij ..., en dan komt er dus een gevolg en dus een CON

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.10 (p.166, rr.55-62); Hispala's waarschuwing (1)

55 Haec⁸¹³ amoris pignora⁸¹⁴ **cum essent**, nec quicquam secretum alter ab altero
haberent, per iocum adulescens **vetat**⁸¹⁵ eam mirari **si** per aliquot⁸¹⁶ noctes
secubuisset⁸¹⁷: religionis se⁸¹⁸ causa⁸¹⁹, **ut** voto pro valetudine sua facto⁸²⁰ **liberetur**⁸²¹,
 Bacchis initiari velle. Id **ubi** mulier⁸²² **audivit**, perturbata 'Di meliora⁸²³!' **inquit**,⁸²⁴
 mori et sibi⁸²⁵ et illi satius esse quam id⁸²⁶ **faceret**, et in caput eorum^{827 (se)} detestari
 60 minas periculaque **qui** id **suasissent**. Admiratus cum verba tum⁸²⁸
 perturbationem tantam, adulescens parcere execrationibus⁸²⁹ **iubet**: matrem⁸³⁰
 id sibi adsentiente vitrico imperasse.

Omdat deze bewijzen van liefde er waren en de een niets geheim hield voor de ander, zegt de jongeman schertsend dat ze zich niet moet verwonderen (verbiedt haar zich te verwonderen), als hij gedurende een aantal nachten alleen zou slapen (hebben geslapen): dat hij vanwege een godsdienstige verplichting, om een gelofte in te lossen die voor zijn gezondheid gedaan is, in de Bacchusdienst ingewijd wil worden. Toen de vrouw dat hoorde, zei ze hevig verontrust: 'Mogen de goden dat verhoeden!'; dat sterven beter was zowel voor haar als voor hem dan dat hij dat deed; en dat ze verschrikkingen en gevaren afriep over het hoofd van diegenen die dat hadden aangeraden. De jongeman, vol verwondering zowel over haar woorden als over zo'n grote ontsteltenis, zegt dat ze haar vervloeking moet matigen (sparen): dat zijn moeder het hem met instemming van zijn stiefvader heeft bevolen.

⁸¹³ verwijst niet vooruit, maar terug

⁸¹⁴ blijken van echte liefde zijn de toenadering door Hispala (niet Aebutius'initiatief) en het feit dat Hispala hem in haar testament opneemt als hij van zijn eigen familie geen rooie rotcent krijgt

⁸¹⁵ de mededeling van Aebutius over de tien dagen seksuele onthouding wordt verzacht doordat er tussen hen echte liefde bestond, doordat zij niets voor elkaar verborgen hielden en doordat hij het grappend zegt. Hee schatje, ik heb onwijze hoofdpijn, echt vreselijk. Ik denk dat het over een dag of tien wel over is. Dat ga ik eten en badderen en dan kom ik weer hoor. Groetjesss

⁸¹⁶ hij weet wel dat het tien nachten zullen zijn, want mams had dat aan hem verteld (r.45), maar hier doet hij er wat vaag over. Beetje Odysseus, die een pakje sigaretten ging halen en vervolgens twintig jaar wegbleef

⁸¹⁷ dat Livius Aebutius dit zo laat zeggen duidt er op dat hij hem positief afschildert, hem in een gunstig daglicht stelt. Hij noemt namelijk niet meteen zijn moeder als degene die hem in de Bacchuscultus wil introduceren (later wel, in rr.61-62). Achter **secubuisset** is geen voegwoord ingevoegd en dus hebben we daar een **ASYNDETON**. Het zou gaan om een verklarend voegwoord als "want". Het **ASYNDETON** noem je daarom **explicatief** **ASYNDETON**

⁸¹⁸ omdat sprake is van **Acc** (afhankelijk van een in **vetat** opgesloten idee "spreken") hebben we weer **subjectsACC** **se**, die terug verwijst naar het onderwerp van **vetat**, dus naar Aebutius

⁸¹⁹ we hebben veel **PREP** in het Latijn die óf met de **ACC** óf met de **ABL** gaan, maar we hebben ook een paar postposities (achterzetsels) die allebei met de **GEN** gaan, wat dus wil zeggen dat het woord in de **GEN** vóór dat achterzetsel staat. Het gaat om **causa** en **gratia**, die beide "vanwege", "omwille van" betekenen. De Engelse afkorting e.g. (=bijvoorbeeld) komt af van **exempli gratia**. Hier is **religionis** de **GEN** bij **causa**

⁸²⁰ het blijkt dat Aebutius zijn moeder gelooft. Hij vertelt hetzelfde aan Hispala

⁸²¹ **liberare** betekent bevrijden. Als je een belofte inlost, nakomt ben je van de verplichting om dat te doen bevrijd. Vandaar

⁸²² Hispala, kennelijk niet een hele jonge griet, maar waarschijnlijk ook geen ouwe hoer

⁸²³ **dent** aanvullen. Mogen de goden betere dingen geven, staat er dan

⁸²⁴ de constructie verandert van directe rede naar indirecte rede (**Acc**). **Di meliora** wordt letterlijk geciteerd, daarna volgt een weergave in de indirecte rede

⁸²⁵ **sibi** verwijst naar het onderwerp van dat moment en dat is Hispala. **illi** verderop zal dan verwijzen naar Aebutius

⁸²⁶ verwijst, net als **id** in r.60, terug naar **Bacchis initiari**, ingewijd worden in de Bacchuscultus

⁸²⁷ in principe de moeder van Aebutius (**SG**). Hispala denkt dat er meerdere mensen verantwoordelijk zijn voor het adviseren van Aebutius. Die zegt meteen daarop dat zijn moeder het met instemming van zijn stiefvader geadviseerd heeft

⁸²⁸ de combinatie **cum ... tum** betekent "niet alleen, maar ook"

⁸²⁹ **DAT**. Het werkwoord **parcere** heeft het object in de **DAT**

⁸³⁰ aha, daar is mams dus toch! Zij heeft het gezegd, van háár moet ik dat doen. Zijn argumentatie is gebaseerd op haar autoriteit. Dat noem je autoriteitsargumentatie (zo! Die term komt onverwacht!)

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.10 (p.166, rr.62-69); Hispala's waarschuwing (2)

‘Vitricus ergo⁸³¹ <u>inquit</u>⁸³² ‘tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non <u>sit</u>⁸³³) pudicitiam⁸³⁴ famam spem vitamque⁸³⁵ tuam perditum⁸³⁶ ire hoc facto⁸³⁷ <u>properat</u>.’ Eo magis^(ei) mirabundo⁸³⁸ quaerentique⁸³⁹ quid rei <u>esset</u>⁸⁴⁰, pacem veniamque precata deorum dearumque si coacta caritate eius⁸⁴¹ silenda <u>enuntiasset</u>, ancillam⁸⁴² se <u>ait</u> dominae comitem⁸⁴³ id sacrarium intrasse,⁸⁴⁴ (se) liberam numquam eo⁸⁴⁵ accessisse. (se) Scire corruptelarum⁸⁴⁶ omnis generis eam officinam esse, et iam biennio constare neminem initiatum^(esse) ibi maiorem annis⁸⁴⁷ viginti⁸⁴⁸.	‘Dan’, zegt ze, ‘haast je stiefvader zich (want het is misschien niet gepast (geoorloofd) je moeder te beschuldigen) jouw eerbaarheid, reputatie, vooruitzichten (verwachting) en leven door deze daad te gronde te (gaan) richten.’ Toen hij zich des te meer verwonderde en vroeg wat dit te betekenen had, zei ze tot hem, na gebeden te hebben om de genade en de vergeving van goden en godinnen, voor het geval dat (als) ze, door liefde voor hem gedwongen, dingen zou hebben verraden die geheim gehouden behoren (behoorden) te worden, dat ze als slavin als begeleidster van haar meesteres dat heiligdom had betreden, [maar] als vrije nooit daarheen was gegaan. Dat ze wist dat dat een broedplaats was van perversiteiten van elke soort; en dat het vaststond dat er al in twee jaar niemand ouder dan twintig jaar daar was ingewijd.
--	---

⁸³¹ Hispala reageert meteen op het noemen van de stiefvader en trekt daar haar eigen conclusies uit. Aha, dus je stiefpap was het ermee eens dat je naar die Bacchusmysteriën gaat? De plurk

⁸³² Hispala's woorden worden weer in de directe rede weergegeven, wat de dramatische kracht vergroot. Verteltijd ≈ vertelde tijd, verteltempo is gedaald

⁸³³ CON van mogelijkheid, *potentialis*. Eigenlijk een *PRAETERITIO*: ze zegt dat ze de moeder van Aebutius niet wil beschuldigen, maar door het zo te formuleren impliceert zij toch Duronia's betrokkenheid

⁸³⁴ Hispala ziet het niet zo zitten dat vriendlief naar die Bacchanalia gaat. Hij zou er eens een totaal losgeslagen vrouw kunnen ontmoeten die hem in van alles en nog een extra inwijdingscursus geeft. Dit **pudicitia** duidt er op dat de seksuele moraal ver te zoeken was in de Bacchusmysteriën

⁸³⁵ opsomming zonder voegwoorden (zelfs zonder komma's, maar ja, komma's kende de Romein toch al niet). *ASYNDETON*, en met een oplopende kracht, *CLIMAX*. Zij maakt expliciet een toespeling op Aebutius' reputatie

⁸³⁶ formeel een SUP primum, dat een doel aangeeft. Hispala heeft door dat de stiefvader van Aebutius achter de geplande initiatie in de Bacchanalia zit, ook al heeft Duronia het voorstel gedaan

⁸³⁷ Aebutius initiëren in de Bacchuscultus

⁸³⁸ Aebutius (opgesloten in de DAT van **mirabundo** en **quaerenti**) snapt niet wat Hispala bedoelt. Hij was echt naïef, zo laat Livius doorschemeren

⁸³⁹ de CON *obliquus*, afhankelijke vraag wederom

⁸⁴⁰ GEN *obiectivus*, verwijzend naar Aebutius

⁸⁴¹ predicatief bij **se**, dat *subjectsACC* is en verwijst naar Hispala

⁸⁴² ook predicatief bij **se**

⁸⁴³ er ontbreekt een tegenstellend voegwoord, *adversatief* *ASYNDETON*. De *ANTITHESE* in de zin, scherper aangezet door dat *ASYNDETON*, betreft **ancillam** (r.66) versus **liberam** (r.67). Alle informatie bij elkaar gevoegd kunnen we aannemen dat Hispala niet naar de Bacchanalia is gegaan sinds ze een relatie had met Aebutius. Ze was voor het laatst gegaan toen ze nog slavin was. Weet ze dan helemaal niets van de laatste ontwikkelingen bij de Bacchanalia? Blijkens haar kennis over de leeftijd van de geïnitieerden (**biennio** t/m **viginti**; rr.68-69) kunnen we stellen dat ze wel wist wat er aan de hand was. Later vertelt ze de consul ook het nodige, maar onder sterke druk. In deze passage treedt Hispala verteltechnisch op als een subverteller. Datzelfde gebeurt ook in haar verhaal aan de consul. Dat is trouwens veel ruimer en gedetailleerder dan de versie hier

⁸⁴⁴ naar dat heiligdom (**id sacrarium**)

⁸⁴⁵ er was niet alleen sprake van perversiteiten (dus op seksueel gebied), maar er gebeurde ook allerlei andere dingen die het daglicht niet konden verdragen. Valse getuigenissen, zegels, testamenten, moord, etc

⁸⁴⁶ de ABL *comparationis*, die in vergelijkingen het vergeleken aangeeft

⁸⁴⁷ besef goed dat dit verhaal van Aebutius en Hispala voor historici een waardevolle bron van informatie is over aspecten van de Bacchanalia. Zowel de woorden van deze Hispala als die later van andere spelers in het verhaal, bijvoorbeeld de consul, voegen veel toe aan de kennis omtrent deze toch wel mysterieuze cultus. Livius laat zich in het algemeen negatief uit over de Bacchanalia, maar dat moet je zeker ook zien in het kader van Augustus' herstelprogramma van normen en waarden. Daar breekt hij zeker een lans voor, o.a. via Hispala

Ut quisque introducitur ⁸⁴⁸sit, velut

70 victimam ^(eum) tradi⁸⁴⁹ sacerdotibus⁸⁵⁰; eos⁸⁵¹ deducere ^(eum) in locum **qui** circumsonet
 ululatibus⁸⁵² cantuque symphoniae et cymbalorum et tympanorum pulsu, **ne**
 vox quiritantis⁸⁵³ **cum** per vim stuprum⁸⁵⁴ inferatur exaudiri possit.⁸⁵⁵ Orare⁸⁵⁶ inde
 atque obsecrare **ut** eam rem quocumque modo discuteret, nec se eo
praecipitaret **ubi** omnia infanda patiend⁸⁵⁷ ^(essent) primum, deinde facienda⁸⁵⁸ essent.

75 Neque **ante** dimisit eum **quam** fidem dedit adulescens ab iis sacris se⁸⁵⁹
 temperaturum ^(esse).

Dat telkens wanneer iemand naar binnen is gebracht, [hij] aan de priesters wordt overgeleverd, als een offerdier; dat zij [hem] geleiden naar een plaats die (rondom) weergalmt van gejoel en het gezang van een koor en het slaan op cimbale en tamboerijnen, om te voorkomen dat (opdat niet) de stem van degene die om hulp roept, wanneer hij met geweld verkracht wordt, kan worden gehoord. Daarop bad en smeekte ze hem die zaak op welke manier ook maar te verijdel en zich niet in iets (daarheen) te storten waar alle [mogelijke] afschuwelijke dingen eerst ondergaan, daarna gedaan moesten worden. En ze liet hem niet weggaan voordat de jongeman zijn woord gaf dat hij ver weg zou blijven van deze riten.

⁸⁴⁸ CON *obliquus*, want we zitten nog in de Acl

⁸⁴⁹ de Acl wordt nog voortgezet vanuit **ait** (r.66): Hispala vertelt aan Aebutius wat er bij de initiatie in de Bacchuscultus zoal gebeurde, om hem bang te maken. Dan zou hij niet op het verzoek van Duronia en Sempronius ingaan, was haar idee. Hij doet dat ook inderdaad niet, maar wordt daardoor zijn huis uit gekickt

⁸⁵⁰ een priester werd vaak gezien als de vertegenwoordiger van de vereerde god op aarde, zeker bij zo'n fallische cultus als die van Bacchus. Bij de initiatie zou dan een huwelijk met de god gesloten worden. Als die god niet op kwam dagen (wat vrij aannemelijk was) kon het huwelijk, de lichamelijke inzegening daarvan althans, zeg maar de huwelijksnacht, wel met de priester gesloten worden. Dat soort praktijken zal er voor de buitenstaanders heel fout uitgezien hebben

⁸⁵¹ die net genoemde priesters, want ook die zijn M en PL

⁸⁵² de drie ABL (**ululatibus**, (ook een ONOMATOPEE tyrouwens...), **cantu** en **pulsu**) geven de oorzaak (ABL *causae*) aan van het rondom weergalmen van die plaats waar degene die geïnitieerd wordt heen wordt gebracht

⁸⁵³ een zelfstandig gebruikt PPA. We weten dat je dat begint met "degene(n) die", en dan wel de naamval goed toepassen natuurlijk

⁸⁵⁴ eerder gezien, dit woord. Het ging toen over de vestaalse maagden Flonia en Opimia die zich schuldig gemaakt hadden aan **stuprum** (=ontucht). **Stuprum** heeft zijn origine in het strafbaar stellen van het hebben van seks met een getrouwde vrouw. Meer algemeen betrof **stuprum** ook in het algemeen seks met mannen én vrouwen. Erotische relaties tussen mannen en jongeren (pederastie) vielen ook onder **stuprum** en waren dus ook verboden. Hier gaat het over gewelddadige (**per vim**) verkrachting van het slachtoffer, man of vrouw

⁸⁵⁵ Hispala vertelt haar vriend wat er allemaal gebeurde bij zo'n initiatie, bij de Bacchanalia in het algemeen. Dat is uit te splitsen in objectieve informatie en subjectieve informatie, zeg maar haar commentaar op de onderdelen. Zo is de info dat er twee jaar lang niemand ingewijd is die ouder was dan twintig jaar feitelijk, evenals de beschrijving dat de ingewijde aan priesters overgeleverd wordt, dat hij naar een plek vol gejoel en gezang en muzikale herrie gebracht wordt en dat er verkrachtingen plaatsvinden. Wat zij daarvan vindt, de wat subjectievere noot dus, wordt in het Latijn aangegeven door **corruptelarum omnis generis eam officinam** (rr.67-68, wat de een pervers vindt en een broedplaats voor allerlei perverse spelletjes vindt de ander een saaie stageplaats), **velut victimam** (rr.69-70, haar manier van aangeven in wat voor positie die ingewijde zich moet hebben gevoeld) en **ne vox t/m possit** (rr.71-72, haar toevoeging om het uitzichtloze, machteloze van de ingewijde te benadrukken). Dat betreft waarnemingen die zij voor eigen rekening moet nemen. De muziekherrie zou ook gewoon een vast onderdeel van de initiatierite kunnen zijn en dus feitelijke informatie bevatten. Hispala brengt het echt als een middel om de kreten van het slachtoffer te smoren

⁸⁵⁶ INF *historicus*, net als **obsecrare** (r.73), die je dus gewoon als een persoonsvorm verleden tijd vertaalt. Het verteltempo stijgt na de indirecte rede met Hispala's uitleg onmiddellijk, maar dat had je al door

⁸⁵⁷ net als **facienda** verderop een GRV, en wel van verplichting (met **esse** of een vorm daarvan)

⁸⁵⁸ de **ANTITHESE** zit hem in **patienda** tegenover **facienda**. Dat wat de ingewijde overkwam, bijvoorbeeld verkracht worden, moest hij zelf later ook uitvoeren. Minder erg hopelijk, maar wel vergelijkbaar met ontgroeningsrituelen bij studentenverenigingen. Het vernederen van de feuten is voor sommigen geweldig, en misschien wel geweldig naarmate ze in hun eigen eerste jaar ook stevig vernederd werden. Sja, beetje dommig is het wel, dat soort praktijken. Het **CHIASME**, something completely different now, is duidelijk hè? **patienda** (a) **primum** (b) **deinde** (b) **facienda** (a)

⁸⁵⁹ **subjectsACC** binnen de Acl (afhankelijk van **fidem dedit**: hij beloofde dat...). Verwijst naar **adulescens**, en dat is natuurlijk Aebutius

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.11 (p.167, rr.77-82); Aebutius doet aangifte bij de consul (1)

Postquam domum **venit**⁸⁶⁰, et mater mentionem **intulit**⁸⁶¹ **quid** eo die, **quid** deinceps ceteris^(ea), **quae** ad sacra **pertinerent**⁸⁶², **faciendum esset**⁸⁶³, **negat**⁸⁶⁴ eorum se quicquam facturum^(esse), nec initiari sibi in animo esse. **Aderat** sermoni
80 vitricus. **Confestim**⁸⁶⁵ mulier **exclamat** Hispalae concubitu⁸⁶⁶ carere⁸⁶⁷ eum decem noctes⁸⁶⁸ non posse; illius excetrae⁸⁶⁹ delenimentis et venenis^(eum) imbutum⁸⁷⁰ nec parentis nec vitrici⁸⁷¹ nec⁸⁷² deorum⁸⁷³ verecundiam⁸⁷⁴ habere⁸⁷⁵.

Nadat hij thuis is gekomen en zijn moeder ter sprake heeft gebracht wat op die dag [en] wat achtereenvolgens op de volgende [dagen] moest worden gedaan wat de riten betrof, zegt hij dat hij niets van die dingen zal doen en dat hij niet van plan is ingewijd te worden. De stiefvader was bij het gesprek aanwezig. Terstond roept de vrouw uit dat hij het slapen met Hispala geen tien nachten kan missen; dat hij, doordrenkt met de lokmiddelen en de vergiften van die slang geen eerbied heeft voor zijn moeder, noch voor zijn stiefvader, noch voor de goden.

- ⁸⁶⁰ onderwerp is Aebutius. In het volgende gedeelte van de zin wisselt het onderwerp, maar dat wordt dan ook duidelijk aangegeven. Hij is thuis gekomen (ja, nogal wiedes. Hij was door Hispala tijdelijk gedist en moest van haar thuis gaan vertellen dat hij toch maar afzag van de Bacchuslekkernijen), en zijn moeder (mother Duronia) denkt nog gewoon dat hij wel braaf zal gaan en naar haar zal luisteren. Ach gosj, simpele ziel
- ⁸⁶¹ net als **venit** hier vlak voor een PF na **postquam**. Je weet ongetwijfeld nog, en anders herhaal ik het nog maar weer eens, dat het PF na **postquam**, **ubi**, **ut**, en **simulatque/simulac** met een PLQP vertaald wordt, mits de HZ in de verleden tijd geformuleerd is
- ⁸⁶² Livius treedt niet in details hier, hij vat samen. Het is voor het verhaal wel prettig dat hij dat doet, anders krijgen we weer een hele serie verschrikkingen te horen van alles wat er bij de Bacchusmysteriën gebeurde
- ⁸⁶³ de CON is van de afhankelijke vraag (*obliquus* dus), te herkennen aan het inleidend vragend voornaamwoord **quid**. Wederom een GRV van verplichting, maar dan algemeen verwoord. Als daar de persoon bij genoemd was die dingen had moeten doen (de handelende persoon bij zo'n GRV-constructie, oftewel de *agens*) stond die in de DAT. Die DAT noem je *auctoris* (≈ handelende persoon)
- ⁸⁶⁴ leidt natuurlijk weer een Acl in (waar zou Livius zijn zonder een lekkere Acl in zijn leven?), keurig met **se** dat naar het onderwerp van het spreken verwijst (naar hemzelf dus) en een INF FUT, **facturum** (*esse*). Let op hoe de feitelijke ontkenning die in **negat** (eigenlijk betekent **negat** "hij ontkent") opgesloten zit samen met het onbepaalde PRON **quicquam** in de vertaling tot de weergave "niets" leidt
- ⁸⁶⁵ de reactie van Duronia komt onmiddellijk, maar is waarschijnlijk ook ingegeven door het feit dat Sempronius bij het gesprek was
- ⁸⁶⁶ even voor de duidelijkheid, ze bedoelt de seks hoor. Hispala's snurken miste hij echt niet
- ⁸⁶⁷ nog zo'n werkwoord dat het lijdend voorwerp in een andere naamval heeft dan de ACC. Deze gaat met de ABL
- ⁸⁶⁸ de ACC geeft de tijdsduur aan. **Decem** is natuurlijk onverbuigbaar, dus daar zie je geen *moer* aan
- ⁸⁶⁹ mother Duronia heeft geen goed woord over voor degene die haar plan in de war stuurt, voor Hispala. Zij verwijst **METAFORISCH** naar haar met **illius excetrae**, wat slang betekent (niet zijnde een tuinslang), die het gif (**venenis**, ook een **METAFOR** dan) gebruikt om Aebutius ertoe aan te zetten niet naar de Bacchanalia te gaan. Subtiliteit is niet de sterkste kant van moeder Duronia, zo lijkt het. Tegelijkertijd wordt de indruk gewekt dat Duronia, in het bijzijn van haar man/vriendje/fuckbuddy, niet af wil gaan en haar plan dus niet wil zien mislukken. Ze gaat meteen (**confestim**) op tilt
- ⁸⁷⁰ past geheel in de **METAFOR**. Aebutius is volgens mams helemaal geïmpregneerd met verkeerde invloeden van Hispala, zowel met haar beroepsgerelateerde talenten als met haar bezorgdheid (die moeder kan missen als kiespijn, dat is helder). Leuk, zo'n schoondochter hoor. Ze verwent zoonlief optimaal maar ze bemoeit zich ook wel ff met haar (Duronia's) plannen Aebutius eens lekker te compromitteren
- ⁸⁷¹ Sempronius, weet je nog? **vitrici** is GEN *obiectivus*, net als **parentis** en **deorum**. Geen van de drie wordt door Aebutius respect betoond dan wel eerbied betuigd, volgens mams. Hun gelofte inlossen kan niet nu!
- ⁸⁷² nogal wat "schakelende" voegwoorden: **et** en daarna drie keer **nec**. Het lijkt potverdriedubbeltjes wel een **POLYSYNDETON**. Sterker nog, dat is het ook! Duronia, een Italiaanse, laten we dat niet vergeten, slingert zoonlief, nou ja, haar eigenwijze kleine boerenhuftertje, de ene verwensing na de andere naar het hoofd. Even parafraserend: én dit én dat én zus én zo. Bedenk de gebaartjes erbij en je kunt je er wel iets bij voorstellen
- ⁸⁷³ In haar, weliswaar sterk beperkte, visie toont Aebutius de goden geen respect/eerbied omdat hij – maar dat is haar verhaal – haar niet de gelofte in laat lossen die zij gedaan zou hebben toen hij ziek was. Ja ja, ziek
- ⁸⁷⁴ ja, die is lekker zeg. Ma Duronia zegt dat (paniek natuurlijk) haar zoon geen enkel respect heeft, niet voor haarzelf, niet voor haar man en niet voor de goden. Zoals jullie allemaal weten is ook dat zogenaamd laatste redmiddel van kritische ouders of leraren volstrekt kansloos
- ⁸⁷⁵ de INF van de Acl, die natuurlijk afhangt van **exclamat** (r.80). De *subjectsACC* is voor je aangevuld: **eum** in r.81

lurgantes⁸⁷⁶ hinc mater,
hinc vitricus⁸⁷⁷ cum⁸⁷⁸ quattuor eum servis domo exegerunt. Adulescens inde ad
Aebutiam⁸⁷⁹ se⁸⁸⁰ amitam contulit, causamque ei cur esset⁸⁸¹ a matre eiectus
85 narravit. Deinde ex auctoritate eius⁸⁸² postero die ad consulem Postumium
arbitris remotis⁸⁸³ rem detulit. Consul post diem tertium redire⁸⁸⁴ ad se^(eum) iussum
dimisit. Ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percunctatus est
ecquam anum Aebutiam ex Aventino⁸⁸⁵ nosset. Cum ea⁸⁸⁶ ^(se) nosse⁸⁸⁷ probam et
antiqui moris⁸⁸⁸ feminam respondisset, opus esse sibi⁸⁸⁹ ea conventa⁸⁹⁰ dixit:
90 mitteret⁸⁹¹ nuntium ad eam ut veniret.

Scheldend, zijn moeder van de ene, zijn stiefvader van de andere kant, joegen ze hem met vier slaven het huis uit. Daarop begaf de jongeman zich naar zijn tante Aebutia en vertelde haar de reden waarom hij door zijn moeder eruit gegooid was. Vervolgens gaf hij op haar advies de volgende dag de zaak aan bij consul Postumius, buiten bijzijn van getuigen (nadat de getuigen verwijderd waren). De consul zond hem weg nadat hij hem had bevolen over drie dagen (na de derde dag) bij hem terug te komen. Zelf in-formeerde hij bij Sulpicia, een eerbiedwaardige dame, zijn schoonmoeder, of zij soms een oude mevrouw Aebutia van de Aventijn kende. Toen zij had geantwoord dat zij haar kende als een rechtschapen vrouw (en) van de oude stempel (zede), zei hij dat hij een ontmoeting met haar moest hebben (het voor hem nodig was haar te ontmoeten): dat ze een boodschapper naar haar moest toesturen, opdat ze kwam.

⁸⁷⁶ met zijn tweeën staan ze de arme jongen uit te foeteren, uit te maken voor wat mooi en lelijk is. De agenda is duidelijk: ze zien hun mooie, edoch vrij misdadige plannetje in rook opgaan. Gna, gna

⁸⁷⁷ Neem het PARALLELLISME waar, dames en heren. hinc (a) mater (b) hinc (a) vitricus (b). Wat is Latijn toch bij nader inzien, zo aan het eind van je carrière, prachtig hè?

⁸⁷⁸ bij deze moet je even scherp opletten. Hier staat niet meteen een ABL achter (toch? quattuor ziet er niet uit als een ABL, maar het is onverbuigbaar, dus het kan wel een ABL zijn....) en van het daarop volgende eum weten de meesten onder jullie wel dat het geen ABL is maar een ACC, dus zou je misschien gaan denken dat je hier het voegwoord hebt. Ha ha, mooi niet. We kijken ff verder en zien servis staan, en dat is er wel eentje, een ABL bedoel ik. PREP dus, "met". Goed, ook weer gehad. Kunnen ze wel, Aebutius samen met vier slaven het huis uit smijten, denk je misschien. Maar waarschijnlijk wordt bedoeld dat hij d'r uit gekickt wordt maar nog wel vier slaven mee krijgt. Dat is juist af te leiden uit dat PREP cum.

⁸⁷⁹ gezien de naam zal dit wel een zus van paps zijn

⁸⁸⁰ kijk, hier betekent se overduidelijk "zich", omdat het deel uitmaakt van de persoonsvorm se contulit (van se conferre, zich begeven). Bovendien hebben we hier geen Acl

⁸⁸¹ samen te nemen met eiectus, iets verderop. De vorm als totaal is CON vanwege de afhankelijke vraag (*obliquus*)

⁸⁸² eius verwijst naar tante Aebutia. Die doet geen navraag bij Duronia – wat wel iets zegt over de verhoudingen binnen de familie daar – en stuurt neeflief meteen op de consul af. Aebutius had ook naar de praetor kunnen gaan, maar kiest even voor zijn tante

⁸⁸³ kennelijk mag er niemand getuige zijn van de aangifte door Aebutius bij de consul

⁸⁸⁴ het is verstandig als de consul niet meteen op alleen het verhaal van Aebutius afgaat, maar ook nog elders informatie inwint

⁸⁸⁵ bij de Aventijn werden de Bacchanalia volgens de geruchten ook georganiseerd

⁸⁸⁶ verwijst naar Sulpicia, de schoonmoeder van de consul. Ons kent ons, en dus netwerkt Postumius een beetje. Hij wil te weten komen of de informatie over de Bacchanalia betrouwbaar is omdat de bron daarvan betrouwbaar is. Sulpicia kan hem daarover wel iets melden, maar de consul wil Aebutia, de tante van Aebutius, toch ook nog zelf spreken. En later Hispala ook nog, voor de informatie, niet vanwege haar beroep

⁸⁸⁷ in dezelfde regel twee keer een verkorte vorm van hetzelfde werkwoord: nosset is kort voor novisset en nosse de verkorte vorm voor novisse

⁸⁸⁸ GEN *qualitatis*, die een eigenschap aangeeft: Aebutia is iemand die ouderwets fatsoenlijk is

⁸⁸⁹ bedoeld is de consul: die wil graag de tante van Aebutius ontmoeten (ea in r.89)

⁸⁹⁰ een ABL, omdat de aanvulling bij opus esse altijd in de ABL staat

⁸⁹¹ ook een CON *obliquus*, maar nu is er in de directe rede sprake geweest van een opdracht, een IMP

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.11 (p.167, rr.90-95); Aebutius doet aangifte bij de consul (3)

90 Aebutia accita⁸⁹² ad Sulpiciam venit, et
 consul paulo post, **velut** forte intervenisset⁸⁹³, sermonem de Aebutio fratris
 eius⁸⁹⁴ filio infert. Lacrimae mulieri obortae^(sunt)⁸⁹⁵, et miserari casum adolescentis
coepit, **qui** spoliatus fortunis^(ab eis) a **quibus**⁸⁹⁶ minime oporteret⁸⁹⁷, apud se⁸⁹⁸ tunc
esset, eiectus a matre, **quod** probus⁸⁹⁹ adolescens⁹⁰⁰ (dii propitii essent!⁹⁰¹)
 95 obscenis **ut** fama esset⁹⁰² sacris initiari nollet.

Als Aebutia ontboden is, komt ze naar Sulpicia toe en de consul knoopt korte tijd later, [terwijl hij deed] alsof hij toevallig was langsgekomen, een gesprek aan over haar broers zoon Aebutius. De vrouw barstte in tranen uit (Tranen kwamen op bij de vrouw) en ze begon het lot van de jongeman te beklagen, die, beroofd van zijn vermogen [door degenen] door wie hij het minst behoorde [te worden beroofd] (door wie dat het minst behoorde), op dat moment bij haar [in huis] was, door zijn moeder eruit gegooid omdat de rechtschapen jongeman (mochten de goden toch maar genadig zijn!) zich niet wilde laten inwijden in, naar het gerucht ging, onzedelijke riten.

⁸⁹² Aebutia komt braaf opdruven: Sulpicia, immers een vrouw met status (**gravem** r. 87) had het haar gevraagd. Ze had er alleen niet bij verteld dat dat op verzoek van de consul was. En ook niet dat die haar nog iets wilde vragen. Het verteltempo ligt erg hoog. Hoe lang het duurde voordat Aebutia bij Sulpicia was staat nergens. Is op zich ook niet zo relevant voor het verhaal

⁸⁹³ alsof het toeval was, maar dat is het dus niet. Postumius had waarschijnlijk bedacht dat Aebutia niet uit zichzelf de overheid van informatie zou voorzien over de ellendige situatie van haar neef. En die ellendige situatie was ontstaan doordat Hispala met haar verhaal over de Bacchuscultus Aebutius daar vandaan had weten te houden. Die was het huis uit gebojnd

⁸⁹⁴ moet wel verwijzen naar Aebutia. Het was haar broer, van wie Aebutius de zoon was

⁸⁹⁵ de consul komt zogenaamd toevallig langs bij Sulpicia (kan, het is zijn schoonmoder, maar deze relatie was kennelijk prima). Hij heeft daar een bedoeling mee, namelijk Aebutia ondervragen. Die barst in janken uit en dus moet hij een beroep doen op de cursus "omgaan met emotionele vrouwen", een cursus waar maar weinig mannen ooit voor slagen. Deze man gaat het per saldo goed af want hij krijgt de informatie waar hij op uit is. Daaruit blijkt dat Aebutius een en al ellende heeft ondervonden van thuis, maar dat hij wel goed in elkaar zit. En dus betrouwbare informatie heeft

⁸⁹⁶ uit het PL blijkt dat Aebutia denkt dat neefjelief door beide wettelijke vertegenwoordigers (mother Duronia en de stiefpaps) een poot uitgedraaid is. In het begin van de tekst (**gesserat** en **posset** in r.41, SG) staat dat de stiefpaps niet zo goed was in het beheer van iemand anders zijn geld

⁸⁹⁷ **spoliari** (=beroofd worden) aanvullen in gedachte. Aebutia heeft dus ongenadige kritiek op de moeder en stiefvader van haar neef: hij had juist op die mensen moeten kunnen vertrouwen, maar dat was door hun hebzucht (Duronia en Sempronius hebben, ook volgens de visie van Aebutia, Aebutius een behoorlijke poot uit gedraaid, en dat verdient zo'n jongen niet) totaal verkeerd gelopen

⁸⁹⁸ klopt. Aebutius was naar tante Aebutia gegaan en had daar onderdak gevonden

⁸⁹⁹ kakterschets van neefje Aebutius, hier in de indirecte rede gegeven door zijn tante

⁹⁰⁰ Aebutia lijkt alleen over haar neef te spreken, niet over Hispala. Maar Hispala zal Aebutius toch verteld hebben over de **obscenis sacris**, dat zal toch ook de consul concluderen. Dat is de reden waarom hij later ook Hispala op laat draven om haar te bevragen

⁹⁰¹ Aebutia realiseert zich dat ze met haar volgende kwalificatie van de Bacchusmysteriën, **obscenis** (...) **sacris**, geen vrienden maakt bij de goden, en ze vraagt bij wijze van spreken al van tevoren excuus. Aebutia is niet voor niets in rr.88-89 **probam et antiqui moris feminam** genoemd

⁹⁰² Livius citeert, weliswaar niet in de directe rede, de woorden van Aebutia, vandaar de CON *obliquus*. Er is geen Acl, maar eerder een vrije indirecte rede (zie. p.100 van het boek)

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.12 (p.168, rr.96-102); Hispala ontboden (1)

Satis exploratum^(esse) de Aebutio ratus⁹⁰³ consul^(eum) non vanum⁹⁰⁴ auctorem esse, Aebutia dimissa⁹⁰⁵ socrum⁹⁰⁶ rogat^{ut} Hispalam indidem ex Aventino libertinam, non ignotam⁹⁰⁷ vicinia, accerseret ad sese⁹⁰⁸: eam⁹⁰⁹ quoque esse^(ea) quae percunctari vellet. Ad cuius⁹¹⁰ nuntium perturbata⁹¹¹ Hispala, quod ad tam nobilem et gravem feminam ignara causae⁹¹² accerseretur⁹¹³, postquam lictores in vestibulo turbamque consularem et consulem ipsum conspexit⁹¹⁴, prope exanimata est⁹¹⁵.

De consul, menend dat ten aanzien van Aebutius voldoende uitgemaakt was dat hij geen onbetrouwbare zegsman was, vraagt, na Aebutia te hebben laten weggaan, zijn schoonmoeder de vrijgelatene Hispala ook daar van de Aventijn, niet onbekend in (aan) de buurt, bij zich te ontbieden: dat er dingen waren waarover hij ook haar wilde ondervragen (dat hij ook haar over bepaalde dingen wilde ondervragen). Hispala, bij het bericht hiervan [al] verontrust, (om)dat ze bij zo'n aanzienlijke en eerbiedwaardige (gewichtige) vrouw werd ontboden, zonder de reden te weten, viel, nadat ze de lictoren in het voorportaal en het gevolg van de consul en de consul zelf in het oog had gekregen, bijna flauw.

- ⁹⁰³ heeft niks te maken met een boot, een vlot (**rat**) of een berekening (**ratio**), wat het resultaat kan zijn van kritiekloos zoeken (ehm, shit, ehm, wat begint er met rat- ?) in een woordenboek. Het is het PPP van het DEP **rēri**, menen. **Ratus** is vrijwel altijd te vertalen met “in de mening dat”, “omdat hij ervanuitging dat” en wordt dan ook heel vaak gevolgd door een Acl. Hier ook. Weggelaten *subjectsACC*, en **exploratum** (**esse**) is de INF. Van **exploratum** is ook weer een Acl afhankelijk, kijk maar. Weggelaten **eum** (verwijst naar Aebutius) en **auctorem esse** (het naamwoordelijk gezegde, in de INF natuurlijk). De Acl's, ze gaan maar door
- ⁹⁰⁴ met de **LITOTES** geeft Livius aan dat Aebutius betrouwbaar genoeg was om zijn verhaal te geloven. Sulpicia, de schoonmoeder van de consul, had Aebutia voor hem als **probam** en **antiqui moris** (rr.88-89) gekarakteriseerd en het verhaal van Aebutius klopt volledig met dat van zijn tante, die de consul later dus zelf ondervraagd heeft. Check, dubbel check
- ⁹⁰⁵ **ABL absolutus**. De consul gaat omzichtig te werk (zorgvuldig ook) en stuurt eerst Aebutia weer weg. Die kan dan niet horen dat de consul ook Hispala nog wil ondervragen. Dat is natuurlijk de belangrijkste bron van informatie over de Bacchuscultus. Aebutia moet niet in staat worden gesteld Hispala, de vriendin van haar neefje, te prepareren op het verhoor door de consul. Slim
- ⁹⁰⁶ weet je nog, Sulpicia, de “grande dame”, de schoonmams van Postumius
- ⁹⁰⁷ en nog een **LITOTES**: niet onbekend komt neer op best wel bekend. Wat wil Livius nou eigenlijk zeggen? Dat men daar in de buurt van de Aventijn Hispala wel kende? Van haar werk of zo? Waarschijnlijk onschuldig, deze aanduiding. De tante van Aebutius, die naast Hispala woonde (r.49 **iuxta vicinitatem**: ze waren buurtjes), woonde ook bij de Aventijn (r.88 **ex Aventino**: de consul had zijn schoonma gevraagd of die Aebutia van de Aventijn, **ex Aventino**, kende). Alles woonde bij elkaar in de buurt
- ⁹⁰⁸ bedoeld is Sulpicia, vlak hiervoor **socrum** (r.97) genoemd. Hispala mag zich ook bij Sulpicia voegen. De consul is daar dan natuurlijk ook weer en dan kan hij Hispala ondervragen
- ⁹⁰⁹ Hispala. De consul wil ook haar verhaal horen, als het even kon over de Bacchanalia. **Eam** kun je het beste als object bij **percunctari** nemen. We zitten onvermoed in een Acl, afhankelijk van een werkwoord van zeggen, dat je moet halen uit het eerder gebruikte **rogat** (r.97). De makkelijkste Acl's zijn die waar gewoon één van de vier categorieën persoonsvormen vóór staan. Werkwoorden van mededeling (zeggen, mededelen, verzeiken, beweren, vertellen etc), van willen/niet willen (denk aan **velle**, **nolle**, **malle**, **cupere**), van zintuiglijke waarneming (zien, horen, voelen, merken, waarnemen etc) en van gemoedstoestand (boos zijn, zich verheugen, blij zijn etc). Veel lastiger zijn die Acl's die afhangen van een woord dat er niet zelf staat maar dat je, met enige fantasie, moet aanvullen
- ⁹¹⁰ zou kunnen terugslaan op Sulpicia (bij het bericht dat van haar (=Sulpicia) kwam) of op het bericht op zich dat ze ontboden werd
- ⁹¹¹ Hispala is dus om twee redenen in verwarring, verontrust zelfs: ze bevindt zich in de buurt van een superdeftige dame én ze weet niet waarvoor ze daar moet opdiepen (**ignara causae**)
- ⁹¹² de consul zegt wel tegen zijn schoonmoeder dat hij Hispala over bepaalde zaken vragen wil stellen, maar dat geeft Sulpicia kennelijk niet door aan Hispala, want die weet niet waarom ze moet komen
- ⁹¹³ de CON staat er omdat Livius in het hoofd van Hispala gekropen is en wij dus Hispala's gedachten op die manier mee krijgen
- ⁹¹⁴ **postquam**, **ut**, **ubi** en **simulac/simulatque** hebben vaak een persoonsvorm bij zich in de BZ die in het PF staat, maar die je in de voltooid verleden tijd moet vertalen
- ⁹¹⁵ Hispala gaat niet vaak plat (nou ja, het gaat hier niet over haar bezigheden binnenshuis hebbende), maar nu is ze zo onder de indruk dat ze nagenoeg in katzwijn valt. Het zegt iets over haar karakter. Ze is kennelijk geen gehaide leugenaars die totaal niet onder de indruk is van de consul. Ze zal hem denkkelijk ook niet herkennen van het peeskamertje

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.12 (p.168, rr.102-105); Hispala ontboden (2)

In interiorem partem aedium^{916 (eam)} abductam, socru adhibita⁹¹⁷,
 consul, **si** vera⁹¹⁸ dicere inducere in animum **posset**⁹¹⁹, **negat**⁹²⁰ perturbari debere;
 fidem⁹²¹ vel ab Sulpicia, tali⁹²² femina, vel ab se **acciperet**; **expromeret**⁹²³ sibi^{924 (ea)} **quae**
 105 in luco Stimulae⁹²⁵ Bacchanalibus in sacro nocturno **solerent**⁹²⁶ fieri⁹²⁷.

Nadat ze naar het binnenste deel van het huis gebracht is [en]
 nadat zijn schoonmoeder erbij gehaald is, zegt de consul dat ze, als ze zou
 kunnen besluiten de waarheid te zeggen, niet ongerust hoeft te zijn; dat
 ze het woord van trouw, hetzij van Sulpicia, zo'n [voortreffelijke] vrouw,
 hetzij van hemzelf moest aanvaarden; dat ze hem moest onthullen welke
 dingen er in het bos van Stimula tijdens (in) de nachtelijke rite bij de
 Bacchanaliën plachten te gebeuren/gewoonlijk gebeurden.

⁹¹⁶ eigenlijk een PL van **aedis**, dat kamer, ruimte betekent. Het PL heeft een aparte betekenis, huis of tempel. Datzelfde fenomee zie je bijvoorbeeld ook bij **finis** (=einde, grens) en **fines** (=gebied)

⁹¹⁷ ABL *absolutus*, natuurlijk door iedereen herkend

⁹¹⁸ zelfstandig gebruikt ADI. **Verus** betekent "echt", "waar", dus het gesubstantiveerde N PL betekent "de ware dingen". Dat noemen wij ook wel de waarheid

⁹¹⁹ de CON staat er waarschijnlijk vanwege de BZ in de indirecte rede (*obliquus*). Maar na het voegwoord **si** kun je ook een *potentialis* tegenkomen. Dat zou inhouden dat de consul in de directe rede al een *potentialis* gebruikt heeft

⁹²⁰ is weer de inleiding tot een Acl. **negare** betekent "weigeren" of "ontkennen". In die laatste betekenis is het vaak beter **negare** te vertalen met "zeggen dat niet". Daarachter is een Acl in ieder geval logischer en eerder te verwachten. Hier staat de *subjectsACC* niet achter **negat**, maar ervoor. Het weggelaten **eam** (=Hispala) dat in **abductam** opgesloten ligt is de *subjectsACC* en **perturbari debere** is de INF

⁹²¹ het woord van eer/trouw, zowel van Sulpicia als van Postumius, hield waarschijnlijk in dat Hispala niets zou overkomen als ze klikte over de Bacchanalia. Een soort van primitieve witness protection

⁹²² niet Livius aan het woord hier die nog eens een keertje zou herhalen dat op de reputatie van Sulpicia niets aan te merken was. Nee, het is de consul die Hispala op deze manier probeert over te halen uit de school te klappen over de Bacchanalia

⁹²³ voor zowel **acciperet** als **expromeret** geldt dat er in de directe rede een opdracht, een IMP, stond. Een loepzuivere CON *obliquus* dus. We hebben daar dus, even samenvattend, drie varianten van. 1) de afhankelijke/indirecte vraag 2) de gebiedende wijs in de directe rede wordt een CON in de indirecte rede 3) alle BZ binnen de Acl hebben een CON. Alle drie de CON worden *obliquus* genoemd, naar de term voor indirecte rede (*oratio obliqua*)

⁹²⁴ zowel met **se**, vlak hiervoor, als met dit **sibi** wordt verwezen naar het onderwerp van dat moment, naar de spreker dus, de consul

⁹²⁵ deze onbekende en eigenlijk Italische godin wordt geassocieerd met de Bacchuscultus. Haar heiligdom was bij de Aventijn te vinden. Stimula zou liefde en eerzucht opwekken (haar naam is dus niet helegaar vreemd). Men associeert Stimula ook wel met de moeder van Bacchus, Semele

⁹²⁶ de gewone afhankelijke vraag

⁹²⁷ in de lange Acl die begint met **fidem** (r.104) en hier eindigt met **fieri** (r.105) herkennen sommigen een **CHIASME** als het gaat om de volgorde van de persoonsvormen (**acciperet** en **expromeret**, r.104) versus die van de objecten bij die persoonsvormen. Dan wordt de notatie: **fidem** (a) **acciperet** (b) **expromeret** (b) **quae** t/m **fieri** (a). Het object van **expromeret**, **quae** t/m **fieri** doet vermoeden dat de consul al aardig op de hoogte is van wat zich bij die Bacchusmysteriën afspeelt. Hij noemt een plaats, hij noemt een tijdstip en hij noemt het fenomeen Bacchanalia bij naam. Weinig escape voor Hispala, zou je zeggen

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.12 (p.168, rr.105-112); Hispala ontboden (3)

105 Hoc **ubi**
audivit, tantus pavor⁹²⁸ tremorque omnium membrorum mulierem cepit⁹²⁹ **ut** diu
hiscere non posset⁹³⁰. Tandem confirmata⁹³¹ puellam admodum se ancillam⁹³²
initiatam⁹³³ (esse) cum domina ait; (se) aliquot annis **ex quo** manumissa sit⁹³⁴ nihil **quid** ibi
fiat⁹³⁵ scire. Iam id ipsum consul laudare⁹³⁶ **quod** initiatam (esse) se non infitiaretur⁹³⁷,
110 sed et cetera⁹³⁸ eadem fide expromeret⁹³⁹. Neganti^(ei) ultra quicquam scire non
eandem dicere, **si coarguatur**⁹⁴⁰ ab alio, ac <per se> fatenti⁹⁴¹ veniam aut
gratiam^(ei) fore; eum sibi omnia exposuisse **qui** ab illa⁹⁴² audisset.

Toen ze dit had
gehoord, beving zo'n grote angst en beven van al haar leden de vrouw dat
ze lange tijd geen kik kon geven. Tenslotte gerustgesteld zegt ze dat ze als
heel jonge slavin met haar meesteres ingewijd is; dat ze [al] een aantal
jaren sinds ze vrijgelaten is helemaal niet [meer] weet wat daar gebeurt.
De consul prees nu alleen al dit [feit] dat ze niet ontkende dat ze was
ingewijd; maar [hij zei] dat ze ook de overige dingen met hetzelfde
vertrouwen moest onthullen. Toen ze zei dat ze verder niets wist, zei hij
tot haar dat er voor haar, als haar schuld door een ander werd
aangehouden, niet dezelfde vergeving of consideratie (gunst) zou zijn als
wanneer ze <uit zichzelf> bekende; dat degene die het van haar had
gehoord, hem alles had beschreven (uiteengezet).

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.13 (p.168, rr.113-119); Hispala's onthullingen (1)

- ⁹²⁸ paniek in de tent. Hispala hoort de consul al drie stukken informatie geven waaruit blijkt dat hij van veel op de hoogte is. Hispala raakt helemaal in paniek omdat ze denkt dat ze nu zelf dik in de problemen raakt. Het is hetzelfde wanneer je een nieuwefoon wilt kopen, de meest luxe variant van een van de duurste merken. Stel dat je nog een winkel binnen loopt (een winkel is een plaats waar men je niet alleen artikelen kan verkopen maar ook nog persoonlijk, dus gewoon al pratend met jou op een afstand van minder dan een meter, kan uitleggen hoe alles werkt en hoe het met de garantie zit) dan kun je daar door allerlei op internet opgezochte termen op de verkoper te richten bij die arme persoon suggereren dat je alles wel weet en dat die jou echt niet meer voor het lapje kan houden. Dat moet je even volhouden en ook af en toe een nieuwe ingewikkelde term laten vallen, en dan ga je met een heel schappelijke prijs mét eenfoon de deur uit. Wij weten nu al dat Hispala door gaat slaan. Die gaat gewoon alles spullen wat god en Bacchus verboden hebben
- ⁹²⁹ persoonsvorm in het SG. Daaruit blijkt dat de twee sensaties die Hispala ervaart, **pavor** en **tremor omnium membrorum**, gezien worden als één, licht complexe, sensatie. Ze trilt als een rietje. Zou ze bang zijn dat alleen haar eigen betrokkenheid bij de Bacchanalia achterhaald wordt? Tja, dan kan ze het schudden (enfin, daar is ze dus al voor aan het oefenen, voor dat schudden)
- ⁹³⁰ de CON is verplicht na zinnen waarin woorden staan als **ita**, **tam**, **sic**, **tantus**, **totiens**, **tot**, **adeo** en zo, waarachter namelijk een gevolgaangevende (*consecutieve*) BZ komt
- ⁹³¹ sja, dat staat er dan weer niet bij, hoe Hispala tot zichzelf komt en weer rustig wordt
- ⁹³² **puellam** en **ancillam** duiden hier op een heel jonge leeftijd. Ze moest van haar meesteres, eigenaresse (**domina**) naar die Bacchanalia, zegt ze. Tegen Aebutius had ze het woord meesteres ook al laten vallen (r.66)
- ⁹³³ in r.67 vertelde ze alleen nog maar aan haar vriendje dat ze daar, in haar slaventijd, in dat Bacchusheilgdom binnengegaan was (**intrasse**), niet dat ze daar ook geïnitieerd was
- ⁹³⁴ ook hier in haar verhaal aan de consul brengt Hispala de nuancering aan dat ze wel als slavin bij de Bacchanalia geïnitieerd was, maar niet meer nadat ze vrijgelaten was. **ANTITHESE** dus bij **ancillam** (r.107) tegenover **manumissa**. De CON wordt veroorzaakt door de BZ binnen de Acl
- ⁹³⁵ CON van de afhankelijke vraag (*obliquus*)
- ⁹³⁶ INF *historicus*, die je dus met een persoonsvorm verleden tijd vertaalt. Er staat dus geen Acl
- ⁹³⁷ de CON kan van de subjectieve mening zijn: de consul prees Hispala omdat hij meende dat zij de waarheid sprak over de inwijding bij de Bacchanalia
- ⁹³⁸ de consul zegt Hispala dat hij blij is dat ze dingen toegeeft, maar wil ook nog andere dingen weten. Het is het klassieke verhoor. Je ondervraagde prijzen dat ze goed mee werkt en impliceren dat je al wel weet dat er meer is, maar dat je dat even door haar bevestigd wilt zien. Straks zegt ie ook nog dat, mocht zij het zwijgen ertoe doen, hij misschien nog wel informatie van anderen heeft of kan krijgen en dat, als die haar dan beschuldigen, haar straf prompt ook veel erger zal zijn. Sommige leerlingen worden ook wel eens aan zo'n verhoor onderworpen, bijvoorbeeld omdat ze een propje naar een prullenbak hebben gegooid dat zijn doel gemist heeft en per ongeluk, maar niet helemaal per ongeluk, op het kale hoofd van de leraar afgeketst is.
- ⁹³⁹ hier zal in de directe rede wel een opdracht (IMP) van de consul aan Hispala hebben gestaan, en dan hebben we dus een *obliquus*
- ⁹⁴⁰ zie je nou? De ploert! Hispala een beetje bang zitten maken. **Coarguatur** (a) **ab alio** (b) **per se** (b) **fatenti** (a) is een ... **CHIASME!**
- ⁹⁴¹ vormt een **ANTITHESE** met het eerder genoemde **neganti** (dat slaat op Hispala). De DAT *possessivus* van (**ei**) **neganti** staat er omdat de consul tegen Hispala spreekt (die dus ontkent dat ze verder nog iets weet)
- ⁹⁴² wat verwijzingen in deze regel: **eum** verwijst naar Aebutius, **sibi** naar de consul en **illa** naar Hispala. De consul speelt Aebutius en Hispala dus tegen elkaar uit

Mulier⁹⁴³ haud dubie, id quod erat⁹⁴⁴, Aebutium indicem arcani rata⁹⁴⁵ esse, ad pedes Sulpiciae <u>procidit</u>, et eam⁹⁴⁶ primo orare <u>coepit</u>⁹⁴⁷ ne mulieris libertinae 115 cum amatore sermonem in rem non seriam modo sed capitalem etiam verti vellet⁹⁴⁸; se⁹⁴⁹ terrendi eius⁹⁵⁰ causa⁹⁵¹, non quo sciret quicquam, ea⁹⁵² locutam esse. Hic Postumius accensus ira tum⁹⁵³ quoque <u>ait</u> eam⁹⁵⁴ cum Aebutio se amatore cavillari⁹⁵⁵ credere, non in domo gravissimae feminae⁹⁵⁶ et cum consule^(se) loqui. Et Sulpicia⁹⁵⁷ <u>attollere</u> paventem, simul eam <u>adhortari</u>, simul iram generi <u>lenire</u>.	De vrouw, menend dat ongetwijfeld, wat [inderdaad zo] was, Aebutius de verklikker van het geheim was, viel neer voor de voeten van Sulpicia en begon haar eerst te smeken niet te willen dat het gekeuvel (gesprek) van een vrijgelaten vrouw met haar minnaar werd opgevat als niet alleen een serieuze zaak, maar zelfs als een halszaak; dat ze die dingen had gezegd om hem bang te maken, niet omdat ze ook maar iets wist. Toen zei Postumius, in woede ontstoken, dat ze [zeker] dacht dat ze toen ook met haar min-naar Aebutius aan het schertsen was [en] niet in het huis van een zeer eerbiedwaardige vrouw [verkeerde] en met de consul sprak. En Sulpicia hielp de angstige overeind, sprak enerzijds haar moed in, kalmeerde anderzijds de woede van haar schoonzoon.
--	---

⁹⁴³ is Hispala, voor degenen die de draad van het verhaal al helemaal kwijt zijn

⁹⁴⁴ Livius mengt zich weer even in het verhaal. Het was inderdaad Aebutius die info aan de consul gegeven had. Nou is dat in de versie die wij lezen niet terug te vinden. Wat Aebutius aan de consul verteld heeft werd vrij summier omschreven als **rem detulit** (r.86). Dat is niet een heel verhaal over wat er allemaal speelde bij de Bacchanalia

⁹⁴⁵ weet je nog, van een paar voetnootjes geleden? Komt van **rēri** (=menen). Hier is het F dus hier gaat het over Hispala die iets denkt. Plus Acl, inderdaad. **Aebutium** is *subjectsACC* en **indicem (arcani) esse** is de INF (een naamwoordelijk gezegde, waarbij het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde zoals altijd congruent is met het subject, ook in de Acl). Voorbeeldje. **Marcus aeger est** (**Marcus** en **aeger** congruent), Acl: **dico Marcum aegrum esse** (**Marcum** en **aegrum** congruent). Mooi hè

⁹⁴⁶ Sulpicia dus. Hispala denkt waarschijnlijk dat er bij Sulpicia meer te halen is dan bij de consul, de consul die het op de knieën gaan van Hispala misschien ook verkeerd zou kunnen opvatten. Werkwoord-privétijd?

⁹⁴⁷ zogenaamd *defectief* (onvolledig) werkwoord. Er is geen INF PR van, alleen een INF PF (**coepisse**). Het PF wordt als PR vertaald. Andere verba *defectiva* zijn **odi** (=ik haat), **cognovi/novi** (=ik ken), **memini** (=ik herinner me). Onvolledige rijtjes met vormen als **ait**, **inquit** worden ook tot de verba *defectiva* gerekend

⁹⁴⁸ Hispala smeekt Sulpicia – niet de consul – alles op de juiste waarde in te schatten. Het kon toch niet zo zijn dat wat zij (Hispala) in bed met haar lover besprak ineens gevaarlijk (door **capitalem** wordt de indruk gewekt dat Hispala denkt dat het uitkomen van allerlei geheimen voor haar kan leiden tot koppie d'r af) voor haar was geworden? Dan kon ze haar mond beter dicht houden (qua bedgesprekken althans, anders had Aebutius misschien ook weer bezwaar) want dan zou haar leven nu ook geen gevaar lopen. We zien een **ANTITHESE** opdoemen die **mulieris libertinae cum amatore sermonem** zet tegenover **rem non seriam modo sed capitalem**. Ja ja, je moet het maar zien. Overigens staat het voegwoord dat tot de CON **vellet** leidt helemaal vooraan (**ne**, r.114), maar dus wel een takkeneind weg

⁹⁴⁹ de *subjectsACC* van de Acl. **se** verwijst naar Hispala, die immers aan het woord is, en dus is het grammaticaal een ACC F SG. Vandaar dat **locutam** (in **locutam esse**) dezelfde vorm heeft, daarmee congruent is **eius** verwijst naar Aebutius. Die had ze alleen maar bang willen maken. **Causa** is een achterzetsel met de GEN, hier de GRV-constructie **terrendi eius**

⁹⁵⁰ er staat geen tegenstellend voegwoord, dus hebben we een *adversatief* **ASYNDETON**

⁹⁵¹ ACC PL N, die dingen, die verhalen over de Bacchanalia

⁹⁵² het lijkt erop alsof dit woord hetzelfde tijdstip aanduidt als **hic**, vooraan in de zin. De consul wordt boos omdat hij denkt dat Hispala nog steeds de ernst van de situatie niet inziet. Ze zit hier niet in een kroegje te vertellen over hoe ze haar lover zo bang probeerde te maken dat het hem dun door de broek liep (ha ha, wat grappig), maar in het huis van een uiterst gerespecteerde dame. En daar sla je geen onzin/kroegentaal uit! Is ze nou helemaal van de pot gepleurd! Hij suggereert dat Hispala haar plaats niet kent, maar vertoont in wezen alleen maar alfamannetjesgedrag

⁹⁵³ verwijst in de Acl na **ait** naar Hispala. **Credere** in r.118 is dan de INF, maar ook die INF leidt weer tot een ingebouwde Acl (met **se** als *subjectsACC* en **cavillari** (DEP'je) als INF)

⁹⁵⁴ in **ANTITHESE** met **cum consule loqui**. Hij appelleert aan zijn eigen status en suggereert dat Hispala die niet serieus neemt. Oei, dan heb je de consul boos gemaakt, nou dan kun je het helemaal wel schudden

⁹⁵⁵ te weten Sulpicia. Dat weten we nou wel, dat Sulpicia een statige, alom gerespecteerde dame is. Maar Sulpicia toont wel, in tegenstelling tot haar schoonzoon, invoelingsvermogen en zelfverzekerdheid

⁹⁵⁶ dus toch een sympathieke chick, die schoonmoeder. Ze helpt Hispala overeind, zegt haar dat het wel goed komt en zegt tut tut tegen haar schoonzoon: hij moet geen arme meiskes lastig vallen met zijn boosheid.

⁹⁵⁷ De INF **attollere**, **adhortari** en **lenire** zijn allemaal INF *historici* (PL van *historicus*, dūh). Ik denk dat het een vies spelletje is. Zij hangt de good guy uit en hij (hier **generi**, schoonzoon genoemd) de bad guy

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.13 (p.169, rr.120-126); Hispala's onthullingen (2)

120 Tandem confirmata, multum incusata perfidia⁹⁵⁸ Aebutii **qui** optime de ipso⁹⁵⁹
meritae⁹⁶⁰ talem⁹⁶¹ gratiam **rettulisset**, magnum sibi⁹⁶² metum⁹⁶³ deorum⁹⁶⁴ **quorum**
occulta initia **enuntiaret**⁹⁶⁵, maiorem⁹⁶⁶ (metum) multo **dixit** hominum⁹⁶⁷ esse, **qui** se⁹⁶⁸
indicem⁹⁶⁹ manibus suis **discerpturi essent**. Itaque hoc se⁹⁷⁰ Sulpiciam, hoc⁹⁷¹
consulem orare, **ut** se extra Italiam aliquo **amandarent ubi** reliquum vitae
125 degere tuto **posset**. Bono animo esse **iubere**⁹⁷² eam consul, et sibi⁹⁷³ curae⁹⁷⁴ fore
dicere ut Romae⁹⁷⁵ tuto⁹⁷⁶ **habitaret**.

Tenslotte gerustgesteld, nadat ze zich heftig had beklagd over de trouweloosheid van Aebutius, die haar, die zich [zo]zeer verdienstelijk had gemaakt jegens hem(zelf), een zodanige dank had betoond, zei ze dat ze grote vrees had voor de goden, wier geheime mysteriën ze verraadde, [maar] een veel grotere voor de mensen, die haar als verklikster eigenhandig zouden verscheuren. Dat ze dus Sulpicia hierom smeekte, de consul hierom, dat ze haar zouden wegsturen naar ergens buiten Italië, waar ze de rest van haar leven veilig kon doorbrengen. De consul zei dat ze vol (met) goede moed moest zijn en dat hij ervoor zou zorgen (het hem tot zorg zou zijn) dat ze in Rome veilig zou wonen.

⁹⁵⁸ Even saai: weer een ABL *absolutus*: **perfidia** is het subject in de ABL en **incusata** is het PPP in de ABL. Volgens Hispala is Aebutius niet te vertrouwen omdat hij, volgens de consul, alles verteld had dat Hispala alleen maar uit liefde voor hem (r.66 **caritate eius**) had verteld. Aebutius heeft haar vertrouwen beschaamd (let op, het komt toch nog goed tussen die twee hoor!! Ja ja)

⁹⁵⁹ dat gaat weer over Aebutius

⁹⁶⁰ daarmee bedoelt Hispala zichzelf: ze heeft Aebutius al die tijd onderhouden en hem zelfs tot enige erfgenaam benoemd in haar testament. En dan flikt ie dit! Dank je wel, lullo (**IRONIE** van **gratiam**)

⁹⁶¹ een "zodanige" dank betoond had. Via het woordje "zodanig" zie je hem al van een kilometer afstand aankomen, de CON *consecutivus*

⁹⁶² DAT *possessivus*, verwijzend naar degene die spreekt (Hispala)

⁹⁶³ *subjectsACC* in de Acl, afhankelijk van **dixit** (r.122). De INF **esse** (r.122) maakt ook deel uit van de DAT *possessivus*-constructie: **dixit sibi magnum metum esse**

⁹⁶⁴ GEN *objectivus* die het object/lijdend voorwerp aangeeft bij **metum**

⁹⁶⁵ een **ASYNDETON**, een *adversatief* **ASYNDETON** zelfs. Het *adversatieve* **ASYNDETON** onderstreept dat Hispala al angst heeft voor de goden die bij de Bacchanalia betrokken waren (Bacchus lijkt me een aannemelijke mogelijkheid), maar nog een veel grotere angst voor de mensen die bij die Bacchanalia betrokken waren. Als hun betrokkenheid uit zou komen kon ze haar borst nat maken, en die andere ook. Ze beweert dat eventuele betrokkenen haar zouden kunnen verscheuren. Niet een heel vreemd dreigement, want van Bacchanten was bekend dat ze in staat waren eigenhandig wilde dieren te verscheuren. Goed, ze is dus echt bang en vraagt dan ook, in ruil voor de informatie, of ze ergens buiten Italië mag wonen. De consul gaat daar niet in mee, niet volledig althans. Hij zal haar in Rome een veilig adres geven, niet daarbuiten. Bij zijn schoonmoeder in huis, dat is dan weer minder safe misschien

⁹⁶⁶ dat het woordje **metum** moet worden aangevuld staat in de aantekeningen, maar we hebben hier feitelijk een kleine **ELLIPS**

⁹⁶⁷ weer een GEN *objectivus*, die wederom het object/lijdend voorwerp aangeeft bij (het nu weggelaten en zelf in gedachten aan te vullen) **metum**

⁹⁶⁸ Hispala

⁹⁶⁹ predicatief te vertalen bij **se** (r.122)

⁹⁷⁰ de Acl na **dixit** (r.122) loopt door, hier met **se** als *subjectsACC* en **orare** als INF

⁹⁷¹ het woordje **hoc** wordt herhaald. Het loopt vooruit op wat Hispala gaat vragen, namelijk wat er meteen achter staat: **se t/m posset**

⁹⁷² net als **dicere** in de volgende regel een INF *historicus*. Vertaal verleden tijd

⁹⁷³ de consul

⁹⁷⁴ DAT *finalis*: het strekte hem tot zorg, hij vond het belangrijk

⁹⁷⁵ staat in contrast met **extra Italiam** (r.124): **ANTITHESE**, die benadrukt dat Hispala haar zin niet krijgt

⁹⁷⁶ de consul benadrukt wel, dat Hispala veilig moet kunnen wonen. Hispala had om safety gevraagd, nou, die kan ze krijgen

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.13 (p.169, rr.127-135); Hispala's onthullingen (3)

Tum⁹⁷⁷ Hispala originem sacrorum expromit: primo⁹⁷⁸ sacrarium id⁹⁷⁹ feminarum fuisse, nec quemquam eo virum⁹⁸⁰ admitti solitum^(esse). Tres in anno dies statos^(eas) habuisse, **quibus** interdiu Bacchis initiarentur⁹⁸¹; sacerdotes in vicem
 130 matronas creari⁹⁸² solitas^(esse). Pacullam Anniam Campanam⁹⁸³ sacerdotem omnia⁹⁸⁴ tamquam deum⁹⁸⁵ monitu⁹⁸⁶ immutasse; nam et viros⁹⁸⁷ eam primam filios suos initiasse, Minium et Herennium Cerrinius, et^(eam) nocturnum sacrum ex diurno⁹⁸⁸, et pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse⁹⁸⁹.
Ex quo in promiscuo sacra sint⁹⁹⁰ et permixti viri feminis et noctis licentia
 135 accesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii praetermissum^{991 (esse)}.

Dan onthult Hispala de oorsprong van de riten: dat dit eerst een heiligdom voor vrouwen was geweest en geen enkele man daar(heen) placht te worden toegelaten. Dat ze drie vaste dagen in het jaar hadden gehad waarop ze overdag in de Bacchusdienst werden ingewijd; dat als priesteressen om de beurt getrouwde vrouwen gekozen plachten te worden. Dat de Campaanse Paculla Annia als priesteres alles, zogenaamd op aanwijzing van de goden, had veranderd; want dat zij niet alleen als eerste mannen had ingewijd, haar zonen Minius en Herennius Cerrinius; maar dat zij ook van een rite die overdag plaatsvond een nachtelijke had gemaakt en in plaats van drie dagen in een jaar vijf mysteriëndagen per maand had ingesteld. Dat sinds de riten gemeenschappelijk zijn en mannen gemengd met vrouwen en de ongebondenheid van de nacht erbij gekomen is, daar geen enkele vorm (niets) van misdrijf, geen enkele vorm (niets) van schanddaad is nagelaten.

⁹⁷⁷ dus als Pietje Puk Postumius de consul Hispala heeft verzekerd dat zij in Rome veilig zou kunnen wonen. Dán pas gaat ze overstag. Om deze informatie gaat het in het hele romantische verhaal van Hispala en Aebutius, hier wordt duidelijk hoe ver het kwaad van de Bacchanalia verspreid is

⁹⁷⁸ met **primo** duidt Hispala het eerste stadium aan. Het tweede stadium begint met de entree van de Campaanse Paculla Annia (r.130)

⁹⁷⁹ het onderwerp in de Acl, de *subjects*ACC. **sacrarium** is dan het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde, het predikaatsnomen. Dat staat braaf in dezelfde vorm als het subject, is er congruent mee

⁹⁸⁰ bij het bijvoeglijk gebruikte **quemquam**: geen enkele man. Er waren aanvankelijk bij die Bacchuscultus alleen vrouwen

⁹⁸¹ twee stukjes informatie in deze zin, waarin ook weer de Acl door loopt (**initiarentur** is dus een CON *obliquus*): het is eerst nog allemaal overdag en er waren maar drie dagen in een heel jaar bedoeld voor de cultus

⁹⁸² en nog een stukje info: getrouwde vrouwen werden om de beurt als priesteres gekozen. Allemaal redelijk onschuldig tot zo ver

⁹⁸³ Hispala geeft aan dat alles onschuldig was, totdat een Campaanse zich er tegen aan ging bemoeien. In het begin van het verhaal (in vertaling op p.164) wordt Etrurië als oorsprong genoemd

⁹⁸⁴ Hispala zegt dat Paculla'tje alles veranderd heeft, maar over de getrouwde vrouwen die om de beurt priesteres mochten zijn horen we niks meer. Voor Paculla Annia was het betrekkelijk onschuldig. daarna niet!

⁹⁸⁵ is weer kort voor **deorum**

⁹⁸⁶ Hispala meldt dat een Campaanse vrouw, Paculla Annia geheten, haar functie als priesteres misbruikt zou hebben. Ze zou een aanwijzing van de goden gekregen hebben (ja ja) op basis waarvan een aantal serieuze veranderingen werd toegepast. Livius meldt **tamquam** (=zogenaamd), maar is het zijn visie of die van Hispala? Hispala is hier de subverteller, Livius natuurlijk de alwetende verteller

⁹⁸⁷ verandering nummer 1: er mogen van Paculla ook mannen ingewijd worden. Zelf grijpt de Campaanse de kans aan haar zoons aan de vrouw te helpen. Misschien waren Minius en Herennius Cerrinius wel schuchtere mannekes en wilde mams haar zoontjes even laten ontgroenen

⁹⁸⁸ verandering nummer 2: de festiviteiten vonden niet meer overdag plaats, maar 's nachts. Dat is met een dropping natuurlijk wel veel spannender. Heel veel bedenkelijke bijeenkomsten vonden, vinden zelfs 's nachts plaats. Het duister van de nacht verhult veel oneigenlijke praktijken, zo ook bij de Bacchanalia

⁹⁸⁹ en verandering nummer 3: de feestjes zijn wat frequenter. Drie keer per maand in plaats van een dag of vijf in een heel jaar. Er moesten heel wat remmen los, zo te zien. Alleen op het deelnemen door mannen en het nachtelijke losgaan komt Hispala hier na nog even terug. Ze heeft het dus niet meer over het aantal dagen

⁹⁹⁰ CON *obliquus*, vanwege de BZ in de Acl; hetzelfde geldt voor **accesserit** in de volgende regel. Het PR kan hier PR *historicum* zijn, maar Hispala kan bedoelen dat die dingen op dat moment nog steeds zo zijn

⁹⁹¹ weer wat stijlmiddelen bijeen: **ANAFOR** van **nihil** (Hispala heeft dus iets te benadrukken), **ASYNDETON** (geen voegwoord tussen **facinoris** en **nihil**) en **PARALLELLISME** (**nihil** (a) **facinoris** (b) **nihil** (a) **flagitii** (b)). De **ALLITERATIE** van **facinoris** en **flagitii** noemen is ook nog mogelijk, Wil je nog meer stijl eten? **nihil** (**facinoris**, **flagitii**) **praetermissum** is een **LITOTES**: niets is nagelaten oftewel: alles is gedaan

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.13 (pp.169-170, rr.135-141); Hispala's onthullingen (4)

135 Plura⁹⁹² virorum inter
 sese quam feminarum⁹⁹³ stupra esse; **si** qui⁹⁹⁴ minus patientes dedecoris⁹⁹⁵ **sint**⁹⁹⁶ et
 pigriores⁹⁹⁷ ad facinus, pro victimis immolari. Nihil nefas⁹⁹⁸ ducere⁹⁹⁹, hanc
 summam inter eos¹⁰⁰⁰ religionem esse¹⁰⁰¹. Viros velut mente capta¹⁰⁰² cum iactatione
 fanatica corporis vaticinari¹⁰⁰³; matronas Baccharum habitu¹⁰⁰⁴ crinibus passis
 140 cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces,
quia vivum sulphur cum calce **insit**, integra flamma efferre¹⁰⁰⁵.

Dat er meer ontucht van mannen onderling dan met vrouwen plaatsvindt; dat als sommigen de schandelijke behandeling (schande) niet goed (minder) verdragen en te weinig geneigd zijn tot een misdaad, ze bij wijze van offerdieren geofferd worden. Niets als ongeoorloofd beschouwen, dat dat onder hen het hoogste (godsdiens) gebod is. Dat mannen alsof hun geest is aangetast profeteren onder bezeten schudden van het lichaam; dat huismoeders in de kledij van Bacchantes met loshangend haar met brandende fakkels naar beneden rennen naar de Tiber en de fakkels, na ze in het water te hebben neergelaten, aangezien er zuivere zwavel met kalk op zit, zonder dat de vlam gedoofd is (met ongeschonden vlam), er [weer] uithalen.

- ⁹⁹² de Acl loopt nog steeds door: er is nog steeds sprake van een weergave van de woorden van Hispala. Deze variant zit natuurlijk dicht tegen directe rede aan, het middel bij uitstek van een verteller om de lezer te beïnvloeden. We weten dat Livius nooit bewijzen heeft gehad dat bepaalde mensen bepaalde dingen op een bepaalde manier hadden uitgesproken. Er zit dus van Livius een groot gedeelte "groteduinzuigen" in
- ⁹⁹³ op basis van analogie zou je kunnen vertalen "dan van vrouwen onderling". Dat zou een GEN *subiectivus* zijn, nu houden we het op een GEN *obiectivus* (waarbij de vrouwen dus het letterlijke lijdend voorwerp zijn van de ontucht door mannen)
- ⁹⁹⁴ te lezen als **aliqui**. Weet je het stomme rijmpje nog? Na **si**, **nisi**, **num** en **ne** gaat **ali** niet met **quis**je mee. Te debiel voor de woordjes, maar als je het maar onthoudt! Wie weet, redt het net dat ene puntje voor je
- ⁹⁹⁵ roept de herinnering op aan het woordje **flagitium** (r.135, **flagitii**), schanddaad. We weten van de Bacchanalia onder meer dat er ook misdadige praktijken plaatsvonden als vervalsing, meened, vergiftiging en meer van dat fraais, en niet alleen maar seksuele perversiteiten in alle soorten en maten. Met **minus patientes** (a) **dedecoris** (b) hebben we meteen het eerste gedeelte van een **PARALLELLISME**. Het tweede deel staat er na: **pigriores** (a) **ad facinus** (b). Twee keer, in dezelfde volgorde de houding t.o.v. een bepaalde actie
- ⁹⁹⁶ combi van CON *potentialis* en, natuurlijk – BZ binnen een Acl – een *obliquus*
- ⁹⁹⁷ de COMP kan zoals je weet op vier manieren vertaald worden. **Pigrior** (COMP van **piger**): 1) minder geneigd tot; 2) nogal weinig geneigd tot; 3) te weinig geneigd tot; 4) heet meest weinig (=het minst) geneigd tot (van een vergelijking van twee). Mensen die ze bij de Bacchusdienst niet kunnen gebruiken, omdat ze niet mee werken, worden uit de weg geruimd. In deze passage vertelt Hispala nog dat ze dan bij wijze van offerdieren geslacht worden. Verderop verdwijnen er ook mensen op andere wijze. Zoals het jantabewind van Argentinië indertijd ook mensen liet verdwijnen, en andere regimes
- ⁹⁹⁸ het zou een lijfspreuk kunnen zijn, keurig met **ALLITERATIE** ook nog: **nihil nefas**
- ⁹⁹⁹ geen Acl. Maar meneer, ik heb nou heel lang gestudeerd en ik kan nu eindelijk een ACC van een GRV onderscheiden en ik zie ook een INF. Dan is het toch een Acl? Ehm, nee. Even simplistisch uitgelegd: de A is hier niet het intrinsieke subject van de I. Kolere! **Nihil nefas ducere** (=je niets van god of gebod aantrekken) wordt uitgewerkt in de A van de Acl, het woordje **hanc**. Wat goddeloos (nefas) is, is de kern van hun godsdienst. Dat lijkt een tegenstelling. Lijkt ja. Het is een schijnbare tegenstelling en die noem je **PARADOX**. Hiep hiep hoera. Je kunt uit de "loop" komen door aan te nemen dat t.a.v. **religio** bij de Bacchanalia de vlag niet meer de lading dekt. Daar is niet echt meer sprake van **religio** en dus is het verheerlijken van **nefas** geen probleem
- ¹⁰⁰⁰ moet verwijzen naar de Bacchanten, de deelnemers aan de Bacchanalia
- ¹⁰⁰¹ En dit is er wel eentje, een Acl. Kijk maar: **hanc** is nu wel *subjects*ACC en **esse** is de INF. Omdat **esse** hier wederom een koppelwerkwoord is staat ook het predikaatsnomen in de ACC. Hier is dat **summam** (...) **religionem**, dat bovendien keurig congruent is met **hanc**. Alles klopt weer fantastisch
- ¹⁰⁰² alsof ze niet sporen, alsof ze buiten zichzelf zijn, totaal onder de invloed van alle middelen die er maar bestaan
- ¹⁰⁰³ voor wie profeteren verwacht met profiteren: profeteren is voorspellen, profiteren is ergens gebruik van maken. Dan heb je ook nog profiteroles, en die zijn gewoon heel lekker
- ¹⁰⁰⁴ het verhaal van Hispala aan de consul bevat veel meer details dan het verhaal waarmee ze Aebutius bang probeerde te maken. Voor dat laatste was niet veel nodig. Hier horen we, hoort de consul het naadje van de kous. Hoe zien de Bacchanten er uit? Wat voor maffe dingen doen ze allemaal?
- ¹⁰⁰⁵ het lijkt wel alsof ze kunnen toveren! Scheikundig foefje waarschijnlijk, maar voor buitenstaanders moet het een heel circus geweest zijn, dat enorme indruk gemaakt moet hebben

Raptos^(esse) a dis¹⁰⁰⁶

homines¹⁰⁰⁷ dici¹⁰⁰⁸ **quos** machinae¹⁰⁰⁹ inligatos ex conspectu¹⁰¹⁰ in abditos specus¹⁰¹¹
abripiant; eos¹⁰¹² esse **qui** aut coniurare¹⁰¹³ aut sociari facinoribus aut stuprum

pati **noluerint**¹⁰¹⁴. Multitudinem ingentem¹⁰¹⁵, alterum iam prope populum esse, in

145 iis nobiles¹⁰¹⁶ quosdam viros feminasque^(esse). Biennio¹⁰¹⁷ proximo institutum esse **ne**

quis maior viginti annis **initiaretur**; captari aetates¹⁰¹⁸ et erroris et stupri

patientes.

Dat van mensen die ze, vastgebonden aan een kraan (machine), uit het zicht wegsleuren naar verborgen grotten wordt gezegd dat ze geroofd zijn door de goden; dat zij mensen (degenen) zijn die niet hebben willen samenzweren of meedoen aan misdaden of ontucht ondergaan. Dat de massa [ingewijden] enorm is, al bijna een staat in de staat (tweede volk), onder (bij) hen enige aanzienlijke mannen en vrouwen. Dat in de afgelopen twee jaar is ingesteld dat niemand ouder dan twintig jaar zou worden ingewijd; dat er wordt gejaagd op leeftijden die zowel waanideeën als ontucht gemakkelijk verdragen.

¹⁰⁰⁶ ja ja. Mensen die niet mee werken, worden discreet, of minder discreet, geloosd. Dan staat er eentje vlak voor het altaar en die zegt dat hij niet wil. Komt bij een altaar wel vaker voor, maar dan heet het mislukte huwelijksdag. Ineens zwiept hij omhoog aan een koordje dat de anderen niet zien. Hans Klok-idee. De priesters, die natuurlijk in het complot zitten, zeggen dan: kijk, hij wil niet. Nou zie je wat er gebeurt. De goden pikken dat niet en nu hebben ze hem in zijn nekvel gepakt en ontvoerd. En die goedgelovige slachtoffers in spe staan er dan naar te kijken. Die gaan dan wel mee doen. Zoiets. Ik krijg ineens een idee hoe om te gaan met leerlingen die niet willen! Heus, die komen in Dordrecht ook voor. Ik regel wel een hijskraan bij de burens van de brandweer

¹⁰⁰⁷ wat denk je? ACC? NOM? Ik denk ACC, en dat zie ik aan een ander woord dat congruent is met **homines**, namelijk **raptos** in r.141

¹⁰⁰⁸ natuurlijk een INF. Een PASS INF. Eentje die vaak voorkomt als inleiding van een Nc I. We hebben hier dus een Acl waar weer een Ncl in zit. Om het gemakkelijk te maken voor je

¹⁰⁰⁹ je kent misschien de term deus ex machina? Een machina is een hijsinstallatie die aan het eind van een toneelstuk nog wel eens gebruikt werd om een godheid te laten verschijnen, uit de lucht, het plafond zo je wilt. Op die manier kon een plot die niet logisch verder kon gaan opgelost worden, gecompleteerd worden door de plotselinge verschijning van een god. Een deus ex machina is tegenwoordig een verteltechniek met een onverwachte ontknoping, vaak een geforceerde en niet helemaal logische ontknoping

¹⁰¹⁰ uit het gezichtsveld: dat wil zeggen dat er dus ook geen getuigen van zullen zijn. Het is natuurlijk niet de bedoeling dat iemand van de gasten die kraan ziet of ziet dat er eentje, hangend aan zo'n hijskraan, weg getakeld wordt. Dan is het lastig om het verhaaltje over de goden vol te houden

¹⁰¹¹ ACC PL van **specus**. Je weet dat de u-declatie vier keer de uitgang -us heeft. En anders weet je het nu. **specus, specus, specui, specum, specu // specus, specuum, specibus, specus, specibus**

¹⁰¹² de mensen die dus plotseling verdwijnen. Hispala vult even verder in. En het woord samenzweren valt nu ook. Dreigende situatie voor de Romeinen, eentje waar iets aan moet gebeuren. Hispala vertelt veel meer details dan ze ooit aan de anderen gedaan heeft. De losers waren degenen die er wel aanwezig waren maar die, toen puntje bij paaltje kwam, uiteindelijk toch niet ten volle mee wilden doen

¹⁰¹³ iets waar de Romeinse politici bang voor waren: samenzweringen. Die ondermijnden het politieke staatsbestel. Livius gebruikt het woord in het hele verhaal over de Bacchanalia (wij lezen maar een beperkt gedeelte) meerdere keren. Nu gebruikt Hispala het woord, althans laat Livius Hispala het woord gebruiken. **coniurare** vormt het eerste lid van het **TRIKOLON**. **sociari facinoribus** is het tweede en **stuprum pati** het derde

¹⁰¹⁴ dus deed je niet mee aan het plegen van misdaden en aan verkrachtingen of had je er bezwaar tegen dat je die dingen moest ondergaan "om erbij te horen", dan verdween je op mysterieuze wijze en werden er misschien niet eens botjes van je terug gevonden. De CON is er een van de BZ in de Acl

¹⁰¹⁵ geen voegwoord "en", dus een **ASYNDETON**

¹⁰¹⁶ één van de twee grote angstbronnen. De ene is net genoemd: als er maar geen staat binnen de staat komt, want dan is de politieke stabiliteit ver te zoeken. Mensen binnen de cultus houden zich dan aan wetten, afspraken en morele normen van binnen de cultus en niet aan die van de overheid. Dan ligt de loyaliteit bij de cultus, de loyaliteit geldt dan de priesters en niet de politieke bestuurders. En dit is de andere bron van angst: als er maar geen aristocraten tot hun nek toe bij de Bacchanalia betrokken zijn. Dat kan voor de senatoren bijvoorbeeld directe familie zijn. De consul zal met name hiervoor aandacht gehad hebben

¹⁰¹⁷ in de rr. 68-69 deed Hispala deze mededeling ook al aan Aebutius

¹⁰¹⁸ vorm van **METONYMIA**, een **ABSTRACTUM PRO CONCRETO** hier. Er kan niet op een bepaalde leeftijd gejaagd worden, alleen op mensen van een bepaalde leeftijd. Hispala beweert dat juist jongeren geworven worden omdat die nog open (zouden) staan voor allerlei soorten ervaringen. De verjonging van de fanatieke aanhang dateert dus van de laatste twee jaar. Als dat inderdaad zo is, zal Aebutius die door zijn mama mee genomen zou worden naar de Bacchusmysteriën, nog geen twintig zijn.

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.14 (pp.170-171, rr.148-156); Consul Postumius licht de senaat in (1)

Peracto indicio¹⁰¹⁹, advoluta¹⁰²⁰ rursus genibus preces easdem **ut** se **ablegaret**¹⁰²¹
repetivit¹⁰²². Consul socrum **rogat** **ut** aliquam partem aedium vacuum¹⁰²³ **faceret**
150 **quo** Hispala **immigraret**¹⁰²⁴. Cenaculum super aedes **datum est**¹⁰²⁵, scalis
ferentibus in publicum obseratis¹⁰²⁶, aditu in aedes¹⁰²⁷ verso. Res omnes
Faeceniae¹⁰²⁸ extemplo **translatæ** ^(sunt) et familia¹⁰²⁹ **accersita** ^(est); et Aebutius migrare
ad consulis clientem¹⁰³⁰ **iussus** ^(est).
Ita **cum** indices¹⁰³¹ ambo in potestate **essent**, rem ad senatum Postumius
155 **defert**, omnibus ordine expositis **quæ delata** ^(sibi) primo¹⁰³², **quæ** deinde ab se
inquisita forent.

Nadat de verklaring was afgelegd herhaalde zij, nadat ze zich opnieuw voor zijn knieën had geworpen, dezelfde smeekbeden dat hij haar weg zou sturen. De consul vraagt zijn schoonmoeder om een deel van haar huis leeg te maken, opdat Hispala daarheen zou verhuizen (daar zou intrekken). Er is [haar] een zolderkamertje op de bovenverdieping gegeven, nadat de trap die naar de straat leidde was afgesloten, [en] nadat de toegang naar binnen was verplaatst. Alle bezittingen (dingen) van Faecenia zijn direct overgebracht en haar personeel is ontboden; en Aebutius kreeg het bevel te verhuizen naar een cliënt van de consul. Toen aldus beide aangevers in zijn macht waren, meldde (meldt) Postumius de zaak bij de senaat, waarbij in volgorde alle dingen werden uiteengezet die eerst waren gemeld, [en] die later door hem onderzocht (aan het licht gebracht) waren.

¹⁰¹⁹ Hispala heeft haar verhaal gedaan. Haar laatste woorden, in de aangifte dus, waren dat juist de jongeren bij de cultus betrokken worden. Ze heeft de consul zo van alle nodige informatie voorzien en die kan daarmee nu naar de senaat. De senaat moet een onderzoek gelasten

¹⁰²⁰ kennelijk voelt Hispala zich niet helemaal safe, nu ze uit de school/cultus geklapt heeft. Ze gaat opnieuw door de knieën, nu voor de consul. Ze wil nog steeds witness protection krijgen

¹⁰²¹ Hispala was eerder zo bang geweest - voor de goden van de cultus en voor de deelnemers daaraan die haar een verrader zouden vinden - dat ze had gevraagd of ze niet ergens buiten Italië kon worden ondergebracht. Net als vorige keer: alleen zij zelf, niet Aebutius. De consul had toen gezegd dat hij zou zorgen dat ze veilig kon leven, alleen niet in het buitenland maar in Rome.

¹⁰²² ze herhaalde opnieuw is lichtelijk, een beetje, ietwat **PLEONASTISCH**. Toch?

¹⁰²³ voilà. Hispala mag bij de schoonmoeder van de consul, bij Sulpicia dus, gaan inwonen. Veiliger dan daar kon zij waarschijnlijk niet zijn. Het is niet zo dat ze het dakappartement van Sulpicia mag bewonen, nee ze krijgt het zolderkamertje, de bezemkast zeg maar. De consul heeft haar zo ook als getuige in zijn buurt. Wil ze pleitmans dan heeft schoonma dat meteen in de gaten

¹⁰²⁴ CON in de betrekkelijke BZ met finale bijmaak. Je zou kunnen vertalen "waarheen Hispala kon verhuizen" in plaats van heel netjes met "opdat" en "zou" te werken

¹⁰²⁵ er staat geen DAT (*commodi*) bij om aan te geven aan wie dat kamertje gegeven wordt, maar uit de context is toch goed op te maken dat dat Hispala is, die daar in de prijzen valt

¹⁰²⁶ geen voegwoord tussen deze twee zinsdelen (**ASYNDETON**), die allebei een ABL *absolutus* bevatten. **scalis obseratis** is de eerste ABL *absolutus*, en **aditu verso** de tweede

¹⁰²⁷ vormt een contrast / **ANTITHESE** met **in publicum**. Kennelijk kon je vanaf de straat meteen op dat zolderkamertje komen, maar dat was nou niet echt veilig. Door de kleine verbouwing kon Hispala alleen van binnen Sulpicia's huis naar haar eigen kamer: ze had een eigen opgang, zoals dat heet, vanaf de binnenkant

¹⁰²⁸ even voor de duidelijkheid, Hispala heette verder nog Faecenia. Er is niet in een keer een ander personage geïntroduceerd dus

¹⁰²⁹ Hispala had personeel ja. Zo onbemiddeld was ze immers niet. Ze onderhield, zoals we weten, Aebutius omdat die van thuis geen zakgeld kreeg. En ze had Aebutius in haar testament opgenomen. Dat doe je ook niet als je twee katten, inclusief vlooiën, en een doosje vissenvoer te verdelen hebt

¹⁰³⁰ want ja, zo ging dat. In de afronding blijkt dat er ook aan Aebutius gedacht is. Hij mag naar een kennis van een kennis van een kennis van de consul verhuizen. Ook hij dus uit de buurt van mensen die nog appeltjes met hem te schillen hebben. Er staat bij dat Aebutius het bevel kreeg, waarschijnlijk van de consul, dus of hij nou helemaal uit eigen vrije wil ging verhuizen...

¹⁰³¹ houdt verband met **indicium** (**indicio** r. 148). Aebutius was al eerder bij de consul geweest met een verhaal (**rem detulit** in r.86) en Hispala heeft zelfs heel uitgebreid haar verhaal verteld. Beide verhalen vormen bewijsmateriaal voor de consul. Een index is eigenlijk een wijsvinger en een index in een dik boek kennen we ook. Hier betekent het zoveel als aangeefster/aangever (degenen die aangifte doen)

¹⁰³² duidelijk structuur in de tekst met **primo** en **deinde** (eerst, daarna), ook zonder koppeling van voegwoord (**ASYNDETON**). De ADV bepalen respectievelijk **delata** (sint) en **inquisita**. De informatie kwam eerst van Aebutius, daarna een beetje van Aebutia maar het meeste van Hispala. Dat heeft hij ook, zegt hij, in die volgorde onderzocht. Het **CHIASME** **delata** (a) **primo** (b) **deinde** (b) **inquisita** (a) ontging als het goed is niemand

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.14 (p.171, rr.156-161); Consul Postumius licht de senaat in (2)

Patres¹⁰³³ pavor ingens cepit, cum¹⁰³⁴ publico nomine, **ne** quid¹⁰³⁵
 eae coniurationes¹⁰³⁶ coetusque¹⁰³⁷ nocturni fraudis occultae aut periculi
importantent¹⁰³⁸, tum privatim¹⁰³⁹ suorum cuiusque vicem, **ne** quis¹⁰⁴⁰ adfinis ei noxae
esset. Censuit autem¹⁰⁴¹ senatus gratias consuli¹⁰⁴² agendas^(esse) **quod** eam rem et
 160 cum singulari cura et sine ullo tumultu¹⁰⁴³ **investigasset**¹⁰⁴⁴. Quaestionem deinde
 de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem¹⁰⁴⁵ consulis **mandant**¹⁰⁴⁶.

Een enorme angst beving de senatoren, niet alleen met het oog op (in) het algemeen belang, dat die samenzweringen en nachtelijke bijeenkomsten iets van verborgen bedrog of gevaar binnen brachten, maar ook privé van ieder om zijn naasten, dat iemand betrokken was bij dat misdrijf. De senaat besloot verder dat de consul dank moest worden betuigd omdat hij deze zaak én met buitengewone zorg én zonder enige opschudding had onderzocht. Vervolgens dragen ze de consuls een buitengewoon onderzoek op naar de Bacchanalia en de nachtelijke rituelen.

¹⁰³³ gevalletje woordplaatsing. Het object is vooraan geplaatst, zelfs vóór het subject. Dan wil Livius daar dus graag de aandacht op vestigen

¹⁰³⁴ **cum** kom je in drie gevallen tegen. Het kan het voegwoord zijn aan het begin van een BZ en toen/wanneer, omdat of hoewel betekenen. Het kan de PREP zijn, die in ieder geval een naamwoord in de ABL mee sleept. En het kan deel uitmaken van een combinatie **cum...tum** (=niet alleen, maar ook). De laatste variant heb je hier

¹⁰³⁵ voorafgegaan door **ne**.... **Quid** dus lezen als **aliquid** (=iets)

¹⁰³⁶ Livius noemt het woord **coniuratio** geregeld (hier ook weer), maar wel relatief vaak met betrekking tot de Bacchanalia. Hoewel coniuratio formeel alleen maar betekent dat een aantal mensen tegelijkertijd samen iets zweert is de ondertoon natuurlijk negatief. Het is zelfs een bedreiging voor de Romeinse staat, omdat door het trouw zweren aan een priester in een Bacchuscultus er geen sprake meer kan zijn van trouw aan de staat. Het fenomeen *staat binnen een staat* moet worden voorkomen. Senatoren waren evenwel ook verdacht op het feit dat kennissen of erger, familie, bij die verschrikkelijke praktijken betrokken zouden kunnen zijn

¹⁰³⁷ vormt samen met het voorafgaande **coniurationes**, dat ook met een c- begint een **ALLITERATIE**: **coniurationes coetusque**

¹⁰³⁸ een voorbeeld van een verplichte CON na een werkwoord dat vrezen betekent of een vrijere omschrijving daarvan. Hier hadden we in r. 156 **pavor patres cepit** (=angst kreeg de senatoren in zijn greep) en het object van die angst wordt aangeduid door de BZ met **ne** + CON. Er is geen naam voor die CON. Je moet gewoon weten dat er eentje komt in zinnen met het werkwoord vrezen. **Timeo ne veniat** = ik vrees dat hij komt; **timeo ne non veniat** = ik vrees dat hij niet komt. Wat hier over de CON in objectszinnen na verba timendi staat geldt dus ook voor **esset** in r.159. Dat is exact dezelfde situatie namelijk. Iets vergelijkbaars doet zich voor na werkwoorden die “verhinderen” betekenen, de verba impediendi: **Impedior ne plus scribam** = ik word verhinderd om meer te schrijven. Dus **ne** + CON heb je in de BZ in twee smaken. 1) de ontkennde *finalis* (meestal goed te vertalen als “om te voorkomen dat”) en 2) na verba timendi/impediendi (waar het dus gewoon “dat” betekent). **Ne** + CON komt ook voor in de HZ, meer voelbaar als ontkenning. Als we de CON in HZ nog eens even lang lopen zien we het volgende: 1) CON van wens (*desiderativus/cupitivus*): **Amicus haec ne dicat** = moge de/m’n vriend dat **niet** zeggen; 2) CON *irrealis*: ontkenning is gewoon **non**; 3) CON van aansporing (*adhortativus*): **Ne id faciamus** = Laten we dat **niet** doen; 4) CON *potentialis*: ontkenning is gewoon **non**; 5) CON van twijfel (*dubitativus*): als er al een ontkenning gebruikt wordt, is hij gewoon **non**; 6) CON van toegeving (*concessivus*): **ne id fecerit, tamen sceleratus est** = Oké, laat hij dat dan **niet** gedaan hebben, toch is hij een misdadiger)

¹⁰³⁹ **privatim** vormt een **ANTITHESE** / contrast met het in r. 156 genoemde **publico nomine**: het persoonlijke belang tegenover het algemeen belang

¹⁰⁴⁰ **tuurlijk weer aliquis** in plaats van **quis**. Iemand zou betrokken kunnen zijn bij dat misdrijf. Iemand uit de gelederen van **suorum** (r.158), wat een GEN *obiectivus* (**pavor** aanvullen maakt dat wat duidelijker) is trouwens. Van de wie? Van de **patres** (r.156), de **senatus** (r.159)

¹⁰⁴¹ er is niet echt een tegenstelling voelbaar, ondanks dat we dat bij **autem** wel vaak zien. Een neutraal woord als “verder” voldoet dan wel

¹⁰⁴² geen INF PR PASS! Het is gewoon de DAT (*commodi*, voordeel) van **consul**. De senaat vond dat aan de consul dank betuigd moest worden. Terwijl die man natuurlijk in wezen gewoon zijn werk deed

¹⁰⁴³ het is belangrijk voor de senaat dat Postumius zijn werk grondig gedaan heeft, maar ook dat weinig betrokkenen er nog lucht van hebben gekregen. Zo is het veel beter mogelijk mensen massaal te arresteren die verbonden zijn aan de Bacchuscultus

¹⁰⁴⁴ Wie meent dit, Livius of de senaat? Als het Livius is, heeft hij een mening over de motieven van de senaat. Is het de senaat, dan hebben we een CON van subjectieve mening

¹⁰⁴⁵ de consuls krijgen een speciale volmacht om in deze kwestie naar eigen goeddunken op te treden. Er is de senaat veel aan gelegen de Bacchuscultus uit te roeien. Een **quaestio** is een gerechtelijk onderzoek. Let op het **HYPERBATON**: **quaestionem** staat best ver verwijderd van **extra ordinem**. Een gerechtelijk onderzoek is niet vreemd, maar het is een buitengewoon gerechtelijk onderzoek, met speciale volmachten

¹⁰⁴⁶ de vorige zin had de senaat als subject. Nu er een PL **mandant** staat is nog steeds de senaat aan zet. Die senaat bestaat uit losse senatoren. En dát PL leidt tot **mandant**. Constructio ad sententiam noem je dat

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.14 (p.171, rr.162-169); Consul Postumius licht de senaat in (3)

Indicibus Aebutio ac Faeceniae **ne** fraudi¹⁰⁴⁷ ea res¹⁰⁴⁸ **sit** curare, et alios indices¹⁰⁴⁹ praemiis¹⁰⁵⁰ invitare **iubent**¹⁰⁵¹; sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu feminae¹⁰⁵² **essent**, non Romae modo sed per omnia fora et conciliabula¹⁰⁵³ conquiri, **ut** in
165 consulum¹⁰⁵⁴ potestate **essent**; edici¹⁰⁵⁵ praeterea et in urbe Roma et per totam Italiam¹⁰⁵⁶ edicta mitti, **ne** quis¹⁰⁵⁷ **qui** Bacchis **initiatu** **esset** coisse aut convenisse sacrorum causa¹⁰⁵⁸ **velit**, **neu** ^(velit) quid talis rei divinae fecisse; ante omnia **ut** quaestio de iis **habeatur**¹⁰⁵⁹ **qui** **coierint** **coniuraverint**¹⁰⁶⁰ quo stuprum flagitiumve **inferretur**.

Ze bevelen [de consuls] ervoor te zorgen dat deze zaak de aangevers Aebutius en Faecenia niet tot schade is, en andere aangevers uit te nodigen met beloningen; dat de priesters van die rituelen, of het nu mannen of vrouwen waren, niet alleen in Rome, maar verspreid over alle markten en ontmoetingsplaatsen, worden opgespoord, zodat (opdat) ze in de macht / handen van de consuls kwamen; dat er bovendien én in de stad Rome edicten worden uitgevaardigd én over heel Italië verstuurd, dat niemand die in de Bacchusdienst was ingewijd zich moet willen verzamelen of samenkomen om aan rituelen deel te nemen, noch iets te willen doen dat tot een dergelijke rite behoorde; dat vóór alles een onderzoek wordt ingesteld naar diegenen die aan een samenkomst hebben deelgenomen (zijn samengekomen) of hebben samengezworen met de bedoeling dat ontucht of een schanddaad werd bedreven.

¹⁰⁴⁷ wat je noemt een knaller van een DAT *finalis*. Het staat er ingewikkeld, maar bedoeld is dat het voor de twee tortelduifjes niet gevaarlijk mag worden

¹⁰⁴⁸ dit lijkt toch te moeten verwijzen naar het feit dat Aebutius en Hispala uit de school geklapt hebben: dat mag hen niet fataal worden

¹⁰⁴⁹ ik zie ineens een **CHIASME**, jullie ook? Ik zie **indicibus** (a) **Aebutio ac Faeceniae** (b) **alios** (b) **indices** (a). Geinig, toch?

¹⁰⁵⁰ ABL *instrumenti*, het middel waarmee de consuls in hun buitengewone onderzoek nieuwe aangiftes mogen verzamelen. Wat die beloningen inhielden staat hier niet bij. Het zou in bepaalde gevallen straffeloosheid kunnen inhouden, vrijspraak dus voor betrokkenen. Voor Aebutius en Hispala wordt wel gerept over de beloning. Hij hoefde niet in dienst, maar als hij een staatspaard toegewezen kreeg (vergelijkbaar met zijn vader dus, zie r. 38) moest hij wel degelijk in dienst. Zij kreeg diverse juridische mogelijkheden en daardoor de mogelijkheid te trouwen met een vrijgeboren man. Ik weet er wel eentje...

¹⁰⁵¹ Je merkt dat het tijdsgebruik wisselt: de ene keer PR en de andere keer IMPF/PF. De senatoren zijn in ieder geval het subject. Die willen dat de getuigen niets overkomt. De consuls krijgen van de senatoren de opdracht. **iubent** neemt vaak een Acl op sleeptouw (zoals in de zin die begint met **sacerdotes** in r.163 dat **subjectsACC** is van **conquiri** (=opgespoord worden)), maar hier niet. de ACC **alios indices** (r. 162) is een gewoon object bij **invitare**, en vervult niet de functie van subject

¹⁰⁵² we vermoedden al dat er ook mannelijke priesters waren gekomen. Dat er, behalve vrouwen, ook mannen werden geïnitieerd was door Paculla Annia ingevoerd. De stap naar mannelijke priesters is dan niet zo groot meer

¹⁰⁵³ men is ook te weten gekomen waar er ontmoetingsplaatsen waren en op de markt was het al helemaal gemakkelijk om jonkies te ronselen voor de mysteriën. Daar gaan de consuls nu een stokje voor steken

¹⁰⁵⁴ GEN PL hè!

¹⁰⁵⁵ de Acl gaat door. **Edici** is de INF. Een senaatsbesluit over de Bacchanalia is in 1640 op een bronzen plaat terug gevonden in Zuid-Italië, in Tiriolo. Livius bedient zich vlak hierna van de stijl die ook in het senaatsbesluit was toegepast. Dat geldt bijvoorbeeld het gebruik van de INF PF die je in het Nederlands beter kunt weergeven met een PR

¹⁰⁵⁶ de senatoren hebben wel in de gaten dat de Bacchuscultus iets verder verspreid is dan ze wilden en dan ze gedacht hadden. **per total Italiam** maakt deel uit van een **CHIASME**: **edici** (a) **in urbe Roma** (b) **per totam Italiam** (b) **mitti** (a)

¹⁰⁵⁷ is volgens bekend recept weer de stand-in van **aliquis**, het onbepaalde voornaamwoord (PRON *indefinitum*).

¹⁰⁵⁸ het achterzetsel **causa**, verbonden met een woord in de GEN, dat ervoor staat, **sacrorum**

¹⁰⁵⁹ hoewel **iubent** (r.163) de persoonsvorm blijft waarvan deze zin afhankelijk is, is er geen Acl meer. De zin gaat over in een objectszin, die ook vaak de CON bevat

¹⁰⁶⁰ de twee CON staan in een BZ. Er is geen sprake van een BZ binnen de Acl (want er was nu geen Acl meer), dus hebben we de vier mogelijkheden van 2x **ut** + CON en 2 x **cum** + CON. Ik voel het meeste voor een CON *definitivus* (een zijtakke van de CON *consecutivus*). Je moet dan zo lezen: bla bla bla .. een onderzoek wordt ingesteld naar diegenen die zo zijn dat ze aan een samenkomst hebben deelgenomen bla die bla die bla

H9 – BACCHANALIA 9 (AEBUTIUS EN HISPALA) > AUC 39.14 (p.171, rr.170-176); Consul Postumius licht de senaat in (4)

170 Haec¹⁰⁶¹ senatus decrevit. Consules aedilibus curulibus imperarunt¹⁰⁶² **ut** sacer-
dotes eius sacri omnes conquirerent¹⁰⁶³, comprehensosque¹⁰⁶⁴ libero conclavi ad
quaestionem servarent; aediles plebis viderent¹⁰⁶⁵ **ne** qua sacra in operto
fierent¹⁰⁶⁶. Triumviris capitalibus¹⁰⁶⁷ mandatum est **ut** vigilias disponerent per
urbem; servarent¹⁰⁶⁸ **ne** qui¹⁰⁶⁹ nocturni coetus fierent, **utique** ab incendiis¹⁰⁷⁰
175 caveretur; adiutores triumviris quinqueviri¹⁰⁷¹ **uls**¹⁰⁷² cis Tiberim suae quisque
regionis aedificiis praessent¹⁰⁷³.

Deze dingen besloot de senaat. De consuls bevalen de curulische aedilen om de priesters van dit ritueel allemaal op te sporen, en als ze opgepakt waren in huisarrest te houden voor een onderzoek; dat de aedilen van de plebs erop toezagen dat er niet in het geheim rituelen werden gehouden (plaatsvonden). Aan de driemannen voor halsmisdrijven is opdracht gegeven om patrouilles te regelen verspreid door de stad; dat ze ervoor moesten zorgen dat er geen nachtelijke bijeenkomsten plaatsvonden, en dat er werd opgepast voor brandstichting (branden); dat de vijfmannen als helpers voor de driemannen aan beide zijden van de Tiber ieder toezicht moesten houden op de gebouwen van hun eigen district.

¹⁰⁶¹ verwijst niet, zoals meestal, naar het directe vervolg, maar naar de tekst ervoor. Het is een min of meer samenvattende tekst waarin dus het verteltempo erg hoog is. Er gebeurt veel, maar Livius ijlt door alles heen

¹⁰⁶² is **imperaverunt**. Het object wordt uitgedrukt in een objectszin (met CON inderdaad) met **ut**

¹⁰⁶³ subject zijn de aedilen van de curulische rang (patriciërs), een soort van politieagenten die de consul hielpen. Zij moesten alle priesters opsporen en in huisarrest plaatsen, waarbij het zo was dat de gearresteerde persoon zelf de plaats voor zijn huisarrest mocht kiezen (**libero conclavi**, r.171). Je had ook aediles plebis, waarbij de aedilen uit de plebs afkomstig waren. Het aedilaat maakte deel uit van de cursus honorum en was daar de tweede functie. De quaestuur was de eerste stap, de praetuur de derde stap en helemaal bovenaan was het consulaat de te behalen toprefunctie.

¹⁰⁶⁴ **comprehensus** is een PPP, ACC M PL omdat het verwijst naar de **sacerdotes**

¹⁰⁶⁵ de CON is een *obliquus*, omdat er in de directe rede sprake was van een IMP, een bevel. Als de CON een opvolger is van die van **conquirerent** en **servarent** (in een objectszin na het voegwoord **ut**) dan is hier in ieder geval dat voegwoord weg gelaten. Qua vertaling maakt het niet zo gek veel uit

¹⁰⁶⁶ in de constructie **videre ne** + CON (=erop toezien dat niet), geldt de CON als een *finalis*. De gedachte is: ergens op toezien opdat niet, om te voorkomen dat. **Fierent** is een CON IMPF van het merkwaardige werkwoord **fiēri** (=worden, gebeuren, ontstaan). Het geldt als een semi-DEP (half-deponens), omdat in de onvoltooide tijden PR, IMPF en FUT de vormen gewoon ACT zijn en in de voltooide tijden PF, PLQP en FUT EX de vormen PASS zijn, die je vervolgens ACT moet vertalen. Waarom is het dan toch een merkwaardig werkwoord? Omdat de INF PR van semi-DEP ACT is en niet PASS. Denk aan werkwoorden als **audēre** (PF **ausus sum**), **solēre** (PF **solitus sum**), **gaudēre** (PF **gavisus sum**) en **confidēre** (PF **confisus sum**). En je hebt bij **fiēri** (PF **factus sum**) snel de neiging de vormen met **factus** te laten komen van **facēre**. Goed opletten dus

¹⁰⁶⁷ met dit soort lieden kon je beter geen ruzie krijgen. Het is een college van, hoe wonderlijk klinkt het!, drie mannen. Zij arresteerden, verrichtten onderzoek en als het vonnis geveld was voerden zij ook de straf uit

¹⁰⁶⁸ hier heb je hetzelfde als bij **viderent** in r. 172. Logisch is de CON *obliquus*, als variant op de IMP in de directe rede

¹⁰⁶⁹ inmiddels bekend....**qui** = **aliqui**

¹⁰⁷⁰ dit gaat eerder over een ordemaatregel dan over het oppakken van de priesters van de Bacchuscultus. Het is een teken dat de consuls bedacht waren op en beducht waren voor ordeverstoring als teken van verzet vanuit de cultus. De patrouilles (**vigiliae**) moesten daar goed op letten. Achterin je woordenboek zie je ook uitleg over **vigiliae** in de betekenis van nachtwake, vier per nacht

¹⁰⁷¹ hoe ze dat precies gaan verdelen, geen idee. Grapje. De vijfmannen worden gewoon toegevoegd aan de driemannen als extra assistentie

¹⁰⁷² geen tikfoutje. Het ziet er wel raar uit, maar het komt dan ook alleen voor in formules, en dus hier met **uls cis Tiberim**. Eigenlijk zijn **uls** en **cis** hele oude, echt hele hele oude PREP's: **uls** = aan de andere kant van, **cis** = aan deze kant van. Dus de vertaling "aan beide zijden van de Tiber" is best wel een goede move. Het stukje **cis** komt je misschien wel bekend voor. De Romeinen noemden Noord-Italië ook wel **Gallia cisalpina**, Gallië aan deze zijde van de Alpen. Wat direct "boven" de Alpen lag noemde ze dan, niet helemaal consequent, **Gallia transalpina**

¹⁰⁷³ aangekomen bij de laatste aantekening. **praessent** bevindt zich in het goede gezelschap van **viderent** (r.172) en **servarent** (r.174), als het gaat om de duiding van de CON.

MDH: hieronder zie je nog een stukje tekst dat me handig leek. Het bevat aandachtspuntjes, tenminste voor het Aebutius- en Hispalaverhaal. Dit verhaal heeft nog nooit tot het pensum voor een CSE Latijn behoord, wat de kans groot maakt dat er op het examen in ieder geval ook over deze Bacchanalia-passage vragen gesteld zullen worden. Doe daar je voordeel mee, maar wees nooit zo arrogant dat je de andere passages allemaal overslaat. Dat is niet wat de meester jullie vertelt of verteld heeft. Veel succes bij je examen!

Livius vertelt het verhaal van Aebutius en Hispala als één groot exemplum, waarin zowel de goede exempla naar voren komen als de slechte. Daarnaast is het als het ware de motor waarop de kwestie van de Bacchuscultus kon worden verteld. In het verhaal zitten godsdienstige en juridische elementen, waarover verderop een korte toelichting.

Wie zijn de exempla in goede zin? Waarom zijn ze dat?

- 1) Aebutius. Hij gaat met zijn verhaal naar de consul. Daarmee kiest hij niet voor de ondergrondse beweging van de Bacchanalia, maar voor de gevestigde orde.
- 2) Hispala. Ook zij vertelt, na stevig aandringen weliswaar, haar verhaal aan de consul. Waar Aebutius vanuit zijn achtergrond een logische keuze maakt, doet Hispala dat ondanks dat haar achtergrond dat doet vermoeden, eveneens. Zij wordt op die manier dus door Livius getypeerd als iemand met nobele bedoelingen.
- 3) Aebutia. Van de tante van Aebutius is niet veel bekend. Zij wordt gekenschetst als een Romeinse van de oude stempel. Zij kiest ogenblikkelijk partij voor haar neef zodra die er door zijn moeder uit gegoooid is. Ze spoort haar neef aan om meteen contact met bevoegd gezag te zoeken, met de consul.
- 4) Sulpicia. De schoonmoeder van de consul en een matrona van patricische afkomst. Zij helpt Hispala haar verhaal te doen en neemt haar later in huis. De consul heeft een goede en betrouwbare bondgenoot in haar en hij kan met gerust hart op haar oordeel afgaan.
- 5) Postumius. Hij is de gedrevenheid zelf, die een Romeins consul per definitie zou moeten kenmerken. Het prototype dus van een Romeinse consul. Hij verzamelt informatie van verschillende kanten, legt die naast elkaar, checkt en dubbelcheckt en weet uiteindelijk in korte tijd de Bacchuscultus te ontrafelen en maatregelen te nemen.

Wie zijn de exempla in slechte zin? Waarom zijn ze dat?

- 1) Duronia. Als moeder zou zij haar eigen zoon tegen zoets slechts als de Bacchanalia moeten beschermen, maar dat doet ze niet. Ze toont zich solidair met haar partner in plaats van met haar eigen vlees en bloed. Ze gaat veel te ver als ze Aebutius het ouderlijk huis uit smijt, als hij haar plan de grond in boort. Zij toont zich het tegendeel van een moeder doordat ze haar zoon bij misdaad wil betrekken in plaats van hem daarvoor te behoeden.
- 2) Sempronius. Als stiefvader heeft hij zich op twee manieren misdragen. Hij heeft zijn taak als tutor van de aan hem toevertrouwde Aebutius niet serieus genomen, en hij heeft het vermogen van zijn pupil niet juist beheerd. Het laatste heeft hem er toe aangezet Aebutius via betrokkenheid bij de Bacchanalia in diskrediet te brengen en daarmee chantabel te maken. De jongen zou het dan wel laten om bezwaar te maken tegen het beheer van zijn vermogen door Sempronius.

Het Romeinse huwelijk

Tweemaal is in het totale verhaal sprake van een huwelijk. Hoe Hispala van de senaat als dank voor haar aangifte met een vrijgeborene mag trouwen, lezen we niet in het Latijn. We weten wel dat Duronia, na de dood van Aebutius senior, hertrouwd is en wel met T. Sempronius Rutilus.

Een geldig huwelijk moest aan drie voorwaarden voldoen: een bepaalde leeftijd, toestemming van de betrokkenen en het recht om te huwen, het **conubium**.

- 1) Beide huwelijkspartners moesten volwassen zijn (de pubes): veertien jaar voor de man, twaalf voor de vrouw.
- 2) Toestemming moesten geven: de partners en de personen in wier patria potestas ze zich bevonden. Vanaf de klassieke tijd ligt de beslissing bij de partners.
- 3) Het conubium is de bevoegdheid om een geldig huwelijk aan te gaan; dit hield in, dat beide partners het conubium moesten bezitten. Alle Romeinse burgers bezaten het als een onderdeel van de civitas Romana. Mensen uit verschillende ordines (standen) mochten niet met elkaar trouwen en datzelfde goldt als de beoogde huwelijkspartners verwanten waren. Een huwelijk tussen een ingenuus (een vrijgeborene) en een libertina/liberta (vrijgemaakte) was lang onmogelijk. Dat betrof dus ook Aebutius die een ingenuus was en Hispala die een libertina was.

Voogdij

De voogdij, of tutela, is een oeroude Romeinse instelling. De voogd, tutor, heeft tot taak zijn pupil (pupillus betekent ook weeskind) te beschermen en diens vermogen veilig te stellen. De staat wijst een tutor aan als er geen van rechtswege aangewezen voogden voorhanden zijn. Vrije minderjarige kinderen en vrouwen vallen in principe onder de tutela. Er waren als gevolg van de oorlog met Hannibal (2^e Punische Oorlog, van 218 tot 202 v. Chr.) nogal wat wezen, met name onder de tieners. Het vermogen van zulke jonge gasten stond onder curatele en, om ze te beschermen tegen erfenisjagers, werd het ze pas op 25-jarige leeftijd mogelijk gemaakt zelf over hun geld te beschikken. In normale omstandigheden kreeg een adulescens als hij 17 werd de toga virilis en was hij geen kind meer maar een man, een echte Romeinse burger. Op dat moment moest dan de voogd het beheer van het geld van zijn pupillus verantwoorden. Sempronius kon dat niet, dat hebben we gelezen. Wat hij ermee gedaan had, weten we niet, maar het is logisch dat de financiële afdeling van de Bacchuscultus daarvan geprofiteerd heeft. Wat konden Duronia en Sempronius doen? Ze konden Aebutius laten initiëren in de Bacchuscultus, zodat hij als sektelid geen aanklacht meer kon indienen tegen andere sekteleiden, te weten Duronia en Sempronius. Wilde hij dat niet, en dat is wat gebeurd is, dan konden ze hem, onder beschuldiging van respectloosheid tegenover ouders en goden, buiten de deur zetten. Zo'n beschuldiging kon leiden tot een aanklacht tegen de jongeman. Daarover lezen we niets in de tekst zoals wij die gelezen hebben.

Wat maakte de Bacchanalia staatsgevaarlijk?

In 186 v. Chr. komt het tot een onderzoek naar de Bacchanalia, maar er waren in Rome al langer andere mysteriecultussen, die als ongevaarlijk beschouwd werden. Ceres werd vereerd, Proserpina (Ceres' dochter) en van Cicero kennen we de Bona Dea-mysteriën. Het was op zo'n feest dat P. Clodius Pulcher, verkleed als vrouw, in het huis van C. Iulius Caesar een poging deed diens vrouw te bezoeken. Waarom waren die cultussen ongevaarlijk? Het ging hier altijd om "rijpere", getrouwde vrouwen, **matronae**, die jonge meisjes inwijdden. Ook de Bacchanalia waren oorspronkelijk een zuivere vrouwenaangelegenheid. Maar toen Paculla Annia bedacht dat een cultus met alleen vrouwen veel minder leuk was dan een gemengde cultus en toen er alleen maar mensen van jonger dan 20 ingewijd werden, toen alles veel vaker en ook nog eens 's nachts plaatsvond, toen toonde de cultus zich op twee manieren een gevaar voor de bestaande samenleving. Livius springt daar meteen op in. Er was sprake van het verval van normen en waarden, zoals die vroeger, heel heel vroeger, golden en waarvan Augustus wilde dat die een "revival" doormaakten. Seksuele perversiteiten en het openlijk plannen en uitvoeren van misdaden hoorden daar niet bij. Daarnaast stonden de eed van trouw aan de Bacchuspriester en die aan de staat haaks op elkaar. Als een jongeman trouw zwoer aan de Bacchuscultus kon hij die eed nooit verbreken. Zou hij dat wel proberen of willen, dan stond hem vervloeking en wraak, de dood tengevolge hebbende, te wachten. Dus dat ging zo iemand nooit doen. Ben je trouw aan de een, dan kun je het dus niet zijn aan de ander. Geen wonder dat de Romeinse overheid grote problemen voorzagen met deze Bacchanalia, geen wonder ook dat er zo fors ingegrepen werd. Een ander type exemplum, namelijk op het gebied van Romeinse godsdienstpolitiek.

De Romeinse godsdienstpolitiek en -strategie.

Hoe ging de Romeinse overheid om met niet-Romeinse religie? Analyse van mogelijke gevaren was belangrijk. Zo werden ongevaarlijke religies onderscheiden van de gevaarlijke, de echte verkeerde sektes. De teksten leren ons over de analyse van de gevaarlijke variant, en de manier om daarmee om te gaan. De sekte werd vaak geïntroduceerd door een buitenstaander (geen landgenoot, een vreemde vogel, een Griek). Romeinen waren aldus nooit de echte bron. De sekteleiden moesten een eed zweren (gezamenlijk, coniurare dus, of individueel), een gelofte afleggen. Daarmee verklaarden ze zich gebonden aan afspraken binnen de cultus, ook al spoorden die niet met standaard wetten. De sekteleiden waren mannen, vrouwen en ook kinderen. Dat gaf aan hoe wijd verbreid de cultus is. De rituelen werden beschouwd als het afzweren van geldende normen en waarden. De aanhang van de sekte groeide, bijna onzichtbaar, als een epidemie, als een soort besmetting. Communicatie was niet meer mogelijk, de sekteleiden hadden als het ware een hersenspoeling ondergaan. De sekte werd beschuldigd van misdaden, seksuele perversiteiten, valsheid in geschrifte, beslag leggen op geld en goederen van de sekteleiden, het afzweren van de gevestigde godsdienst. De sekte was een gevaar voor de gevestigde orde en werd dus meedogenloos uitgeroeid.